

Kőszeghy Péter – Szabó Béla

Fotográfiai zarándokúton

Balassi Bálint

és

családja életének helyszínein

A könyv nem jöhetett volna létre a támogatók segítségével:

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Pannon Egyesülete
Győr

A kötet megjelenését a
Wacław Felczak Alapítvány
támogatta

Kosár Dezső Vagyonkezelő Kft.

Fery Antal grafikusművész (1908, Szerencs – 1993, Budapest) 1927–1935 között a budapesti Iparművészeti Iskolán folytatott művészeti tanulmányokat Helbing Ferenc és Varga Nándor Lajos irányítása mellett. Az 1930-as évektől szerepelt alkotásaival rendszeresen hazai és nemzetközi grafikai kiállításokon. 1965-ben az Országos Széchényi Könyvtárban, 1978-ban pedig Szerencsen, a Rákóczi-várban volt egyéni kiállítása. Fő tevékenységi területe – ilyen alkotást több mint 2000 darabot készített –, az alkalmazott grafika és a kisgrafika volt, egyik kedvenc műfaja pedig a kisnyomtatványok kategóriájába tartozó ex libris. Hagyományos fametszet technikával készültek nemzeti arcképcsarnokának fontos darabjai – többek között az 1978-ban készült Balassi Bálint könyvjegy is –, mely Szij Rezső irodalomtörténész, művészeti író és gyűjtő megrendelésére született. Fery Antal munkásságát 1993-ban a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével ismerték el, életművének jelentős részét a szerencsi Zempléni Múzeum őrzi.

(Az irodalomtörténeti kutatások mai ismeretei alapján Balassi Bálint születési dátuma az eredeti alkotáson szereplő 1551-ről korigálva lett 1554-es dátumra a könyvben közzétett alkotáson.)

Kőszeghy Péter – Szabó Béla

Fotográfiai zarándokúton

Balassi Bálint

és

családja életének helyszínein

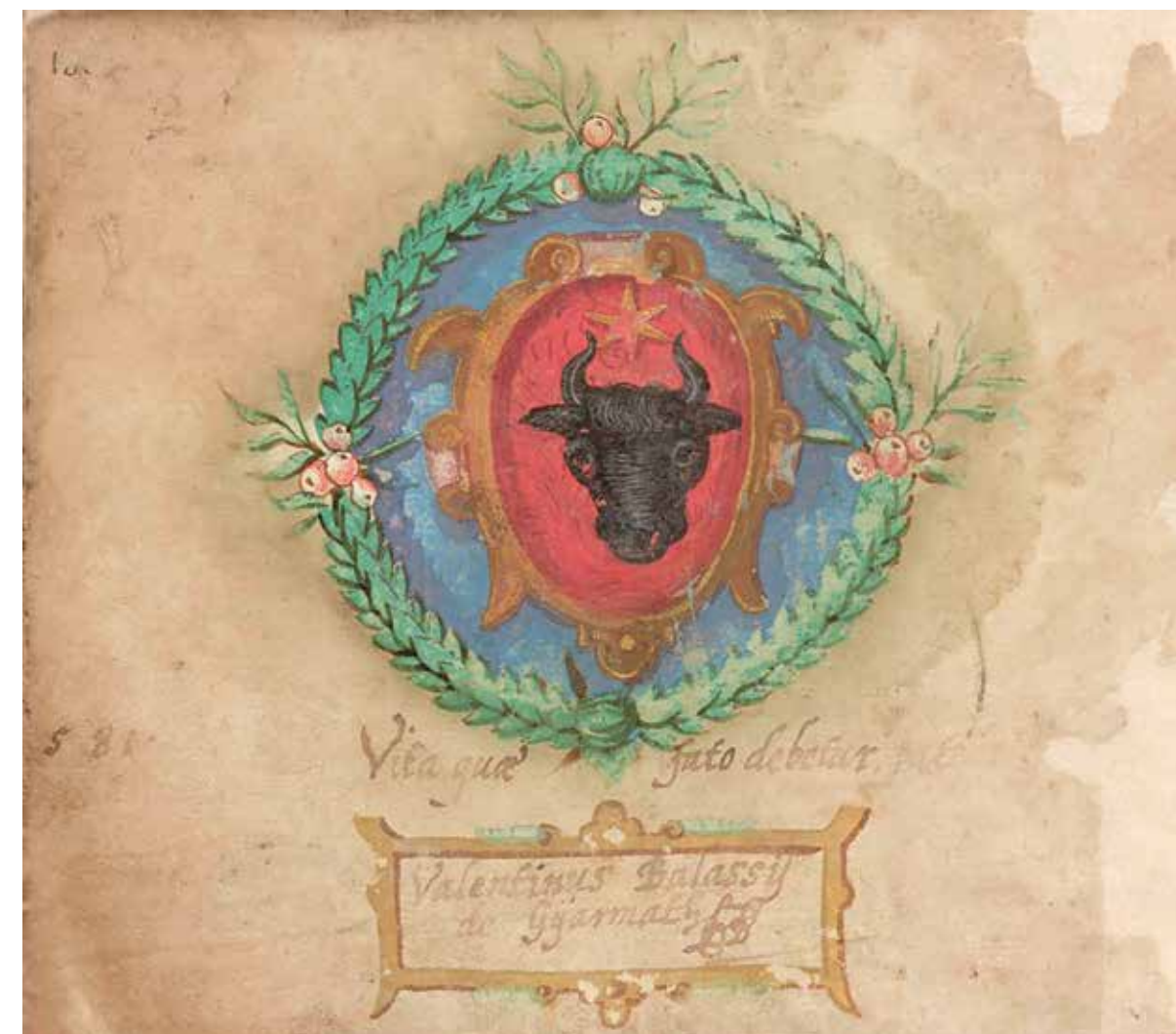

2026

Balassi Bálint portréja © Keresztény Múzeum — Esztergom
Fotó: Mudrák Attila

Vita, quae fato debetur, patriae salutis solvatur!
(Életünket, amellyel sorsunknak tartozunk, fordítsuk a haza üdvére!)

Valentinus Balassy de Gyarmath LBDG

A címer és a jelmondat Hans von Braun emlékkönyvében található és Balassi Bálint kezétől származik.
Biblioteka Uniwersytecka kéziratára, Wrocław. Fotó: © Biblioteka Uniwersytecka

Magyar Királyság
címere

Habsburg-ház
címere

Habsburg császári
címer

Német-római
Birodalom címere

Lengyel Királyság és
Litván Nagyfejedelemség
címere

Cseh Királyság címere

I. (Nagy) Szulejmán
(1494-1566)
tughrája (pecsétje)

III. Murad
(1546-1595)
tughrája (pecsétje)

Oszmán Birodalom
zászlója

Balassi Bálint korának világa

Ebben az időszakban a királyi Magyarország a Nyugat-Dunántúl és a Felföld. Ugyanakkor a korabeli magyarság életében Erdély és a Partium is meghatározó szerepet töltött be.

Egyrészt a török harcok, másrészt a vallási küzdelmek, harmadrészt a politikai csatározások kora.

És nagyon más– mint korábban s mint később– a nyelvhez való viszony.

A fotók a Tatai Patara Török kori Történelmi Fesztivál alkalmával készültek 2023-ban, 2024-ben, 2026-ban. A háromnapos rendezvény 2008-tól kezdődően a tatai vár 1597-es sikeres visszafoglalásának állít emléket. Magyarországon ebben az ostromban használták Pálffy Miklós és Adolf von Schwarzenberg csapatai első alkalommal a patarát (petárdát) a várkapu berobbantásához, majd sikerrel alkalmazták 1598-ban Győr visszavételénél is.

Végvári élet, török harcok

Noha a magyar végvárrendszer kiépítése már az Anjouk alatt elkezdődött, a 16. század második fele és a 17. század vége közötti időszakban alakul ki egy sajátos magyarországi szubkultúra. Ez alatt a mintegy másfél évszázad alatt állandósul a török jelenlét, s vele szemben, mint a korban a legfőbb véderő, ugyancsak állandósultak a végvárok, s megteremtődött valami új: a végvári lét.

Az élet végváranként, koronként jelentősen különbözött, mégis számos azonosság jellemezte. A legjelentősebb magyarországi végvárakat többnyire (mező)városok övezték, általában vegyes, magyar – német lakossággal. A városokhoz való viszony, a kölcsönös egymásraultaltság ellenére, nem volt felhőtlen.

A végvárok nemzetiségi szempontból bármely más magyarországi településnél színesebbek voltak. Együtt élt itt spanyol kapitány, olasz hadmérnök, német ágyúmester, szerb, horvát, szlovák, cseh, lengyel, román, vallon, magyar származású katona: valamilyen szinten értették egymás nyelvét. Nyelvi, vallási, erkölcsi és kulturális tekintetben jelentős különbségek voltak közöttük, ám akarva-akaratlanul is egyfajta közösséggé alakulva sajátos, multikulturális réteget alkottak. A parancsnoklás nyelve a magyar és/ vagy a német volt.

A legkülönbözőbb nációk együttélése közel sem volt problémamentes. Már csak azért sem, mert eleve viszályt szított, hogy a különböző nemzetiségű katonák nem azonos zsoldot kaptak. (A magyar gyalogos átlagosan 2 – 3 forintot, a lovas 3 – 5 forintot kapott havonta, a császári lovasoknak havi 15 forint és élelem járt. Noha ez az összeg időről időre változhatott, a magyar katonák a 16 – 17. század folyamán mindig lényegesen kevesebb zsoldot kaptak, mint a pl. a németek, spanyolok vagy olaszok). Bernardo de Aldana spanyol zsoldosvezér az 1548 – 1552 közötti harcok kapcsán írja le, hogy spanyolok és magyarok, spanyolok és németek között számos, esetenként emberhalállal járó konfliktus volt, elsősorban a zsákmány elosztása körül forrósodtak föl a nemzeti érzések. Az egri várban is ellentét alakult ki a német és a magyar katonaság között, főleg a németnek tartott Ungnad Kristóf kapitányságának ideje alatt.

A horvátok és a szerbek – nemesek és köznép egyaránt – menekülnek még ez időben is a török elől a Felföldre és Erdélybe, velük Balassi már gyerekkorában állandóan kapcsolatban lehetett.

A vitézek között, a Balassik szolgálatában is, gyakori a Horvát és Rác nevű. Bizonyítást nyújt a székelyi csatában esett török fogságba.

A kényszerű összezártágban azonban némileg oldódtak a nemzeti különbségek és az egyébként szigorú hierarchia is. A várkapitány élet-halál ura volt, többnyire főúr, ám hétköznapijait jobbadán vitézei és nem az arisztokrácia körében töltötte. Ebből következik, hogy a populáris és a magaskultúra kevésbé különült el, mint a főúri udvarokban vagy akár a városokban, sokkal inkább párhuzamosan volt jelen. Miközben megmosolyogjuk a 19. század vagy a 20. század 50-es éveinek népiesnek kikiáltott Balassiját, és a magaskultúra képviselőjét látjuk benne, tagadhatatlan, hogy Balassi a közköltészetet, a populárist, ha tetszik, a népit (is) beemelte a magaskultúrába. Más szóval: ebben a végvári létben természetes volt az átjárás a legrafináltabb olasz táncdal és a bizonyosan közköltészeti román dalocska között.

A 16. század második felében – az úgynevezett béke idején – nem telt el hét valamilyen török–magyar összecsapás nélkül, a portyázások mellett a több ezer fős seregek összecsapása sem volt ritka. A török portáról jelentő Ungnad Dávid írásait olvasva úgy tetszik, a török volt az, aki mindig megszegte a békét, a budai pasa levelezése szerint pedig a magyarok tették ugyanezt. A zsák-mány lényegében mindkét fél gazdaságának egyik pillére volt, a csatákat tiltó magyar király a kótyavetyékből szabályos részese-dést kapott (miközben egyes várak rendtartása halállal büntette a portyázást), az elfogott rabok egy részét pedig a szultánnak küldték ajándékként. A drinápolyi béke (1568) a török és az osztrák császár részéről gyakran hangoztatott betartása 1593-ig, az ún. 15 éves háború kezdetéig csak a nagy hadseregmozgásokat, a korábbi nagy várháborúkat zárta ki. Minden olyan felfogás tehát, amely a „békére” hivatkozva véli úgy, hogy Balassi Bálintnak (szemben apjával, Jánossal) nem volt lehetősége katonai erejét csillogtatni, alapján elhibázott.

Ebben az időszakban alakult ki a végvári élet számos sajátossága: a párviadatok a maguk szabályrendszerével, a portyázások, a lesvetések, a megtűrt-tiltott vásárutak, a kótyavetyék, a mulatozásformák; esetenként a végváriak még némi építő és kereskedő tevékenységet is folytattak.

A törökök és magyarok kölcsönösen megismerték egymás kultúráját és kölcsönösen (többé-kevésbé) betartottak bizonyos szabályokat. Ilyenek vonatkoztak a rabtartásra, a fogolycserére, a váltságdíjgyűjtésre s kivált a párviadatokra.

Nemigen lehetne e korszakot jobban jellemezni annál, mint hogy röviden ismertetjük a század leghíresebb párviadalát, amelyet Tinódi Sebestyén énekelt meg.

1550-ben Kapitán György hollókői várkapitány és a szandai török parancsnok, Hubiár aga vívta a bujádi réten. Míg Nyugat-Európában a párba a letűnt lovagvilágot idézi s a személyes sértés megtorlását szolgálja, addig nálunk egy sajátos, újfajta lovagvilág alakult ki, amelyet a török jelenlét, a hitetlenek elleni harc ideológiája, a kereszténység védőbástyája gondolat hozott létre, s amely kialakította a török-magyar párbaok koreográfiáját. Az nemigen jutott senkinek sem az eszébe, hogy valamilyen sértésért honfitársán párbaival vegyen elégtételt (végső esetben inkább meggyilkoltatta, vagy még sírjából is kihányatta, mint Fráter György Batthyány Orbánt), párbaozni, meghatározott szabályok szerint, a törökkel kellett és lehetett.

Hubiár aga és Kapitán György egy rabon vesztek össze. Kapitán (ekkor Hollókő kapitánya) engedélyt kért urától, Losonczy Istvántól a párviadalra. Losonczy, arra hivatkozva, hogy ilyen engedélyt csak a király adhat, a kérést megtagadta. Hasonlóan nyilatkozik Gróf Salm Miklós is. Végül is, nagy költségekbe verve magát, Kapitán elérte, hogy a király engedélyezze a párviadalt. Az immár Báthori György szolgálatában álló vitéz felkérte a párbaon való részvételre a legnevesebb törökverő magyar főurakat: Losonczy Istvánt, Bebek Györgyöt, Zay Ferencet, Balassa Jánost. A viadal színhelyének a bujádi rétet jelölték ki.

Kapitán meggyónja bűneit, magához veszi az úrvacsorát. A párba ünnepe: mindenki a legjobb ruhájába öltözik.

A bujádi réten négyszáz török várja a magyarokat. Az itt folyó patak egyik oldalán a magyarok, a másikon a törökök. Tanácskozás következik: mindkét fél zálogot, tkp. túszt ad: a magyarok Hamvai Albertet és Toldi Jánost, a törökök Deli Csetőt és Deli Huszaint. Igazlátónak megválasztják Jánosi Pált és Zoltai Istvánt, a törökök részéről Eskodán haranbasát, Deli Malkucsot. Megegyeznek, hogy a győztes meghagyja a másik életét.

Elkezdődik a párviadal: Kapitán általugrat a patakon és össze-roppannak a kopják. György fegyvere beletörik a török lovába. Ez szabálytalan, mert a felek abban állapodtak meg, hogy az állatokat kímélni kell, ám a ló megsebzése véletlen volt, s nem szándékos. A török kopjája is eltörik – Kapitán fején. Törrel esnek egymásnak, Hubiár megsebzzi György jobb kézfejét, amelyet elönt a vér. György elejti törét, s buzogánnyal veri tovább ellenfelét, majd azt is elejtve handzsárral folytatódik a küzdelem. Kapitán Györgynek

már nemcsak a kezén, hanem az arcán is nagy seb van. Az igazlátók a sebesülések miatt leállítják a viadalt, az egyezséget betartva a felek szétválnak, egymástól békével búcsút vesznek, ki-ki a saját seregéhez megy és kivetkőzik a harci öltözetből. Mindketten hálát adnak istenüknek, mindkettőjük nagy ünneplésben részesül. Hubiár átmegy a magyar félhez és reklamál: lova megsebesült, erről nem volt szó az egyezésben. A magyar vitézek megnyugtadják: véletlen volt a ló megsebzése, ám ha nem heverné ki a sebet, adnak neki egy másikat. Hubiár az ajánlatot elfogadja és vidáman távozik övéi közé. (Jegyezzük meg: egy jó hátszló 30 Ft-ba is belekerült, egy lovaskatonának ez több havi fizetése volt!) Mindkét sereg békével elvonul, s ki-ki a saját várában ünnepli az eseményt.

Természetesen nem minden párviadal zajlott ilyen szabályosan, lovagiasan. Ám, hogy a magyarországi sajátos török-magyar szubkultúra milyen pontos szabályrendszert alakított ki, azt a fenti eset jól példázza. Nem egy konfliktus gyökerét kereshetjük abban, hogy míg a végvári magyar (és nem magyar) kapitányok, főurak jól ismerték, Prágában és Bécsben már nagyon másképp értékelték ezt a sokszor minden lovagiasságot nélkülöző új-lovagkort, a végvárak valóságát; az osztrákok közül talán csak a magyar feleséggel (Szécsy Margit) rendelkező Gróf Salm Miklós (haláláig – 1550. december – a magyarországi hadak főkapitánya) volt az, aki mélyen ismerte és értette ezt a világot.

A híres párviadalt és a jeles vitézek hősi halálát magyar és latin nyelvű költeményekben énekelték meg. Nem volt ritka a magyarul tudó török, mint ahogy a végváriak egy része is beszélt egyfajta konyhatörököt. A török várkapitányok, sőt a budai pasák is magyarul írták leveleiket, a magyar irodalomra – s nem csupán Balassi költészetére – pedig hatott a török költészet.

Része volt ennek a világnak az énekmondás, a különféle históriás énekek, főképpen a tudósító énekek (Tinódi Sebestyén), egy szűk körben ismert volt a Balassi-típusú költészet is. A históriás énekeknek köszönhetően egyes váraknak és ostromaiknak (Szigetvár, Eger, Gyula, Temesvár) egész kis mitológiája alakult ki. A végvári vitézek között is voltak verselők. Ezen (általában orális) költészet példája a *Cantio de militibus pulchra*, amely egy portyát beszél el, s meglehetősen utálattal beszél a gyulai várkapitányról, Kerecsényi Lászlóról. Az epiko-lírikus formák is gyakoriak: a vitézi élet dicsérete, az ország romlásán kesergés, a jeremiádok. Az utóbbiak főleg a 17. század közepétől terjednek el, s válnak az ún. kuruc- (bujdosó-, szegénylegény-) költészet részévé. A szórakoztató irodalom mindenféle nyelvű termékei (villanellák, táncnóták,

mulatónóták, csúfolók, virágénekek) is fel-felhangzottak a végvárakban. A kapitányok (a protestánsok is) hangszeres zenészeket tartottak (trombitásokat, hegedűsöket), akik mind a világi, mind az egyházi ünnepeken felléptek.

A végvár viszonylag biztonságos és zárt világ. Viszonylag biztonságos, hiszen nincs kitéve azoknak a mindkét fél által elkövetett rablótámadásoknak, erőszakoskodásoknak, amelyeket a falvak vagy akár a mezővárosok lakossága elszenvedni volt kénytelen. Viszonylag zárt, hiszen állandó kapcsolatban van ugyan a várfalakon túli világgal, de rendjét saját szabályzata határozza meg, a különböző hatalmi funkciók (katonai, bírói, gazdasági), szemben más közösségekkel, egy kézben, a kapitányéban egyesülnek. Önellátó jellege, a külső világhoz képest más típusú hierarchizáltsága (egyszerre demokratikusabb és diktatórikusabb), bármennyire más struktúráról van is szó, némiképpen a szerzetesrendekkel rokonítja. A viszonylagos biztonság és az önellátás igénye együttesen azt is eredményezte, hogy – magyar sajátosságként – a 17. században végvári céhek is létrejöttek, ahol a céhtagok egyszerre voltak mesteremberek és katonák. Kovács, bőrös, molnár, borbély, pék, szakács minden jelentős végvárban volt, s – legalábbis békeidőben – a bordély és a kocsmá sem hiányzott.

Vallási küzdelmek

A vallási kérdések iránti érdeklődést mutatja, hogy a Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (1561 – 1562) főképpen az egri végvári katonák kérésére jött létre, hitük védelmében akarták az iratot I. Ferdinándnak benyújtani. A lelki buzdítást szolgálták azok a vallásos énekek, amelyek a bibliai zsidóságnak a pogányokkal való harcát és szenvedését állították párhuzamba a magyarokéval. Némethi Ferenc (†Tokaj, 1565. február 10.) tokaji várkapitány, egyébként Balassi Bálint rokona, istenes énekeket szerzett, pártfogolta Méliusz Juhász Péter (1532 – 1572) református prédikátort és egyházi író, s az ő védnöksége alatt rendezték meg az 1562. évi tarcali zsinatot.

Mindeközben igen kemény és kegyetlen harc folyik a katolikusok és a protestánsok között. (Az utóbbiaknál a lutheri és a kálvini irányzat a 16. század utolsó harmadáig nem mindig válik el élesen.) Ugyanakkor nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy a katolikusok Habsburg-pártiak, míg a protestánsok ellenzékben vannak, ez sokkal-sokkal bonyolultabb volt. Balassa János élete is jól pél-

dázza ezt: hithű protestánsként (udvari papja a lutheránus Borne-misza Péter, de a kálvinista Méliusz Juhász Pétert is támogatja) a Habsburgok híve.

Politika

Eltekintve számos egyéb részletkérdéstől, nyilván a legnagyobb ellentét a Habsburg-hűséget fogadók és az erdélyi fejedelem hívei között volt. De ezt sem szabad leegyszerűsíteni.

A nemzeti identitástudat ekkor még, a 19. századi nacionalizmusok kora előtt, sokkal kevésbé volt földrajzilag-területileg meghatározott. Lehetett jó magyarnak lenni „ott benn” (Erdélyben), „itt kinn” (a királyi Magyarországon), de Nikolsburg vagy Kamieniec várában is.

A határokat persze érzékelték, méghozzá a három részre szakadt ország valósága helyett sokkal inkább az egykori középkori Magyarország határait: az a török, aki a Hódoltság területére lépett, nem azt írta naplójába, hogy egy újabb török tartományba, hanem hogy Magyarországra érkezett. Ez a határok fölötti magyarságtudat magyarázza Balassa Menyhárt hírhedt árulásait. Kilencszer változtatta pártállását Szapolyai János, Izabella, János Zsigmond és Ferdinánd között, mindannyiszor nagy birtokadományokért. Balassa János és fia, Bálint lengyelországi tevékenységét is lehet Habsburg-ellenes politikai árulásnak tekinteni, elítélni a Habsburgok ellenében trónra került Báthory udvarában való vitézkedést, de ezt nemcsak a Balassák, más magyar főúri családok sem tekintették többnek bocsánatos bűnnél. A hazaárulás, a magyarság megtagadása, az identitásvesztés: a pogány törököt szolgálni. Ezért, hogy a majd őt érő vádak közül ez ellen tiltakozik Balassa János a leghevesebben.

Nyelv

A 16. században más volt az emberek viszonya a nyelvekhez. Csak a három szent nyelvet (latin, görög, héber) tanították iskolákban, görögül és héberül általában nem is tudott más, csak a tudós humanisták és némely teológus. A latinra a politikában, a nemzetközi levelezésben, Magyarországon pedig általában az

írásbeliségben is szükség volt: magára adó főúri családokban kisgyermekkortól kellett tanulni.

Minden más nyelvet elsősorban „szituatív nyelvoktatás” keretében sajátítottak el ősünk. A soknyelvű Habsburg Birodalomban a német, a szláv és neolatin nyelvek valamilyen szintű ismerete nélkül nem lehetett boldogulni. A királyi Magyarország identitása magyar, ezen nem változtat, hogy városainak lakossága többségében német anyanyelvű és (provinciális szinten) németes kulturáltságú. A felső-magyarországi falvak lakosságának többsége szlovák. Magyar nyelvű (legalábbis nagyobb részben az) a nemes-ség és a főnemesség. A végvárok katonái – mint már említettük – számos nációból tevődtek össze. A főurak az udvarral németül vagy latinul kommunikáltak, az egyéb hivatalos levelek nagyobb részét latinul írták, magánleveleik a 16. század második felétől egyre gyakrabban magyar nyelvűek, a tisztartóval (esetenként a prédikátorral) nemegyszer szlovákul leveleztek.

Némileg a „magyar nyelvű nemesség, főnemesség nyelve” megfogalmazás is finomítandó, hiszen számolnunk kell egy – jobb szó híján nevezzük így – házinyelvvvel is: egyrészt a birtokos nemesség jelentős része horvát származású, a török által elfoglalt Délvidékről érkezett (Krusithok, Draskovithok, Dudithok stb.), s bár elmagyarosodtak, nem tudhatjuk, hogy korábbi nyelvhasználatukat házinyelvként mennyiben őrizték meg.

Továbbá a 16. századi főúri családoknál a 4–5 éves korig tartó kisgyermekkor idején a gyermek dajkájával, majd nevelőjével/ nevelőnőjével töltötte napjait. „A gyermek – kis felnőtt” felfogás jegyében, amely a korban általánosnak volt tekinthető, a szülők nemigen tudtak mit kezdeni az emberpalántákkal. Ennek a felföldi főúri családok esetében egy nagyon fontos következménye is volt: mivel a dajka többnyire szlovák anyanyelvű, mintegy dajkanyelvként a magyar főúri kisgyermek ezt a nyelvet sajátította el először. Thurzó Györgynek feleségéhez, Czobor Erzsébethez írt levelében ennek szép példáját találjuk. A levél végén, a különböző üdvözlétküldések között ezt olvashatjuk: „Babuska azmint mondta, úgy írom: „Starej panej matky y mladej pani matky moy mily pane apka napisste sluzbu y mnoho dobreho a že Jutka, Iluska a Imrisko su zdrawy, a žeby skoro prissly, nebo baba nechcze ani do zahrady pushtyat.” („Öreganyámnak és anyámnak írd meg, édesatyám, szolgálatomat és minden jókat, hogy Jutka, Iluska és Imriske egészségesek, és hogy mielőbb jöjjön meg, mert az öreg-asszony még a kertbe sem akar minket engedni.”)

A kis Balassi Bálint valószínűleg ugyanezt a dajkanyelvet beszélte, azaz egy szlovák nyelvjárást (amely ekkor lényegében egybeesett a Krakkó környékén beszélt lengyellel) már gyerekkorától ismert. Ugyanakkor elég öntudatosan viszonyult a magyar nyelvhez, a *Szép magyar komédiában* írta: „Ha én is azért az magyar nyelvet ezzel akartam meggazdagítani, hogy megesmérjék mindenek, hogy magyar nyelven is meglehetne ez, azmi egyéb nyelven meglehet, ez jó akaratért nem érdemlem, hogy botránkozónak híjanak az emberek.”

Balassi Bálint gyermekkorában megtanult latinul, németül, szlovákul, ennek következtében a lengyelt is értette, a horvát és olasz nyelvet valószínűleg a végvárakban sajátította el.

A Balassi/Balassa család

Érdemes röviden tisztázni a Balassi/Balassa névforma kérdését: bizonyosan állíthatjuk, hogy a 16. században mindkét névalak előfordul a családban, nemegyszer ugyanaz a személy írja nevét hol így, hol úgy, a példák és ellenpéldák száma oly sok, hogy idézni sem érdemes. A család kettős neve az egyházi latin Blasiusból – valószínűleg szláv közvetítéssel – származó, magyar Balázs keresztnévből alakult ki. A 14–15. század fordulóján élt *Gyarmati* Balázs fiai kezdték magukat egyszerű patronimikon-képzővel Balassinak, illetve annak becéző formájával Balassának nevezni. Olyan kettősség ez, mint amilyen az Andrassy–Andrássa, Miklóssy–Miklóssa névalakoknál is kialakult.

Balassi Bálint mind a két formában aláírta nevét, azonban mint költő, akrosztichonjaiban kizárólag az i-s alakot használta, ezért, Eckhardt Sándor javaslatára, az irodalomtörténetírás a Balassi alakot fogadta el. Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy Bálint (és a család más tagjai is) kétpontos ý-nal írták nevüket, használva a Gyarmathy előnevet, továbbá hogy mind a Balassi, mind a Balassa formák második magánhangzója valószínűleg á-nak hangzott. Tehát a családnevek esetében szokásos hagyományörző írásmód szerint költőnk neve helyesen írva Gyarmathy Balássá Bálint avagy Gyarmathy Balássy Bálint lenne. (Nagyon valószínű, hogy korabeli ejtése Balázsi, illetve Balázsa volt. Nyilván nem véletlen, hogy a budai pasák magyar nyelvű levelezésében Balassi János egyszerűen Balázs Jánosként szerepel, a kortárs Gersei Pethő Gergely [1570–1629] Balási János alakot ír, amelyben az s zs hangértékű.)

Ősi magyar nemesi család a Balassáké/Balassiaké, családfájukat a 13. század elejére vezetik vissza. A birtokra utaló előnév a 14. században Kékkő és Gyarmat (ma Balassagyarmat) vagy Szklabonya. A Gyarmati (Gyarmathy) előnév a 15. században szilárdul meg, a Gyarmati és a Szklabonyai ág is ekkor válik szét.

A 15. század vége felé, a 16. század első negyedében a család legsikeresebb egyénisége, a legnagyobb vagyon- és rangszerző Balassa Ferenc szörényi, majd horvát bán, Balassi Bálint nagyapja. Mohácsnál esett el, mint annyian a főrangúak közül. Balassa Ferencnek három feleségétől hét fia volt: Farkas, Ferenc, Boldizsár, Zsigmond, János (Bálint apja), Menyhárt, Imre (András apja). Ferenc testvére volt Miklós, az ő fia János, aki egyik birtokáról általában szklabonyainak nevezte magát. Az ő fiai voltak Farkas és László. Hagyatékuk, Végles várának öröksége körül támadt élet-halál harc Balassi Bálint és unokatestvére, Balassa András között.

Balassa Ferenc számos gyermekének némelyike a kor híres-hírhedett figurája lett: említsük meg az egészen kiemelkedő hadvezéri képességekkel rendelkező, hol a Habsburgokat, hol a Szapolyai családot szolgáló katonát, Menyhártot, Imrét, a bonyolult életű, hatalomtól megfosztott erdélyi vajdát, s Balassi Bálint atyját, Jánost, aki zászlósúr, bányavidéki (Garam menti) főkapitány, Hont megyei főispán volt.

1554. október 20-án délelőtt 9 órakor, egy szombati napon Zólyomban megszületett Balassa János és Sulyok Anna (Muthnoky Mihály özvegye) fia, Bálint. Beleszületett a 16. század második felének királyi Magyarországaiba, és beleszületett a Balassa-családba. E tágabb és szűkebb környezet meghatározta mozgáglehetőségét, életének számos konkrét vonatkozását. De nem határozta meg a személyt.

1563. március 6-án Balassi Jánosnak újabb fia született: Ferenc. Bátyjával gyermekkorában kevés kapcsolata lehetett, egyrészt az aránylag nagy, kilenc év korkülönbség, másrészt a külföldi utazások, hányattatások miatt. Ferenc két éves, amikor Bálint Nürnbergbe megy, bátyja erdélyi és lengyelországi tartózkodása idején ő van Nürnbergben, mikorra már Ferencnek is nyiladozik az értelme, mind anyja, mind apja halott, s bátyja nem kamaszodó öcsével van elfoglalva. Ferencsel fiatal felnőtt korában ismerik meg igazán egymást, s életük utolsó tíz évében (1584–1594), többek közt a közös érdekek és sorscsapások súlya alatt melegegnek, már amennyire, össze.

1565. február 1-jén megszületett Balassa Mária, Bálint és Ferenc húga, egy év múlva még egy kislányt szült Sulyok Anna, Juditot, ő azonban csecsemőkorában meghalt, 1568 júniusában pedig megszületett a Balassa család legifjabb tagja, Anna.

Balassi költészete

Balassi Bálint az első magyar költő. Nyilván voltak előtte mások is, akik írtak verset magyarul, szerelmes verset is, ám magyar nyelvű, szerzőhöz köthető költői életművet előtte nem ismerünk. S nem ismerünk olyan költői attitűdöt sem, ahol a vers nem valami pragmatikus célt szolgál (Istenhez szólás, udvarlás stb.), hanem önmagáért, a költészet műveléséért íratik, azaz, Balassi megfogalmazásában „*inventio poetica*”, vagy „*szerelmes találmány*”, vagy „*versszerző találmány*”. Az *inventio poetica* nem műfaj, amennyiben számos műfajban megvalósítható. Helyesen és találóan fogalmazta meg Horváth Iván: fikció a fikcióban. A kortárs, közel kortárs arisztoteliánus poétikáknak központi témája a fogalom, de nem a Balassi használta értelemben!

Az egyetlen, többé-kevésbé előzménynek tekinthető mű az ismeretlen szerzőjű *Eurialus és Lucretia* (1577) széphistória. Nem az a magyar sajátosság, hogy egy költőt az irodalomtörténet-írás mitológizáló törekvése elsőnek tekint (erre számos példa van), sokkal inkább az, hogy nálunk az irodalomtörténeti mitológia és a kronológikus való szerint is egyugyanazon személy az irodalmi Krisztus, a szerelmi költészet időszámításának kezdete: Gyarmathy Balassi Bálint.

Balassi régi költő. Ez mindenekelőtt annyit tesz, hogy romantika előtti szerző, az úgynevezett „szépirodalom” az ő idejében még nem találtatott fel. Nagyon mások voltak a korabeli konvenciók. Ugyanakkor két fő tematikája, a szerelem és az ember-Isten viszony a jelenben is befogadókat vonz, a mában értelmeztetik. Nincs feloldás: a jól-rosszul rekonstruált korabeli kontextus és a mai feleselése szükségszerű és feleselés. Ne feledjük: minden hangzott, nem a szem, hanem a fül volt az elsődleges befogadó. Jusson eszünkbe, Rimay hogyan jellemzi Balassit: „a zengés csodálatos édessége”, a „hangok kifejező harmóniája” az, amivel költőtársait messze túlhaladta.

Aztán: más a műveltségünk. A teológia és az ókori szerzők nem hétköznapiaink részei, mint egykoron Balassinak és értelmiségi kortársainak. És (a „rég”-ből ez is következik) érdemes kiemelni

a szerző-mű-befogadó viszony teljes másságát. Balassinak nem csak Losonczy Annát nem hoz fájdalmas éneke, de pénzt sem...

A Balassi-strófa Balassi Bálint leggyakoribb versformája. Előzményei megtalálhatók a középkori latin költészetben, magyarul az *Eurialus és Lucretia* széphistóriában, ám az utóbbiban belső rímek nélkül. (Egy darabig Balassi is ezt a formát követte.) A Balassi-strófa három sorból szerkesztett versszak, minden sora a belső rímek által három egységre tagolódik. Képlete:

a6, a6, b7

c6, c6, b7

d6, d6, b7

Jegyezzük meg, a „három” számmisztikai fontosságú Balassinál. Rimay János, aki mesterének, Balassinak műveit meg akarta jelentetni, vélhetőleg Balassi elképzelését akarva megvalósítani, így ír ránk maradt előszótervezetében: „Mely munkáját három részre való osztásomban foglaltam ez jelen való írásomban.” Ez a kiadás azonban nem jelent meg. Gerézy Rabán a Rimay-előszótól inspirálva megállapítja: „Házassága előtt írt szerelmi és tavaszi-vitézi énekeit, összesen 33-at, meglehetősen laza rendbe illesztette”, illetve „A házassága utáni költeményekből összeállított második rész ugyanis az egész Júlia-ciklust magában foglalja, vagyis 25 verset, melyekhez Balassi 1589 tavaszán-nyarán további nyolcat szerzett. Így e második könyv szintén 33 költeményből áll.” Ez igaz. A következtetés és feltételezés: Balassi 3x33+1 versből álló gyűjteményt akart létrehozni. Ehhez az álláspont-hoz csatlakozik Horváth Iván is, mint írja: „Van tehát egy tényleges 33-asunk, egy rejtetten 33-as és egy olyan, amely tisztára képzetes.” Ő az, aki észreveszi, hogy a *Hymni tres ad Sacrosanc-tam Trinitatem* című, három ének (Atya 44 sor, Krisztus 27 sor, Szentlélek 28 sor = 99) összesen 99 verssorból áll. A versek kiadásakor azonban a forrásokra kell támaszkodni, s a *Balassa-kódex*ben (1656 után másolták) kétszer harminchárom vers van. Akit Balassi és a számmisztika mélyebben érdekel, a mellékelt szakirodalomban erről számos írást talál.

A *Balassa-kódex* első harminchárom versében, melyet a bejegyzés szerint Balassi „gyermeksígtől fogva házasságáig szerzett”, szigorúan Balassi strófában írt vers nincs. A második harmincháromban vannak a házassága után szerettek, a Júliához szóló szerelmes versek. Három kivétellel mind Balassa-strófában íródott.

Köztük számos fordítás, kilenc Angerianustól, egy Regnarttól, egy Marullustól és egy Castellettitől. Az „*inventio poetica*” versjellemzés is a Júliához írt versek közt bukkan fel először.

A világi versek a Célia-ciklusban folytatódnak. A Célia-versek — ezt leghatározottabban Komlovszki Tibor hangsúlyozta — más poétikát követnek, mint Balassi többi szerelmes verse. Jóval nagyobb szerepe van a zenei sajátosságainak, a fogalmi jelentésnél fontosabbá válik a hangulat. További sajátosság az egy versben két vers, azaz az „*In eandem fere sententiam*” (Körülbelül ugyanarról).

Vallásos versei mély hitről tanúskodnak. Mindegy, hogy a protestáns, majd idővel katolizált költő írta őket: a hit mindenk fölé, megkérdőjelezhetetlenül. Ezek szerencsére nyomtatásban is megjelentek, és rendkívül népszerűvé váltak, a 17. században több mint 20 kiadásuk volt. Lőcsén pl. tízszer is kiadták. A 18. században hasonló bőséggel találkozunk, az utolsó Balassi–Rimay istenesénekek-kötetet a 19. század elején nyomtatták.

Balassi istene a hitújítás korának istene, semmiképpen sem azonos a középkoréval. A hívő ember naponta rákényszerült, hogy szembenézzen az e kor fölvetette teológiai — akkoron: lételméleti — alapkérdésekkel, kivált a kegyelemtannal és annak legfőbb következmény-paradoxonával, a predestinációval. Más szóval: nincs közvetlen kontinuitás, mondjuk, a 14. vagy 16. század katolicizmusa között, az utóbbit is meghatározta a reformáció léte, amely kikövetelte a tridenti zsinatot, a katolikusok is újraalkották hitüket. Jellemző, hogy 1563 decemberében, utolsó ülésén, a zsinat a vallásos művészet problémáját kénytelen tárgyalni, igaz, ezen akkor a képzőművészeti kérdéseket értették.

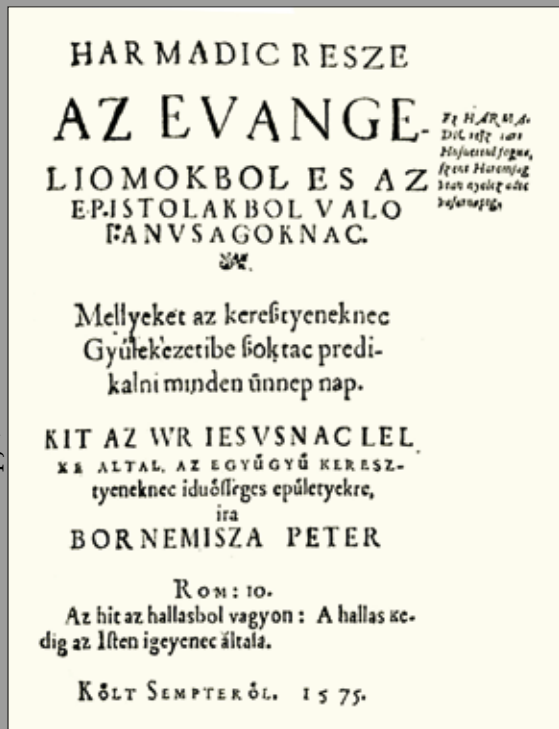
Balassi nemzeti nyelvű költészetet művelt, miközben verseinek mintái többségükben nem a nemzeti nyelvű, hanem a neolatin költészet termékei.

A humanista poétikai szemlélet elválaszthatatlanul kötődött szülőanyjához, a teológiához, ez aligha szorul bizonyításra. Nála nem csupán az istenes versek képkincse kerül világi konnotációba (ez már-már közhely a szakirodalomban), hanem a teológiai minta alapján létrehozza a maga szerelemteológiáját.

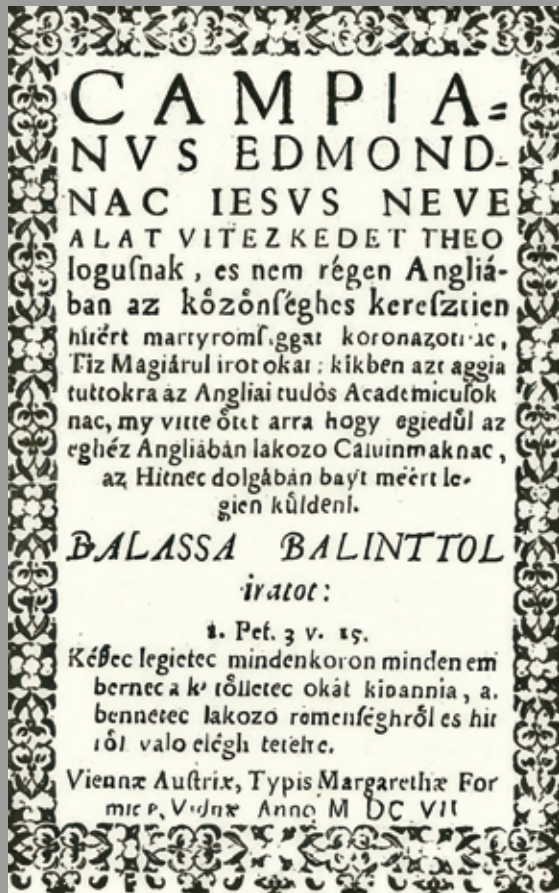
Számára a teológia mindenekelőtt kegyelemtan. Ez a keresztény dogmatika egyik legfontosabb fejezete. A kegyelem, a felénk forduló Isten, egyrészt az Istentől való függőség, az Istenre utaltság, másrészt maga az ember üdvössége. Következésképpen a kegyelemtannak mint teológiai antropológiának legfőbb kérdése a predesztináció és a szabad akarat viszonya, mibenléte. Az Ószö-

Bornemisza Péter öt kötetes Prédikációinak Harmadik kötet címlapja, 1575.

Balassi Bálint — Dobokay Sándor: Tíz okok címlapja, Bécs, 1607.

vetségnek nincs tételes kegyelemfogalma. Egy inkább visszavetítettnek tekinthető értelmezés — elsősorban a zsoltárok alapján — azonban Jahve és választott népe szeretet-történetében joggal fedezheti fel Isten aktív emberföltését, segítségét.

Balassi és a nyomtatott könyv

Balassi Bálint szerelmes versei — eddigi tudásunk szerint — életében nem jelentek meg nyomtatásban. Ennek a ténynek elég világos és egyszerű magyarázatát szokták adni: a magyarországi nyomdákban tiltott gyümölcs volt a szerelmi költészet. A közlés különben is elmaradott volt, nem igényelte, esetenként erkölcsileg elítélte az ilyen típusú költészetet.

Mindebben sok igazság van. Ugyanakkor nem bizonyos, hogy ezek a kizárólagos s főleg a valódi okok. Az *Eurialus* és *Lucretia* például megjelent, pedig szerelmes leveleket/verseket tartalmaz, ám szerzője ismeretlen maradt, s a mű erkölcsösségre való intéssel fejeződik be. Balassitól ez a mismásolás elképzelhetetlen. A *Szép magyar komédiát* is csak halála után nyomtatták ki, ám ez, ha van, is benne szerelmes versek, komédia, a főúri esküvők része. Ez ellen Balassi valószínűleg nem tiltakozott volna.

A minden erkölcsi ellenállás nélkül megjelentethető istenes énekeit sem adták ki életében. Valószínűleg egyszerűen azért nem, mert nem volt belőlük egy gyűjteményes kötetre való. A *Balassa-kódex* sokféleképpen értelmezhető bejegyzése mellett („nem adja ki, meddig több zsoltárt nem fordít azokhoz”) ezt az álláspontot erősíti a kiadások története: a 17–18. század folyamán istenes énekeit mindig mások verseivel felduzzasztva jelentetik meg, egy túl vékony füzet eladhatatlan lett volna. Balassi nem ilyen megjelenési közeget, kontextust szánt verseinek, nem énekeskönyvekbe szétszórva, hanem egy szerzőhöz köthető kiadványban szeretne volna közzétenni.

Pragmatikusan nézve a kérdést: a szerelmes versek megjelenítésének nem lett volna semmi akadálya egy külföldi nyomdában. Ha a megrendelő megfizette, ezek a nyomdák szinte bármit kinyomtattak. Balassi elszegényedett ugyan, de egy verskötet párszáz példányban való kiadása nem okozhatott neki gondot; mondjuk, szerelmes verseinek publikálása esetén ez a könyvecske nem lett volna vastagabb és nem került volna többbe, mint az ifjúkori *Füves kertecske* megjelentetése.

Miért nem törődött ezzel? Ugyanaz lehetett az oka, mint az istenes versek kéziratban maradásának: Balassi Bálint önálló, nem más szerzőkkel keveredő kötetet akart, ehhez azonban több vers kellett volna. Ő igen jól ismerte és értette az egyénített, az individualitáson és eredetiségen alapuló szerző fogalmát.

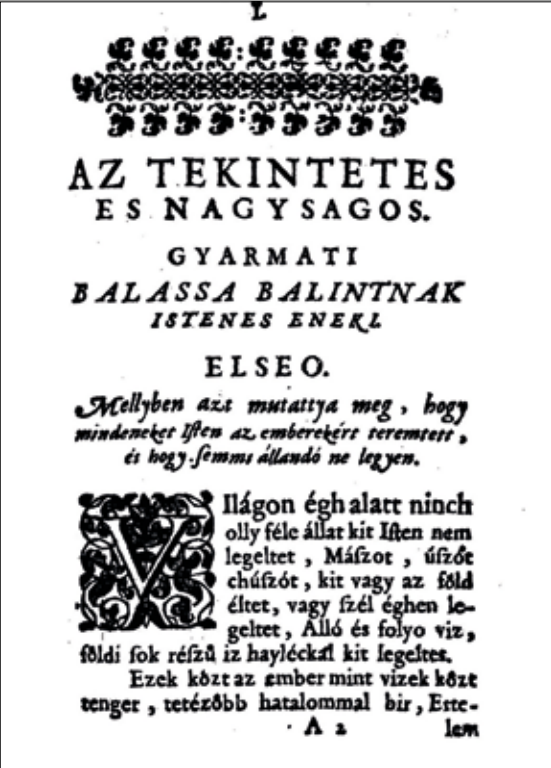
A közösségre (is) tartozó vallásos munka esetében nyomtatott könyvben gondolkozott, a *Füves kertecskén* kívül vélhetőleg kiadásra szánta a *Tíz okok* című jezsuita vitairatot, élete utolsó munkáját is.

Amilyen természetességgel kiáltottak nyomdafestékért a teológiai és kegyességi iratok, továbbá a *respublica litteraria* témékei, olyan bonyolult volt ennek az anyanyelvű, részben pragmatikus udvarló célokat szolgáló, ám főleg gyönyörködtető (és indiszkrét) írásoknak a sorsa. A *respublica litteraria* jeles képviselői, Oláh Miklós, Verancsics Antal, Dudith András, Zsámboky János, Istvánffy Miklós nem magánügyeikről írtak, s nem magyarul. Nem lehet véletlen, hogy az első olyan magyar nyelvű nyomtatott könyv, amelyben szerelmes versek voltak (Zrínyi Miklós *Adriai tengernek syrénája*), csak 1651-ben jelent meg, s akkor is külföldön, Bécsben. De ez már kizárólag szövegverseket tartalmazott, sem nótajelzés, sem kotta nem található benne! Ezzel szemben Balassi szerelmes versei esetenként legalább annyira megszövegesített zenék, mint megzenésített szövegek.

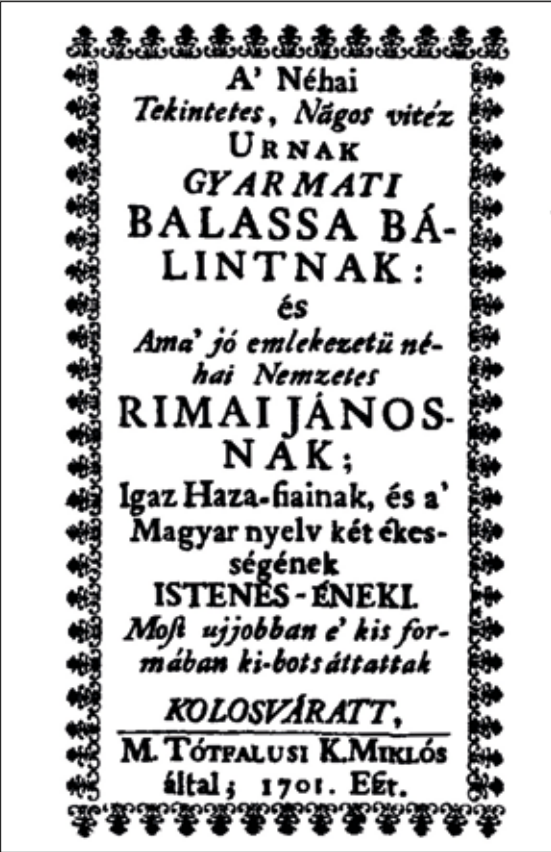
A szépségeszmény

A szépségeszmény Balassinál: a hölgynek nincs sem homloka, sem orra. Más magyar nyelvű udvarló szövegek nem ezt a sajátosságot követik. „Szép magas homloka semmi semergéssel nem rútíttatott vala.” „Orra szép egyenes, teljes rózsa színű piros orcája vala” (*Eurialus és Lucretia*); Bogáti Fazakas Miklós *Aspasia* című históriájában, jóllehet ókori leírás nyomán: „Meghorgodt kevésbé, de kicsin az orra, szép rövid az két füle”.

Ám Balassinál az angyali ábrázat leírása: van neki rózsaszínű, menyői, csókolgatni való, dicsőséges, gyenge orcája, gyöngy között sárarany sárga, fényes, aranyszínű haja, horgas kezijhoz hasonlatos szemöldöke, édes mosolygású és kaláris szabású kis szép ajaka, piros, mint jól meg nem ért meggy, gyöngyszín apró foga. S hol gömbölgő nyakán, s hol jól termett vállán terengeti szél a haját. Két narancs a keble, vékony derekacskája, mezítláb hónál fejből lába. Stb.

Balassi Bálint: *Istenes énekek*, Bécs, 1633.

Balassi Bálint – Rimai János: *Istenes énekek*, Kolozsvár, 1701.

A szem mindennél fontosabb: te két szép szemeddel, mellyel gyakran megölsz, szemének is vagyon nagy hatalma, ő tekintében villámik szerelem, az napnál hatalmasb vagy te két szép szemeddel, feltámad a napom fénye, szemüldök fekete széne, lebegnek szemei, mint a menny csillagi, két szeme az én szívemnek felgyújtó fáklyája stb.

Balassa Bálint *Istenes énekek*, Jacob Patriarca *Via Jacobaea* és Beniczky Péter *Magyar Rithmusok* című művei egybekötve. Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ, Kincstár és Könyvtár

BALASSI BÁLINT SZÜLŐVÁROSA,
BÁLINT ÉS TESTVÉRE, FERENC HALÁLÁNAK HELYSZÍNE,
SÍRHELYÜK

Az elbontott régi plébánia középkori falfestménye, Zólyom (részlet)

Előző oldal: Zólyom vára

Zólyom (Zvolen, Altsohl, Vetusolium)

Az 1990-es években többször utaztam északra és haladtam el Zólyom vára mellett. Mivel oda és vissza is még sok-sok órányi út állt előttem, és még nem volt autópálya, egyszer sem álltam meg. A jelen könyv kapcsán többször is megfordultam Zólyomban. Kerestem a megfelelő látószöveget, még létrát is vittem magammal, hogy a vasúti híd párkánya felett el tudjam készíteni a fotót a várról. Az épületben a Szlovák Nemzeti Galéria gyűjteményének darabjai láthatók. Itt tekinthetők meg a 20. században lebontott régi zólyomi plébániaépület középkori falfestményei is. A város főterén végigsétálva találkozhatunk a középkor emlékeivel, helyenként még megvannak a városfalak is. A vár és a város igazi történelmi időutazást kínál. Az itt született hírességek közül számunkra a két legfontosabb Balassi Bálint költő és Vladimír Mečiar háromszoros szlovák miniszterelnök, akinek regnálása alatt történt meg a Duna elterelése, egyben ő volt az önálló szlovák állam megeremtője.

Balassi Bálint életrajza szempontjából a legfontosabb természetesen az, hogy itt született. 1552-től Balassa János húsz éven át zólyomi kapitány és egyben Zólyom vármegye főispánja. 1555-től bányavidéki főkapitány, Zólyom székhellyel. Ebből következően Zólyom meghatározó hely volt Balassi Bálint életében, elsősorban gyermek- és ifjúkorában.

Az igazsághoz tartozik, hogy a zólyomiak és a főkapitány katonái közötti viszony nem volt éppen harmonikus. A polgárok Ferdinándhoz fordultak, bepanaszolva Balassa Jánost. A kiküldött bizottság Balassát méltatlan bánásmód, meggondolatlan, heves indulatok miatt marasztalta el. A főkapitány egy éjjel elfogatta a város főbíráját, kötelet hurkoltatott a nyakára, felakasztással fenyegette, megsértve ezzel a királyi város méltóságát, továbbá a katonák által elfogyasztott enni- és innivalókért sem fizetett, gyakorlatilag lerabolta a várost.

Ferdinánd meghagyta Balassának, hogy a bírónak fizesse meg a *homagium vivum*-ot (bánapénzt), valahogy engesztelje meg, katonáit pedig jobban fegyelmezze s az élelmiszereket fizettesse meg velük. Noha nem az a célunk, hogy Balassa Jánost és katonáit idealizáljuk, éppen ellenkezőleg, azért írjuk le mindezeket, mert jól illusztrálják azt a környezetet, azokat az anarchikus állapotokat, amelyekben Balassi Bálint felcseperedett, azt az indulatosságot, amely már apját is jellemezte, mégis: a jámbor, istenfélő polgárember, kontra részeges, erőszakos, a törvényt lábbal tipró katona képét árnyalnunk kell. Balassa János és katonái ugyanis ekkor már hónapok óta nem kapták meg a zsoldjukat, Ferdinánd azonban nem arról intézkedett, hogy az elmaradt kifizetéseket pótolják, a jövőbeni zsold megfizetésére sem vállalt garanciát, ellenben szigorúan megparancsolta a fizetőbiztosoknak, hogy a katonáknak a zólyomi polgárokkal szemben fennálló 671 forintnyi adóssága a legközelebbi zsoldfizetésnél adassék meg a polgároknak. Vissza-visszatérő motívum ez mind Balassa János, mind fia, Bálint, mind más főurak életében. A képlet egyszerű: a városok vádjait a király jogosnak tartja, leiratban inti a főurat, de az esetek döntő többségében semmi sem változik. Mindenesetre tény, hogy Balassa János birodalma Zólyomtól Híbbéig tele van panasszal.

1583. május 20-án, pünkösdi hétfőjén, a Besztercebányáról Zólyomba vezető országúton lovagolva, Balassi Zólyom és Hajnik között szembetalálkozott a hodrusbányai mészáros özvegyével, Sommer Jánosnéval. A vélhetőleg fölöttébb csinos hölgy Klimkó Gyúró és Skopen Tamás nevű szlovákok kíséretében békésen mendegélt, amikor Balassi Bálint heves udvarlásba kezdett.

Hogy pontosan mi történt, ma már nehéz volna megállapítani, utóbb mindkét fél nagyon másképpen adta elő a történeteket. Mindenesetre Sommerné pártfogói rablással párosuló, szabályos megerőszakolási kísérletet írtak le, ahol a hölgy csak kísérőinek köszönhetette megmenekülését. Vannak olyan irodalomtörténészek, akik vidám, kacagós pünkösdi jelenetnek tartják a történeteket. Ez elég valószínűtlen. A források ellentmondásossága miatt nem lehet egyértelmű véleményt alkotni. Ami bizonyos: a szépasszony meghódítására tett kísérletből a bányavárosok – joggal vagy jogtalanul – hatalmas botrányt csináltak.

Pár hónap múlva, szeptember 30-án, Gloss Boldizsár zólyomi bíró levélben számolt be arról, hogy Balassi megkergette (és utol is érte) a hajniki pap leányát.

Elbontott régi plébánia középkori falleszménye (részlet)

Mint írta „...ez a vad fiú, aki mindent elkövetni és merészelni képes, mi pedig nyomorultak erő híján... egyenlőtlenek vagyunk hozzá képest.”

A zólyomi vár szinte tökéletes állapotban van ma is, bejárata belső falán pedig a magyar állam ajándékaként kétnyelvű, domborműves emléktábla őrzi Balassi emléket. Kő Pál alkotása.

A Zólyomerdőnek is nevezett erdős hegyvidék a 11. századtól királyi magánuradalom volt, területét erdőispánság felügyelte. A terület az Árpád-házi és a későbbi királyok alatt is kedvelt vadászterület volt. Zólyom városának első említése IV. Béla 1243-ban kelt oklevelében található. A város főterén álló Szent Erzsébet-templom 1381 és 1390 között épült gótikus stílusban, majd a 15. század elején erősített kőfallal vették körül. Nagy Lajos király rendszeresen megfordult Zólyomban. A király Diósgyőr várához hasonló, szabályos téglalap alaprajzú, reprezentatívabb vadászkastélyt építtetett az 1360-as években. Nagy Lajos 1370-től lengyel király is volt, Zólyom szerepe megnőtt, a király itt találkozott Luxemburgi Vencel cseh és német királlyal, valamint tartott magyar és lengyel részvétellel országgyűlést. Luxemburgi Zsigmondnak is kedvelt tartózkodási helye volt a zólyomi várkastély. A huszita háborúk alatt, 1442-ben Zólyom vára Jan Griska kezére került, aki 1462-ig birtokában tartotta, ekkor Hunyadi Mátyás visszaszerezte, majd 1464-ben itt töltötte a húsvétot. A városi védművekről az első feljegyzés 1465-ből származik. Zólyom várát és uradalmát, a hozzá tartozó bányavárosokat 1504-ben Thurzó János kapta zálogbirtokba, ekkor a várat megerősítették, a várkastély épületét faliképekkel díszítették.

A mohácsi csatában elhunyt király özvegye 1548-ban lemondott magyarországi javairól – így Zólyomról is – I. Ferdinánd javára. A 16. század közepétől megkezdődött a vár korszerűsítése, hogy el tudja látni végvári feladatait. Zólyom városa Bocskai, Bethlen és I. Rákóczi György hadjáratai alatt is többször gazdát cserélt. A visszavonuló kuruc hadak 1708-ban porrá égették Zólyomot. A kiégett várkastélyt az Esterházyak rendbe hozták, majd 1802-ben a kincstár a várat csere útján visszavette. A 19. században felmerült, hogy rossz állapota miatt lebontják, de végül 1894 és 1906 között renoválták az épületeket.

Esztergom

Közel két évtizede vagyok oktatója az esztergomi székhelyű Oktáv Zrt. szervezésében zajló fotográfusképzéseknek, így többször megfordultam a városban. Mindig is izgatott, milyen lehet Esztergom hőésésben, elképzeltem egy ilyen képet a könyvben. Kora hajnalban indultam Öttevényről, hogy a napfelkelte idejére már megérkezsek a Dunakanyar bejáratánál fekvő városba. Összkerék-meghajtasú autómnak köszönhetően viszonylag könnyen feljutottam a havas, szűk, meredek kis utcákon a Szent Tamás-hegyre. Gyorsan beletettem az esővédő huzatba a gépemet, felhelyeztem az állványra, és máris a kápolna előtti kilátóteraszra indultam a hőésésben. Csodálatos élményt jelentett számomra a látvány. Azóta többször is megfordultam a hegyen, különböző időszakokban és fényeknél.

Leereszkedve a városba a Bazilika közelében parkoltam le, és hőésésben sétáltam a várban lévő múzeum felé. A jegypénztárnál meglepődve néztek rám, ilyen időben nem számítottak látogatóra. Rajtam kívül nem is érkezett más a néhány óra alatt, amíg kényelmesen végigjártam az egykori vár épületeit, a kiállítási termeket. Próbáltam elképzelni, a középkorban milyen lehetett az élet ilyen téli időszakban ezen termekben.

Egy másik fotózásom alkalmával kerestem meg azt a helyet, ahol az emléktábla szerint Balassi Bálint a város és vár ostrománál lövést kapott, amely halálához vezetett 1594-ben. Sötétedéskor valahonnét fény esett a réztáblára, amely megcsilant, kiemelve a környezetéből. Elkészült a fotó, és amikor megnéztem, meghatott. Hallottam magamban a csata zaját, a lövéseket, a sérültek jajgatását.

Esztergomban járva, ha van időm, a Keresztény Múzeumban szívesen elüldögélek MS mester selmecebányai szárnyasoltárának négy itt őrzött táblaképe előtt, amelyeket Balassi még láthatott eredeti helyükön, hiánytalanul, oltárként. Mindig megcsodálom a Garamszentbenedekről származó gótikus úrkoporsó részleteit, és soha nem hagyom ki a Balassi Bálintot ábrázoló festményt.

Előző oldal: Esztergom a Szent Tamás-hegyről

Balassi Bálint 1594. május elején érkezett az esztergomi táborba. Mint életében már annyiszor, új életet, új egzisztenciát igyekezett teremteni, vitézségének és bátorságának bizonyítására az ostrom jó alkalomnak kínálkozott. A Mátyás főherceg vezette sereg 1594. május 4-én kezdte meg Esztergom ostromát.

Május 11-én Pálffy Miklós megegyezett a (bizánci) keresztény rácokkal, akik megnyitották az egyik kaput, s a császári sereg elfoglalta a Rácvárost, majd 14-én a Szent Tamás-hegyi palánkvárat is bevették. „[...] Radics és Szilva, beszperémi hadnagyok az zászlókat az palánk tetejére felvivék, s kevés vártatva azután utánok méne a Schomberg seregének német zászlótartója az vitézekkel, s ottan-ottan egymás után felhágdosván az palánk megvételék, s közel kétszáz törökök, akiktől oltalmaztatik vala, mind leváगतának, mert midőn az városban, mely immár az mieinktől megvétetett vala, bátorságosan be nem mehetnének, s az távol lévő várba is nem mehetnének, igen kevesen szaladással megmaradást keresének” – tudósít Istvánffy.

Így sikerült olyan ágyúállásokat kiépíteni, amelyek képesek voltak a vár falát megbontani. Május 18-án a Vízivárosnak a Budai kapu és a Hévíz-fürdő tornya közötti városfalán már nagy rés tátongott, Istvánffy szerint: „behatolásra alkalmas, 15 lépésnyi széles”. Ezen a résen át próbáltak az ostromlók május 19-én, 20-án majd 22-én a várba behatolni, ám – mindkét fél részéről – nagyon jelentős vérveszteség után a törökök mindig kiverték a támadókat.

A korabeli források alapján a keresztény seregről kevés jót lehet mondani. Illésházy a hadvezetést tartja ügyefogyottnak: „[...] vele vala az herceggel Ugnod Dávid, ki felette részeges ember vala, ez mellett két német kapitán, kik sohasem hadba nem voltak, törököt sem láttak, és Ferdinandus gróf a Hardek győri kapitán.” Sőt, ugyancsak Illésházy szerint, a törökök ilyeneket kiabáltak ki a várból: „Menjetez haza, magyarok, vitézek, hagyjátok itt az részeges német disznókat nekünk, hogy tanétsuk meg őket hadakozni!” Istvánffy is tesz időnként epés megjegyzéseket a keresztény hadakra.

Balassi a május 19-i ostrom alkalmával, áldozócsü-törtökön megsebesült, és május 30-án, pünkösd hétfőjén meghalt.

A történekekről a közeli rokon, Balassa Zsigmond két bejegyzést írt az apjától örökölt családi Bibliába, amelyben mind Bálintról, mind öccséről, Ferencről megemlékezik: „Anno 1594 die 19 Maii minden két combját lőtték által, és az barbélyok gondviseletlenség miá holt meg 30 eius, és vitettem Újvárrá. Azután nemsokára, mintegy holnap múlva ölték meg az tatárok szegény Ferenc urat; temették együtt mindkettőt Hibbén.” Továbbá: „Anno 1594 die 19. Maii Esztergom vára vívásakor, midőn ostromnak mentenek az vízvárnak, lőtték meg Balassa Bálint uramot az ostromon. Minden két combján átalment az golóbis, de csontot és ízet nem sértett. Vesztette az barbély, Mátyás hercegé, nem akarván szót fogadni az magyar barbélyoknak, és holt meg hertelen die 30 eiusdem, interim Ferenc uram Hatvan alatt az törökkel való harcon sebesedett meg, ki miatt bátyját sem jöhetett látni. És azután az tatárok hogy Husztra kijöttek vala, Debrecen táján, midőn az urak küldték volna meglátni, hol légyen az tatár, és mi készüllettel, környül fogták szegént, még az hatvani sebekből sem gyógyult volt meg, és ott ölték meg.”

Milyen részvétellel, rokoni szeretettel ír Balassa Zsigmond az elesett fivérekről! Kétségtelen, kettőjük halálával – ha meg nem oldódott is, de – fölöttébb leegyszerűsödött a Liptóújvár birtoklásáért folytatott harc.

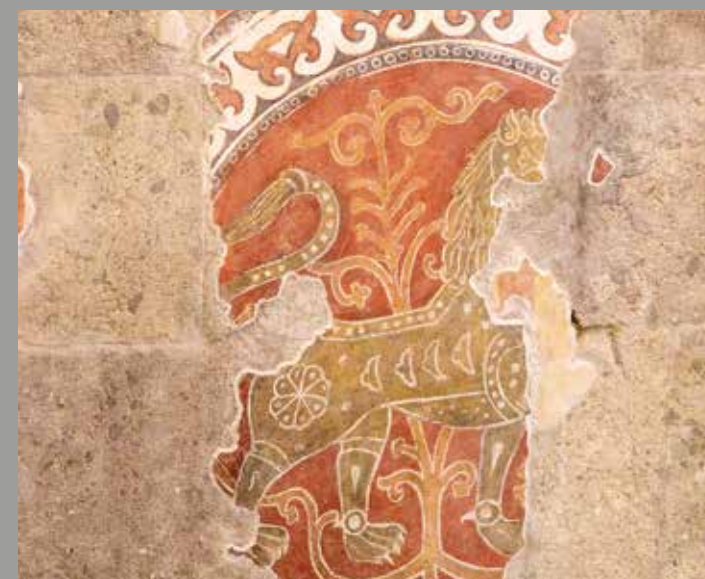
Mint Horváth István, az esztergomi Balassa Múzeum volt igazgatója a források – elsősorban Istvánffy – alapján kiderítette, a sebet okozó puska lövés Víziváros délnyugati sarkánál, a Hévíz-fürdő tornya mellett, a mai Katona István utca 4–6–8. számú házak táján érte, ezt 2004 óta emléktábla jelzi.

Egy nappal Balassi halála után Petrino olasz hadmérnök levelet írt Astorre Leoncellinek, a bajor herceg kamarásának. Ebben elmondja, hogy a Víziváros ostromát a Szent Tamás-hegyről szemlélte, és látta, hogy vagy százan meghaltak, több mint négyszázan megsebesültek, köztük „[...] il Colonnello Curtio, che è poi morto, alcuni Capitani Tedeschi, il Balassi mio grande amico de grandi d’Ungheria [...]” Azaz: „Curtio ezredes, aki azóta meghalt, néhány német kapitány, Balassi, Magyarországnagyjai (főnemesei) közül való nagyon jó barátom.”

Ha érdekel minket, hogy Balassi kivel-kikkel tudott a kortárs olasz költészetről eszmét cserélni, jusson

Bakócz – kápolna

eszünkbe ez a „mio grande amico de grandi d’Ungheria” fordulat.

A halottakat összeíró német haditudósító, Nicolaus Gabelmann (?–1596) viszont nem a magyar irodalomtörténeti mitológiát alkotó és alakító barátok, értelmiségiek, hanem saját (és a katonatársak?) markáns véleményét tolmácsolta, amikor június 3-án így fogalmazott: „Perierunt Valentinus Balassi homo Ungarus sed impius [...]” Azaz: „Meghaltak: Balassi Bálint, magyar, de istentelen [...]” Az „istentelen” a protestáns (evangélikus), a magyar hitvitákban is forgó Gabelmanntól nyilván a pápistává lett, életét a jezsuita Dobokay társaságában befejező Balassi jelzője.

Azt is Istvánffy leírásából tudjuk, hogy a május 19-i ostromban többségben németek voltak, a magyarok kevesen. Ennek oka nyilván az, hogy a támadás előtt úgy vélték, ez a harc majd nagy dicsőséget fog hozni. Jellemző módon a magyarok közül többnyire csak a főnemesek, mint Pálffy Miklós, Nádasdy Ferenc és Thurzó György vehettek részt a rohamban. Balassinak nyilván minden összeköttetését fel kellett használnia, hogy bekerülhessen a németek közé. Vágyta nagyon a dicsőséget.

Thurzó György május 20-án feleségéhez írt levelében számol be a történekekről: „Tegnap ismég az második várasnak, holott az vízvár vagy on, mentünk vala ustromnak. Pálffi uram is jelen volt. Bizony soha életemben én is nagyobb szerencsén nem voltam, mert ezer pusvánál, szakálloznál és taraszknál többet lőttem hozzám. Az ustromról az német gyalog futamodt volt meg, mind bal kéz felől s mind jobb kéz felől sok ember hullott el mellettem, de mégis az Úr Isten az ő szent fiáért, és az te szíbüől való könyörgésedet meghallgatván, engem békével és jó egészséggel meghozza; őfelségének egy főember német hadnagyának, Kurcznak az lábát lőtték által. Balassi Bálint is sebes.”

Istvánffy Balassiról: „Balassi Bálint gyors ifjú legénynek, ki mind az hadakozásba, s mind az deáki bölcses-séges tudományban igen jól előment vala, mind az két combjánál ólomgolyóbissal általlótték, mely sebben, noha az csontjai meg nem sértődtek vala, kevés napok múlva meghala.”

A haldokló Balassi ágya mellett ott volt Dobokay János jezsuita szerzetes, aki beszámol a költő utolsó napjairól. A költő iratai között találta meg az angol jezsuita, Edmund Campion (1539–1581) *Decem rationes* (Tíz okok) című művének Balassi által készített fordítását. A fordítás csak részleges, a hetedik okig terjed, majd Dobokay fogja befejezni. Bécsben jelent meg 1606-ban, majd némileg javított kiadásban 1607-ben.

Az előszóban Dobokay részletesen leírta Balassi halálának körülményeit, a költőt jezsuita példaképpé, Krisztus katonájává avatva. Mint írja: „Betegágyában, Esztergom városában gyakran nála voltam, és véle sokat beszélgettem. Ott voltam akkor is, mikor ugyanazon Pinkösd havának huszonhatodik napján keresztyéni módra meggyónván, utolsó órájához szépen készült.” Balassi utolsó szavai Dobokay szerint ezek voltak: „Christus mortuus est pro me, et ego diffidam? Tuus miles fui, Domine, tua castra secutus sum.” „Krisztus megholt énérettem, és én hogy kételkedjem? Te katonád voltam, Uram, és az te seregedben jártam.”

A nyomtatás költségeit az egykori szerelmi vetélytárs, a későbbi nádor, Forgách Zsigmond fedezte; öhozá ment feleségül Losonczy Anna 1589-ben, öneki és feleségének ajánlja szolgálatát kibujdosásakor Balassi. (Edmund Campiont Balassi akár személyesen is megismerhette. Az angol jezsuita 1574–1580 között Brűnnben, illetve Prágában élt, s a Habsburg Birodalom több városában is megfordult, Bécsben és Pozsonyban bizonyosan.)

De hogyan kerülhetett a jezsuita Dobokay s a nem olyan régen katolikus hitre tért Balassi ily közel egymáshoz? 1590-ben a krakkói főtér sarkán lévő Potocki-palotában lakott Balassi. (Ma itt emléktábla van Balassi arcképével, lengyel, magyar és latin nyelvű felirattal.) Innen mintegy 250 méterre volt a jezsuita kolostor, a Főtér mögötti Szczeпаński téren. Ebben lakott szerzetes-növendékként Dobokay Sándor. Vajon nem innen van az ismeretség? Mindez Zsille Gábor – valószínűsíthető – felvetése.

Balassi lengyelországi népszerűségét mutatja, hogy Szárkándy Anna mostohafia, Bekes László már 1594. június 24-én megírta Krzysztof Radziwiłłnak, hogy „Balassi Bálint urat Esztergom mellett a csatában megölték.”

A *Balassa-kódex* feljegyzése szerint halála óráján maga Balassi kérte arra ifjú barátját, Rimay Jánost, „hogya az ő halálát verseivel ékesítse meg, kit véghez is vitt”.

Az alábbi verset nem tudjuk pontosan datálni, de valószínű, hogy Balassi élete utolsó éveiben írhatta:

ADJ MÁR CSENDESSÉGET

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!
Bujdosó elmémet ódd bűtől szívemet, kit sok kín fúr!

Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár mentségére,
Őrizd, ne hadd, ébreszd, haragod ne gerjeszd veszttségére!

Nem kicsiny munkával, fiad halálával váltottál meg,
Kinek érdeméért most is szükségemet teljesíts meg!

Irgalmad nagysága, nem vétkem rűtsága feljebb való,
Irgalmad végtelen, de bűnöm éktelen s romlást valló.

Jóvoltod változást, gazdagságod fogyást ereszthet-é?
Engem, te szolgádat, mint régen sokakat, ébreszthet-é?

Nem kell kételkednem, sőt jót reménlenem igéd szerint,
Megadod kedvesen, mit ígérsz kegyesen hitem szerint,

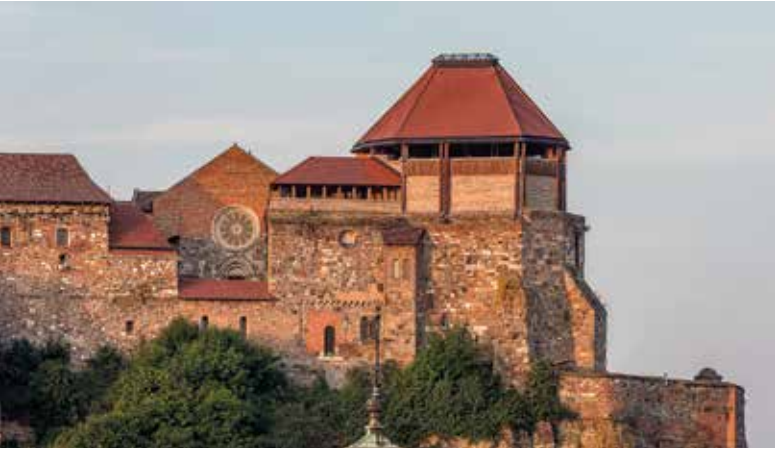
Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát;

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván, bű s kín nélkül!

A Római Birodalom korában Esztergom Várhegyén castrum épült Solva néven, amely a limes része volt. Géza nagyfejedelem 972-ben új székhelyének Esztergomot választotta, itt született fia, István, akit 1000-ben első magyar királyként koronáztak meg a városban. Több évszázadon keresztül a Magyar Királyság központja volt. Itt működött a 13. század közepéig az ország első pénzverdéje, és az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott a királyi oklevelek kiadásáért felelős Kancellária. Több császár és király is megfordult a városban a 12. században. A tatárjárás idején a mongol hadak a várat nem tudták bevenni, de a várost elpusztították. Esztergom a 15. században, főleg Vitéz János érsekségének idején, kulturális központtá nőtte ki magát, gyakran fordultak meg itt Európa-szerte ismert tudósok és művészek. Az ország egyetlen épségben fennmaradt reneszánsz épülete, a Bakócz-kápolna a Bazilikában látható.

A várost 1543-ban elfoglalták a törökök, és az Oszmán Birodalom végvára lett. A tizenöt éves háborúban a keresztény csapatok 1595 és 1605 között uralták a várat, a töröktől véglegesen Sobieski János lengyel király csapatai szabadították fel 1683-ban. A város 1708-ban kapott ismét szabad királyi városi rangot, az érsekség 1820-ban költözött vissza. A Bazilika 1822–1856 között épült, felszentelésén jelen volt Ferenc József, és Liszt Ferenc itt vezényelte szerzeményét, az Esztergomi misét.

A trianoni békeszerződés következtében Esztergom határváros lett, az 1895-ben épült Mária Valéria hidat 1919-ben a Csehszlovák Légiónak felrobbantotta, majd a helyreállított hidat a német csapatok 1944-ben újból a Dunába robbantották, és csak 2001-ben adták át újból.

A Balassi Bálint halálát okozó lövés helyszínén lévő emléktábla az egykori várfalon, a Katona István utca sarkánál

A hitelesítő tanúk aláírásai Balassi Bálint végrendeletén. Eperjesi Állami Levéltár, Szepesi Káptalan Levéltára, Lőcse, Fotó: © Kőszeghy Péter

Monostorospályi (ma: Monostorpályi)

A jelen könyvhöz végzett kutatásaim során találkoztam először Monostorpályi nevével. Be kell vallanom, semmit sem tudtam a településről, ezért jó szolgálatot tettek az interneten megtalálható információk. Ezekből tudtam meg, hogy a település 18. századi református templomának fakazettás mennyezete ritka építészeti különlegesség. E-mailben felvettem a kapcsolatot a templom lelkészével, Karcza Sándorral. Feleségemmel Miskolc környékén töltöttünk néhány napot, ezt az alkalmat megragadva, s egy gyors egyeztetést követően vasárnap délután felkerestem a lelkész urat. Örömmel fogadott, mesélt a templom és famennyezet történetéről, amelyet elmondása szerint legutóbb 1863-ban festettek be. Kellemesen elbeszélgettünk az élet „nagy” dolgairól. Érdekes volt számomra a templomtól nem messze álló, 1826-ban épült „tubus” magtárépület műemlékegyüttese. A település határában körbeautózva igyekeztem néhány tájképet készíteni a késő délutáni lapos fényekben.

Balassa Ferenc tokaji vicekapitány 1594. július 31-én, a tatárok elleni harcban itt vesztette életét.

Habardy egri kanonok bejegyzései között olvasható: „[...] julius 22. Nostri adorsi sunt Tartaros prope Monostoros pagum, ex hostibus 100 ex nostris 30 obiere, sed resistere illis ob paucitatem non potuerunt, hic coesus est Franciscus Balassa 1594.” (A mieink Monostoros falu közelében tatárokra támadtak, az ellenség 100, a mieink 30 embert vesztettek, de kevesen lévén, a tatároknak nem tudtak ellenállni, itt esett el Balassa Ferenc 1594-ben.)

Szamosközynél: „12 Julii az nagy burkos erdőben vágák le az sok futott népet, Somlyónál megharcolt velek Báthori István. Debrecen felé azután lenyomula az tatárság. Közel Monostoros Palinál vesze el Balassi Ferenc vitéz úr.”

Illésházy István, Szepsi Laczkó Máté, Pető Gergely és mások is megemlékeznek a fivéreik haláláról.

Érdekes a pár hónap különbséggel elhunyt két testvér életét, ha csak nagyon felületesen is, összehasonlítani. Bálint mindenekelőtt költő és író volt, s meglehetősen fegyelmetlen, rossz katona. Ferenc élete folyamán verset

Előző oldal: Tájkép Monostorpályi környékén

Balassi Ferenc (1563 – 1594) tokaji kapitány. Fotó: © Magyar Nemzeti Múzeum

nem, csak levelet írt, viszont kiváló katona volt. Bálint katolizált, Ferenc egész életében protestáns maradt. Bálintnak több sajátos, mondjuk ki: erőszakoskodó esete volt a hölgyekkel, házassága is botrányba torkolt, Ferencről illet nem jegyezték fel, és soha nem nősült meg. Mindezek alapján a közvetlen utókor — most a költészet kedvelőitől tekintsünk el — mintha Ferencet sokkal többre becsülte volna.

Jellemző, hogy Balassa Pál (1644? – 1705) jezsuita, majd püspök, aki feljegyezte a Balassa család történetét (*Genealogia familiae Balassainae stylo lapidari*, Nagyszombat, 1700) hosszan ír pl. Balassa Jánosról, Balassa Ferencről is, de Bálint nem kap külön leírást, a szerző csak apja kapcsán említi nevezetes pozsonyi táncát.

A Habsburg hadvezetés is, teljes joggal, Ferencet részesítette előnyben. A Liptóújfár ügyében folytatott pereskedés során Balassi Ferenc pozíciói egyre erősebbek lettek, Bálinté egyre gyengébbek. Lengyelországi vendégszereplése és az újabb botrány, az Ernő főhercegnek írt sértő levél után, infámiától megbélyegezve, okosan a háttérben igyekezett maradni, s az egyébként is nála messze közkedveltebb öccsét tolta előtérbe.

Mind a két Balassi testvér kegyetlen, jobbágynyúzó földesúr volt, de nem egyformán. Érdeemes felfigyelni hibbei jobbágynak a fivérek halála utáni, 1595-ben tett vallomására: a malmot a Balassák elvették tőlük,

mikor Balassi Bálint és Ferenc megosztzkodtak, akkor Bálintnak fizettek már 5 évre 116 forintot, Ferenc a maga malomrészét elengedte. [...] Serfőzési engedelemért a Balassák haláláig évenként 45 forintot, 5 évre 225 forintot fizettek; ezt az adózást Balassi Bálint kezdte rájuk róni, s ő egymaga 112 forintot vett fel ezen a címen, ellenben Ferenc elengedte.

A Balassi-tisztelet első nyomtatott emléke a Darholcz Kristóf szerkesztette és kiadta *Epitáfium* (Bártfa, 1595). A latin nyelvű kiadvány már csak azért is megérdemli figyelmünket, mert a katolikus Balassi Bálint és a protestáns Balassi Ferenc vallásának megfelelően a kiadványba egyaránt írtak protestánsok és a turóci jezsuita kollégium (1590 – 1598) poétai osztályának diákjai. Szó nincs azonban arról, hogy a protestáns főúrról csak protestánsok, a katolikusról csak katolikusok írtak volna. S nemcsak ennek a megfeleltetésnek a hiánya feltűnő, hanem az is, hogy a testvérek közül Ferenc kapja az egyértelmű és a több dicséretet. Ez egyrészt kifejezi a kortárs értékítéletet, másrészt meglehetősen ambivalens helyzetet tükröz: ha ugyanis csak Balassi Ferenc esett volna el 1594-ben, meglehet, a fél ország siratta volna a derék katonát, de valószínűleg semmilyen nyomtatott versgyűjteményt nem adtak volna ki halálára, mint ahogyan más, Balassi Ferencnél jelentősebb főúri halottakról sem született ilyen. Az irat a költő báty miatt jött létre, csak hát az ő köznapi élete kevésbé volt alkalmas az apoteózisra. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a szerzők Balassinak a szerelmi költészet terén kifejtett munkásságát jól ismerik. Tolnai Balog János neolatin epigrammája isteni ajándéknak tekinti a Balassit fűtő szerelmi érzést, ám az antológia 18. verse ugyanezt nagyon másképpen látja.

1596-ban, Vizsolyban nyomtatták ki a fivérek emlékére a Rimay írta *Epicédiumot* (valószínűleg Rimay tudta és beleegyezése nélkül). „Ha pedig úgy látod majd, hogy ezek az írásaim tartalmaznak valami olyat, amivel egyeseknek közönséges elméjére a legkevésbé sem közönséges módon hatnak, másutt pedig egyenesen meghaladják felfogóképességüket, tudd meg, hogy ebben őt [Balassi Bálintot] követtük, akinek az ilyen dolgok tetszettek életében, és minket is ő tanított erre, s az ő emlékéhez és szelleméhez az ilyen dolgok illettek.” – olvasható Rimay Darholcz Kristófhhoz címzett ajánlásában.

Itt nincs terünk az *Epicédium* bonyolult szerkezetét elemezni, csupán idézzük Rimaynak Balassi Bálintot megszólaltató, s versét is közlétező költeményét, továbbá egy Ferenc emlékére írt versét, s néhány részletet.

Vulnere saucius et iam mortem oppertiturus, Patriam, Amicos, et Germanum alloquitur, orat Superos, exauditur, animam Deo commendat, recipitur, expirat, coelum gaudio personat.

(Megsebesedvén s halálához közel lévén, hazájának, barátinak és az öccsnek szól, Istennek könyörög, s meghallgattatik, lelkét Istennek ajánlja, s elfogadtatik. Meghal, s mennyország megörvendeztetik.)
Azon nótára

Ihon, édes hazám! Ez a jele, hogy szán életem igen téged; *Hazájának szől*
Hogy vérem hullását, azkit két szemed lát, nem kéméllettem tőled,
S jobb immár meghalnom, hogynem búdot látnom vagy elszöknem mellőled.

Keserves kínaid oly nehezek, bár hidd, hogy nagy méregnek tetsznek,
S ez mostani sebnél, kiben még lelkem él, sokkal élesben metsznek,
Azok ölnek is meg, mondván: jer, fojtsuk meg, s halálomra kérdeznek.

Ó, vezértől fosztott, rossz tanácsra osztott, árva, puszta hajlékom,
Reménségével csalt s bolondságtól általt testnyugotó árnyékom,
Ha tér meg nyavalyád, hol gondodhoz az lát, ki nőtt fel csak játékon?

Ím, én már meghalok, s nehéz, hogy nem látok szabadságodban módot,
Mert azkit vitézül anya világra szül, hogy igazgassa jódot,
Nem szólhat dolgodhoz, ha szól, haragot hoz, s félben vész, azmit mondott.

Adja az Isten bár, hogy megszabadulj már, de nehéz azt elhinnem;
Noha koporsómban, kívánt lelki jómban kell már testemet vinnem,
Mert maga hasznával, préda kapásával szívét hízlalja minden.

Jó vitéz barátim, megszűkült magyarim, Isten legyen hozzátok! *Barátinak*
Lelketek javáért, s jótok áldásáért vétkim megbocsássátok,
Hazátok oltalmát, mint Isten erőt ad, ne hagyjátok, lássátok!

Minden atyámfia, kiknek már sok híja, s te is, jó vitéz öcsém, *Atyafiainak s az öccsének*
Nemzetem szépsége, holtom ékessége, minden kedvem, szerencsém,
Kitől való váltom mind nehezebb átkom, úgy tetszik, s terhem sincsen.

Az Úr Isten áldjon, veletek maradjon, szívetekben biztasson!
Jó hírt halálomban, tőletek váltomban ti fületek hallhasson,
Értem szátok áldást, örök magasztalást Istenteknek adhasson.

Mondván: Idvözítsed s jóban részesítsed, Úr Isten, az ő lelkét,
Mert Tebenned bízott, s Te igéddel hízott, Téged magasztalt, félt, kért.
S noha vétkes fiad, mégis hozzád híjjad: lám, már bűnéből kitért.

Mit mondhatok? Éltem, hol bátran, hol féltem kedvvel, búval, panasszal,
Hol méltó vádlásban, több rágalmazásban, mert egész föld foly azzal.
Vétkemben rettegetem, jómban örvendettem s vigadtam az igazzal.

S mindez főbb éltemben, hogy itt is fektemben Istent megkövethettem,
Minden utált gonoszt, ki Istentől megfoszt, szívemből kivethettem,
Dávidnak könyvéből, merítvén szívemből, ím, ezt énekelhettem:

*Ezt a psalmust az Bérza verseiből ő maga fordította ki csak halála előtt
való betegségébe*

Végtelen irgalmú, ó, te nagy hatalmú Isten, légy már irgalmas!
Onts ki mindenestől jódot rám kebledből, mert la, mely veszedelmes
Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem, mert nagy sebbel sérelmes.

Most el rólam immár, kit lelkem alig vár, mosd el bűnöm rútságát,
S együtt az rút hírrel, mint rút bűzt enyíszd el förtelmem büdös szagát,
Esmérem vétkemet, kiért nap engemet rettent, mutatván magát.

Csak néked vétkeztem, bűnt ellened töttem, ó, kegyelmes Istenem,
Kit semmi ravaszság nem csalhat, s álnokság rejtve előtted nincsen,
Mert az nagy kék égből, mint királyi székből látod, mit mível minden.

Ha érdmem szerint reám eresztess kint, vesszek s jaj, hová legyek?
Ha teljes éltemben bűnt tettem mindenben, bizony, pokolra megyek.
Mert még létem előtt testem megfertőzött, ó, Istenem, már meggyek?

Engem mert vétkével anyám éltetett el, méhében hogy hordozott,
Vétket te pengig bánsz, igazt szeretsz, kívánsz, ki tiszta szívvel hozott;
Hogy életre adál, azonnal oktatál, mint értenem titkodot.

Én rút, haládatlan azért, foghatatlan Isten, hozzád kiáltok,
Tisztíts izsópoddal, irgalmasságoddal, mert la, ki nagy ként vallok,
Hogy undok vétkemből megtisztulván belől legyek szebb, hogysem vagyok.

Legyek fejeérb hónál, s örömondásoddal tölts be az én fületem,
Élemíts elmémet küldvén örömedet, ne szárazsd ki velőmet
Csontomból bánattal, ne nézz rám haraggal, mosd el inkább vétkemet.

Teremts ismét bennem, teremő Istenem, tiszta szívet kegyessen,
Füdd belém ismegént, hogy nagy szívem szerént lelkem igazt szeressen,
Engem, romlott szegént rossz érdmem szerént haragod el ne vessen.

Ne fossz meg Lelkedtől, sőt idvösségemről mondj örömet már nekem,
Szentelő Lelkeddel hadd épüljön meg fel, mint azelőtt, bús lelkem,
Hogy sok tévelyedtek tehozzád térjenek követvén bízvást engem.

Az kövér áldozat jó kedvet nem hozhat, jól tudom, Uram, néked,
Mert ha az kellene, örömet tisztelne bús fejem azzal téged,
Töredelmességgel, buzgó könyörgéssel beszéllem azért néked:

Ímé, kioldoztam s teelődben hoztam fene ötte sebemet,
Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz, szánd keserves fejemet,
Bűneim kínjával, testem fájdalmával ne gyötörd életemet.

Ha előbb nem hadtad, sőt hozzád fogadtad, tehát mostan se hadd el
Jó voltodból szegént, jó szokásod szerént Sion falát támaszd fel,
Hogy mint áldozatot, adjak úgy hálákot, ki néked leginkább kell. *Eddig az Psalmus.*

Balassa Bálint uram az ostromra menvén, Minerva Palláshoz futamodik sietségvel, s törekedvén nála esedezik
azon, hogy az úrfiat az ostromkort halálossan sebesítse, kivel jó hírt és nevez hozván reája, ez földnek színéről
(mentvén sok bűjától életét) az Égbe emelje, és rendekbe helyeztetvén halhtatlanná is tegye, s így szól:

Ad notam: „Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak, Christus másod személlye” etc.

Hadvezérlő Pallás, tekints, s tisztettedhez láss, jelents itt meg magadot,
Erre rended is int, s kér is híved, Bálint, hogy ne hadd mint szolgádot,
Ki zászlód alatt élt, böcsüllett, tisztelt, félt sokak felett magadot.

Élte bújának, nagy háborújának legyen evvel már vége,
Hogy itt hazájának, mint édes anyjának szolgálhasson ő vére,
Mellyel az ég alatt, míg tart békeség s had, folyjon jó híre, neve.

Én, valamit tudtam, soha meg nem untam, az elméjében rakni.
Ért is pengig igen én ékes nyelvemen szólni, mint rajta látni;
Kivel Egeket is, földi népeket is tud enyhíteni hatni.

Hasson elődben is, mutatván ezben is hozzám s hozzá kedvedet;
Könyörgése haszna s én elmémnek sava hajtsa meg személyedet,
Hogy közöttünk lévén s örömnkkel élvén szemlélhesse színedet.

Háládatlan rossz föld, ítíld, kapja-e őt s böcsüll-i-e elméjét,
Kit én ékesgettem s adtam veled ketten vitéz karja erejét,
Neki sokban ártván s gyalázatban tartván benne mindkettőnek nevét.

Ragadjuk közzénk fel, most jött ideje el, s helyheztessek rendünkbe,
Imhol jó nagy sebbel! Lőtt halálos sebbel akadjon mi kezünkbe.
Ha ostrom sebheti, jó hír is követi s részt is nyer nemzetünkbe.

Hallván ez szót Pallás, monda: ez kiáltás énelőttem kedvet lölt,
Nagy szánakozásom ki volt ez szolgálámon, búval már csak meg nem ölt,
Hogy az rossz hitván föld, ki rá csak mérget tölt, vele semmi jót nem tött.

Tovább már sok jómot s kegyes szándékomot nem méltó halasztanom,
Sem ő szegény fejét, kit ennyi sok kiny sért, több búval aggasztalnom,
Sokat túrt érettem, láttam s megértettem, kell már felmagasztalnom.

Lachesist hívatom, s neki majd meghagyom, hogy élete fonalát
Tovább ne eressze, de gyengén elmesse, látván eljött óráját,
Mert Atropos is már, azmely nagy búval jár, elunta ő sodrását.

Sőt tetszik még ez is, hogy vitéz öccsét is ne hadjuk ki közölünk,
Kit más vénségében, ő ez életiben vegyen el kedven túlünk,
Ülje meg székünket, bévítse rendünket, s lakjék ott, hol mi ülünk.

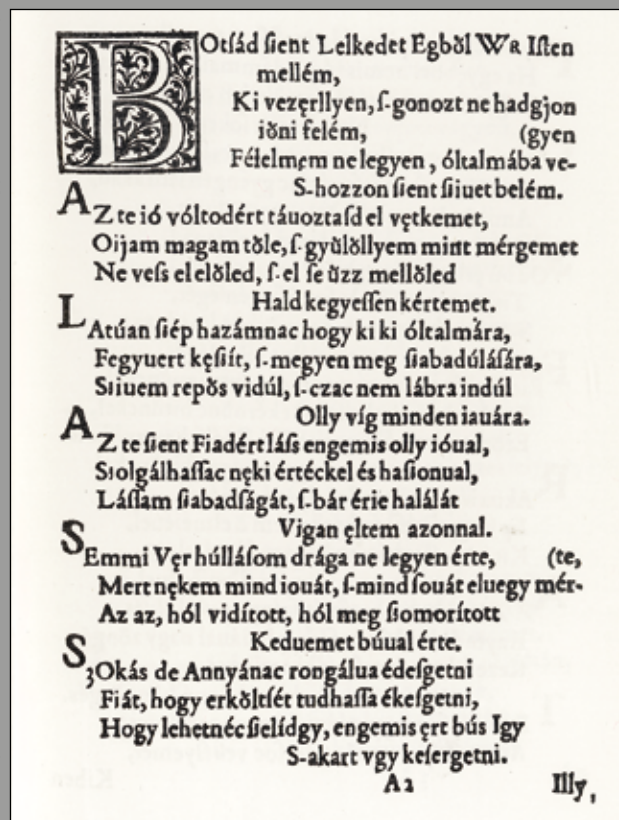
Rimay a *Deploratio fratrum Balassiorum* [A Balassi fivérek elsiratása] című verse tizennyolcadik versszakában állít síremléket a Balassi testvéreknek:

Mint fogantak egy *mélben*,
Nyugosznak egy *sétben*, [értsd: sírban]
Hasonló történetben,
Véres sebben,
Örök *reménységben*.

Az *Epicédium* negyedik verse Ferenc hősi halálát írja le:

Az tartarok bejövése, és az nagyságos Balassa Ferenc dicsőséges halála iratik meg
Ad notam: „Hallám egy iffiúnak minap éneklését”

Pallás nem nyughaték ő követét inté,
Irist szél-lábain Tauricába küldé,
Pontus tengér szélit mind békerülteté.

Rimay János: *Balassi-epicédium* (1596. Vizsoly), © Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

Nagy hadat támaszta Neper Nester között,
Tatár nemzet készül s török is az között,
Sok nyíllal puzdrával, karddal fegyverkezett.

Jó szertelenséggel, olyan reménységgel,
Hogy Magyarországot dúlja szörnyűséggel,
Fűzven prédájából magát nyereséggel.

Megzöndüle az föld, s kik-kik oltalmáért
Fegyvert készít, s vívni akar hazájáért
Ferenc is meghalni, mint Hector Trójáért.

Az óra eljőve, ügye harcra kele,
Harca közt sok pogány érkezek ellene,
Csak egyedül szakadt, nincsen segedelme.

Sok pogányt sért keze, nem szánja halálát,
Végre egy nyíl hatá keresztcsontja táját,
Bélivel foglalván össze ágyékát.

Több sebivel öszve lőn ez is halálos,
Örök életére dicsőségvel hasznos,
Mert lőn földön poklon s testen diadalmas

Azért bízván mégyek és buzgó örömemmel,
Nem gondolván semmit kedves veszedelmekkel,
Ám váltsa bár magát, s nyerje szabadságát
Holtom hozó sebemmel.

Tartsa jelül magán érte kifolt véretem,
S azzal égbe vigye híretem és nevemet,
Hogy mivel tartoztam, vígan ráosztottam,
Hívén szent Istenemet.

Monostorpályi első írásos említése 1219-ből származik. Területén egykoron a Chyre család monostort alapított. A család kihalása, 1461 után Báthori András birtokába került a település. A török idők végére Monostorpályi teljesen elpusztult. Újranépesedése a 17. század végén kezdődött meg.

Hibbe (Hybe, Geib)

Liptóújrári fotós utam során látogattam meg Hibbét. A település ma is őrzi egykori szerkezetét, a központban a kerített templom körül helyezkednek el a jellegzetes házak. A település fölött, az Alacsony-Tátra oldalában egy kis sípálya található. Az ide tartó mezei úton jó szolgálatot tett a 4x4-es meghajtás autómon. Az erőfeszítést csodás kilátással hálálta meg a táj. Az alattam elterülő Hibbe házai közül kiemelkedett a templom, ahol egykoron a Balassi család tagjai leltek örök nyugalomra, a háttérben pedig a Kriván vonulata húzódott, fölötte felhők tornyosultak a Magas-Tátra felé. Később jártam erre télen is.

Balassa János felesége, Sulyok Anna 1573 júniusában meghalt, meglehet, a lengyelországi hányattatás is közrejátszott ebben. Hibbén temették el, ekkortól válik Hibbe a Balassa család temetkezőhelyévé. Itt temették el Balassa Jánost, majd 1594 augusztusában Balassi Bálintot és öccsét, Ferencet is. 1633-ban a hibbei templom leégett, síremlékeik ekkor pusztulhattak el.

Előző oldal: Hibbe látképe, háttérben a Tátra vonulata

Balassi verseinek tervezett kiadása elé Rimay verset írt, ebben megemlékezik Balassi Bálint hibbei sírjáról, s a költőt Szirénnek, Circének és magyar Amphionnak nevezi.

A számos Balassi és Rimay istenes énekeit tartalmazó kiadásnak *Ad Valentinum Balassam Joannes Rimaínus* címmel ez a volt a nyitóverse.

Bálint, nemzetedben ki voltál Balássá,
Munkádot kiadom, hogy minden szem lássa;
De élit elmédnek, nem vélem, kaphassa,
Kinek Apollónál nem volt tanulása.

Vagy Siren, vagy Circe, vagy magyar Amphion,
Arany írásodban nincsen penészes ón;
Egy ígén többet nyomsz, mint más nagy rakás szón,
Aki ebben kétes, nyomozzon balhát són!

Terhelje elméjét vak balgatagsága,
Kinek munkáidhoz nincsen kívánsága,
De szeret és óhajt azok társasága,
Elmédnek, kik értik, hogy nagy gazdagsága.

Én penig írásid nyomát kinyomozom,
Ne bánd, új életre hogy nevedet hozom,
Emlékezetedet mindenütt hordozom,
S így híred-nevedet, mint lehet, toldozom.

Nyugodjál, s koporsód légyen dicsőséges,
Állapatunk most itt nem gyönyörűséges,
Kit te ékesgettél, Eger is törökes,
Kévánom, hogy légyen lelked üdvösséges!

Hibbe városának, hol nyugszol, állása
Ott vagyon, Krivánnak hol magas havasa,
Vendégfogadóját minden úgy szállhassa,
Séredet, tekintvén, hogy meg is áldhassa,

Mondván: Itt fekszik az a Balassa Bálint,
Ki kevés öröm közt nyelt sok keserves kint,
Kinek írásiban, aki jól is tekint,
Elméje bársonyán szemlélhet skárlát színt.

Hibbe nevével először 1239-ben találkozunk, amikor IV. Béla visszacsatolta a királyi birtokokhoz. Szepesi német bányászok költöztek a településre, amely 1265-ben városi kiváltságokat kapott. Lakosai a 15. század közepéig aranyat bányásztak. Zsigmondtól hetipiacok, majd vásárok tartásához kapott jogot. Ettől kezdve bányászvárosból kereskedelmi és kézműves központtá fejlődött, főként kőművesei voltak híresek. Iskolája már 1563-ban működött. A 16. században jórészt elvesztette kiváltságait, 1784-ben 1554 lakosa volt, 2024-ben 1457 fő lakta.

BALASSI ÉS CSALÁDJA ÉLETÉNEK HELYSZÍNEI
(A HELYSÉGNEVEK BETŰRENDJÉN)

MAGYAR KIRÁLYSÁG
(A HABSBURG BIRODALOM RÉSZE,
MA: MAGYARORSZÁG ÉS SZLOVÁKIA)

Balassagyarmat

Északról, Zólyom felől, Dobronya és Kékkő – a Balassi-birtokok – érintésével érkeztem a magyar–szlovák határt jelző Ipoly folyó hídján át Balassagyarmatra. Be kell vallanom, ez volt az első látogatásom a palóc fővárosban, ahogyan Mikszáth Kálmán nevezte. Útközben azon gondolkodtam, hány olyan magyar várost ismerek, amelynek neve összeforrt egy család nevével. Eszembe jutott még Gyulafehérvár, amely a kutatások szerint az egykori méltóság, a gyula székhelye, Abaújszántó az Aba nemzetségről, amelynek legismertebb alakja Aba Sámuel, a harmadik magyar király volt. A 130 ezres lakosságú, barokk Gyórhöz szokott szememnek Balassagyarmat szinte „csendes kisvárosnak” tűnt, meghatározó épületei pedig a reformkor és a monarchia időszakának szülöttei. Korábbi épületeit az elmúlt évszázadok harcai elpusztították. A város központjában számos emléktáblát láttam, többek között Mikszáth Kálmán és Katona József nevével, valamint a „Civitas Fortissima” (A legbátrabb város) szobrot, amely az 1919 januári eseményre emlékezik, amikor a demarkációs vonalat átlépő Csehszlovák Légiónak szálló csapatait a város lakói és a környéken tartózkodó magyar katonák kiverték Balassagyarmatról. Be kell vallanom, amikor tudatosult bennem, hogy a Győri Balett alapító-igazgatójának, Markó Iván balettművésznek a szülővárosában járok, meghatódtam. Volt szerencsém személyesen ismerni, első táncfotóimat még az ő igazgatói korszakában készítettem a Győri Balettről.

Előző oldal: Gömör – Szepesi-érchegység

„Civitas Fortissima” (A legbátrabb város) szobor

Balassagyarmat környékén a római korban a kvádok germán törzsei telepedtek meg, és az Ipoly mentén kereskedelmi utat alakítottak ki. A honfoglalás után a Gyarmat törzs uralta a vidéket. Gyarmat település az Ipoly folyó átkelőhelyét védte. Vára a tatárjárás után alakult ki, első írásos említése 1244-ből származik, mezővárosi jogot 1437-ben kapott.

A település a nevének előtagját legfontosabb birtokosáról, a Balassa családról kapta a 15. században.

A török csapatok 1552-ben foglalták el a várat, melynek őrsége a tizenötéves háború elején, 1593-ban megszökött és felgyújtotta a települést. A törököket 1648-ban űzték el végleg a környékről. 1652-től Balassa Ferenc és Imre lettek a vár főkapitányai, de a törökök 1663-ban vagy talán 1665-ben ismét elfoglalták, és ez alkalommal fel is robbantották, ezzel elvesztette jelentőségét.

A hódoltsági harcok során a környék elnéptelenedett. A török kiűzése után a felső-magyarországi bányavárosokat az Alföld településeivel összekötő kereskedelmi út csomópontján fekvő Balassagyarmat, kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően, gyorsan benépesült. Ennek köszönhetően különböző nemzeti-ségű, például szerb, zsidók, német kereskedők telepednek meg a városban.

1788 körül az egyik zsidó kereskedő családjában született meg Rózsavölgyi Márk, akit a csárdás atyjának tekintünk.

Nógrád vármegyének 1683 után nem volt állandó székhelye, egészen 1790-ig, amikor a közgyűlés Balassagyarmatot tette meg a vármegye új székhelyének. Itt épült az ország első börtöne, amely 1845-ben kifejezetten erre a célra készült. Napjainkban is működik, épülete műemlék.

Balassagyarmat a trianoni békeszerződés következtében határoárossá vált, régi Ipoly-hídját fölrobbantották. Az 1950-es megyerendezés következtében Salgótarján vette át a megye-székhely szerepét, de egyes megyei szervek a régi helyükön maradtak, a megyei bíróság és ügyészség ma is Balassagyarmaton működik.

Bártfa (Bardejov, Bartfeld, Bardejów, Bartpha)

Bártfa valahogy mindig kimaradt korábbi szlovákiai útjaimból, mivel viszonylag távol esik a bányavárosoktól és a Szepességtől is. Laco Struhár szlovák fotós barátom könyveiben sokat nézegettem a városról készült képeit. Egy téli, észak-magyarországi utunk alkalmával feleségemmel úgy döntöttünk, nem jelent olyan nagy kerülőt, ha Bártfán keresztül térünk haza Győr melletti otthonunkba. A webkamerákon keresztül sokszor kémleltem a tájat, vajon tudok-e majd havas képeket készíteni, ám a látottak alapján nem számíthattam sok hóra.

Bártfa határában kellemes meglepetés fogadott: finom hólepel borította a tájat. A hotel recepcióján egy magyarul is beszélő hölgy fogadott, akitől megtudtuk, hogy éjjel hullott a hó. Rögtön munkához láttam, arra gondolva, ki tudja, meddig marad meg a vékonyka hólepel. Be kell vallanom, a város minden várakozásomat felülmúlta, a középkori épületek és a városfalak nagy része épségben megmaradt. A főtéren álló templom lenyűgözött belső tereinek csodálatos gótikájával, oltáraival. A templomtorony látogatható, nagyszerű kilátás nyílik belőle a városra és környékére. Benyomásaim alapján a középkor folyamán Bártfa rendkívül gazdag város lehetett, majd a változó körülmények hatására elvesztette jelentőségét, de az óváros nagyjából épségben megmaradt, napjainkban ez teszi vonzóvá a turizmus számára.

1595 — Bártfán megjelenik a Balassi fivérek halálára írt gyászversgyűjtemény.
1632—1633 — Bártfán, illetve Bécsben kinyomtatják Balassi Bálint istenes énekeit. A bécsi kiadás töredékben maradt, a bártfaiból csak pár oldalt ismerünk.

Bártfát lengyel ciszterci szerzetesek alapították a 12. században. A tatárjárás során elpusztult, német telepésekkel népesítették újra. Bártfa Nagy Lajos királytól kapott szabad királyi városi rangot. A Lengyelországba vezető út élénk kereskedelmi kapcsolatot biztosított a városnak, amely különösen szoros kapcsolatokat ápol a lengyel Biecz városával, amelynek középkori óvárosa szintén megmaradt. Bártfa volt az egyik tárnoki vagy más néven kincstáróváros. Ez teljesen önálló bíráskodási jogot jelentett, fellebbviteli ügyekben a kincstartó, a tárnokmester volt a legfőbb hatóság. Magyarországon az 1500-as évek elején nyolc ilyen város létezett: Pozsony, Kassa, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes, Buda, Pest és Sopron. Bártfán 1439-től tartottak misztériumjátékokat, nyomdája is volt. Leonard Stöckel, a városbíró világlátott fia 1539-ben a város iskoláját humanista gimnáziummá fejlesztette. Bártfa messze földön ismert volt vászonszövéséről. A 17. században háromszor sújtotta a pestis, sanyargatták a császári és kuruc hadak, pusztította tűzvész, de a 18. század sem múlt el tragédiák nélkül. A város nem tudta kiheverni a csapásokat, fokozatosan elvesztette jelentőségét, amihez hozzájárultak Lengyelország egymást követő felosztásai is.

Humanista gimnázium épülete

Szent Egyed-bazilika

Bazin (Pezinok, Bösing v. Pösing, Bazinium)

Régóta érdekelték a Pozsonytól északra fekvő történelmi városok a Kis-Kárpátokban. Balassi-projektem során végre sikerült egy részüket meglátogatnom. Március utolsó napján indultunk el feleségemmel. Bazinba érkezésünkkor nehéz, sötét felhők fogadtak a hegyek felett, a várost körülölelő szőlőültetvények táján, majd néhány csepp eső hullajtása után tovaszánguldottak és csodás kék eget hagytak maguk mögött, kisebb felhőpamacsokkal. A város középkori épületei szépen felújított állapotban látják el a közösség szolgálatát. Bazin vára hatalmas parkban fekszik, ma hotelként működik, és az egykori városfalakból is láthatók még épen maradt részletek.

A Krusith család otthona. Krusith János ellen eljárás folyt erőszakoskodásai miatt (1569), de ez nem veszélyeztette birtokait: Likava várát és uradalmát (Liptó vármegye), Csábrág várát (Hont vármegye), a szentgyörgyi és bazini uradalmakat; 1574-től ő lett Liptó vármegye főispánja.

Bár Balassa János igen ellenséges viszonyban volt Krusith Jánossal, eme családdal való kapcsolat jól jött volna a Balassáknak. Ez lehetett az oka, hogy Krusith János leánya, Ilona kezéért Balassi Bálint érdekében Balassa András feleségével együtt közvetítőként lépett fel, Bálint pedig ellátogatott a Krusith-fészek Bazin várába, még verset is írt a lányhoz. Végül az történt, amit már levelében előre látott: nem adták hozzá, mert gazdag német kérőre vártak. Dietrichstein Miksának lett a felesége. A szép szüzek immár német uraknak virultak...

Bazinból írta levelét Illésházy 1591. október 22-én Pálffy főkapitánynak, ebben kifejti, hogy képtelenség a kapott parancsot teljesíteni, azt, hogy Liptóújvárt foglalja vissza a Balassi testvérektől: „...Balassa Bálint ugyan megesküdt énelöttem, hogy haláláig meg nem adja, hanem az öfelsége inscriptionalis leveléhez [a zálogszerződéshez] tartja magát.”

Bazint 1208-ban említik először. Várát a Szentgyörgyi család építette a 13. században. 1608-ban az Illésházyak reneszánsz várkastéllyá építtették át, később a Pálffy család birtokába került. Bazin az évszázadok során bányásztelepülésből jelentős szőlőtermelő várossá vált, köszönhetően a 16. században érkező német telepeseknek. Bazin városfalait 1643-ban kezdték építeni, 1647-ben szabad királyi város rangot kapott. A 17. században a Magyar Királyság egyik leggazdagabb városa volt, kiváló minőségű borainak köszönhetően. Az 1600-as évek végén zajló kuruc háborúk során többször felgyújtották, a Rákóczi-szabadságharc után már nem nyerte vissza korábbi jelentőségét.

Besztercebánya (Banská Bystrica, Neusohl, Neosolium)

Többször volt szerencsém Besztercebányán járni és fényképezni. Az utóbbi évtizedben szépen megújult. A hegyekkel körbeölelt város történelmi központjában álló óratorony erkélyéről szép kilátás nyílik a hosszan elnyúló főtérre és az egykori városi erődre. Szeretem az esti városképeket, új hangulatot adnak az épületeknek.

A bányavárosnak Balassa János volt a főkapitánya. Balassi Bálint talán itt is járt iskolába. Besztercebánya tanácsához 1588. február 25-én írt levelét ugyanis így írta alá: „Alumnus veteranus.” Ennek több jelentése van, de leggyakrabban ’öregdiák’.

Már a Sommernével való erőszakoskodás (lásd: *Zólyom*) ügyében a városok, Besztercebányával az élen, Balassi ellen vannak, s abban reménykednek, hogy királyi ítélettel takaríthatják el útjukból a gyűlölt nemest.

Ne gondoljuk, hogy mindez csak a városok tiszta erkölcsével, igazságkeresésével avagy a számos gazdasági

Előző oldal: Bazin környéki szőlők, háttérben a Kis-Kárpátok vonulata

érdeklődéssel — amely Balassi és a bányavárosok között volt — egyszerűen magyarázható. A nagyon más polgári és nemesi életforma már eleve konfliktust szült. Amikor a lengyel nemesek (akik között Balassi oly jól érezte magát) Báthoryt felkereső küldöttségének egy részét Nagyszebenben szállásolták el, a derék szász polgárok nem győztek panaszkodni, hogy nemes uramék tartása milyen sokba kerül, milyen szörnyen garázdák stb.

Ma már Besztercebánya része Radvány s az ott található Radvánszky-kastély.

(Bővebben lásd: *Radvány*)

Besztercebányát német telepések alapították a 12. században. A tatárjárás során elpusztult települést szász bányászokkal népesítették újra. Városi rangot 1255-ben kapott. A legjelentősebb bányavárosok egyike volt, városfalait a 15. században emelték. Buda elfoglalása után itt tartották az első országgyűlést 1542-ben, és 1620-ban Bethlen Gábor is tartott itt országgyűlést. A kuruc szabadságharc évtizedei alatt sokat szenvedett a város. 1761-ben Besztercebányát hatalmas tűzvész pusztította, védműveit fokozatosan bontották el.

Buda (ma Budapest)

Lehet szeretni vagy nem szeretni Budapestet, mindenesetre azt el kell ismer-
ni, hogy panorámája csodálatos. Mindig szívesen szemlélem a város látkép-
pét a Hegyalja útról, az Erzsébet híd irányában araszolva vagy épp dugóban
álló autóban ücsörögve. Amennyiben időm engedi, szívesen felmegyek a
Citadellához, hogy a kilátásban gyönyörködjek. Esténként, a Dunán átvezető
hidakon hazafelé tartva fantasztikus látványt nyújt a kivilágított város. Fotós
hallgatóimat egy időben rendszeresen vittem gyakorlatra a budai Várba és
környékére. Amikor a Nemzeti Színház számára a győri Kustán Melinda textiltervező iparművész által megálmodott
új díszfüggöny készítési folyamatait fényképeztem, lehetőségem adódott a művészpresszóból nézelődni és a Duna két
partján elterülő város panorámájában gyönyörködni.

Ilyenkor eltűnődtem azon, hogy Balassi Bálint nagyapja, aki horvát – dalmát – szlavón bán és az ország báróinak egyi-
ke volt gyakran megfordulhatott Budán, a királyi udvarban. Nem tudhatom, hogy ezen alkalmakkor mennyire ragadta
meg a látvány, a város panorámája, a korabeli Buda szépsége. Sok magyar főúrral együtt Mohácsnál feláldozta életét
a török elleni csatában. Balassi Bálint édesapjának, Jánosnak még megadathatott, hogy 1541 előtt eljuthasson a királyi
központba. Bálintnak már csak az jutott, hogy az itt székelő budai pasák, Musztafa és Szinán többször is panaszt nyúj-
tottak be ellene Rudolf királyhoz és Mátyás főherceghez a portyázásai miatt. Fél évezred távolságból rövidnek tűnik ez
az időszak, de közben két emberöltő is eltelt.

A mai Budapest történetének első írásos emléke a Római Bi-
rodalom időszakából származik Aquincum néven, amely Al-
só-Pannónia tartomány székhelye volt. Anonymus szerint a
honfoglalás után Árpád vezér Budavárat, a hajdani „Attila
király városát” választotta törzse szálláshelyéül. Pestet a 12.
században már fal ölelte, 1230-ban pedig királyi kiváltságot
kapott; IV. Béla király 1241-ben innen indult a tatárok ellen.
Az első települések, Óbuda és Pest, a tatárjárás során teljesen
elpusztultak.

A tatárjárás után a mai Várhegyen létrejöttek a budai Vár
első épületei. Nagy Lajos királyi székhellyé tette Budát. Lu-
xemburgi Zsigmond, majd Mátyás uralkodása jelenti a város
történetének török idők előtti fénypontjait. Egyetemét 1389-
ben alapítják, Mátyás korában Hess András nyomdájában
elkészítette a Budai krónikát. A reneszánsz királyi palota
európai hírű volt, benne ragyogó könyvtárral. A Jagelló-ház
idején Buda, Óbuda és Pest városoknak összesen 25-30 ezer
lakosa volt, így Prágával, Béccsel és Krakkóval együtt Eu-
rópa legnagyobb városaihoz tartozott, jelentős kereskedelmi
központként. A törökök 1541-ben elfoglalták a várost, 150
éves uralmuk alatt Budán rendezték be központjukat. A ke-
resztény hadak 1686-ban foglalták vissza a várost. Az ostrom
során Buda és Pest teljesen elpusztult.

Buda fejlődése Mária Terézia korában indult meg. A ki-
rálynő ide költöztette Pozsonyból a királyi intézményeket,
Nagyszombatból pedig az egyetemet. Az igazi fejlődés a re-
formkorral vette kezdetét, amikor Pest az ország kulturális és
gazdasági központja lett. A szabadságharc megakasztotta ezt
a lendületet, amely a kiegyezés után indult újra.

A városban mint az Osztrák – Magyar Monarchia egyik fő-
városában megkezdődött a világvárosi növekedés. Pest, Buda
és Óbuda 1873-ban egyesült, és létrejött Budapest. Megépült
a kontinentális Európa első földalatti vasútja, elkészült a
Parlament épülete.

A II. világháború végén a város súlyos csapásokat szenvedett,
a Belvárost és a Várnegyedet érték a legnagyobb károk, hídja-
it lerombolták. A Budai Várnegyed és a Duna-part látképét
1987-ben az UNESCO a Világörökség részévé nyilvánította.

Budatin (Budatín, Bwdethin, Budetyn) ma Zsolna része

Budatinnal és Zsolnával a Vág völgyében tett útjaim alkalmával ismerkedtem meg. Itt vezet az egyik útvonal Lengyelország felé, de folyathatjuk utunkat a folyó völgyében a Magas-Tátra alatt Liptón keresztül a Szepességbe is. Valószínűleg Balassi is sokat járhatott ezen az útvonalon Liptóújbárból Vágbesztercére. Az óvárost kicsit nehezebb megtalálni, mivel az évszázadok folyamán körbezárták az új épületek. A város érdekessége a főtér házainak árkádsora, amely alatt körbe lehet sétálni a teret.
A Budatin várához vezető út nagy figyelmet követel, mivel Vág felett átvezető több sávós úton csupán egy apró táblácska jelzi a lekanyarodás helyét. A vár egy hatalmas fákkal benőtt park szélén helyezkedik el. Szerettem volna belülről is lefényképezni, de a vezetésnek írt levelemre sajnos a mai napig nem érkezett válasz. Szomorú, de több helyen is jártam így.

Mostanra Zsolnán, a központtól egy km-re északra, a Vág jobb, a Kiszuca bal partján, a Kiszuca folyónak a Vág folyóba torkollásánál levő földnyelven áll Budatin vára, amely a Balassa család életében jelentős szerepet töltött be. Stratégiai fontosságú vízivár volt, hadászati és kereskedelmi központ. A tatárjárást köve-

tően a Balassák voltak első tulajdonosai, akik hatalmas lakótornyot építettek. A Balassák után trencsényi Csák Máté, az ő halála után (1321) ismét a Balassák, majd idővel még számosan birtokolták. Aztán Hatnai Rafael (a vár kapitánya) özvegyét, Pongrácz Erzsébetet 1460-ban jeszeniczei Szunyogh Gáspár vette feleségül, és vele együtt beköltözött Budatin várába. 1487-ben Mátyás király Szunyogh Gáspárnak adományozta. 1507. október 17-én a turóci konvent előtt ez megerősítettett, majd 1508-ban ez a konvent jelenti II. Ulászló királynak, hogy a király 1507. december 19-én kelt parancsára jeseniczei Swnek [Szunyogh] Gáspárt és családtagjait a Trencsén megyei Bwdethin várba és tartozékaiba zálogosokként bevezette. A család 1798-ig birtokolta.

Ennek a Szunyogh Gáspárnak a távoli leszármazottja az a jeszeniczei báró Szunyogh Gáspár (Sz. Mózes és Podmaniczky Sára fia), aki 1614. május 15-én beiratkozott a wittenbergi egyetemre, több latin nyelvű disszertációt írt, fiatalon Bethlen Gábort szolgálta, annak főudvarmestere volt, idővel kővári kapitány lett, és feleségül vette özvegy Rédey Pálnét, losonczi Bánffy Zsuzsannát. Majd visszatért Magyarországra, s immár a Habsburgok szolgálatában 1640-ben szendrői kapitány, 1642–1659-ig Gömör vármegye főispánja volt. 1635–55-ig az országgyűléseken több választmány tagjául választották. Egyetlen leánya született, Katalin. És itt kezdődik az a történet, amelyért az előzményeket leírtuk.

Szunyogh Gáspár nem csak művelt volt és jó katoná, de zsarnok is. Leányát mindenáron orbovai Jakusics Jánoshoz (1627 k. – 1649 k.) akarta feleségül adni, ám a leányzó Forgách Ferencbe volt szerelmes, amit Ferenc őszintén viszonzott. Forgách titkon behatolt a várba, meglátogatni szerelmét. Tetten érték őket, Szunyogh Gáspár engedetlen leányát befalaztatta. A legenda szerint Forgách megszöktette a lányt. Jakusics utánuk ment, megküzdött Forgách Ferencel, ám látva Katalin igaz szerelmét, végül segített a szökésben. Forgách Ferenc és Szunyogh Katalin összeházasodtak, boldogan éltek, gyerekük is született, Forgách Gáspár.

Csakhogy ebből a legendából egy szó sem igaz. Katalin hozzá kényszerült menni Jakusicshoz, és amikor Forgách (Katalin mély egyetértésével) megkísérelte elragadni férjétől, Jakusics lelőtte Forgáchot.

Jakusics halála után Katalin gróf Balassa Bálint (1626–1684) költőnek lett első felesége. (Balassi Bálintnak nem közvetlen leszármazottja, unokabátyjának, Andrásnak az egyik utóda.)

Szunyogh Katalin Kékkőn halt meg 1667. április 16-án. Július 19-én Selmecebányán temették el.

A 19. században az esetből számos irodalmi feldolgozás született: írt róla Mednyánszky Alajos, Majláth János, Kazinczy Ferenc; Bosty Zsigmond drámában emlékezett meg Katalinról (*Katicza vagy a budetini falüreg*, 1832), Jakab István tragédiában (*Zsarnok apa*, 1836), és a legfontosabb: Arany János elbeszélő költeményben (*Katalin*, 1850).

Zsolna első írásos emléke 1208-ból származik. Fejlődésnek csak a tatárjárás után, a sziléziai németek betelepedésével indult. Zsolnát 1312-ben említik először városként, majd 1321-ben szabad királyi városi rangot kapott. A 14. század végéről származik Zsolna városának könyve (*Žilinská mestská kniha*), amely az egyik legrégebbi szlovák nyelvemlék. A husziták kétszer felégették a várost, amely ezután hanyatlani kezdett, majd a sztrečsenyi vár uradalmának lett része.

A 17. század folyamán fellendült a textilipar, 1609 elején a király engedélyezte vásárok tartását, és 1665-ben nyitotta meg kapuit az első nyomda a városban. A század végén megérkeztek Zsolnára a jezsuiták, és megnyitották gimnáziumukat. A 18. század elején a város környékén tevékenykedett Juraj Jánošík, a híres-hírhedt szlovák betyár, aki később a szlovákság legendás alakjává vált. A város a 19. század közepén elvesztette stratégiai jelentőségét, majd a vasút megépülésével a város újra fejlődésnek indult.

Detrekő (Plavecký hrad, Blasenstein)

Kora tavasszal a Kis-Kárpátok vonulatán átkelve pillantottam meg a hegy-csúcson álló Detrekő várának romjait. A felhős idő izgalmas fényviszonyokat eredményezett, időnként kisütött a nap, és a fények – a hegy lábát árnyékban tartva – kiemelték a várromot. A fényképezés során jó hasznát vettem a magammal hozott 2,8-as fényerőjű, 400 mm-es gyújtótávolságú, majdnem 6 kg-ot nyomó objektívemnek.

1552-től Detrekő a Fuggerek zálogbirtoka lett, de csempészésért elkobozták tőlük a detrekői és vöröskői uradalmat.

A következő zálogbirtokos Balassa János testvére, Balassa Menyhárt (1510? – Bécs, 1568. február 9.). Miután 1562. január 1-én János Zsigmondtól Ferdinándhoz pártolt, jutalmul záloglevelet kapott Detrekőre és Munkácsra. Detrekő átadása 1562. október 25-én megtörtént. A Balassa Menyhártról írt (szerzője ismeretlen) *Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról* című (1569) műben, Balassa Menyhártot jellemzendő, a várat Gyötrőrkőnek nevezik. 1578-ban Balassa Menyhárt fia, ekkor már Balassa János gyámfia, István végleges beiktatást kapott a várba.

Gyám és gyámfiú. Ez a viszony nem volt éppen zavartalannak mondható a korban. Balassi Bálintnak gyámjával és unokabátyjával, Balassa Andrással 1585-től voltak pereit, viszályai, Balassa István pedig Balassi Bálintéhoz hasonló vádakat emelt néhány évvel korábban Balassa János ellen. Míg ugyanis ő János Zsigmond fogságában volt, nagybátyja Detrekőből elvitte az apja után maradt arany-ezüst holmiját és egyéb ingóságokat. Balassa János azzal védekezett, hogy a történetek idején ő már nem volt az akkor már nagykorú István gyámja, és hogy mivel Menyhárttal osztatlan birtokosok voltak, csak az ő részét vitte el. A bíróság elismerte igénye jogosságát, de megállapította, hogy ilyen ügyekben nem szabad önkényesen eljárni, és Balassa Jánost kártérítésre kötelezte.

Bornemisza Péter – Balassa János udvari papja, Balassi Bálint nevelője – Detrekőn, Balassa István birtokán és támogatásával folytathatta tevékenységét, írhatta és adhatta ki könyveit.

Detrekő vára a 13. század közepén épült királyi várként. Ottokár cseh király és Csák Máté is sikertelenül ostromolta. A következő századokban a Szentgyörgyi és Bazini grófok, a Serédyek, a Salm, a Fugger és a Balassa család birtokolta. 1641-ben a Pálffyak birtoka lett, akik kibővítették a várat. Volt kuruc kézen, de visszavették. A császáriak a vár falai alatt verték meg Ocskay kuruc csapatait. A 18. században szerepét veszítette, tulajdonosai pusztulni hagyták.

Balassi Menyhért (1511 körül – 1568) Hont és Bars vármegye főispánja, dunáninneni országos főkapitány síremléke Széleskút (Sološnica) templomában

A Detrekő várának tövében elterülő Széleskút (Sološnica) középkori alapokon nyugvó, ma már csodálatos barokk belsőjű temploma őrzi Balassa Menyhért síremlékét és fia, Balassa István feleségének, Zrínyi Ilonának epitáfiumát, sírversét. Szintén a templomban van nyughelye Bornemisza Péter evangélikus lelkésznek és írónak, Balassi Bálint korábbi nevelőjének, aki nyomdát működtetett Detrekő várában.

Divény (Divín)

Zólyom meglátogatása után folytattam utamat az egykori Nógrád vármegye hullámos tájain Divény irányába. A főútról letérve már a fák fölé magasodó vár romjai irányítottak. A központban, a Várhegy tövében Balassa Imre várkastélya fogadott, amely 1686-tól 1945-ig a Zichy család birtokában volt. A várkastélytól nem messze áll a fallal kerített kéttornyú templom. A közelből indul az út a várromhoz, ahonnan csodás kilátás nyílik a környékre.

Sigmund Herberstein (1486–1566) emlékiratában az 1551. év májusában történtek kapcsán leírja, hogy Magyarországon utaztában eljutott Divénybe, ahol a falu egyik része a Balassáké, másik része a Losonczyaké. A két nemzetség feje súlyos viszályba keveredett egymással, ami abban is megnyilvánult, hogy ki-kik a másik jobbágyságot ejtette foglyul; mindez odáig fajult, hogy a parasztnép nem maradhatott meg házaiban.

Az ősi Balassa-birtokot 1575-ben foglalta el Szokollu Musztafa vezetésével a török. Nem érdektelen azonban a várfoglaló törökök álláspontját is megismerni. Stephan Gerlach így fogalmazza meg a török vélelményt: „Balassa úr maga hibás várai elveszte miatt. [...] Erre mondta a pasa: császárunknak semmi kárt nem okozott, mert ezek a várak nem az övéi, hanem Balassáé voltak, aki gyakran ígérte nekik, jöjjenek csak, átad-

ja nekik a várait. Őfelsége örülhet, hogy a lázadót, aki annyi nyugtalanságot okozott, ily módon megbüntette. Annak, hogy a törökök két várat elvettek tőle, éppen az az oka, hogy Balassa azt ígérte, csak jöjjenek a törökök, átengedi nekik a várakat. Amikor azonban odamentek, és az ostromlétrákat a falhoz támasztották, felmásztak, egyik törököt a másik után megköttette. Néhányan kiabálni kezdtek, a többiek meghallották, észrevették a csúffá tevést, ismét visszahúzódtak, ezt a pasa nem tudta elfeledni, tehát meg kellett őt büntetnie.”

A részletes történetet itt nincs terünk elmesélni, a lényeg, hogy törökök igazat mondtak, még ha némileg leegyszerűsítették és a maguk szája ízéhez is igazították az eseményeket.

A Habsburgok mindenesetre éltek a gyanúperrel, hogy Balassa János összejátszik a törökkel. Krusith János és a bányavárosok előjárói is erre gyanakodtak. Ezenközben több török forrás is rendre Balassa Jánost nevezi meg a Báthory-ellenes felkelés fő szervezőjének.

Balassa János olykor túlságosan is megkeverte a kártyákat. „Sokszor a csel, nem a kard” — jellemzi Balassa Jánost a halálára írott gyászvers, s jusson eszünkbe a főúr megszökésén kesergő királyi biztosok kifakadása: kifogott rajtuk „a rendkívül agyafúrt embernek nagy ravaszsága”. Csel, ravaszkodás, „jeles álnokság”, mint Istvánffy mondja.

1593-ban sikerült visszafoglalni a várat, méghozzá kardcsapás nélkül: a rémült törökök elmenekültek. Habardy László egri kanonok 1593. november 21-én ezt írta be misekönyvébe: „Divin a Valentino Balassi esse recuperatum”, azaz ’Balassi Bálint visszahódította Divényt’.

Divény várát a 13. század végén építették, 1329-ben említik először. Az oszmán hadak közeledtére megerősítették, 1575-ben mégis elfoglalta a török. 1593-as visszafoglalása után ismét a Balassáké lett. Bocskai hadai bevették. A garázda, feleségét is meggyilkoló, hírhedt főúr, Balassa Imre várát a nádor hadai 1666-ban elfoglalták, és a császári csapatok megszállták az erődítményt. Balassa Imrének engedélyezték, hogy a vár tövében várkastélyt építsen. Csellel visszafoglalta a várat, és folytatta garázda, fosztogató életvitelét. 1679-ben a császári sereg ismét megostromolta és elfoglalta a várat, azután felrobbantotta; Divény vára helyén azóta csak romjai állnak.

Dobronya (Dobronyiva, Dobrá Niva, Döbring)

Esőzés utáni párában érkeztem Dobronya várához, és rögtön túlfutottam rajta. Vissza kellett fordulnom, mert az útszéli fák eltakarták a romot. Az interneten fellelt képek alapján nem számíthattam nagy látványosságra. Próbáltam olyan pontot találni, ahonnan a környező tájjal együtt megfényképezhetem a várdombon látható falmaradványt. A település feletti utolsó ház mellől kitűnő látvány fogadott. Amikor felsétáltam a várromhoz, a szomszédos hegyvonulatra súlyos felhők telepedtek, a falu fölötti erdőkben pára bujkált

a fák között. Nem tudhatom, hogy a középkor emberét az ehhez hasonló jelenségek megérintették-e, mindenesetre számomra a természet csodáit jelentik.

Balassa János volt a kapitánya 1572 nyaráig, ekkor kényszerült rá, hogy a zólyomi és a dobronyai vár kapitányságát átadja gersei Pethő Jánosnak.

Balassi apjától örökölhette kissé erőszakos természetét, följegyezték, hogy János 1566-ban a dobronyai várnagyot egyszerűen agyonvágta.

1586-ban pestisjárványban itt halt meg Barbarith György, Zólyom várkapitánya és Zólyom vármegye főispánja. Balassi Bálintnak voltak vele nézeteltérései, de végül a legjobb barátok lettek: Balassi végrendeletében halála esetén őt nevezi meg az egyik tutorául (özvegye és kislánya jogait védendő).

Dobronya vára a 13. század végén épülhetett a Via Magna, a Lengyelországot Magyarországon keresztül a Balkánnal összekötő kereskedelmi útvonal ellenőrzésére. II. Lajos király 1518-ban Werbőczy Istvánnak, a Tripartitum címen ismert korabeli magyarországi joggyűjtemény szerzőjének adományozta Dobronya várát és birtokait. A vár 1605 elején Bocskai hajdúinak kezére került, 1614-ben földrengés rongálta meg. 1736-ban Bél Mátyás már elhagyatottan találja, falait repedezettnek írja le. 1763-ban ismét földrengés sújtja. Az Első Katonai Felmérés az 1780-as években már romként jelöli Dobronya várát.

Eger

Egerről gyerekkoromból származik az első emlékem. Családi nyaraláson voltunk Miskolc mellett, és busszal utaztunk Egerbe. Körülbelül másfél órással érkezünk, mivel kiderült, nem bírom a buszos utazást. Az eltelt fél évszázadban többször is megfordultam a városban és a várban. Figyeltem megújulását, szépülését. Mindig a vár környékén igyekeztem szállást foglalni, hogy különböző évszakokban és fényviszonyok között tudjak felvételeket készíteni. A könyv fotográfiai munkája során nagy élmény volt számomra

Dobó István vörösmárvány síremlékének fotózása egy hatalmas kettes létra tetejéről. Köszönöm a Dobó István Vármúzeum engedélyét és segítségét a képek elkészítéséhez.

Egerben, a vitézek iskolájában, Balassi ötven lovas kapitányaként mintegy három évig (1579–1582) vitézkedett. 1579 első felében még azon törte a fejét, miképp juthatna vissza Lengyelországba, s miután kérvényét júniusban elutasították, kérte, hogy Egerben szolgálhasson, ezt a király jóváhagyta.

Már itt tanújelét adja a cortigianák iránti nem csekély vonzódásának. Soós Gergely katonatársa szerint Balassi Bálint Rédey Bonaventurától kurvákat vett (bérbe) egy jó járású lóért. (Egy ló ára ekkor 4–30 forint között mozgott, egy lovaskatona havi bére valamivel 4 forint fölött volt.) Rédey úr egyfajta korabeli call-girl szolgáltatást működtetett. Várad, Eger és Sárospatak között vitte-hozta a könnyűvérű hölgyeket, ám nem vádolhatjuk azzal, hogy célja kizárólag a haszonszerzés volt. E szakma örömforrás volt a számára, házánál több kurvát tartott, akikkel együtt mulatozott. Amikor mindezt a szemére vetik, így válaszol: „Bestye kurvafia, ki ne tartson, és ha tartok, ugyan szépet és demeczkyt tartok, aki bánja, tegyen róla.” Vendégei között gyakoriak az egri vár katonái. Asztalánál a lányok kibontott mellel és hajjal ettek-ittak, sőt hajdútáncot jártak. Mindezeket a Rédey Bonaventura ellen indított infámiaper tanúi adták elő.

Az említett örömforrás ellenére Balassi nem érezte jól magát Egerben, kapcsolata a vitéztársakkal sem volt a legharmonikusabb: perre akart menni Borbély Andrással és Barchay Jánossal.

Hosszan lehetne idézni azt az irodalomtörténeti legendát, „a nagy szerelmet”, „az egri asszonyt”, mely szerint a vár urának, Ungnád Kristófnak a csinos felesége, Losonczy Anna és Balassi Bálint egymásba szerettek. Ezt terjesztette Szilády Áron, Balassi verseinek első kiadója, Eckhardt Sándor a kritikai kiadás készítője, gyakorlatilag mindenki, aki Balassival foglalkozott. Sokáig e sorok írója is.

Amit a fikciós lovagi történet sugall, nehéz a korabeli magyar viszonyok között megtörténni elképzelni. Ha ugyanis Balassinak a legcsekélyebb viszonya lett volna Losonczy Annával, s ebből csak egy mákszemnyi is napvilágra kerül (indiszkrét versek), nos, az ország-világra szóló botrány. Hogy az ő szavait idézzük, a „község csudája” lett volna, botrányhős. Ezt azonban csak 1584-es házasságával vívta ki. Nem hihető, hogy mindezek után Ungnád Dávid, Ungnád Kristóf unokatestvére pártfogolta volna Balassit, többek közt érsekújvári botránya, infámiapere kapcsán. Éppen az érsekújvári ügy mutatja a legékebben, hogy a való életben mit jelentett a férjes asszony fejének elcsavarása (később részletezzük), még akkor is, ha a házaspár szerepét olyan

figurák játsszák, mint Zamaria Ferdinánd és Zandegger Lucia, akik rangban, ismertségben messze alatta maradtak az Ungnád házaspárnak.

Nézzük a tényeket. Balassi Bálint 1579 folyamán, tehát már Kolonitsch alatt kezdte meg egri szolgálatát. Sem Ungnád, sem Losonczy Anna nem volt már ekkor Egerben. Akkor hát hogyan alakulhatott ki a kapcsolat? Mivel Balassi indiszkrét versében 1578-ra teszi a szerelmet, végül is elképzelhető, hogy az ez év őszi Magyarországon időző Ungnád családdal kapcsolatba került. Ám az irodalomtudomány eme nagy érzésekhez kevesellte ezt a rövid időt, s más megoldást választott.

Eszerint Anna nem utazott el férjével Horvátországba, kislányával maradt, valószínűleg egyik felföldi birtokán, a Kis-Kárpátok valamelyik völgyében, Balassi Bálint pedig 1578-ban legtöbbször Zólyomban, Liptóújváron és Pozsonyban volt. E helyek lehettek a szerelmes találkozók színhelyei. Ezzel csak egy baj van: semmilyen adat nincs rá, hogy Losonczy Anna ne utazott volna a férjével és kislányával Horvátországba. Magyarországon maradását semmilyen adat nem támasztja alá, azon kívül, hogy másképpen elég nehéz lenne összehozni Balassival.

A kizárólag a versekből, a fikcióból gyártott valóság nem valóság. Márpedig azt, hogy Losonczy Anna és Balassi Bálint között 1578-ban szerelem szövődött, kizárólag a versekből, a fikciós életrajzból tudjuk, olyan versből, amelynek akrosztichonja ANNA (vagy éppen: LOSONCSI ANNA), s amelyet a kolofon 1578-ra datál. Illéssy János úgy vélte, az általa megtalált levél, Illésházy István 1589. szeptemberi beszámolója Balassi Bálint elbujdosásáról, eldönti a kérdést: persze, hogy Losonczy Anna volt a halhatatlan kedves, hiszen itt is róla van szó! Vajon az 1589-es viszonyok visszavetíthetők 10–11 évvel korábbra?

Ugyanakkor tény, hogy kora ifjúságuktól jól ismerték egymást, hiszen a „Láss hozzám, idvességemnek Istene” kezdetű ifjúkori, elveszett verse „Ugnotnénál is volt”. Az nem lehetetlen, hogy házasságkötése előtt Anna kedvelhette Balassit.

1587. november 4-én hajnalban Ungnád Kristóf meghalt. Tény, hogy Balassi az immár megözvegyült — és roppant vagyonos — Losonczy Annát 1588–89-ben fele-

ségül szeretne volna venni. Ezért a maga módján mindent megtett: versciklust írt Annához, s igen valószínű, hogy a *Szép magyar komédia* is egy esküvőre szánt darab volt. Annának valószínű azért kellett a Júlia nevet adni, mert a három szótagú név minden más versében szereplő névvel kompatibilis volt, Céliával, Zsuzsannával stb. Egyébként meg bizonyítható, hogy Balassi esetenként a kolofon átalakításától sem zárkózott el. (Lásd az ÁKRA SUNANAM/SUSANAM vagy a JEADVIGAM akrosztichonú verset stb.) Szerintem jobb beismerni: bedőlünk Balassinak.

1581-ben az újvári, a veszprémi vagy a palotai kapitányságot kérte, majd pedig a zólyomit. Az év végére annyit sikerült elérnie, hogy Ungnád parancsba kapta: Balassit alkalmazni kell a bányavárosi végeken.

1583 tavaszára elfogy Balassi türelme, s már-már ultimátumot fogalmaz: vagy kinevezik tokaji kapitánynak, és pensiót biztosítanak a számára, vagy itthagya az országot és Lengyelországba megy. Egyelőre száz lóra való kapitányságot ajánlottak fel neki Léván, Dobó Ferenc várában. Ezt nem fogadta el. Végül Érsekújvárra került.

A Szent István király által alapított első tíz püspökség között tartjuk számon az egrit. A tatárjárás alatt a püspöki székhely elpusztult. A tapasztalatokból okulva IV. Béla 1248-ban kővár építésére adott engedélyt. A 14. és a 15. században a városszéli erdők nagy része helyére szőlőt telepítettek. A huszita hadak 1442-ben feldúlták a várost. Mátyás király uralodása alatt gótikus építkezések zajlottak a várban található püspöki palotában. A Dózsa György vezette parasztfelkelés alkalmával, 1514-ben porrá égették a várost. A török időkben Eger fontos végvár lett, 1552-ben a Dobó István vezette védők nagy győzelmet arattak. Erről írta Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényét. A súlyosan sérült várat olasz hadmérnökök tervei alapján 1553 – 1596 között teljesen átépítették. A vár és a város 1596 – 1687 között egy vilajet székhelyeként az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt állt. I. Lipóttól 1688-ban szabad királyi városi rangot kapott, de 1695-ben újból az egri püspök fennhatósága alá került. A Rákóczi-szabadságharc alatt, 1703 – 1711 között Eger volt a felszabadult országrész központja. A 18. század a fellendülés időszaka volt, ekkor alakult ki a ma is látható barokk városkép, amelyet Eger püspökei alakítottak ki. A városban 1769-ben nyílt meg az ország

első orvosi iskolája, amely 1775-ben megszűnt. 1804-ben Eger érseki székhellyé vált, többször leégett és kolerajárvány sújtotta a következő évtizedekben. 1828-ban megalakult az első magyar nyelvű tanítóképző, majd elkészült a Bazilika, Magyarország második legnagyobb temploma. A város 1854-ben felszabadult a püspöki kegyúri jog alól.

Dobó István (1502/1505 – 1572) vörösmárvány síremlékének fedőlapja

Eperjes (Prešov, Preschau, Fragopolis)

A lengyelországi Krosno környéki utamról hazafelé tartva álltam meg Eperjesen. A Kárpátok hágóiról a Tarca völgyébe ereszkedve szép lassan elfogyott a hó. A térképen felfedezett Flórián kaputól nem messze sikerült leparkolnom. A Flórián utcán Caraffa börtöne mellett, a Városháza árkádjai alatt értem a főtérre. A Szent Miklós-dóm gótikus tömbje egészen magával ragadott. A templom nyitva volt, hívek távoztak a déli miséről. A szentélyben csupán néhány képet tudtam készíteni. Odajött hozzám a templom plébánosa, és határozottan közölte szlovák nyelven, hogy nem fényképezhetek tovább. Hiába próbáltam érvelni, miszerint semmi nem jelezte, hogy tilos fényképezni, kidobtam a templomból. Az épület mögött, a hosszan elnyúló főtéren nagyon szép késő reneszánsz homlokzatú épületek fogadtak, köztük a Rákóczi-palotával.

A városban lévő nyolcados törvényszék (másképpen az octava, amely évente kétszer negyven napig ülésezett) sokszor szólt bele Balassi és közvetlen rokonai életébe.

1589 júliusában itt is tárgyaltak az érsekújvári botrány ügyében. Balassi a város utcáján, néhány érsekújvári katonával erőszakoskodott.

1589. november végén Lengyelországból sértő levelet ír Ernő főhercegnek, ezért is majd Eperjesen, 1592-ben kell nyilvánosan bocsánatot kérnie.

1591. március 11-én Ernő főherceg megparancsolta Balassa Andrásnak, hogy a Liptóújvár zálogba adásához szükséges pénzt tegye le az eperjesi nyolcados törvényszéken, mert ha nem, öfelsége mással fog tárgyalni.

1592. június 6-án az eperjesi octava határozott: Balassa Zsigmondnak és Imrének ítéli Liptóújvárt Balassi Bálint és Ferenc öccse ellenében. Mint írják: ennek az igazságnak érvényt kell szerezni, ha kell, karhatalommal is.

Eperjest a hagyományok szerint II. (Vak) Béla alapította 1132-ben. II. Géza uralkodása alatt flamand telepesek érkeztek a városba. Eperjes első írásos említése 1233-ból maradt fenn. A tatárjárás utáni időszakban német telepesek érkeztek a fontos kereskedelmi utak találkozásánál fekvő Eperjesre, felgyorsítva ezzel a városiasodást. Városi rangot 1299-ben kapott a település.

A 14 – 15. században az itt élő nagyszámú kézműves munkája gazdasági fellendülést hozott. Károly Róbert király 1312-ben fallal vette körül, 1324-ben pedig szabad bíraskodási jogot adományozott a városnak, amelynek önállóságát jellemzi, hogy a tárnoki városok egyike volt. A magyar sereg 1395-ben itt állította meg II. Ulászló lengyel király hadait.

Eperjes a reformáció egyik központjává vált. I. Lipót 1673-ban megfosztotta városi jogaitól, falait leromboltatta, a város szabadsága megszűnt.

A kuruc szabadságharcok alatt, 1687-ben Antonio Caraffa császári tábornok kegyetlenkedett a városban: több mint 300 embert kínoztatott meg, 24 gazdag polgárt nyilvánosan kivégeztetett.

1710-ben pestisjárvány tört ki a városban, a zömmel magyar és német lakosság nagy része elhunyt. A 18. század közepétől felgyorsult a betelepülés a morva és lengyel területekről. 1751-ben elszállították a város hadi felszerelését, erődítményeit fokozatosan lebontották, csak néhány falszakasz és egy torony maradt meg.

Érsekújvár (Nové Zámky, Neuhausel, Novum Castrum, Uyvar)

Amikor az 1990-es évek elején egy fotókiállítás kapcsán először jártam Érsekújváron, kerestem, hol lehet az egykori híres erődváros. Vendéglátóimtól tudtam meg, hogy a II. világháború bombázásai elpusztították. Arról nem meséltek, hogy az erőd falait már a Rákóczi-szabadságharc utáni évtizedekben elbontották. Egyetlen bástya maradt meg, amelyet napjainkban nagyrészt fák ölelnek körbe, és csak itt-ott bukkan ki a téglafal, rajta a késő barokk kálvária stációival. Mostani látogatásom után Nyitra felé folytattam utamat.

1588 áprilisában Balassi Egert elhagyva, ahogy szeretne volna, 50 lovassal megkezdte érsekújvári katonáskodását. Néhány hónap ott tartózkodás után kitört a botrány, Zamaria Ferdinand érsekújvári kapitány szerint Balassinak viszonya volt feleségével, Zamariáné Zandegger Luciával. A becsületbeli ügy a haditanács elé került.

A férjes asszony fejének elcsavarása a korban súlyos bűnnek számított. Tegyük hozzá: a fennmaradt iratok alapján az ügy csak nagyon homályosan rekonstruálható, és Balassi végig tagadta bűnösségét.

A hölgy korábban Wilhelm Scheuchenstuhlnak (1549–1587. június 19.), a selmeci bányák kamarai igazgatójának volt a neje, Balassi Érsekújvárba menetelekor 27–28. évében járhatott.

Előző oldal: Reneszánsz stílusban épült Rákóczi-ház Eperjes óvárosában

Érsekújvár erődtörményeinek utolsó bástyája

Zamariával 1588. január 7-én volt az esküvője. Figyelembe véve Scheuchenstuhl halálának időpontját, ez igen meglepő, hiszen a szokásos gyászévből még majd fél év volt hátra.

Nem tudhatjuk, hogy Lucia korábban ismerte-e személyesen Balassi Bálintot, nevét azonban már a költő Érsekújvárba érkezése előtt ismernie kellett. Például a nevezetes Sommerné-féle eset (lásd: *Zólyom*) idején, 1583-ban, amikor is Besztercebánya városa valósággal visszhangzott Balassi nevétől, és Lucia a város egyik legbefolyásosabb emberének volt a felesége.

A katonai erény és a férfias szépség Zamaria esetében nem esett egybe. Stephan Gerlach 1573-ban naplójába lejegyezte a kapitány küllemét: „Ferdinánd alacsony ember, sűrű, fekete-barna nyírt szakállal, farkasbundában. [...] Hasonlít Thury Györgyhez, aki erős, szőrös, bárdolatlan ember volt, olyan, mint a medve. Pompával nem törődött, csak az istállóban feküdt a lovak között.”

A kapitány, aki a Gerlach jellemzésétől eltelt 14–15 évben vélhetőleg nem lett szebb, elűzte magától feleségét, Balassinak pedig megparancsolta, hogy takarodjon a szeme elől, s apja emlékének köszönje életét (Zamaria egykor Balassa János alatt szolgált, akit nagyra tartott).

A költő mindent tagad, vitatkozik, hivatkozik törvényre, jogra, Werbőczyre, hangsúlyozva, hogy már szolgálatba lépésekor vállalta, lemond mágási előjogairól, katonai szolgálata idején hajlandó bárkivel (akár holmi Zamariákkal) szemben törvényt állni. Szó szerint megismétli, mit korábbi ügyei kapcsán is mindig hangoztatott: „Ha rám bizonyulna a vád, kegyelmet nem kérek fejemnek.”

Végül kénytelen elhagyni Érsekújvárt. Zamaria maga nem üldözi ugyan, de tisztjei Balassi után mennek, megsebesítik embereit, s többek közt egy szekér lisztet vesznek el tőle. A Balassi várbéli házábanál található javakat is lefoglalják. Az érsekújvári vitézek később a költő úgy állt bosszút, hogy amikor azok az eperjesi oktaviális székre igyekeztek, ahová a történekeért éppen Balassi idéztette be őket, útjukat állta, s az egykori bajtársak megismerkedhettek mind cifra szidalmazással, mind éles kardjával.

Ami a dolog érdemi részét illeti: történt-e valami, s ha igen, mi, arról az ügyre vonatkozó egyetlen fennma-

radt zavaros irat nem sokat árul el. Annyi derül ki belőle, hogy Balassi beteg, valami porokat szed, az asszony (is) beteg lesz, ha nem láthatja Balassit.

Az bizonyos, hogy megint nagy botrány lett, s bizonyos, hogy Balassi katonai karrierjének egy időre ismét befellegzett. Hasztalan igyekezett a haditanácstól újabb alkalmaztatást kapni, borral és lovakkal volt kénytelen kereskedni.

Érsekújvár megszületését a török kori harcoknak köszönheti. Buda elfoglalását követően Várdai Pál esztergomi érsek saját birtokai védelmében kezdte el az erődítmény építését 1545-ben. A munkálatokat Oláh Miklós érsek folytatta, ekkor Oláhújvár néven ismerték. 1573-tól a kor egyik legmodernebb reneszánsz erődjévé építették ki, a vár egy várost foglalt magába, hatszög alaprajzú volt, és hat fülesbástya fogta körbe, a várárokba pedig a Nyitra folyó vizét vezették. Nagyjából épségben megmaradt Károlyváros hasonló erődvárosa a mai Horvátországban, jelenleg Karlovac néven. A 17. század mozgalmas volt Érsekújvár életében, először Bocskai, majd Bethlen Gábor hadai foglalták el. A török hadak 1663-ban szállták meg, és csak 1685-ben került újból a keresztény csapatok kezére. I. Lipót 1691-ben visszaadta a várat Széchényi György esztergomi érseknek, aki ebben az évben városi rangra emelte a települést. A Rákóczi-szabadságharc alatt, 1704-től 1710-ig kuruc kézen volt, itt végezték ki az árulónak lett Ocskay László kuruc brigadéroszt. III. Károly király parancsára 1724–25 között lebontották az erőd falait, a vár körüli vizesárkot 1822-ben szüntették meg. A II. világháborúban több bombatámadás érte a várost, a történelmi épületek nagy része megsemmisült. Ma egy bástyarészlet és a belváros elrendezése emlékeztet a múltra.

Széchenyi György esztergomi érsek

Kassák Lajos, „a magyar avantgárd atyja” a város szülőfője

Fülek (Fiľakovo, Fileck)

Füleken először szlovákiai fotós barátaim javaslatára jártam. Felkerestem a régió egyik legjobb fotólaborát és fotókönyvkészítő műhelyét a városban. Legutóbbi utam alkalmából Divény felől érkeztem a füleki várhoz. A város főutcáján sikerült parkolóhelyet találnom, és a szépen felújított házak közötti rövid sétát követően jutottam el a várhoz. Kellemes meglepetés fogadott, szépen kialakított park állt az egykori városfalból megmaradt bástya környékén. Egy bő évtizeddel korábban elhanyagolt, romos területet találtam itt.

1554 őszén Hamza szécsényi bég és Tojgun budai basa rajtaütéssel, ostrom nélkül elfoglalta Füleket. A vár kapitánya, Bebek Ferenc Balassa János zólyomi kapitánytól és Perényi Gábor főkapitánytól kért segítséget. Balassa János merész támadótervét elvetve Bebek és Perényi megfutamodott.

Füleket 1593. november 19-én Pálffy Miklós és Tiefenbach Kristóf foglalta vissza a törököktől, Pálffy seeregében harcolt Balassi Bálint is.

Fülek azon kevés magyar vár közé tartozik, amely már a tatárjárás előtt is állt. A vár első említése az 1242-ben kelt Magyarok levele a pápához című dokumentumból ismert. A település 1423-ban mezővárosi kiváltságokat kapott. A mohácsi csata előtti időszakban a Bebek család birtokolja. A törökök 1554-ben csellel szerezték meg, 1593-ban a keresztény csapatok visszafoglalták. A 17. század volt Fülek fénykora, itt tartották a szomszédos vármegyék gyűléseit is. Birtokolták Bocskai, majd Bethlen hadai; Rákóczi György erdélyi fejedelem csapatai 1645-ben felgyújtották, 1682-ben a törökök felrobantották a várat, ezzel hadászati szerepét végleg elveszítette.

Garamszentbenedek (Hronský Beňadik, Sankt Benedikt)

Közel negyed évszázada jártam legutóbb Garamszentbenedeken. Akkoriban úgy tűnt, legalább fél évszázada nem fordítottak gondot a kolostor felújítására. Időközben elkészült a Garam völgyében vezető autópálya, ahonnan lehajtó vezet a néhány kilométerre fekvő településre, amely a folyó áttörésénél helyezkedik el. Levélben fordultam a templom plébánosához, hozzájárulását kértem a fotózáshoz, de sajnos nem érkezett válasz.

Egy szép, napsütéses őszi napon elindultam, és néhány óra alatt megérkeztem Garamszentbenedekre. A látogatóközpontban egy fiatal hölgy fogadott, megpróbáltam neki elmagyarázni a kérésemet. Felhívta a plébánost, aki rövidesen meg is érkezett. Időközben néhány fényképezni szándékozó látogató is összegyűlt. Engedélyt kaptunk a fotózásra, egyetlen kikötése volt csupán: csak az adott fényt használhattuk.

Az épületkomplexumot szépen felújították, a látogatóközpontban történeti kiállítás várja a vendégeket, s az ismertető magyar nyelven is elérhető.

Szerettem volna olyan képet is készíteni, amelyen látszik, hogy a kolostor épületegyüttese völgyben helyezkedik el. A település fölött találtam megfelelő pontot, ahová összkerék-meghajtású autómmal könnyedén feljutottam a szűk, meredek utcán. A környező fákkal szépen keretezett képet sikerült készítenem a kolostorról.

Miként kapcsolódik Garamszentbenedek Balassi Bálinthoz? A Balassi család kronológiájában olvasható: „1580. december 20. Balassa László, mivel nőtlen és nincs egyéb örököse, legközelebbi rokonainak, Balassa Andrásnak, Bálintnak és Ferencnek ajándékoz 4726 forint 4½ dénárt a garamszentbenedeki konvent előtt. András, Balassa Zsigmond végrendeletére hivatkozva, nem fogadja el az őt illető pénzt, hanem a többieknek ajándékozza.” Később pedig jön a „csavar”, a családra jellemzően: „1581. február 4. Balassa András Garamszentbenedeken visszavonja az 1580. december 20-án tett ajándékozó nyilatkozatát.”

Garamszentbenedek bencés kolostorát I. Géza király alapította 1075-ben. A 14. században gótikus stílusban építették át a kolostort, amely hiteleshelyként is szolgált. A sorozatos támadások hatására az apátságot 1452-ben bástyákkal erősítették meg. Fénykora Hunyadi Mátyás király uralkodásának utolsó évtizedére esik, ekkor kapta a Szent Vér ereklyét az uralkodótól. A mohácsi csata után, a két király uralta Magyarországon, 1529-ben János király hívei még megvédték, de 1530-ban I. Ferdinánd serege már elfoglalta. A bencések 1542-ben a török veszély miatt elhagyták, az esztergomi érsek birtoka lett, de fokozatosan elveszítette egyházi jellegét, hamarosan már csak katonák lakták. A török időkben a végvári rendszer részét képezte. Az oszmán csapatok többször is elfoglalták rövidebb időre, 1559-ben el is pusztult, de később újjáépítették. Bethlen Gábor hadai 1623-ban foglalták el. 1703 és 1708 között kuruc kézen volt. Falai a harcok után is megmaradtak. 1881-ben tűzvész pusztított benne, de ezt követően is helyreállították. Simor János hercegprímás az ún. garamszentbenedeki úrkoporsó gótikus remekművét Esztergomba szállíttatta, ahol ma a Keresztény Múzeumban látható.

Jókő vára (Dobrá Voda, Guttenstein, Gutwasser, Bona Aqua)

Március végén, még lombfakadás előtt vettem utamat Detrekő várától Jókő vára felé. A várról fellelhető képek alapján esett választásom erre az időszakra, mivel fák veszik körbe, s lombkoronájuk eltakarja a romokat. Ismét átkeltem a Kis-Kárpátok vonulatán. Szerettem volna megnézni a várat, amely egykoron Losonczi Anna férjének, Ungnád Kristófnak a birtoka volt. A zsákfaluba vezető útról már látszott a hegyek között a vár. A községben útjelző táblák irányítottak a parkolóba, ahonnan gyalog lehet felsétálni a romokhoz. Megfordultam, és a faluban alaposan körülnézve megtaláltam azt a dombtetőt, amelyet még otthon kinéztem a térképen. Reménykedtem, hogy szép látványt fog nyújtani a Kis-Kárpátokban megbújó várrom. A hegyek fölött felhők vonultak, s a közülük előbukkanó nap időnként megvilágította a romot, szép hangulatot kölcsönözve a képnek. A közeli felvételekhez jó szolgálatot tett a 2,8-as fényerejű 400 mm-es objektív, amelyet magammal vittem.

Jókő várát az Abák építették a 13. században. Első említése 1262-ből származik. Királyi várként 1385-ben morva zálog-

Előző oldal: a Garam folyó Garamszentbenedek alatt

birtokba került, 1390-ben Zsigmond király visszafoglalta, 1394-ben pedig hívének, Stibor vajdának adta. Ismét a királyé 1435-től, 1436-tól a guti Országgh családé. Ungnád Kristóf 1579-től birtokolta, az ő felesége volt Losonczi Anna, Balassi Bálint szerelme, aki férje 1589-es halála után sem adta kezét Balassinak. Jókő ezután Ungnád Kristóf leányához, Annához és férjéhez, Erdődy Tamás horvát bánhoz került. A vár utolsó bővítését 1657-ben végezték. A Rákóczi-szabadságharc alatt, 1703-tól Jókő a kurucok kezén volt, 1707-ben a császári csapatok elfoglalták. Erdődy János még lakta, de később, 1762-ben tűzvészben leégett a vár nagy része. Mednyánszky Alajos 1825-ben már romos és részben elhagyott várról írt. Utolsó birtokosai a Pálffyak voltak.

Kassa (Košice, Kaschau, Cassovia)

Több alkalommal is jártam Kassán, melynek belvárosa mindig magával ragadott. A gótikus dóm a középkori város gazdagságát hirdeti. A 20. század egyik kiemelkedő magyar írója, Márai Sándor is a város szülöttje, ma emlékmúzeuma és szobra is található a településen. A kassai polgárok című drámája a középkori városban játszódik. Aki veszi a fáradságot és felmegy a templom tornyába, a város és a környék csodás panorámájában gyönyörködhet. Az altemplom a Rákóczi-szabadságharc panteonja, itt nyugszanak nagyjai: II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Esterházy Antal és Bercsényi Miklós.

A város meghatározó hatalmassága Johann Rueber kassai főkapitány, aki mind Balassa János, mind Balassi Bálint életében fontos szerepet játszott.

Kenderessy István Rueber szolgálatában állt (Miksa császár küldte, olyan ajánlással, hogy jó tanácsokat tud adni), amikor egy kassai mesterrel kimetszette Balassa János pecsétjét, s Balassi nevében leveleket

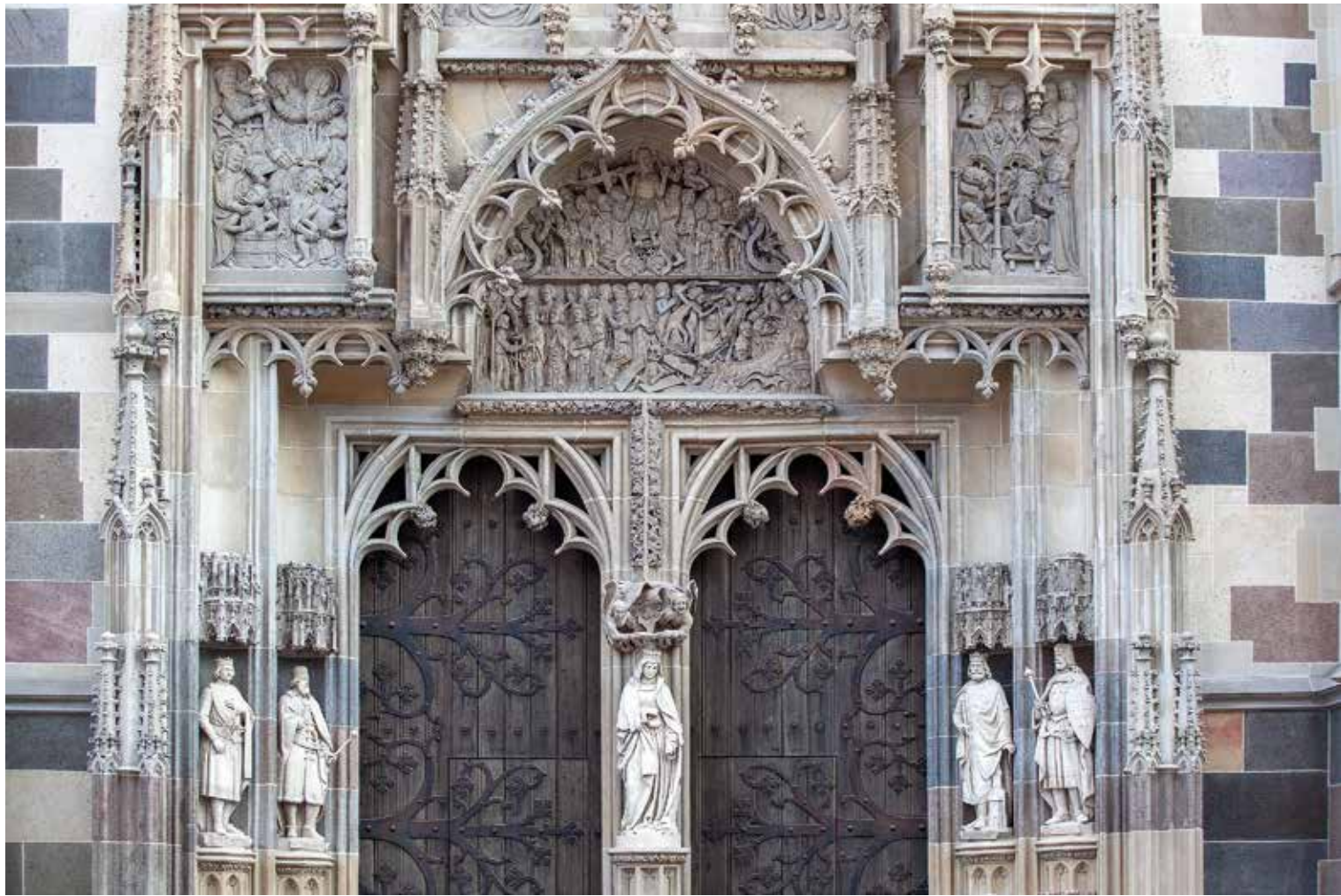
hamisított, a főúr kézírását utánozva. Mint majd részletezzük (Pozsony), Balassa János elsősorban ennek köszönhetette letartóztatását.

Johann Rueber rendkívül Báthory-ellenes volt, hadal szerette volna Báthory Lengyelországba menetelét megakadályozni — szemben Balassi Bálinttal, aki Báthoryt mélyen tisztelte. Már 1575. december 22-én ilyesmit jósol a császárnak: ha nem figyel kellően Báthoryra, rövidesen el fogja veszíteni Magyarország többi részét is. Oka van annak, hogy olyan kevesen mentek el a pozsonyi országgyűlésre; a németek elleni, felső-magyarországi főurak szervezte titkos összeesküvés ki fog törni Báthory lengyel királlyá választásával. Majd így ír: „Ha felséged a vajdának engedi a [lengyel] koronát, Magyarország kardhúzás nélkül elveszett!”

1575-ben Balassa János 200 aranyat adott Ruebernek (akivel korábban nem volt éppen jó a viszonya) a Bekes-féle Báthory-ellenes felkelés támogatására. Ez egyfajta hadikölcsön (vagy Habsburg-hűséget bizonyítandó csel?) lehetett, amikor 1577-ben Balassi Bálint hazatért Lengyelországból, első dolga volt a pénz visszakövetelése.

1567-től Kassán székelt a Szepesi Kamara, amelynek döntései meghatározók voltak a Balassák életében.

Kassa első említése 1230-ból származik, de ekkor már régóta lakott hely. A 13. század végén alapították pénzverdét, amely megszakításokkal 1707-ig működött. Az Árpád-ház kihalását követő interregnumban az egyre inkább önálló politikai tényezőként fellépő Kassa és a Szepesség kilenc városa Károly Róbertet támogatta. Kassa 1347-től szabad királyi város, Nagy Lajos királytól 1369-ben saját címet kapott, amely a legrégebbi városi címer Európában. A város jelképének számító gótikus székesegyház építése 1378 után kezdődött meg. A mohácsi csata után, a két király uralta Magyarországon, 1551-ben lett végleg Ferdinánd királyé. 1604-ben Bocskai szállta meg, Basta sikertelenül ostromolta, és 1606 végén itt halt meg és itt is temették el Bocskai István fejedelmet. Kassán tartotta esküvőjét Bethlen Gábor, I. Rákóczi Györgyöt itt kiáltották ki fejedelemmé a rendek. Hosszú időn keresztül az Erdélyi Fejedelemség része, valamint az egri püspök székhelye volt 1596 és 1700 között. A városban 1788-ban jelent meg az első magyar nyelvű folyóirat, a Magyar Museum. A városfalakat a 18. század végétől 1856-ig fokozatosan lebontották.

Kékkő (Modrý Kameň, Blauenstein)

Fotográfiai zárandokutam alkalmából Kékkő szomszédságában, Nagykürtösön szálltam meg. Még késő délután ellátogattam a hegyek lábánál álló kékkői várhoz, hátha sikerül kivilágított esti fotót készítenem. Nem jártam sikerrel. Másnap a vár nyitva tartása alatt érkeztem. A pénztárosok sajnálkoztak, hogy magyarul beszélő kolléganőjük beteg. A barokk kastélyban a Balassa családot bemutató történeti kiállítás és egy nagyon érdekes játékgyűjtemény fogadja a látogatókat. A vár udvarában Balassi Bálint emléktáblája látható. A középkori várnak csak maradványai állnak, szép innen a kilátás a lent elterülő sík vidékre. Szerettem volna olyan képet készíteni, amelyen távolból látható a vár és elhelyezkedése. Körbejártam a völgyes-dombos vidéken épült kis települést, keresve a megfelelő pontot. Volt, ahol a sok-sok villanyvezeték tette fényképezhetetlenné a látványt, máshol a fák voltak útban. Végül egy elhagyott telek kertjében találtam meg a megfelelő látószöveget.

Már a 13. században a Balassák birtokolták. 1547 júliusában Balassa János perújrafelvételbe kezd Kékkő birtokáért, rokona, szklabonyai Balassi János ellen, a pert azonban elveszíti (1547. december 1., Pozsony).

Idővel azonban ő lesz Kékkő kapitánya. Kora gyermekkorát Balassi Bálint a zólyomi és kékkői várban, főként pedig Liptóújjárban tölthette.

Amikor Balassa János megszökött pozsonyi fogságából, Lengyelországba menekült. 1570 őszétől, a politikai helyzetnek megfelelően, mintha fokozatosan enyhült volna a Habsburg-ház szigora: Károly főherceg engedélyezte, hogy a Balassa család elvihesse Liptóújjárról a ruhaneműit. Ez időben Balassa János és vele fia, Bálint, ha csak ideiglenesen is, már újra Magyarországon, Kékkőn és Divényben volt.

Kékkőt (és Divényt) 1575-ben elfoglalta a török.

A török által frissen bevett Kékkő várának kapitányát, Ali szécsényi béget Balassának sikerült elfognia, fennmaradt 1575. augusztus 23-án, Zólyom várában lefolytatott, meglehetősen kegyetlen kínvallatásának (latin nyelvű) jegyzőkönyve.

Akárcsak a többi birtok esetében, itt is egymásnak feszül Balassa András és Balassa János két fia, Bálint és Ferenc. Ferencnek több esélye volt, mint Bálintnak, ő kilenc évvel fiatalabb bátyjánál, tehát András valóban a gyámja, az apja halálakor már felnőtt Bálintnál ez vitatható. Ferenc megidézetti unokabátyját a pozsonyi káptalannal (1590), többek közt felvetve Újjár, Kékkő, Divény, a lengyel birtokok eltulajdonítását, arany, ezüst, készpénz, drágakövek stb., az apai és anyai ingóságok, továbbá minden levélnek és jószágokra vonatkozó írásnak elvételét.

Mint már említettük (lásd *Fülek*), 1593 novemberében Balassi csatlakozott a Pálffy Miklós vezette sereghöz, többek közt részt vett a nógrádi várharcokban is. Ekkor kerültek vissza olyan ősi Balassi-birtokok, mint Kékkő és Divény.

A ma ismert egyetlen Balassi Bálintot ábrázoló festmény (valószínűleg a 17. században, egy mára elveszett metszet alapján készülhetett) a 19. században még a Balassák kékkői várának ebédlőtermében függött, a családi ősgaléria részeként. 1870 körül az alsóhrabóci Balassa-kastélyba került, majd 1938-ban adta Ragályi Ferenc az esztergomi Balassa Bálint Irodalmi Társaságnak. Ma az esztergomi Keresztény Múzeumban látható.

A várban dombormű és Balassi Bálintra emlékező felirat őrzi a költő emlékét, állította a Palóc Társaság.

Kékkő várát a Balassák egyik őse építtette 1285 előtt. Az 1552-es török hadjárat során elesett Drégely és Gyarmat, így a bányavárosok előterében fekvő Kékkő várának megnőtt a jelentősége. A török idők háborúiban megsérült vár újjáépítése 1609-ben kezdődött meg, miután Balassa Zsigmond (Bálint unokatestvére) II. Mátyástól királyi adománnyal visszakapta. A 17. században többször is feldúlták, romossá vált és elhagyták. A ma is látható barokk kastélyt Balassa Gábor építtette 1750-ben, a régi vár alsó részének romjain. A Balassa család utolsó férfi tagja, báró Balassa Sándor Kékkőn született, de már Balassagyarmaton hunyt el 1899-ben.

A Balassa család temetője Kékkőn

Késmárk (Kežmarok, Käsmark, Käsemarkt, Kejsenmark, Kesmarkium, Kiezmark)

Az ezredforduló táján jártam először Késmárkon. Akkor a szocializmus és a történelem tisztos patinája vonta be a vár és a város épületeit. Most a könyv kapcsán tértem vissza a városba. Kellemes meglepetésként ért, hogy a várat teljesen felújították és hogy az óváros házainak jelentős része megújult. Szeptember derekának időjárása szép, drámai felhőkkel ajándékozott meg, reggel még esett. A vár falainak tövében tudtam leparkolni. Felfedeztem egy tisztos-

séges kocsmát, hostinecet, ahová azonnal betértem. Jól számoltam, a sörcsapok mellett ott volt a Kofola emblémája is, tudtam rendelni egy korsó csapoltat. A hazánkban nem nagyon ismert, Csehszlovákiában 1962 óta gyártott szénsavas üdítőital 14-féle gyógynövényből és gyümölcszsirupból készül, kevésbé édes, de kellemes szomjoltó. A szocializmusban alternatívát kínált a nyugati kóláknak. Napjainkban Csehország és Szlovákia egyik kedvelt üdítője. Ha ezen országokban járok, soha nem hagyom ki, de csak frissen csapolva szeretem. A várban és a városban tett séta után, a kora esti harangszóval sikerült még mise előtt bejutnom a gótikus templomba, hogy néhány fotót készítek. A templom bejáratával szemben örömmel fedeztem fel Petzval József, a szepesbélai születésű fizikus–matematikus, egyetemi tanár és testvére, Ottó, mérnök és egyetemi tanár emléktábláját. Általános és középiskolai tanulmányait mindketten a városban folytatták. Petzval József alkotta meg 1840-ben az első, fotografiai célra tervezett objektívet.

Késmárk felé tartott a Krakkóba lovagló Balassi, amikor másodszor is Lengyelországba ment. A korabeli források, nyilván nem függetlenül Balassi szándékától, szinte romantikus keretbe helyezik Balassi elbujdosását. Forgách Simon 1589. szeptember 26-án, Surányból írt levelében pl. így ír Pálffy Miklósnak: „[...] gyalog követem [...] Hibbén Balassi Bálintra találkozott volt, és igen jól tartotta. Végre szolgálinak osztotta minden marháját, és csak másodmagával, egy rossz paripán és egy rossz bórdolmánba ment Késmárkká. Énnékem, a fiamnak [Forgách Zsigmondnak] és az feleségének [Losonczy Annának] örökkön-örökké való szolgálatját üzente. Kérdette tőle, hová megyen, hogy énnékem tudja mondani. Azt mondta, hogy oda megyen, ahová a két szemével lát. Azt is mondá, hogy egy nemesember volt véle. Annak az útba azt beszéllette, hogy Krakkóba megyen, és ott öltözik olasz ruhába, és úgy indul el onnét. Kérdette: hová megyen? Azt mondta, hogy az tengeren túl megyen, és soha ez országba nem jű, és hogy azt sírva beszéllette volna, és az nemesember is sírt volna rajta, és hogy Késmárkra sem tért volna bé, hanem mentenment volna mellőle.”

Forgách azonban átlátott Balassin, szerinte Lengyelországba, a kancellár hadába ment, s ez a való.

Illésházy István 1589. szeptember 29-én Rózsahegyen kelt (latin nyelvű) leveléből az derül ki, hogy Balassi hazája elhagyását házassági tervének kudarcával és Balassa András fondorkodásaival magyarázza, tudatosan építve önnön fikciós, lovagi életrajzát.

Késmárkon, Thököly Sebestyén birtokán, 1595-ben kezdték el másolni a Fanchali Jób kódexet (1603 és 1608 között Fanchali Jób János lipthói köznemes a tulajdonosa, innen az elnevezése), amely egyetlen forrása Balassi *Szép magyar komédiájának*. Volt egy debreceni, 17. század eleji, Rheda Pál műhelyében nyomtatott kiadás is, ebből azonban csak rövid töredék maradt ránk. Noha úgy tudjuk, hogy a szerelmes versek a 19. század végéig kéziratban maradtak, ez a kijelentés árnyalando, hiszen e töredék tartalmazza az „Ó, magas kősziklák” incipitű ekhós verset, a „S mi az, mire lelkem vágy/ágy” világias rímjátékával. Ennek alapján joggal feltételezhető, hogy a komédiába illesztett szerelmes versek mindegyikét kinyomtatták. Azaz Balassi néhány világi verse hamarabb látott (szemérmes, protestáns) nyomdafestés-

ket, mint istenes énekeinek gyűjteményes kiadása.

A *Komédia* Cristoforo Castelletti *Amarilli* című műve harmadik kiadásának fordítása, amely 1587-ben Velenében jelent meg. A korban, magyar nyelven, kivételes szerelmi színjáték. Pár mondat az előszavából: „Egynéhány ok készerít reá, hogy kegyelmeteknek ajánljam ez komédiát: egyik ez, hogy magamnak is kedvet találnék véle, más meg ez, hogy látom, hogy mind ott benn Erdélben, s mind itt kinn Magyarországon az versszerzést igen elővették és közdologgá is tették, kit nem gondoltak, akármi héjával essék, csak önékik tessék, és az versek fejében mehessenek ki az hasonló bötűk.

Akarám azért ez komédiaszerzést új forma gyanánt elővenni, hogy ha az ott benn való ifjak az ideki valókat az versszerzésben nemcsak követték, hanem sokkal inkább meg is elődzötték, ebben se maradnának el az ide valóktól. Sőt indulnának el utának; így én részemre penig ezt sem bánom, ha azt is, mint az versszerzést, elveszik tőlem. [...]

Ha ez elsőben szerzett szolgálóleányom kedves léssen kegyelmeteknél ezért az én szolgálatomért, rövidnap más szolgálót is szerzek kegyelmeteknek, ki nemcsak ékes énekkel is, és valami dolgok az én szerelmemben megtörténnek, mindazokról írt szerelmes levelekkel gyönyörködteti tikegyelmeteket. Isten éltesse kegyelmeteket, és adjon oly kedves szerlemest, kinek úgy örülhessen kegyelmetek, mint az fülemilék az tavaszi időnek, kiknek gyönyörű éneklésekkel kikeletkor minden hegyek, völgyek, berkek széllyel mindenött zöngenek.

Érdemes továbbá idézni a prológusból Balassinak a szerelemről írott szavait: „Azért bár ugyan valami megtiltott szerelem forogna is ez komédiában, nem esnék sem példájára, sem botránkoztatására az egy szálnyéra is az magyar nemzetnek, mert Péter pap is megírta az kísértetekről írt könyviben, ezelőtt egynéhány esztendővel, mint merőlt el az magyar nemzet az szerelemben. Jóllehet csak keveset írt meg benne ahhoz képest, azmit az dolog őmagában fog.” Nyilvánvaló csúsztatás: Péter pap, azaz Bornemisza Péter nem azt írta meg, mint merőlt el az magyar nemzet az szerelemben. Éppen az az elgondolkodtató, hogy a század paráznaságkatalógusa, Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* című könyve számtalan példát sorol fel ugyan, de azok mind alapvetően

különböznek a versekbéli Anna–Bálint viszonytól. Nem a szerelemről szólnak, legalábbis, ha szerelmen azt értjük, amit korábbi mondataiban Balassi: „Mert azmi az szerelmet illeti, azt Magyarorszában immár régen annyira felvették, úgy eltanulták s úgy követték mind titkom s mind nyilván mindenek, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik. Tudok egynéhány példát Magyarorszában, kiknek vásárra nem jutott szerelmek, kikről, ha gyalázatjuk nélkül emlékezhethém, megbonyítanám, hogy mostani időben nincs semmi nemzet, ki többet szenvedjen s míveljen, s nagyobbat ki szerezzen szeretőjeért, mint az magyar nemzet. Mert tudok olyanokat, kik házastársok előtt sem tagadták szerelmeket, sőt megmondották, hogy ők tekintet nélkül szeretnek; mely tekintet nélkül való szerelmeket, midőn házastársok kérdésére tőlek, mi volna, azt felelték, hogy semmi nem egyéb, hanem ők sem az Istent, sem az lelkeket, sem gyermekeket, sem életeket, sem tisztességeket, sem nemzeteket, sem hírt, sem embert nem tekinthetnek az ő szerelmekben, hanem mindezeket hátra hagyván, az ő szeretőjüket kell szeretniük. Meg is halni pedig ki kész lett volna szeretőjeért, tudok mind férfiat s mind asszont, úgy pedig, hogy ingyen nem más miatt, hanem maga keze miatt; sem egyébért, hanem csak az szerelemnek szeretőjéhez való megbizonyításaért kellett volna lelkeknek ez világból kárhózzal kimúlniok, ha az Isten meg nem ótta s tartotta volna őket csudaképpen.” „[...] az szerelem azért semmi nem egyéb, hanem egy igen nagy kívánság, mellyel igyekezünk nemcsak személyét, hanem minden jó kedvét is megnyerni annak, azkinek mindenekfelett szolgálni, engedni s kedveskedni igyekezünk.”

Ez a szerelemfelfogás soha, sehol nem található meg a Bornemisza ismertette kórképek között. És a 16–17. századi magyar írásokban másutt sem. Balassi itt a szerelmesvers-kötet, a nagyciklus, a szerelmi önéletrajz ideológiáját fogalmazza meg, tökéletesen igaza van ebben Pirnát Antalnak.

Késmárk első említése 1251-ből származik, IV. Béla király a tatárjárás után ekkor fogadott ide német telepeseket. Városi jogot 1269-ben kapott, 1368-ban már városfalak védték. Kés-

márkon kötött szövetséget Luxemburgi Zsigmond magyar király, II. Ulászló lengyel király és Vitold litván nagyherceg a cseh husziták ellen. A 15. század közepén a husziták több alkalommal feldúltak. Mátyás király a Szapolyai család birtokába adta. A mohácsi csata után, a két király közötti polgárháborúban, 1527–1535 között összesen 13 különböző tulajdonosa volt Késmárk várának. A 16. század közepén viszály dúlt Lőcse és Késmárk között, ami több fegyveres összecsapáshoz vezetett. 1583-tól a Thökölyké lett a vár. Itt született 1657-ben Thököly Imre kuruc hadvezér, a rövid életű Felső-Magyarországi Fejedelemség megteremtője, Zrínyi Ilona második férje. A háborúk, járványok, tűzvészek sújtotta város a 18. századtól elvesztette korábbi jelentőségét.

Szent Kereszt-templom

Kisvárd

A november végi hóesésben Sárospatakról mentünk át feleségemmel Kisvárdára. Az egykori zsinagóga mellett parkoltunk le, amely ma a Rétközi Múzeumnak ad otthont. Tettünk egy kis sétát a központban, a hangulatos kisváros sétálóutcáján. Mint Győrhöz kötődő fotográfus, akinek volt szerencséje fényképezni a Győri Székesegyházban őrzött gótikus Szent László-hermát és a nagyváradi székesegyház számára a millennium idején készült Szent László-hermát is, örömmel fedeztem fel az új városházától nem messze a lovagkirály lovasszobrát. A vár maradványa a mai központtól néhány száz méterre, a hatalmas futballstadion és labdarugóakadémia épületkomplexuma mellett lévő parkban, egy kis tó partján áll. A kis tó valószínűleg az egykori várak szimbóluma. Az épületbe nem sikerült bejutnunk, az építési területekre jellemző kerítés fogta körbe. Jó szolgálatot tett az autómiban tartott 400 mm-es teleobjektív és a 1,5-szeres telekonverterrel létrehozott 600 mm-es objektív, hogy a vár falain lévő emléktáblákról, köztük Balassi Bálintéről fotót tudjak készíteni.

Kisvárd birtokosa, Várdai Mihály királyi főpohárnokmester 1583-ban meghalt, vele pedig férfiágon kihalt a Várdai család. Özvegyét, Dobó Krisztinát vette feleségül Balassi. A sajátságosra sikeredett Sárospataki es-

küvő után a házaspár Szikszóra, Velejtére, Kisvárdára húzódott vissza. A Kisvárdával kapcsolatban fennmaradt iratok mind perekkel, Kisvárd birtoklásával kapcsolatosak. Egy 1586. november 15-én kelt levél arról tudósít, hogy Rudolf szeptemberben kiadott parancsának megfelelően novemberben Kisvárdán, úgymond szokott lakóhelyükön felkeresve a Balassi házaspárt, Istvánffy Miklós nádori helytartó megidézi a következő országgyűlésre a Várdai-örökség ügyében Balassit és feleségét; Krisztina egy nyilván Balassi által fogalmazott latin nyelvű választ ad át.

A „szokott lakóhely” megnevezés ellenére a házaspár nem sok időt tölthetett itt.

A kisvárdai vár déli falán 2004. október 9-én avatták fel Balassi Bálint domborműves emléktábláját. Születésének 450. éves évfordulójára állíttatta Kisvárd városa és a Kisvárdai Városszépítő Egyesület.

1085-ben Kisvárda környékén állította meg és győzte le a kun fejedelem támadását Szent László király. A fényes győzelem emlékére a településen templomot alapított. Kisvárdát és birtokosát, a Várday nemesi családot első ízben egy 1280-as oklevél említi. A család fontos szerepet játszott a település életében. Egy Luxemburgi Zsigmond király által 1400-ban kiadott okiratban olvassuk, hogy engedélyt kaptak vár létesítésére. Később országos vásárjogot, 1421-ben pedig városi jogot kapott Kisvárda. A Várday családhoz kapcsolódik Magyarország egyik jelentős nyelvi emléke, az első magyarul írt magánlevél, amelyet Várday Aladár küldött testvérének Visegrádról Kisvárdára, 1486 körül.

A mohácsi csata utáni két király időszakában többször cserélt gazdát a vár. A török időkben a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség közötti ütközőzónában találta magát a település, jelentős hadi szereppel. Várát korszerűsítették, egy időben Kisvárda volt Szabolcs megye székhelye. A Rákóczi-szabadságharc kitörése idején falai mögé húzódtak a megriadt szabolcsi nemesek.

A várat védelmi funkciójának elvesztése után, a békésebb évszázadokban a város lakói építőanyag-telepnek használták, mígnem 1828-ban a vármegyei hatóságok ezt megtiltották: a „vár fennálló falát, mint betses régiséget meg hagyja a Földes Uraság a mostani állapotjába”. Ez volt a magyar műemlékvédelem egyik első rendelkezése.

Körmöcbánya (Kremnica, Kremnitz, Cremnium)

Többször volt alkalmam Körmöcbányára látogatni, a kilencvenes évek telein a környező sítereppek vendégszeretétét élveztük. Ebben az időszakban még láthatók voltak a korábbi évtizedek nyomai az épületeken. Hosszú évek múltán tértem vissza a város falai közé. Látványos változás fogadott, ma már felújított épületek, panziók várják a vendégeket. A pénzverde előtt Károly Róbert király portrészobrának talapzatán szlovák és angol nyelvű felirat emlékezik 1328-ra, amikor Körmöcbánya szabad királyi városi rangot kapott.

Röpke négy év alatt, Egerben való szolgálatvállalásától kezdve (1579. júniusa körül) a csinos mészárosné ügyéig (1583 tavasza) Balassi Bálintnak sikerül elérnie, hogy valahányszor különféle jogaik csorbitását sérelmezik, ő legyen a bányavárosok fekete báránya, a negatív példa. Ezt a nézetet rögzíti 1583. július 3-án a hét bányaváros gyűlésének határozata Körmöcbányán.

1593 márciusában Körmöcbányán bukkant fel, hogy szokásos évi járandóságát felvegye.

Itt született 1510 körül német nemesi családból Paulus Rubigallus, Balassa Jánosnak Krusith János mellett egyik legnagyobb — és méltó — ellenfele.

Körmöcbányát a 12. században német telepesek alapították. A középkori Magyar Királyság egyik legjelentősebb, aranybányászatáról híres bányavárosa és pénzverőhelye volt. Károly Róbert királytól 1328-ban szabad királyi bányavárosi jogokat kapott, és az uralkodó megalapította pénzverdéjét; 1335-től itt verték a híres aranyforintot, másnéven a körmöci dukátot. Aranybányászatának fénykora a 14 – 15. század volt, évente 14000 körmöci dukátot vertek, egy dukát 3,5 grammot nyomott. A husziták 1433-ban elfoglalták, Hunyadi János sikertelenül ostromolta, a várost ekkor már magas kőfal és vízesárok védte. Mátyás király 1462-ben békekötéssel szerezte vissza. A városban 1652-ben papírgyárat alapítottak, 1696 és 1788 között országos vásártartási jogot élvezett. Az 1848 – 1849-es szabadságharc során csata zajlott a város határában. Védműveinek jelentős részét az 1870-es években bontották el. Pénzverdéje napjainkban az euro szlovák érméit készíti.

Léva (Levice, Lewenz)

Régóta szerettem volna eljutni Lévára. Mindeddig különböző okok miatt, sajnos, elmaradt a látogatás. Mostani utazásom előtt igyekeztem alaposan felkészülni, és ebben sokat segítettek a különböző internetes térképek. Nyitra felől érkezve viszonylag gyorsan megtaláltam a kiemelkedő sziklán álló várromot. A közeli parkolóban hagytam autómat, és besétáltam a várba Dobó István latin feliratú táblája alatt. Az egykori kastélyszárnyban található múzeum áttekintést ad a vár és a város egykori életéről. A belvárosban eredeti épületek emlékeztetnek a város múltjára.

Balassa János 1547. augusztus 18-án, Léván kelt (latin nyelvű) manifestumában mondja el Don Francesco Lassóval való párviadalát. 1545-ben Wormsban, a birodalmi gyűlésen fedezte fel ellenfelét, s mint írja: a nyílt mezőn nekirohant, s azt, hogy az őt korábban pofon merte ütni, majd nem állt ki vele párbajra, úgy bosszulta meg, hogy fejét füttykössel csépelte, az előkelő urak és a császári udvar szeme láttára.

Az 1581-es év a török – magyar új lovagkorban igen mozgalmas volt. Május elsején Bozók – Korpona között Dobó Ferenc, ekkor lévai várkapitány vívott bajt az esztergomi béggel, majd pár hét múlva Barbarith Horváth György zólyomi kapitány a szécsényi béggel. Igen valószínű, hogy Balassi Bálint is ott volt e viadalokon.

Balassi Bálintnak 1583-ban Léván, Dobó Ferenc várában 100 lóra való kapitányságot ajánlottak fel. Ezt nem fogadta el, s már-már ultimátumot fogalmazott: vagy kinevezik tokaji kapitánynak és pensiót biztosítanak a számára, vagy itthagya az országot és Lengyelországba megy.

1584. szeptember végén Báthory Miklós országbíró megosztotatja a Dobókat a szerednyei, lévai és a sárospataki várakon s a hozzájuk tartozó uradalmakon.

Léva nevét egy 1156-ból származó adománylevél említi először. Várának építési ideje nem ismert, mindenesetre IV. László király 1274-es oklevelében azt olvassuk róla, hogy II. Ottokár cseh királlyal szemben sikerült megvédeni. Csák Máté 1321-es halála után Léva lett Bars vármegye székhelye. 1544-ben Balassa Menyhért hőiesen megvédte a török támadástól. Léva várnagya volt a későbbi legendás bajvívó, törökverő Thury György, 1558-ban pedig Dobó István kapta meg. III. Ferdinánd 1640-ben Csáky Lászlónak adta, aki attól vált híressé, hogy embersegesen bánt jobbágyaival, a „Csáky szalmája” kifejezés ebből az időszakból ered. 1663-ban a török csapatok kezére került, 1688-ban Esterházy Pál nádor vásárolta meg, és a család tulajdonában maradt 1867-ig. A Rákóczi-szabadságharc alatt többször gazdát cserélt, 1708-ban Bottyán János kuruc generális széthányatta a sáncait és betemettette az árkait. A szatmári béke után a vár teljesen elvesztette hadászati jelentőségét. A város talán leismertebb szülöttje Kittenberger Kálmán Afrika-kutató, a magyar vadászirodalom klasszikus szerzője.

Liptóújvár (Hradek, Liptovský Hrádok)

Korábban még soha nem jártam Liptóújváron, ezért kerestem egy webkamerát, amelynek segítségével körül tudtam nézni a városban, emellett jó hasznát vettem az internetes térképeknek is. Feleségemmel augusztus közepén indultunk útnak. A városba érkezésünkkor nagyon szép délutáni fények fogadtak. A vár közelében sikerült parkolót találnom, és hamar megtaláltam az ösvényt, amely ugyanarra a sziklaoromra vezetett, amelyről a webkamera képében is gyönyörködhettem. A felhős ég késő délutáni fényei még éppen megvilágították a liptóújvári vár mészkőből emelt falait a fák között. A háttérben a Magas-Tátra vonulata emelkedett ki a horizontból, a másik irányban pedig az Alacsony-Tátra hegyeit pillanthattam meg. Siettem, hogy a kilátóból leérve kitartsanak a fények, legalább addig, amíg körbejárom a várat és a kastély környékét. Másnap megtekintettük a várat. A kastélyépületben szálló működik, a középkori vár kőfalai között kiállítást nyitottak. A tárlatvezetés közben elhangzott, hogy az épületegyüttes 2001-től magántulajdonban van. Az államnak soha nem volt pénze az állagmegóvásra, restaurálásra. A felújítást maga a tulajdonos végezte el, 2005–2012 között a szálloda, 2012–2022 között pedig a gótikus vár helyreállításán dolgozott. Lehet így is kastélyhoz jutni és a köz javát szolgálni.

Pozsonyban, 1554. május 26-án következett be Balassa János életének egyik legfontosabb eseménye: kezére került Liptóújvár mint zálogjóság. A vár tartozékai: Dovalló, Hibbe, Illanó, Kokava, Plostin, Szentpéter, Verbic, Vichodna és maga Liptóújvár, azaz 9 község, amely 47 és fél porta, 227 ház, 68 437 kataszteri hold. A korban hatalmas érték.

Balassa János halála (†1577) után az örökség két fiára, Balassi Bálintra és Ferencre, továbbá unokabátyjukra, Balassa Andrásra szállt. Kezdetben béke van: Ferenc még kiskorú, Bálint és András egyezsége szerint (1578) Bálint egyedül birtokolhatta Liptóújvárt, de csak addig, amíg meg nem nősül, továbbá e birtoklásért évi 120 forintot kell fizetnie.

Balassa András vélhetőleg jóval korábbi házasságban reménykedett, nem véletlenül akarta unokaöccsét már 1577-ben megnősíteni, és az sem lehet véletlen, hogy Balassa András papja adja össze Balassi Bálintot Dobó Krisztinával (1585).

Liptóújvár Balassi otthona. Itt diktálta le 1585-ben végrendeletét, életvitelszerűen többnyire itt lakott. Élete legnagyobb jogi küzdelmét vívta Balassa Andrással Liptóújvár birtoklásáért, ám a pereket sorra elvesztette.

A konfliktusok már 1583-ban kezdődtek. Ez év májusában Liptóújváron hivatalosan megjelent Pruzsinszky szolgabíró, és felszólította Bálintot, hogy liptóújvári birtokrészét adja át Balassa Andrásnak.

1587. augusztus 18-án a pozsonyi bíróság olyan ítéletet hozott, amelyet Balassi Bálint élete végéig vitatott: kiadandó Andrásnak a liptóújvári része, Bálint köteles megfizetni az 1578 óta felgyűlt évi 120 forintot (amelyet Bálint elfelejtett fizetni), Salgót és Bussát felerészben meg kell osztani, az eddig osztatlan jószágot szintén. Továbbá Bálintnak bírságot is kell fizetnie.

Balassa András ekkor és később minden jogi fórumon győz. Jog és ítélet ide vagy oda, Balassa András haláláig (1591) nem tudta Újvárt birtokba venni: a Balassi fivérek ezt erőszakkal megakadályozták.

Bálint és Ferenc még 1593-ban is kérvényt intéz Mátyás főherceghez Végles és Liptóújvár ügyében; ekkor már Balassa András fia, Balassa Zsigmond az ellenfél. Az úgynek a Balassi fivérek halála vet véget.

Liptóújvár várát a 13. században Dancs mester, a Balassák őse építtette, először 1262-ben említik. Királyi vár volt, később gyakran cserélődtek birtokosai. 1433-ban elfoglalták a husziták. 1462-ben Szapolyai István lett a birtokosa. A Szapolyaiak egészen 1527-ig birtokolták a várat, amely ettől kezdődően a Thurzóké lett. 1554-ben Balassa János kapta zálogba. 1671-ben a király birtoka; utolsó tulajdonosa 1703-ban Liechtenstein János, akinek halála után a birtok újra a királyra szállt. 1709-ben a várnak már csak romjai álltak. 1768-ban Liptóújváron nyílt meg Európa első erdészeti iskolája. A város híres szülöttje Strobl Alajos, a 20. század fordulójára magyar szobrászatának vezető egyénisége.

Lőcse (Levoča, Leutschau, Leutsovia)

Győri kötődésű művészként nem volt ismeretlen számomra Lőcse neve, hiszen a „lőcsei fehér asszonyt” Győr főterén végezték ki 1714. szeptember 25-én. Korponay Jánosné született garamszegi Géczy Julianna történetéről Jókai Mór írt nagyszabású regényt, az 1976-ban készült filmet pedig még gyerekkoromban láttam. Ilyen előzmények után nagy várakozással indultam el Lőcsére fényképezni. Igyekeztem alaposan felkészülni, fellapoztam a Panoráma útikönyvek sorozat Szlovákia című kötetét, átnéztem Laco Struhár szlovákiai fotós barátom könyveit, valamint a Szlovákia. A történelmi Felvidék műemlékeinek képes enciklopédiájában elolvastam a Lőcséről szóló fejezetet. Átböngésztem a digitális térképeket és az interneten fellelhető fotókat is. Az előzetes terveknek megfelelően kora délután érkeztem Lőcsére. Már az autópálya lehajtóján félrehúztam az autót: a város csodálatos panorámája fogadott. Bíztam benne, hogy nem jön rendőrautó, mert úgy sokba került volna ez a kép. Délutáni fényekben fedeztem fel a várost, majd elkészítettem a tervezett esti képeket a városházáról és a Szent Jakab-templomról. Szállást a főtéren foglaltam, hogy ne kelljen sokat gyalogolnom a fotók elkészítéséhez. Másnap reggel korán keltem, és reggeli fényeknél csodálhattam meg a város jellegzetes épületeit. Az UNESCO Világörökség részét képező lőcsei belváros minden várakozásomat felülmúlta, lenyűgözött középkori gazdagsága.

Előző oldal: Liptóújszék vára, háttérben a Tátra vonulata

Bizonyosak lehetünk benne, hogy Balassi élete folyamán Lőcsén is megfordult, de olyan eseményt nem ismerünk életéből, amely e városhoz lenne köthető. Ám verseinek kiadásában rendkívül jelentős Lőcse szerepe: itt jelent meg 1666-ban, majd 1670-ben és 1671-ben a váradi első, rendezett kiadás alapján a rendezett, azaz Balassi Bálint és Rimay János verseit szétválasztó kiadás, Breuer Sámuel nyomdájában. Lőcsén a versgyűjteménynek a 17–18. században 14 kiadása volt!

Lőcsét a tatárjárás után szepesi szászok, a cipszerek alapították. Első okleveles említése 1245-ből származik. 1271-től már a szepesi városok szász tartományának központja, 1772-ig a szepesi szász kamaragrófság, majd Szepes vármegye székhelye egészen 1920-ig.

Falai a 13. században készültek, később tovább erősítették. Védművei 44 hektáros területet kerítettek körbe, ezzel a Magyar Királyság legjelentősebb települései közé tartozott. Szabad királyi város rangot 1323-ban kapott. Kereskedelme fokozatosan nemzetközi méreteket öltött, fejlett kézműipara, vásárai voltak. A husziták többször megtámadták, Mátyás király a városból indult kiűzésükre. A mohácsi csata utáni trónharcokban, majd a 17. századi ütközetekben is fontos szerepe volt. Többször sújtotta tűzvész és pestisjárvány. Közel száz évig folyt az ellenségeskedés a szomszédos Késmárkkal, amely végül fegyveres összetűzésbe torkolt. Nyomdája 1630–1754 között működött, itt készült a híres lőcsei kalendárium.

Elismert gimnáziumát a jezsuiták alapították 1672-ben, tanára volt többek között Hell Miksa, a neves fizikus és csillagász is, aki 1768–1769 között az Északi-sarkkörön túlra utazott a Vénusz-átvonulás megfigyelésére. Társa volt Sajnovics János, aki a győri jezsuita gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, és akivel felfigyeltek a magyar és a lapp, valamint a finn nyelv hasonlóságára.

A Rákóczi-szabadságharcban háromhavi ostrom után védői feladták a várost, 1709–1710 között foglalták vissza a császári csapatok. Védművei jórészt ma is állnak.

Makovica (Zboró, Zborov)

A fotózás előkészületei során találkoztam Peter Kresánek művészettörténész, volt pozsonyi főpolgármester hatalmas munkájával, amely magyarul Szlovákia. A történelmi Felvidék műemlékeinek képes enciklopédiája címmel jelent meg. A majd ezeroldalas kötet nagy segítséget nyújtott számomra, könyvtáram egyik legértékesebb darabjává vált. Ebben az enciklopédiában fedeztem fel a Serédy Gáspár halálának helyszínén, a felesége által emelt emlékművet is. Bártfáról indultam Makovica várához, és az út mellett egyszer csak megpillantottam az emlékművet. Megálltam és azon tűnődtem, hogy ez az emlékmű közel ötszáz éve tesz tanúbizonyságot a hitvesi szeretetről, és ezen idő alatt átvészelt sok háborút is. A településre beérve a vár maradványait a hegytetőn a pára sejtelmes ködébe veszve találtam.

Makovica várát és a hozzá tartozó birtokokat Serédy György báró (†1557) 1548-ban kapta zálogbirtokba I. Ferdinándtól. Később Serédy Györgytől fivérének fiához, II. Gáspárhoz került. Serédy (II.) Gáspár 1566-ban meghalt, özvegye, Mérey Anna 1567-ben férjhez ment Balassa Andráshoz, Balassi Bálint unokabátyjához.

Serédy (II.) Gáspár 1566-ban szívrohamban hunyt el, felesége állíttatta az emlékművet

Serédy György báró (†1557) síremléke Bártfán, a Szent Egyed-templomban

Beregszói Hagymássy Kristóf (1517? – 1577. március 4.) és a Balassák útjai többször keresztezték egymást. Az egyik ilyen eset, amikor 1573-ban Hagymássy sikertelenül pereskedett Balassa Andrással Csetfalva, Som, Zápszony és Makovica birtokáért; mivel – szerinte – anyai örökségét, Makovica várát és uradalmát Serédy Gáspár elfoglalta.

András gyámleányát, Serédy Zsuzsannát (1566 – 1596) 1582-ben feleségül adta Janusz Ostrogski (1554 – 1620) lengyel herceghez, a kijevi vajda fiához, aki az ortodox vallásról tért át katolikusra hitre. Valamiért sürgős lehetett: novemberben volt az eljegyzés, s még ebben a hónapban megtartották az esküvőt. Serédy Zsuzsannát először, 1581 körül, Dobó Jákob jegyezte el. (A Dobó Jákobbal való házasságot Balassa András annyira komolyan gondolta, hogy mint leendő rokonnak, a születési évét – s ha már, akkor a halálozást is – bejegyezte Bibliájába.) A házasságból valószínűleg azért nem lett semmi, mert Ostrogski egyrészt sokkal jobb partinak ígérkezett, másrészt politikai erők álltak a frigy háttérében. Báthory István lengyel királynak szándékában volt a litván nemesseget a magyarral, illetve az erdélyivel összevegyíteni; az Ostrogski – Serédy házasság ennek jegyében jött létre.

A december 1-jén a Szepesi Káptalan előtt kötött szerződés szerint Serédy Zsuzsanna Makovica várát, a budaméri kastélyt, Cigándot, Karost és a mádi szőlőt kapta hozományul. Balassa András kezén maradt a volt Serédy-birtok, Vágbeszterce.

Makovica várának lengyel kézre adásáért Balassa András ellen hűtlenségi per indult, amely, legrosszabb esetben, fej- és jószágvesztéssel végződhetett volna. Beidézték az 1583-as országgyűlésre, András pártfogókat keresett, többek közt Nádasdy Ferencnek írt ez ügyben. Ekkor is, mint oly sokszor, Sándorfy Miklós segített a Balassákon, járt közben az udvarnál. Az ügy végül elsimult.

És most tegyük egy kis kitérőt: szinte képtelenség, hogy ne merült volna fel Balassi Bálint és Serédy Zsuzsanna házasságának ötlete: korban illettek egymáshoz (Balassi és Ostrogski egyaránt 1554-ben született), vérrokonok sem voltak, ez lett volna a családi vagyon egyesítésének legkézenfekvőbb módja. Balassinak az a verse, amelyben egy akrosztichonból a SUSANAM (=ZSUZSANNÁM) név jön elő, talán Serédy Zsuzsannához íródott.

[TIZENKETTŐDIK]
DECIMA SECUNDA
EJUSDEM GENERIS
az nótája Lucretia énekének

Szélllyel tündöklenni nem látd-é ez földet gyönyörű virágokkal?
Mezők illatoznak jó szagú rózsákkal, sokszínű violákkal,
Berkek, hegyek, völgyek mindenütt zöngenek sokféle madárszókkal.

Új rózsakoszorós kegyesek és szüzek ifiakkal táncolnak,
Jószavú gyermekek vígan énekelnek, mindenek vígan laknak,
Mind menny, föld és vizek, látd-é, úgy tetszenek, mintha megújulnának.

Sőt még Cupido is mostan feltörlötte homlokán szőke haját,
Gyöngé szárnyacskáján té-tova, mint angyal röpül, víg kedvet mutat,
Szerelmes táncokban kinek-kinek adván kezére szép mátkáját.

Azért ne bánkódjál, én jó vitéz társom, üress minden gondoktól,
Eléggé hordoztuk héában az sok bút, légyen már tőlünk távol,
Mostan igyunk, lakjunk, vigadjunk, táncoljunk, távozzunk bánatunktól!

Nemde valakiért aggasztaljuk volt mi inkább ifjú éltünket,
Kiből, azt sem tudjuk, hol és mely órában kiszólítnak bennünket?
Kivel mit gondoljunk? Ha Isten jó urunk, ő mindennel jól tehet.

Aggasztaló bánat, búszerző szerelem távol légyen mitőlünk,
Jó borokkal töltött aranyas pohárok járjanak miközöttünk,
Mert ez napot Isten örömetességre serkengeti fel nékünk!

Marullus poéta azt deákul írta, ím, én penig magyarul,
Jó lovam mellett való füven létemben fordítám meg deákbúl,
Mikor vígan laktam vitéz szolgáimmal, távozván bánatimtúl.

Makovica vára a tatárjárás utáni évtizedekben épülhetett, első okleveles említése 1347-ből származik. Hunyadi Mátyás 1471-ben a várat és uradalmát híveinek, a Rozgonyiaknak adta. Még ebben az évben lengyel hadak dúlták fel a vidéket a Mátyás és Kázmér lengyel király közti harcok idején. A mohácsi csata után Szapolyai János birtoka lett, halála után I. Ferdinánd király lett a birtokosa. A vár és uradalma 1548-tól királyi adományként Kassa kapitányáé, Serédy Gáspáré lett. Halála után 1571-ben az uradalom Balassa András nógrádi ispáné lett, aki Serédy Gáspár özvegyét, Méray Annát vette feleségül. A várat 1601-ben Rákóczi Zsigmond vásárolta meg, 1666-ban itt ünnepelték I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona lakodalmát. Rákóczi halála után Zrínyi Ilona Thököly Imre felesége lett, így a vár a Habsburg-ellenes felkelés egyik erősségévé vált, 1684-ben Zrínyi Ilona védte, míg végül a császáriak elfoglalták és lerombolták.

Mezőzombor

Úgy tartják, hogy az „igazi férfi” a száraz bort szereti, ám be kell vallanom, én a tokaji aszút kedvelem. Egy szép, 30 üvegből álló „gyűjteményem” van is belőle otthon. Régóta ismerem Disznókő nevét, mint az egyik kitűnő szőlőtermő vidékét Tokaj-Hegyalján, de soha nem foglalkoztam azzal, hogy közigazgatási szempontból melyik településhez tartozik. Fotográfiai zarándokút-projektum előkészítése során találkoztam Mezőzombor nevével, ahol Balassinak szőlői voltak. A térképen keresgélve döbbsentem rá, hogy ehhez a településhez tartozik Disznókő szőlőterülete. Sárospatak és Kisvárdá fotózásáról hazafelé tartva a november végi hóesés után ragyogó napsütés és igazi „fotós” felhők fogadtak, amikor megálltam Mezőzombor határában a szőlő dűlőinél fényképezni.

A zombori szőlőbirtokosság azon nagyon kevés kellemetesség közé tartozott, amelyet Balassi Dobó Krisztinával kötött házasságának köszönhetett. A tokaj-hegyaljai Mezőzombor kitűnő bortermő hely volt (ma is az), ekkor a Várdaiak zálogbirtoka. Várdai Mihály (Dobó Krisztina előző férje) halála után az özvegyel Bálint a szőlőket is megszerezte, vagy legalábbis szerette volna megszerezni. Várdai Mihály végrendeletében

azt állította, hogy az egész birtokot felesége pénzén vette (zálogba). A mindösszesen 6000 forint inskripcióss összegű szőlőkre azonban Szokoly Miklós – Várdai Anna férje – is igényt tartott, állítása szerint 300 forintot adott a zálogösszeghez. Szokoly Miklós egyrészt felesége képviselőjében, másrészt mint a fiatalokú Várdai Kata (Várdai Miklós leánya) gyámja veti magát a küzdelembe, Balassi pedig legalábbis a feltámadt Várdai Mihálynak képzeli magát; a tét nem csupán Mezőzombor, hanem általában a Várdai-örökség.

1586 májusában a felek megegyeznek. Júniusban a tokaji provizor, Gebhard Kornhhuet már levelet ír a Szepesi Kamarának: „Továbbá tikegyelmekeknek erről is akarnék írnom, hogy Szokoly Miklós urammal Balassi Bálint uram zomborbéli jószágokat meg akarnák osztani, kitől a szegénység igen megfélemlettek. Immár egynéhányan jöttek hozzám, és jelenték, hogy ők onnan eljönnek lakni ide Tarcalra.”

Mezőzombor Árpád-kori település, oklevél 1298-ban említi először. A település közigazgatási területének egy része a Tokaj-hegyaljai borvidékhez tartozik. 1737 óta ez a világ első zárt borvidéke. A terület 2002-től az UNESCO Világörökség része Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj néven. A vidéken már a honfoglalás előtt is volt szőlőművelés, IV. Béla király a tatárjárást követően hívott be olasz és francia szőlőművelőket. Az aszúkésztés hirtelen megjelenése a mohácsi csata utáni időszakban valószínűleg a törökök által megszállt Szerémség vidékéről elmenekült szőlőtermelők letelepedéséhez kapcsolódhat. Tokaj várát a 16 – 17. században, a török időktől fogva Európa-szerte ismerték, ezért a külföldi borkereskedők a „tokaji bort” keresték az egész Hegyalján, és a vidék Európa-szerte mint „Tokaj hegyvidéke” néven vált ismertté. A mai ismereteink szerint a tokaji aszú első említése Garai Máté 1571-ben kelt örökösödési levelében található „Asszú Szőlő Bor” formában. Amikor a francia király, XIV. Lajos megkóstolta a tokaji bort, a „királyok bora, borok királya” jelzővel illette. A német költőóriás, Goethe még a Faustba is beleszótta tokaji bor nevét. Schubert 1815-ben Bécsben megírta a Tokaji bordal című zeneművét Gabriele Baumberg bécsi költőnő verséhez. A trianoni békeszerződés következtében a történelmi tokaji borvidék egy kis része a mai Szlovákia területére került, így létezik szlovák tokaji bor is.

Nagyszombat (Trnava, Tyrnau, Tyrnavia)

Még a szocialista időkben jártam először Nagyszombatban. Hosszú kihagyás után az ezredforduló után tértem vissza, amikor az általam alapított Győri Fotópiknik mintájára hasonló rendezvényt szerveztek a város fotósai. Majd újabb kihagyás következett, és jelen könyvem kapcsán látogattam el ismét Nagyszombatba. Feleségemmel egy kellemes augusztus eleji napon érkeztünk, és meglepődve fedeztem fel a szépen helyreállított városhatárokat, amelyek a középkori város nagy részét még napjainkban is körbeölelik. Az egykori egyetem tömbje hatalmas területet foglal el a belvárosban. A házak fölött kéttornyú templomok magasodnak: a gótikus alapokon nyugvó Szent Miklós-plébániatemplom és a barokk Egyetemi templom. A Várostorony 1574-ben épült, nyaranta kávézóteraszok foglalják el a főteret, az adventi időszakban pedig hangulatos karácsonyi vásárt tartanak itt.

A városban gyakorta megfordult Balassi, ügyes-bajos ügyeit, pereit, kölcsönügyleteit gyakran innen intézte (az Esztergomi Káptalan ekkor itt működött).

1586-ban Nagyszombatban az Esztergomi Káptalan előtt tesz hitvallást, mintegy megerősítendő a korábbi, a Szepesi Káptalan júliusban kelt iratát. Ugyancsak itt zajlott házassági pere is. Az 1591. szeptember 26-i ítélet szerint Balassi Bálint és Dobó Krisztina között törvényes házasság nem történt, együttélésük vérfertőző, az isteni akaratral és a kánoni törvényekkel ellenkező együttélés volt. Az ítéletet Kutassy János pécsi püspök, esztergomi érseki vicarius generalis hozta. Balassit infámiában marasztalták el, amely a korban igen súlyos ítéletnek, megbélyegzésnek számított. 1592 januárjában Nagyszombatban, szokásos megdöntöttségével, keresetet adott be Losonczy Anna ellen. Hogy pontosan mi volt a per tárgya, nem tudjuk, az erre vonatkozó iratok elvesztek. Valami becsületbeli ügy, ha hinni lehet annak a későbbi bejegyzésnek, amely szerint az „infámia” vádja alól mentették fel Losonczy Annát.

Rossz híre üldözi: 1593. július 24-én Pozsonyból írt levelet Joó János királyi személynök Pálffy Miklósnak. „Nagyszombatban az kalastromból öt apáca szökött volt ki, négyet megfogtak, az ötödik elszaladott. Azt mondják, hogy Balassi Bálint uram dolga, mert az inasát is megfogták, az kalastromot meggyújtották volt az elszökéskor, de esmég megoltották. Most is mind ott az város környül lakik Bálint uram, és az várost igen fenyegeti, ha az inast neki ki nem adják, láttam és olvastam az levelét, kit az városnak írt volt. Nem jó, hogy meg nem szűnik az gonosztételtül már.” Van olyan irodalomtörténész, aki szerint az apácák csak a tűz elől menekültek. Szerintem a szöveg nagyon mást mond.

Nagyszombat első említése egy 1211-ben kiadott oklevélből ismert. IV. Béla 1238-ban szabad királyi városi rangra emelte. Erődítéseinek említése 1258-ból ismert, akkoriban 62 hektárnyi területet öleltek körbe. Az Árpád-ház kihalása után Csák Máté birtokolta egészen haláláig, 1321-ig. Nagy Lajos király kedvenc városa volt, itt is hunyt el 1382-ben. Luxemburgi Zsigmond király 1402-ben árumegállító jogot és az egész országra kiterjedő szabad kereskedelmi jogot adományozott a városnak. Az országba betörő husziták 1432-ben csellel elfoglalták Nagyszombatot, és csak 1435-ben sikerült visszahódítani.

Esztergom eleste miatt 1543-ban ideköltözött az esztergomi érsek, és 1822-ig a városban maradt. 1615-ben itt kötött békét

Bethlen Gábor fejedelem II. Rudolf császárral, ami Erdély függetlenségét biztosította. Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc hadai többször is elfoglalták a várost. Pázmány Péter érsek 1635-ben alapította meg a Nagyszombati Egyetemet, a város ekkor a magyar kultúra központja volt, nyomdája és könyvtára is volt. Mária Terézia 1769-ben orvosi karral egészítette ki az egyetemet. 1777-ben a teljes intézmény Budára költözött, később pedig Pestre. Nagyszombatban alakult meg 1793-ban a szlovák tudós társaság. Városfalait 1820–1840 között bontották le. Nagyszombatban volt gimnazista Kodály Zoltán, és itt töltött évei alatt, 1898-ban komponálta a Stabat Matert.

Németújvár (Güssing, Novigrad)

Késő délután csodálatos fényeinel érkeztem Németújvárra. Eddig minden várakozásaim szerint alakult, a még otthon, a tervezés során kiszemelt helyszínt hamar megtaláltam a kisváros felett. Nem tudhatom, hogy a középkori embereket mennyire hatotta meg a természet szépsége, a fények játéka a tájon. Engem mindig csodálattal tölt el. Így történt ez most is, a történelmi Magyar Királyság nyugati határán, a ma Ausztria Burgenland tartományába eső járási székhelyen.

Németújvár a Batthyányak birtoka. Batthyány Boldizsár nagynénje halála, azaz 1575. után alakította ki itt udvartartását. Fia, Ferenc még Szalónak várában született. Az Újlaki ősre hivatkozva a Balassák igényt tartottak Németújvárra, ez okozott némi konfliktust a Batthyányak és a Balassák között. De Batthányi Boldizsár fia, Ferenc és Balassa János fia, Bálint nem követte a családi hagyományt, jó viszonyban voltak.

1593. március 21-én Balassi Pozsonyból ír levelet Batthyánynak. Már a megszólítás is közeli kapcsolatra utal: „Nagyságos úrfi, nekem igen jó, meghitt bizodalmas uram!” Majd, többek közt, ezt írja: „Nagyságod

elemente után jutottak vala valami új versek elmémre, Poszedarszkynak adtam, Nagyságod kérje el tőle. Nem rosszak bizony, azmint én gondolom. Ha Nagyságod az gyűrőt Fulviának megküldené, bizony oly verseket küldhetnék, hogy az Stalmaster leányának (ha értené ám) megímelyednék az gyomra belé miatta!” (a Stalmaster leánya valószínűleg Batthyány szerelme, majd felesége: Lobkowitz Poppel Éva)

Annyi kihámozható: sajátos csereüzletről, sajátos költői honoráriumról van szó. Balassi az úrfinak udvarlásra alkalmas verset ad, az pedig, nyilván Balassi nevében, gyűrőt küld Fulviának, akiről ezek szerint pontosan tudja, hogy kicsoda. Eltelt bő három hónap, s a gyűrűküldés még napirenden van: Batthyány egy előttünk ismeretlen levelében szabadkozik, hogy valamiért nem tudta eljuttatni Fulviához a gyűrűt, erre válaszul Balassi Pozsonyból, július 1-jén írt levelében megnyugtatja, nem baj, a gyűrűnek a legjobb helye egyelőre Batthyánynál van. Mintha valamilyen nehézségbe ütközne annak a bizonyos gyűrűnek az átadása, Fulvia valamiért elérhetetlen...

Vélhetőleg a Balassi levelében említett, s a dalmát Poszedarszkinak átadott „új versek” kerültek elő egy ív papiroson 1952-ben, Stoll Béla felfedezéseként, a Batthyány család körmendi levéltárából (ahová nyilván Németújvárról kerültek). A költő saját kezével írta le öt egystrófás versét (más saját kezű versét nem ismerjük). Közülük a három középsőt ismert verseiből emelte ki, némi változtatással. Az első vers csupán ezen a papírlapon szerepel, s nem tudni, mikor íródhatott, az utolsót viszont bizonyítással 1593-ban szerezhette. Íme, az utókor által saját kezű versfüzérnek nevezett versek, amelyekről túlzás nélkül állíthatjuk: a költő legjobb költeményei közé tartoznak.

AZ ERDÉLI ASSZONY KEZÉRŐL

Ha szinte érdemem nincs is arra nékem, hogy ő engem szeressen,
Csak áldott kezével, mint szép ereklével, engem, mint kórt, illessen,
Légyek ferge rabja, bátor ne szolgája, csak szinte el ne vessen!

AZ MAGA ELMÉJÉNEK GYORS VOLTÁRÓL AZ SZERELEM MIATT

Forr gerjedt elmémre, mint hangyafészekre, sok új vers, mint sok hangya,
Arra, mert szüvemben gerjede szüntelen szerelmed tüzes langja,
Szózatod bűm verő vigasságtételnek gyönyörű édes hangja.

AZ CÉLIA BÁNATJÁRÓL

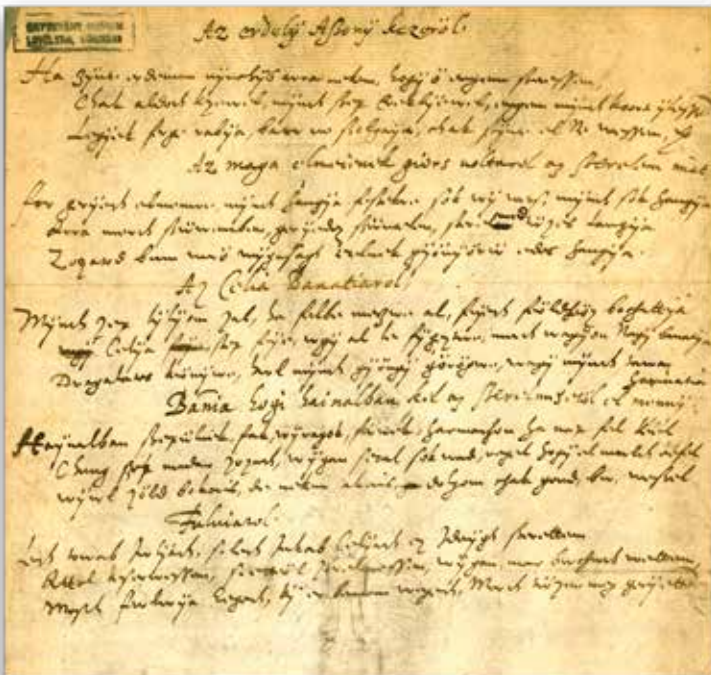
Mint szép liliomszál, ha félbemetszve áll, fejét földhöz bocsátja,
Célia szép feje úgy áll lefiggesztve, mert vagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull, mint gyöngy, görögve, vagy mint tavasz harmatja.

BÁNJA, HOGY HAJNALBAN KELL AZ SZERELMESETŐL ELMENNI

Hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek, harmaton ha nap felkél,
Cseng szép madárszózat, vígan sétál sok vad, reggel, hogy elmúlt éfél,
Újul zöld bokor is, de nékem akkor is dolgom csak gond, bú, veszél.

FULVIÁRÓL

Lettovább Júliát, s letinkább Céliát ez ideig szerettem,
Attól keservesen s ettől szerelmesen vígan már búcsút vettem,
Most Fulvia éget, ki ér bennem véget, mert tüzén meggerjedtem.

Balassi Bálint eredeti kézírásos verse 1593 körül
Magyar Nemzeti Levéltár
Fotó: © Magyar Nemzeti Levéltár

Batthyány Boldizsár síremléke a Ferences kolostor falán

Balassi Batthyány Ferencnek írt, már említett 1593. július elsejei levelében így jellemzi sorsát: „[...] az jó királ az nemzetemnek s magamnak is jó szolgálatjáért, sok költségéért ím csigává teszen, mert sohonnai vagyok, és ez egy lakóhelyem is elkelvén tőlem, csigává kell lennem, hátamon leszen házam: Amely jámbor csigát kíván, bár ne kapálja az szőlők tövét érte, hanem egyék én bennem ezután, mert én innetova csiga leszek.”

Egyrészt az újvári és a véglesi üggyel van elfoglalva, másrészt egy új (vagy régi?) szerelem kísérti, a titokzatos Fulvia.

Nem megalapozatlan az a feltételezés, hogy Balassi Bálint a Batthyányak révén juthatott a költészetére rendkívül nagy hatást gyakorló, *Poetae tres elegantissimi* című, 1582-ben Párizsban kiadott, Michael Marullus, Hieronymus Angerianus és Joannes Secundus verseit tartalmazó könyvecskéhez. Batthyány Boldizsár kiváló francia kapcsolatokkal rendelkezett, könyvtárában számos francia nyelvterületen kiadott könyv megtalálható volt, szemben magyar kortársaival, akik inkább a német, esetleg olasz nyomdák termékeit vásárolták.

A Batthány családnak birtokában volt Balassi istenes énekeinek valamelyik kiadása, a ma *Szép magyar komédia*-ként ismert színdarab kézirat és nyomtatott változata (a leltárból tudjuk, hogy a mű eredeti címe *Gyarmathi Balassa Bálintnak Thirsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galatheával való szerelmekről szép magyar comedia*), továbbá a Battyhányiak és környezetük levelezéséből kiderül: nem csupán a *Sajátkezű versfüzér*, de Balassi más szerelmes verseit is ismerték. Németújvár, majd a későbbi Batthány-birtokok könyvtárai őrizték Balassi emlékét.

A Güssing fölé magasodó vulkáni eredetű hegycsúcson álló várat az 1157-ben keltezett oklevélben említik először. Héder nembeli Wolfer II. Géza király és Gervasius győri püspök beleegyezésével kezdte meg az építkezést. A 13. században a Németújvári grófok birtoka volt. 1459-ben I. Mátyás király a németújvári uradalmat hívének, Újlaki Miklós erdélyi vajdának adományozta. 1524-ben, az Újlaki család kihalása után Németújvár Batthyány-birtok lett. A Batthyányak sírboltja a ferences templom alatt található. Ez Ausztria második legnagyobb családi kriptája a bécsi császári kriptá után. Itt nyugszik a 2003-ban a „szegények orvosaként” boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László herceg is.

Nyitra (Nitra, Neutra, Nitria)

Győri középiskolásként Nyitra neve már korán ismert volt számomra, hiszen a városban őrzött Szent László-herma kultusza révén tudtam, hogy a lovagkirály Nyitrán hunyt el. Az 1990-es években rendszeresen átutaztam a városon, amikor baráti társaságunkkal Turócszentmárton környékére jártunk síelni, de az előttünk álló hosszú út miatt sohasem álltunk meg. Nyitrával első alkalommal Laco Struhár barátomnak és feleségének köszönhetően ismerkedtem meg egy közös kirándulásunk alkalmával, amikor megmutatta azon helyszíneket, amelyeken számos könyve számára készített fotókat a városról. Azóta több alkalommal fényképeztem Nyitrán, igyekeztem felfedezni kincseit. Büszke vagyok arra, hogy Szlovákiában élő történész-levéltáros barátomnak, Bukovszky Lászlónak köszönhetően a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán bemutathattam Balassi Bálintról szóló fotókiállításomat.

Balassi életének több eseménye is Nyitrához kapcsolódik. Többek között Érsekújvár kapitányának, Ferrando Zamariának feleségével kapcsolatos 1588-as botránya, valamint 1589-es tanúmeghallgatása révén kötődik a városhoz.

Nyitra első említése 880-ból származik. Szent István király idején itt őrizték, majd vakították meg Vazult 1031-ben. Itt hunyt el Szent László király 1095-ben. Mai püspökségét valószínűleg Könyves Kálmán király alapította. A 12. században Abu Abdalláh al-Idriszi arab utazó írt földrajzi művében Nyitráról. 1241-ben, a tatárjárás idején sikertelenül ostromolták a hódító hadak. 1248-ban szabad királyi városi jogot kapott. A husziták 1440-ben szállták meg, tőlük Hunyadi Mátyás foglalta vissza 1465-ben. A vesztes mohácsi csata után Podmaniczky István nyitrai püspök koronázta királlyá Szapolyai Jánost, majd 1527 novemberében Habsburg Ferdinándot. A 17. században Nyitrát elfoglalták Bocskai hajdúi, Bethlen Gábor hadai, I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek meghódolt a város. A török csapatok 1663-ban foglalták el, és csak egy év múltán került vissza keresztény kézbe. Eolija Cselebi török utazó 1664-ben írt a várról. A Rákóczi-szabadságharc elején, 1704 – 1708 között kuruc kézen volt. A Rákóczi-szabadságharc után hadi jelentőségét elvesztette, csak a püspökség maradt a falai között. A Habsburgok várromboló rendeletét Mattyasovszky László nyitrai püspöknek köszönhetően kerülte el, falai és bástyái teljes épségben láthatók ma is.

Pozsony (Bratislava, 1919-ig Prešporok, Pressburg, Posonium)

Első meghatározó pozsonyi élményem az 1989-es évhez kapcsolódik. A megyei napilap fotóriportereként sűrűn jártam a pozsonyi tüntetésekre, ott voltam november 27-én a több százezres tüntetésen és általános sztrájkon is, amikor megállt az élet Csehszlovákiában, és nem lehetett tudni, hogy a korábbi brutális rendőri fellépések után mi következik. Az itt készített fotóimmal nyertem pályázatot Lengyelországban. Az önálló Szlovákia megszületésével Pozsony fantasztikus fejlődésen ment keresztül. Épületei mára megszépültek, pezsgő kulturális élete van. Hosszú évtizedek óta rendezik meg az őszi folyamán a Pozsonyi Fotóhónapot, izgalmas kiállításokkal a kiállítótérben és több kávézóban egyaránt. Pozsonyban született 1815-ben Rómer Flóris, aki Győrben alapította meg az ország első vidéki múzeumát, amely ma a nevét viseli. Rómer A Bakony című könyve alapján jártam be fényképezőgéppemmel 150 év elteltével az általa leírt tájakat és született meg utazásaimból saját kötetem. Feleségemmel szívesen látogatunk el az adventi vásárra pozsonyi kiflit enni és elfogyasztani egy kávé a Konditorei Kormuth történelmi cukrászdában, amely Pozsony egyik igazi ékköve a régi városháza szomszédságában.

Eltűnődtem azon, vajon Balassi Bálint ismerhette-e már a kávé? Hírét bizonyosan hallhatta a török foglyoktól, hiszen kitűnően beszélt nyelvüket, török versfordításai is bizonyítják ezt. Történelmi adatok szerint 1579-ben hozták be az első kávészállítmányt az országba; arról pedig, hogy milyen út vezetett az ellenség italának, a „fekete levesnek” a fogyasztásától a magyar kávéházi kultúra 19 – 20. századi fénykoráig, sok-sok könyvben olvashatunk.

Pozsony a 16. században vitathatatlanul a legfontosabb magyar város, a koronázások, az országgyűlések helyszíne.

Az 1569 augusztusában tartott országgyűlésen megjelent mind Balassa János, mind Dobó István. Bár már korábban rájuk vetült az árulás, a János Zsigmond erdélyi fejedelemmel való bűnös kapcsolattartás gyanúja, maga Miksa király és német-római császár garantálta sértetlenségüket.

A tanácskozáson azonban összeesküvéssel, az erdélyi fejedelemhez pártolással vádolta Dobót és Balassát, követelve a bűnösök elfogatását. Dobó és Balassi levélben kérték, hogy személyesen adhassák elő mentéseiket, s azt állították, hogy a vád bizonyítékeként szolgáló levelek hamisítványok. (Mint később kiderült, valóban azok voltak, Kenderessy István által Balassa és Dobó nevében hamisított levelek János Zsigmondnak.) Nem egyhangúan, de a tanács végül megszavazta a letartóztatást.

Dobó és Balassa nem vehetett részt a tanácskozáson. 1569. október 12-e volt: Liszthy János, a tudós veszprémi püspök, alkancellár röviden felolvasta az ítéletet és indokolását: az ellenséggel való titkos szövetkezésért, amely sérti a király méltóságát, őrizet alá vétessenek.

Jól mutatja az udvar félelmét és kapkodását, hogy október 18-án még valakit letartóztattak: Bakfark Bálintot, aki 1566 óta állt Miksa szolgálatában. A Habsburg-udvar jól fizetett, igen megbecsült zenésze távol tartotta magát politikától, ő, szemben a főurakkal, néhány hónap után kiszabadult.

1570. március 8-án este Balassa János 8–9 óra tájt igen kalandos körülmények között (az árnyékszékbe vajt lyukon kibújva, majd a meredek várfalon, kősziklákön át kötéllel leereszkedve) megszökött a pozsonyi

fogságból. Pár hetes magyarországi tartózkodás után Lengyelországba menekült. 1570 őszétől, fiával együtt, ideiglenesen már újra Magyarországon volt. 1572. június 14-én nyert végleg kegyelmet.

Ez év szeptember 25-én Pozsonyban ünnepélyes külsőségek között magyar királlyá (1572–1608) koronázták (II.) Rudolfot (1552–1612). A szertartás országzászlóit magyar nagyurak vitték, Szlavóniáét Balassa János.

Nincs olyan Balassi-életrajz, amely ne említené, hogy Pozsonyban, a koronázási ünnepségeken Balassi Bálint nagy sikerű juhásztáncot járt. A forrás Istvánffy történeti műve, a *Historia de rebus Ungaricis* 25. fejezete, az itt leírtak szerint Balassi 22 éves. Valójában 1572-ben Balassi 18 éves volt. Magyar fordításban: „Eltávolítva az asztalokat, a fiatal bajnokok, a jeles férfiúk serdülő ifjúsága táncba kezdett a palota nagytermében. Közöttük volt Balassi Bálint, az imént kegyelmet nyert János fia, aki 22 éves volt ekkor, s aki oly táncsal nyerte el a pálmát, melyet a külföldiek közönségesen magyar táncnak mondanak, mi pedig a juhászok sajátos és külön táncának. A császár és király és a többi fejedelmek nem kis gyönyörűséggel szemlélték, amint Pánt és a szatírokat utánozta, leguggolva, majd magasba szökve, majd szétterpesztett lábbal a földre dobbanva.”

Balassi tánca a 16. század második felére jellemző Habsburg-ünnepségeken a furcsa, a különleges, az egzotikus elem felvillantásának volt része.

Pozsonyhoz köthető első jelentős történelmi esemény a 907-ben zajlott csata, amely a Keleti Frank Királyság és a Magyar Fejedelemség között dűlt. A városban létesült az első várispánság, és a pannonhalmi apátság alapítólevelében is szerepel Pozsony neve. A városhoz kötődik Búvár Kund mondája az 1051-es német ostrom idején. A 13. században bajor hospesek települtek be, elkezdődött a város polgárosodása, és német jellege dominált évszázadokon keresztül. A tatárjárás idején ellenállt a hódító hadaknak. Pozsonyban kötött békét II. Ottokár cseh és IV. Béla magyar király 1254-ben. Várnagyja volt 1354-ben Toldi Miklós. Pozsony Luxemburgi Zsigmondtól tárnokjoggal élő szabad királyi városi rangot kapott, a király több oklevelét is keltezte a városból. Mátyás király 1465-ben pápai engedéllyel egyetemet alapított Pozsonyban, az Academia Istropolitana.

Az 1526-os országgyűlésen a Habsburg-párti főurak Szapolyai János ellenében királlyá választották Habsburg Ferdinánd osztrák főherceget. Az országgyűlés 1536-ban törvényben rögzítette, hogy Pozsony az ország fővárosa. Itt koronázták meg a magyar királyokat, a Szent Márton-dombon. 1620-ban a rendek Magyarország fejedelmévé választották Bethlen Gábort, aki 1626-ban Pozsonyban kötött békét II. Ferdinánddal. Evlija Cselebi török utazó 1664-ben írt a várról. II. József uralkodása alatt a pozsonyi rezidencia kincsei és a koronázási ékszerek is a bécsi kincstárba kerültek. Bécs elfoglalása után, 1805-ben Napóleon csapatai néhány napra bevonultak Pozsonyba, majd itt kötött békét Ausztria és Franciaország. A franciák 1809-ben több hetes ostrom után ismét elfoglalták. A várat 1811-ben tűzvész pusztította el, rekonstrukciója csak az 1950-es évek második felében indult meg, és a közelmúltban ért véget.

Rózsahegy (Ružomberok, Rosenberg)

Több mint harminc éve jártam először Rózsahegyén, és a jelen könyv kapcsán újból meglátogattam. Súlyos felhőkkel terhelt ég alatt értem a városba, feleségem társaságában. Először megkerestem Vlkolínec hegyi falvát. A városközponttól 10 km-re fekvő, hegyektől körülvett településre szűk völgyben vezetett fel az út. A gépkocsit a külső parkolóban kellett leparkolnunk, majd sétáltunk egyet a kis településen. Belegondoltam, milyen lehetett itt az élet „igazi” téli időjárásban, tekintélyes mennyiségű hóval, akár csak száz évvel ezelőtt, pláne Balassi korában, a 16. század közepén! A városba visszatérve még sikerült eljutnom a Zsófia-kastélyhoz, majd a fedett középkori lépcsőn visszajutottam a dombon elhelyezkedő templomhoz. A Hlinka Mauzóleum párkányán állva még éppen el tudtam készíteni néhány képet az alant elterülő városról és a környező hegyekről, azután eleredt az eső. Már a szállásunkon jutott eszembe, hogy Rózsahegy a szlovákiai fotográfiai élet egyik központja, itt van ugyanis a Szlovák Fotósok Szövetségének (ZSF) központja. Szállásunk a Városháza közelében volt, este az erkélyre kiállva is tudtam fényképeket készíteni róla. Másnap reggelre hó borította a környező hegyeket, így visszatértem a Hlinka Mauzóleumhoz újabb felvételek kedvéért. A munka folytatásaként átautóztunk a Vág túlfelére, Likava várához. Próbáltam megtalálni a várhoz vezető utat, de a település határában zajló autópálya-építkezés miatt nem sikerült. A főút mellett, a domboldalban találtam megfelelő pontot, ahonnan kitűnő rálátás nyílt a felhők közül időnként ki-kivillanó egykori büszke vár romjaira.

Előző oldal: Pozsony látképe a Staromeská utcával

Zsófia-kastély

Mint már említettük (lásd *Késmárk*) Illésházy István 1589. szeptember 29-én Rózsahegyén kelt (latin nyelvű) levele, melyben így számol be az Alsó-ausztriai Kamarának: „Ezen a vidéken az az újság, hogy Balassi Bálint átadta összes jószágait öccsének, Balassi Ferencnek, ő maga pedig egészen egyedül, lóra ülven, éjnek idején eltávozott ebből az országból Krakkó felé. Írt nekem is, hogy ha addig meg nem hal, négy évig nem jön Magyarországra. Bujdosása okául felhozza Balassa Andrást, aki jószágaira tör, s akit nagyon fenyeget, és Ungnad Kristóf özvegyét, aki nem akart hozzámenni feleségül.”

Rózsahegyvet szász bányászok alapították a 13. században, először 1233-ban említik iratok. Határában ezüstöt és rezet bányásztak. Városi jogokat 1318-ban kapott, s miután 1390-ben elveszítette ezeket, a Vág túloldalán emelkedő Likava várának fennhatósága alá került. A 15. század elején német jellege a huszita uralom révén szlávra változott. A 16. században mezőváros, vásártartási joggal, fejlett kézművesiparral, evangélikus latin nemesi iskolával. Piarista gimnáziuma 1729-ben létesült. Lakói főként földműveléssel, állattartással, kézművességgel és kereskedelemmel foglalkoztak. A várost sok elemi csapás pusztította. A likavai függősegtől 1848-ban megszabadult, majd fokozatosan a szlovákság pénzügyi, ipari és kulturális központja lett. A városban volt plébános és itt is hunyt el Andrej Hlinka, a II. világháború előtti időszak egyik legjelentősebb, a szlovák autonóm törekvéseket képviselő politikusa, parlamenti képviselője.

A Vág és a Revuca torkolatánál részben a bevásárlóközpontba beépített Zsófia-kastély eredetileg vízivár volt. Neve először 1397-ben szerepel oklevélben, később többször átépítették. Bethlen Gábor eljegyezte Brandenburgi Katalint, a menyasszony Kassa felé vezető útján itt töltött egy éjszakát. 1622-ben, a Bethlen Gábor és II. Ferdinánd közti békekötéskor Perényi Péter koronaőr a Szent Koronával az ecsedi várból Trencsénbe tartva itt pihent meg.

Likava vára építésének története nem ismert, a Balassák egyik őse, Doncs mester zólyomi ispán cserével szerezte meg 1335 előtt. A vár a Liptóból Árvába vezető utat ellenőrizte. 1507-ben Szapolyai János már Likaván keltezte levelét, melyben saját várának nevezi. 1566 után Krusith János lipitói főispán birtokába került, s az ő lányát, Ilonát szemelte ki feleségnek

Balassi Bálint számára nagybátyja, Balassa András. Thököly Imre 1705-ös végrendeletében mostohafiára, II. Rákóczi Ferencre hagyta Likava várát. A fejedelem megvizsgáltatta az erősséget, és azt haszontalannak nyilvánította, 1707-ben utasította Liptó megyét a vár lerombolására. Helyén azóta csak romjai állnak.

Vlkolínec (Liptófarkasd) Rózsahegy településrésze, az elzárt hegyi település a Nagy-Fátra oldalában, 700 méter felett fekszik. 1376-ban említik először mint Rózsahegy egyik utcáját. A falucska a városközponttól távol, szinte változatlanul őrizte meg a jellegzetes hegyi falvak építészeti és kulturális sajátosságait. A falu 45 jellegzetes házát ma is lakják, az UNESCO Világörökségéhez tartoznak.

Vlkolínec (Liptófarkasd)

Likava vára

Salgó vára

Fülekről hazafelé tartva megálltam Somoskő váránál. Innét csodálatos panoráma nyílt következő úticélmra, a szemben lévő hegyvonulatból kiemelkedő vulkáni kupon található Salgó várára. Salgóbányára beérve gyorsan megtaláltam a parkolót, ahonnan egy kellemes, az árnyas fák alatt vezető ösvényen jutottam fel a vulkáni kúp bazaltoszlopaihoz. Itt, a vár alatt tábla emlékezik Petőfi Sándor látogatására. Mint a költő útinaplójába írta: „Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem találtunk volna e várra. Oly

rendkívüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is örült volt oda építeni...”

A felső vár megmaradt falai közül szép kilátás nyílt a környező hegyvonulatokra, amelyek a Novohrad–Nógrád Geopark területéhez tartoznak. A nap a felhők közül kibújva csodálatosan megvilágította a szemben lévő Somoskő vulkáni kúpját, a rajta lévő várral és a mai államhatár mögötti, Szlovákiához tartozó nógrádi tájjal.

Visszatérve a Salgótárjánba vezető főútra, néhány kilométer után csodálatos arcát mutatta a Salgó-hegy és a rajta a vár. A napfény megvilágította a csúcsot, mögötte a komor felhőkkel. Gyorsan megálltam és előkaptam az állványt, feltettem rá 2,8/400 mm-es objektívemet a fényképezőgéppel, és elkészült a fotó.

1573 szeptemberében a császár Salgó várát és a hozzá tartozó uradalmat adományozta Balassa Jánosnak. A birtokot a magvaszakadt Derenchény István után kapta. Derenchény özvegye azonban férjhez ment csimori Kövér Ferenchez, aki erőszakkal elfoglalta Derenchény birtokait. Hosszú pereskedés után lett Balassa Jánosé, majd halála után fiáé a birtok.

Balassi Bálint elveszett (lappangó?) második végrendeletében a jezsuitákra hagyta a salgói uradalmat. Más kérdés, hogy mennyire volt az övé. 1587. augusztus 18-án a pozsonyi bíróság ítélete szerint Salgót és Bussát felerészben meg kell osztani Balassa Andrással.

Salgó vára a tatárjárás utáni időkben épült, első említése egy 1348-ban kelt oklevélben található. 1450-től egy évtizedig cseh husziták tartották megszállva, Mátyás király serege ostrommal foglalta vissza. A török veszély megjelenésével a várat megerősítették, 1554-ben, az oszmán csapatok megjelenésekor a várórség harc nélkül feladta, és csak az 1593-as ostrom alatt, amikor az Öregtorony összedőlt, adta fel a török őrség. A keresztény csapatok megsemmisítették a védműveket, ettől kezdve a vár elvesztette hadászati szerepét. Az 1980-as években elkezdett feltárások és felújítások mentették meg a teljes pusztulástól.

Somoskő várának látképe

Sárospatak

Hosszú előkészületek, egyeztetések után utaztunk feleségemmel Sárospatakra. Sikerült kapcsolatba lépnem a Sárospataki Református Kollégium Könyvtárával, és időpontot egyeztetettünk a fotózásra. A könyvtár munkatársai előkészítették Balassi Beteg lelkeknek való füves kertecskéjének egyetlen megmaradt, itt őrzött példányát. A Sárospataki Bazilika plébánosát elfoglaltságai miatt sajnos nem találtam otthon, de egy nővér örömmel fogadott, és megmutatta Árpád-házi Szent Erzsébet ereklyéjét, aki a hagyomány szerint

a városban született. Segítségének köszönhetően a templomban is fényképezhettem. A Rákóczi Múzeum igazgatónőjétől is engedélyt kaptam, hogy fotókat készítsek a vár épületében, megfigyelhettem a fény változásait a Perényi-szárny csodás faragványain és a Lorántffy-loggián.

A vártól nem messze foglaltam szállást, hogy kényelmes sétával elérjem azokat az épületeket, ahol felvételeket szeretnék készíteni. Érkezésünk napján gyorsan elkészítettem az esti felvételeket, szép volt a „kék óra”. Másnap reggel a könyvtárba indultunk fényképezni. Gyerekkoromtól szeretem a könyveket, saját könyvtáram vagy 5000 kötetet számlál.

Mindig csodálattal adózom a régi gyűjteményeknek, így voltam ezzel most is. Külön öröm volt számomra a Beteg lelkeknek való füves kertecske kézbevétele. A várban késő délelőttre vártak a fényképezésre, és egészen késő délutánig maradtunk. A következő nap reggelén hóesésre ébredtünk. Hamar összekaptam magamat, és máris indultam a várba, a templomba, az egykori városfalhoz, a Bodrog-partra. Az időjárás minden várakozásomat felülmúlta. Sikerült különböző fényviszonyok mellett képeket készítenem, és születtek igazi téli hangulatú fotóim is.

A Sárospatak birtoklása körüli huzavona ősrégi volt, akkor kezdődött, amikor az addigi birtokosoknak, a Pálócziaknak utolsó sarja, Pálóczi Antal zempléni főispán elesett Mohácsnál. A Dobók akarták megszerezni, ám az ügy igen sokáig bonyolódott. Végre 1573 októberében, hosszas előzetes tárgyalások után, amikor Dobó István már halott volt, Miksa király Dobó özvegyének, Sulyok Sárának, fiának, Ferencnek, lányának, Krisztinának, valamint Dobó Domokos kiskorú árvájának, Jakobnak zálogba adta a sárospataki uradalmat 100000 rajnai, illetve 80000 magyar forintért azzal a fő kikötéssel, hogy a király a zálogösszeg letétele után bármikor visszaválthatja a birtokot.

Fiatal korában Balassi Bálint már csak azért is kedvelhette Sárospatakot, mert innen minden évben jófajta pataki-tokaji bort kapott, nem is keveset. Amikor ugyanis a Dobók zálogba vették Patakot, Balassa János 12000 forintot kölcsönzött nekik, ennek fejében ő és utódai, mintegy kamatként, évi 1000 forint értékű bort kaptak. 1 forint 100 dénár volt, a legdrágább bor sem került akónként többre 250 dénárnál. Egy akó kb. 54 liter. Azaz 21600 liter bor...

Sárospatakon van az 1594 decemberében meghalt Kerecsényi Judit síremléke. Sorsa sajátosan alakult: 1571-ben már ki volt tűzve az esküvője (szluni) Frangepán Ferencsel, ám a vőlegény váratlanul meghalt. 1576-ban vette feleségül a nála jóval idősebb beregszói Hagymássy Kristóf, ő 1577-ben halt meg. Judit kezén ekkorra a Kerecsényi-Báthory-Hagymássy-Kendi-javak egyesültek. Balassi Bálint vágyakozott rá, állítólag levelet is váltottak. 1583-ban Ruszkai Dobó Ferencnek nyújtotta kezét.

Lorántffy-címeres zárt erkély

Sub Rosa terem

Lorántffy-loggia

Balassi Bálint (a régi naptár szerint) 1584. december 25-én, tehát karácsony első napján, Sárospatakon feleségül vette unokatestvérét, Dobó Krisztinát, Várdai Mihály főpohárnok ifjú, mindössze 25 éves özvegyét. Az esküvő alkalmából erőszakkal elfoglalta Sárospatak várát, amelyben újdonsült felesége részbirtokos volt. Az ifjú párt az őrség és a városbeliek egy bő órán belül kiakolbólították a várból, Balassiék a lakodalmat a város falain kívül, egy polgárásszony vendégeként voltak kénytelenek megtartani. Dobó Jakab Egerből odaszárguldott, és felszólította, hogy onnan is hordja el magát.

Röviden summázva mindössze ennyi történt, ennnyitől lett Balassi a „község csudája”, érte oly „tisztesség-beli kár”, amely fej- és jószágvesztéssel fenyegette.

Feleségét Balassi gyermekkorától ismerhette, ám semmilyen adat nem utal rá, hogy korábban szerelmi kapcsolat lett volna közöttük. Dobó Krisztina első férjének, Várdai Mihálynak 1583. december első felében bekövetkezett halála után támadhatott az ötlet (s hogy fikciót is keverjünk az életrajzba: a Krisztina nevére írt *Második vers* szerint talán nem is Balassi ötlete volt): kössék össze életüket.

A Dobó család ekkori feje, Dobó Ferenc, mint a Sommerné-ügy kivizsgálója, több ügyben pedig mint Ernő főherceg megbízottja, korábban gyakorta került valamilyen kapcsolatba Balassi Bálinttal. Elmondható, hogy általában inkább jó-, mintsem rosszindulattal viseltetett izgága unokaöccse iránt. Ám most Balassi durván megsértette a kapzsi, ha anyagiakról volt szó, anyját sem kímélő főúr érdekeit.

MÁSODIK
KRISTINA NEVÉRE
az Lucretia éneke nótájára

Cupido szívemben sok tüzes szikrákkal szerelmét most újítja,
Elmémben, mint várban vigyázó virrasztó, herdóját ő úgy mondja,
Tüntetvén előttem szép csillagom képét, vélem csak kíváncsítja.

Róla feledéken nem lehet víg szívem mert csak ötet óhajtja,
Mint esőt aszályban meghasadozott föld, ötet ugyan kívánja,
Tüzem enyhítője, bánatom vivője hogy csak ő már, azt vallja.

Immár őérette egyebek szerelme nálam mind semmié lött,
Mert szeme nyilával, nagy igazságával mint célt, engem már meglőtt,
Bévelt szerelmében, kivel mintha engem ő ugyan idvözített.

Síralmas nagy bánat különben nem bánthat, csak mikor őt nem látom,
Szép kertek tömlecnek akkoron tetszenek, víg ének is siralom,
Viszont mikor látom, vagy szavát hallhatom, nincsen semmi bánatom.

Törödelmes szívem édes leveliben szinte igaz úgy indul,
Régi betegségből mint támadott ember, újul rózsa szagátúl,
Vagy mint az régi rab szabadságnak örül, elszaladván fogságbúl.

Ínségéből immár mert engem ő kivett előbbi szerelmemnek,
Bús voltát szívemnek lengedező szele elverte jókedvének,
Búszerző szerelem már nem árthat nékem, mert oltalma fejemnek.

Nemrégén szép gyűrőt szerelmesem küldött, ki rubinttal mind rakva,
Egy szép drága gyémánt kellő kezéparánt vagyon közte foglalva,
Hozzám szerelemben tökéletes szíve is így vagyon kapcsolva.

Ajándékon viszont kiért hív szívemet én is néki mutattam,
Szorítva kit néki szerelemnek tüzes fogójában nyújtottam,
Fejemet, lelkemet, teljes életemet ajánlottam s vallottam,

Melyet szerelmesen és igen jó néven tőlem, rabjától elvett,
Édes hívségében, mint erős szekrényben bézárolván rekesztett,
Nagy igazságában, mint szép lágy ruhában tűrve kebelében tett.

Távol vagyon immár nagy keserűségem, gyönyörű én életem,
Mely szépek tavasszal sík mezők virággal, boldogsággal jókedvem
Azon módon rakva, nem győz örvendezni eleget szeretőmen.

Bráda Tibor üvegablaka Szent Erzsébet életéről

Szent Erzsébet-bazilika belső tere, Pálóczi Antal vörösmárvány reneszánsz sírköve

Sárospatak első említése 904-ből származik, 1201-ben városi kiváltságokat kapott. A középkorban fontos kereskedelmi állomás volt, főként Lengyelország felé. A hagyomány szerint 1207-ben itt született II. Endre király lánya, Árpád-házi Szent Erzsébet. Luxemburgi Zsigmond királytól Sárospatak szabad királyi városi rangot kapott, Mátyás király 1460-ban vásártartási jogot biztosított a településnek.

A vár meglétére utaló első okleveles adat 1444-ből származik. A mai vár központi részét alkotó lakótorony építése az 1471–1482 közötti évekre datálható. Perényi Péter nevéhez kapcsolódik az 1534–1542 között kialakított belső vár a reneszánsz palotával, valamint a város körüli védelmi rendszer. A Perényi család kihalását követően, 1573–1602 között a vár Dobó Ferencnek, az egri hős fiának zálogbirtoka lett, majd 1608-ban a Lorántffy család birtokába került. Lorántffy Zsuzsanna 1616-ban I. Rákóczi Györgyhez ment feleségül, hozománya a pataki vár volt. Ezzel megkezdődött a vár kiemelkedő korszaka, melyet a Rákóczi család építkezései tarkítottak, és amelynek végén, 1710-ben, II. Rákóczi Ferenc tartotta falai között az utolsó kuruc országgyűlést. A következő századokban különböző tulajdonosok birtoka volt, utolsó gazdája a Windischgrätz család volt 1945-ig.

A Sárospataki Református Kollégiumot, amely az akkori Magyarország egyik legjelentősebb oktatási intézménye volt, 1531-ben alapította Perényi Péter koronaőr. 1650-től egy ideig itt tanított a morva származású Comenius, korának haladó szellemű európai pedagógusa. A kollégiumot 1952-ben államosították, Rákóczi Gimnázium néven működött, majd 1990-ben ismét a Református Egyház felügyelete alá került. Az évszázadok során sok híres ember koptatta padjait, többek között Kossuth Lajos és Szemere Bertalan, a reformkor politikusai, valamint Bessenyei György, Gárdonyi Géza, Mészöly Dezső, Móricz Zsigmond és Tompa Mihály, a magyar irodalom nagyjai.

A sárospataki Szent Erzsébet-bazilika építése 1492-ben fejeződött be. A török hódoltság alatt a gótikus templom a várost védő erődfalak része lett. Az 1737-es hatalmas tűzvészben súlyosan megrongálódott, majd barokk stílusban alakították át.

Jobb oldalon Dobó Ferenc († 1602) és felesége, Kerecsényi Judit vörösmárvány sírmléke

Selmecbánya (Banská Štiavnica, Schemnitz)

Az ezredfordulón jártam először Selmecbányán. Csodálatos látványt nyújtott, de már meglátszott rajta a történelem patinája és az, hogy lakosságának több mint egyharmadát alig egy évszázad alatt elvesztette. Az utóbbi időben híre jött, hogy megújult, megszépült. Ezért is vártam nagy érdeklődéssel az ismételt találkozást. Tanulmányoztam az internetes térképeket, átnéztem Laco Struhár barátom könyveit, Szlovákia műemlékeinek képes enciklopédiáját, valamint a Panoráma útikönyvek sorozat Szlovákia című kötetét. Április elejét választottam a fotózásra. Az alacsonyabb növéssű cserjék ilyenkor már zöldellnek, de a fák lombjai még nem takarják a látványt. A híres Klopacska mellett, a domboldalban foglaltam szállást egy közelmúltban elkészült panzióban. Városra néző szobát kértem a szállásadótól, hogy akár a kora reggeli fényeknél is tudjak fényképezni ablakomból. A város valóban csodálatosan megszépült, felújított épületek, sörfőzde-söröző, panziók, éttermek, kávézók várják a látogatókat. Sajnos a történelmi épületek egy részébe nem sikerült bejutnom, a téli nyitva tartás szerint ugyanis még mindig csak hétvégén voltak látogathatók, de így legalább nem zavart turistaáradat.

Előző oldal: Sárospatak egykori városfalai a Bodrog folyó partján

A városban sétálva elgondolkodtam azon, hogy Selmecbánya a 18. század végén a Magyar Királyság egyik legnépesebb városa volt, több mint 23000, az elővárosokkal együtt 40000 lakóval, ma pedig alig több mint 9000-en lakják. Mária Terézia itt, a Magyar Királyság egyik legjelentősebb bányavárosában hozta létre a világ első bányászati akadémiáját, majd a bányák kimerültek, és a felsőoktatás az I. világháború után elhagyta a várost. A szűk völgybe nem tudott beköltözni a 20. század, nem rombolta le a belvárost, mely ma újraéledt a turizmusnak köszönhetően.

Balassi Bálint Selmecbánya tanácsához írt levele a Szklenőfürdőn megesett bortánya miatt Szklenőfürdő címszónál olvasható.

Selmecbánya az egykori Magyar Királyság egyik legjelentősebb bányavárosa volt, ahol főként ezüstöt bányásztak. IV. Béla 1238-ban szabad királyi városi rangra emelte. A tatárjárás után a király német nyelvű bányászokat telepített be. A várost 1443-ban szörnyű földrengés pusztította. Virágkorát a 15–18. század között élte. A világon először itt alkalmaztak puskaport a bányászatban. Selmecbányán kezdődött meg az iskolarendszerű bányászati szakemberképzés 1717-ben, amelyet 1735-ben III. Károly felsőoktatási szintre emelt, és létrejött a világ első műszaki felsőoktatási intézete, a Bergschola. Mária Terézia akadémiai rangra emelte, így született meg a világ első bányászati akadémiaja, az Academia Montanistica vagy Bergakademie. A 19. század közepére a bányászat le hanyatlott, az iskolaváros szerepe az I. világháború után megszűnt, hegyek közti, elzárt helyzetéből fakadóan a 20. századi gazdasági fejlődés elkerülte, így a város elvesztette korábbi gazdasági jelentőségét. A városhoz sok híres személy története kapcsolódik. Tanult itt Petőfi Sándor és Ipolyi Arnold, a magyar régészet egyik atyja. Mikszáth Kálmán számos írása a városhoz és környékéhez köthető. Itt született Hell Miksa csillagász, matematikus, fizikus, Pattantyús-Ábrahám Géza gépészmérnök, műegyetemi professzor és akadémikus, Kosáry Domokos történész, Bulla Elma színművésznő, Magda Vášáryová, Jiří Menzel Sörgyári capriccio című filmjének főszereplője, Hoffman Dezső (Dezo Hoffmann, Dezider Hoffmann) fotográfus, operatőr, aki a spanyol polgárháború, a II. világháború, valamint a Beatles együttes fotósaként vált világszerte ismertté.

Somoskő (1977 óta Salgótarján része)

A Szlovákiában található Fülekről hazafelé tartva Sátorosbánya/Šiatorská falunál, még a határ előtt örömmel fedeztem fel a táblát, amely a Somoskő várához vezető utat jelezte. A fák között haladó néhány kilométer hosszú aszfaltút végén egy parkolóba értem, ahol kis büfé fogadott, „Belépőjegy a várba” felirattal. Vettem innivalót, és beszédbe elegyedtem a pénztáros úrral, aki azt jósolta, nagyon kellemes séta vár rám a csodás vidéken, és körülbelül két órába telik, míg felérek a várhoz. Meglepődve feleltem, hogy emlékeim szerint a vár nincs messze a parkolótól. Való igaz, válaszolta, de a magyar oldalon; igaz, hogy ott is a mi egyesületünknek fizeti a belépőt – tette hozzá. Amint a határon átlépve beértem Somoskő településre, szép látvány fogadott: útszéli kereszt és mögötte a vár. Megálltam, hogy elkészítsem a fotót. Hétköznapi lévén a parkoló csendes volt. Néhány méterre határkő fogadott, jelezve, hogy vissza lépek Szlovákiába. A határkő után, a jegypénztárban tudtam megvásárolni a belépőt, forintot és eurót egyaránt elfogadtak. Miután felértem a várba, a déli ágyútorony kilátóterasznak kialakított tetejéről szép panoráma fogadott a környező hegyekre, amelyek a Novohrad–Nógrád Geopark területéhez tartoznak.

Előző oldal: Óvár látképe Selmecebányán

Itt található Európában a legnagyobb kiterjedésű bazaltfennsík, a Medves-fennsík. A szemközti hegygerincen két csúcsot láttam, az egyiken örömmel fedeztem fel következő célpontomat, Salgó várát. A vár alatt érdekes geológiai formáció, az egykori kőbánya által feltárt bazaltorgonák nyújtanak élményt. Petőfi 1845-ben szállt meg a településen, és a várról feljegyezte: „Somoskő nem nagy vár volt, nem is nagy hegyen fekszik [...] de bámultam építését, mely gyönyörű öt-hat-hétszögű kövekből van. Oldalában elszórva hevernek a hasonlóvű falu házai, melynek lakói csaknem idillikus életet élnek még...”

Somoskő vára a 16. században a végvárrendszer része lett. A vár birtokosa a század közepétől Losonczy István nógrádi főispán volt, Losonczy Anna apja, aki 1552-ben Temesvár ostrománál, a várból történő kivonulás során halt hősi halált.

Somoskőt 1576-ban kardcsapás nélkül elfoglalták a törökök. A tizenöt éves háború során, 1593. november 27-én Pálffy Miklós és Tieffenbach Kristóf seregei visszafoglalták Fülek várát, majd egy kisebb egység – amelyben Balassi Bálint is vitézkedett – Prépostvári Bálint parancsnoksága alatt Somoskő és Salgó várai ellen vonult. A törökök harc nélkül feladták Kékkőt, Divényt, Somoskőt, Bujákot, Hollóköt és a kisebb kastélyokat.

Somoskő várának alapjait a tatárjárás utáni időszakban tették le a birtok urai, első írásos említése 1323-ból származik, amikor a Szécsényi család birtokába került. 1450-ben az északi országrészt megszálló cseh husziták bevették a közeli Salgó várát, a következő évtizedben a somoskői vitézek többször is összecsaptak velük. A vár a török háborúk idején a végvári rendszer része lett, ekkor megerősítették és átépítették a kor hadászati igényeinek megfelelően. 1554-ben elesett Fülek és Salgó vára, így Somoskő török harapófogóba került, 1576-ban a védők az ostrom kezdete után elszöktek a várból, amelyet a keresztény hadak 1593-ban visszafoglaltak. A Thököly Imre vezette szabadságharc alatt, 1682-ben felgyújtották a várat. A Rákóczi-szabadságharc alatt a kurucok kezén volt, I. Lipót elrendelte lerombolását, amelyet tulajdonosa csak kis részben hajtott végre. Sokáig használható állapotban maradt, de a hadászati szerepét veszített erődítményt 1826-ban tűzvész pusztította el. A környék lakói szép lassan elkezdték elhordani a köveit.

Szarvaskő

Egy június eleji napon, Egerben tett látogatásom alkalmával jutottam el Szarvaskőre. Kutatásaim során igyekeztem alaposan felkészülni a fotózásra, így egyértelművé vált számomra, hogy fotográfiai szempontból nincs értelme felmenni az egykori várhegyre, nincs mit fényképezni, a falakból már alig valami emelkedik a föld fölé. A térképeket böngészve fedeztem fel a Major-tetői kilátót, ahonnan csodás kilátás nyílik az Eger-patak szurdokvölgyére, az alatt elterülő falura és a szemközti ormon álló egykori vár helyére, amelyet nemzeti színű zászló jelez. A pontos GPS koordináták ismeretében összerék-meghajtású autómmal könnyen feljutottam a kilátó tövébe. Itt derült ki számomra, hogy egy mobiltelefon-átjátszót vettek körbe a fából készült kilátóval. Nagyszerű ötletnek találtam a kettő az egyben tornyot, amelyből csodás a kilátás, és nem egy „csúf” antenna áll fent a hegytetőn. A nap előtt elfutó felhők időnként úgy vetettek árnyékot a tájra, hogy épp a Várhegyen maradt fény. Ez volt számomra az ideális pillanat, megnyomtam az exponáló gombot.

Balassi Bálint egri vitézi élete során akár többször is megfordulhatott az egri várhoz tartozó elővárban. Erre vonatkozóan nincsenek adataink. Kíváncsi lennék, mi járhatott az eszében, amikor esetleg kinézett a vár fokáról a környező vidékre. A lopakodó török, esetleg egy jó vadászat? Vajon elmerült-e a természet szépségében, csodáiban, a fények és a színek játékában? Közel fél évezred távlata fedi mindezt, szabad kezét adva az utókornak.

Szarvaskő várát először az egri káptalan 1295. évi oklevele említi. A 14 – 15. századra a vár egyre inkább a Bükk-hegység észak–déli átjáró útjának ellenőrzésére, valamint az egri püspök és fontos vendégeinek pihenésére, szórakozására szolgált a nagy vadászatok idején. Várnagyát, aki az egri püspökség tisztje is volt, 1438-ban említették. A 15. század elején Szarvaskő Eger egyik elővárának számított az északi országrészbe gyakran betörő husziták elleni harcokban. Az 1526-os mohácsi csatavesztés után Szapolyai János foglalta el Szarvaskő várát, 1528-ban I. Ferdinánd seregei ostrommal vették be. Dobó István 1549-ben átvette a várat, amelynek fontos szerepe volt Eger 1552-es ostrománál. Várnagya Szalkay Balázs lett, akinek alakja megjelenik Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében is. A várat a török birtokolja 1596 és 1687 között, feladata továbbra is az észak–déli útvonal őrzése. Eger előváráként a Felvidék felől érkező esetleges támadások, portyák felderítésében és elhárításában vett részt. A keresztény csapatok harc nélkül foglalták vissza.

II. Rákóczi Ferenc kuruc szabadságharca idején, 1705-ben a szécsényi országgyűlésen Telekessy egri püspök kezébe tette le fejedelmi esküjét. A püspök a császáriak elől 1709-ben önkéntes száműzetésbe vonult Szarvaskő várába. Keresztély Ágost bíboros, esztergomi érsek megfosztotta hivatalától Telekessyt, aki Szarvaskő várából küldte el levélben védőbeszédet a pápának, amelyben tisztázta magát és püspökségét. A Szentszék közbenjárására visszahelyezték őt egyházi méltóságába, és III. Károly császár kiadta kegyelmi okmányát. A püspök 1715-ben bekövetkezett halála után a vár pusztulásnak indult. A környező települések lakói elkezdték elhordani a köveit, 1931-ben omlottak le a falak utolsó maradványai.

Szentgyörgy (Svätý Jur, Sankt Georgen, Sanct Georgius)

Kora tavasszal, súlyos felhőkkel terhelt ég alatt érkeztem feleségemmel a Kis-Kárpátok alján elhelyezkedő borvidék városába, Szentgyörgyre. A város egy részét a mai napig körbefogja a középkori városfal. A belváros felkapaszkodik a hegyoldalra, főutcája egy ponton térré szélesedik. A Pálffy-kastélyt szépen helyreállították, benne étterem és borospince működik. A település legmagasabb pontján áll a gótikus templom, mellette a fa harangláb. Sajnos a templom zárva volt, így csak a tájékoztató táblán elhelyezett képek segítségével ismerhettem meg belső terét.

Az indulatos, önérzetes, ifjúkorától csatákban forgó, sem magát, sem katonáit nem kímélő Balassa János és a rohadt gabonával fizető, a katonák kedvét kereső, ügyesen intrikáló, bárói címet szerző Krusith János soha nem békélt meg egymással, viszályuk az 1550-es évek közepétől Balassa János haláláig tartott. Végül Krusith kerekedett felül: noha erőszakoskodásai miatt folyt ellene vizsgálát (1569), ő birtokolta – többek közt – a szentgyörgyi és bazini (Pozsony közeli) uradalmakat.

Valami köze azonban Balassi Bálintnak is lehetett Szentgyörgyhöz, mert egy Fánchy Györgynek írt magyarázkodó levelében kétszer is előfordul. Az előzmény, hogy egy 1586. augusztus 15-én Garamszentbenedeken kötött szerződés szerint Sente és Bussa (Nógrád vármegye) falukat 1700 forintért Fánchy Györgynek zálogosítja el. A baj csak az, hogy korábban Bussát már eladta Lentvoray Pálnak, továbbá végrendeletében odaajándékozta Feltóti Jánosnak. Érthető módon Lentvoray Pál s gyermekei, György, Ilona, továbbá Lentvoray Anna és Szabó Miklós Bussát illetőleg ellentmondanak 1587-ben. Az ügy majd még Balassi halála után is folytatódik (1597. szeptember 5., Pozsony).

Egy részlet Balassi Liptóújrban, 1586. szeptember 13-án kelt válaszából a meglepődött Fánchynak, aki csak a vételt követően jött rá, hogy mit vásárolt:

„Ahol azt írja kegyelmed, hogy kegyelmed énmiattam káros, mert [...] hogy az **szentgyörgyi sommát** is kivette Lentvoray Pál rajtok”

„Azhol kegyelmed azt írja, hogy Lentvoray Pál elvette az **szentgyörgyi sommát**: hanemha azután, hogy kegyelmednek adtam, de az előtt hitemre el nem vette, mert én is tudnám.”

Mi az a szentgyörgyi summa? Nem egészen világos, csak az, hogy valamifajta zálogösszeg.

A Szentgyörgyi és Bazini grófi család 1209-ben szerzett birtokot a településen. A környéken már a korai időktől fejlett volt a szőlészet és borászat. A tatárjárás és Ottokár cseh király pusztításai után német telepesek érkeztek. 1434-ben a husziták hada égette fel. Az ősi birtokos Szentgyörgyi és Bazini grófi család 1543-ban férfiágon kihalt, utána több birtokosa is volt a városnak. 1575-ben Krusich János és neje, Pálffy Kata birtoka lett, majd az özvegy Illésházy Istvánhoz ment feleségül 1582-ben, és felépítették a várkastélyt, mely 1613-ban véglegesen a Pálffy család birtokába került. III. Ferdinándtól 1647-ben szabad királyi városi jogokat kapott, a 17. század első felében kőfallal vették körül. 1663-ban a török hadak lerohanták, lakóinak nagy részét elpusztították. A kuruc háborúkat is megszenvedte. Az 1560-as évektől az udvar pincemestere rendszeresen megjelent Szentgyörgyön és Sopronban, hogy a legjobb borokból vásároljon a császár és magyar király, valamint a Bécsben élő főhercegek asztalaira.

Szepesi Káptalan (Szepeshely; Spišská Kapitula, Zipser Kapitel, Capitulum Scepusiense)

Szepességben jártamban többször olvastam Spišská Kapitula nevét az útjelző táblákon, de meglátogatása valahogy mindig elmaradt. Barátaimmal a Szlovák Paradicsom Nemzeti Parkban tett utazásom alkalmával a nemzeti park nyugalmazott igazgatója volt házigazdánk. Ő mutatta meg a környék legszebb látképeit, a szepesi várral és a szepesi káptalannal, és ő vezetett bennünket a Szepesi Káptalan épületegyütteséhez is. Segítségének köszönhetően tudtam nyugodtan fényképezni a templomban. Nagy élmény volt számomra az évszázados falak között járni, a templom falfestményeit, oltárait, a Szapolyai család tagjainak síremlékét szemlélni. Izgalmas időutazás volt összehasonlítani a látottakat a híres csehszlovák filmes és fotográfus Karol Plicka 1971-ben megjelent Spiš (Szepesség) című könyvének fotóival.

A Szepesi Káptalan volt a kor jogi ügyeinek egyik legfontosabb intézője. Balassit is érinti az 1582 december 1-jén a Szepesi Káptalan előtt kötött egyezség, mely szerint Serédy Zsuzsánna, Balassi András gyámlánya Makovica várát, a budaméri kastélyt, Cigándot, Karost és a mádi szőlőt kapta hozományul.

Balassi Bálintnak a legnagyobb vitája, legfontosabb pere-viszályai az 1585. évtől voltak, unokabátyjával, Balassa Andrással. Mint Bálint írja, „ez fősvény, agg ember”-rel.

Öccsével 1584. március 9-én Szepesen egyezett meg ingó és ingatlan vagyonuk megosztásáról. (Jogilag ez az egyezség támadható volt: Balassi Ferenc ugyanis ekkor még csak 21 éves, birtokairól önállóan nem rendelkezhet.) Balassi Bálint leginkább azért nem tudta hol valós, hol vélt igazát a „fősvény agg ember”-rel szemben érvényesíteni, mert az utóbbi gyámként nem követett el törvényteleniséget.

1586. július 27-én Liptóújvárra érkezik a szepesi prépostságból két kanonok: Odolinszki Miklós és Komár György. A Balassi házaspár levélben kérte kiküldésüket, mivel mindketten, különösen Dobó Krisztina, olyan betegek voltak, hogy nem utazhattak. A kétfős bizottság célja, hogy felvegye és tanúsítsa Balassi Bálint és Dobó Krisztina ügyvéd- és hitvallását, mintha az a hiteles helyen véttetett volna fel.

Először is tisztázzák magukat azon vád alól, amelyről a házaspár római barátaitól (nyilván akik a római szentszéknél intézték házassági ügyüket) értesült. Eszerint V. Sixtus pápa előtt azzal vádolták meg Balassit, hogy mohamedánná lett, fiát pedig keresztség helyett körülmetéltette és Musztafának nevezte el. A bizottság előtt a felek egyrészt tagadják a vádat, másrészt tanúbizonyságot tesznek katolikus hitük mellett. Bemutatják Jánoskát, aki nincs körülmetélve, és nem hiányzik a fitymája, erről a két pap szemrevéttel és a hímtag tapogatásával meggyőződik.

A jelenlévő keresztszülők szigorú eskü alatt tanúsítják, hogy minden szabályosan, a katolikus vallás szertartása szerint történt, és a gyermeket János névre keresztelték.

Balassi Bálint 1586. október 28-án Szepeshelyt kéri ki a káptalantól a Serédy-birtokokra vonatkozó feljegyzéseket.

A mozgalmas 1589-es év egyik jelentős birtokpere zajlott a Balassi fivérek és Széchy Tamás (†1618. február 9.) között az eperjesi oktáván (s folytatódik még a fivérek halála után is). A perre vonatkozó iratok a Szepesi Káptalan Levéltárában, Szepesváralján található.

Legfontosabb birtokának, a liptóújváriak zálogdejét már korábban meghosszabbították, s Miksa 1572. december 8-án még 3000 forintot enged a zálogössz-

szeghez íratni, így az 16500 rajnai forintra nő, továbbá a szerződést az örökösökre is kiterjeszti, Balassa János halálától számított 12 évig. A lipótújvári javakba való ismételt beiktatás 1573 februárjában Szepeshelyen történt.

A Szepesi Káptalan 1848-ig hiteleshely volt, s így gazdag országos levéltára is van. Itt őrzik Balassi Bálint magyarra fordított végrendeletét.

Szepeshely a Magyar Királyság területén egyedülálló egyházi város volt, amelynek egyetlen utcája a kanonoksor, mellette állt a püspöki palota és a székesegyház. Legelső említése 1209-ből származik. Szepeshely is áldozatul esett a tatárok pusztításának. A 13. század közepétől a templomot és a prépostsági épületeket kőből készült várfallal vették körül. A Szilézia felől betörő husziták 1433-ban feldúlták az egész Szepességet. A templomot kirabolták és felgyújtották. A megsérült épületet 1462–1478 között késő gótikus csarnoktemplommá építették át. A templomhajó déli oldalához csatolva 1488 és 1494 között épült a Szapolyai család késő gótikus sírkápolnája. A mohácsi csata utáni évtizedekben többször kirabolták a káptalant, de megsemmisítette a 17. század háborúit is. Mária Terézia uralkodása alatt alakult meg 1776-ban a szepesi püspökség, a Szent Márton-templomot székesegyházi rangra emelték. Az 1871-es évektől kezdődően a kor szellemében igyekeztek restaurálni, s a 21. század második évtizedében kezdődött el az épületegyüttes nagyarányú felújítása.

Szapolyai István († 1499) nádor, Szilézia kormányzója, Szepes vármegye örökös főispánja síremléke

Szécsény

A Fülek, Somoskő és Salgó várához tett fotográfiai utamról hazafelé tartva vettem az irányt Szécsény fele. Útközben élveztem, csodáltam a hullámzó nógrádi tájat, és elgondolkodtam, mit is tudok a városról. Beugrott Széchényi György neve, aki Szécsényben született, s egy időben győri püspök, majd esztergomi érsek és prímás volt, és akinek szobrával Érsekújváron találkoztam. Eszembe jutott Balassi Bálint apjának, Jánosnak súlyos veresége a város ostrománál, valamint a Rákóczi-szabadságharc alatti országgyűlés.

Szécsénybe érkezve és a helyreállított városkapun behajtva az újjáépített városfalak mellett futó utcában találtam parkolót. Az eget súlyos felhők borították, így emlékezve talán Balassi János megsemmisítő vereségére. A kastély mögötti területen hatalmas meredély vezet a mai kastélyparkba, amelynek helyén egykoron a Szentlélek-patak vizenyős területe segítette a település védelmét. Szerettem volna bejutni a gótikus alapokon nyugvó ferences templomba és kolostorba, de mint kiderült, ezen a napon nem volt látogatható. Maradt egy okom arra, hogy visszatérjek Szécsénybe.

Balassa János 1562. április 3-án a török kézen lévő Szécsény ellen indult. Ezzel a támadással segíteni szeretett volna szorult helyzetben lévő bátyján, Menyhárton, akit Szatmáron – e vár fontos szerepet játszott a Felső-Magyarország elleni erdélyi támadások kivédésében – kerítettek be a török és erdélyi csapatok; remélte, hogy jelentős török erőket vonhat onnan el, vagy ha nem, beveheti a várat, hiszen annak török parancsnoka (Jahiogli Mahmut) is Szatmárnál harcolt.

Előző oldal: Szepesi vár látképe, előtérben a Szepesi Káptalan tornyai

Szécsényt végül is 1562. április 4-én ostromolta meg, ám az eredmény súlyos vereség lett, amelynek országsszerte nagy visszhangja támadt. Pethő Gergely így foglalta össze a történeteket: „Balassi János Szécsényt a törökökre megszállá. De a füleki Haszan bég reá jüve, és a vár alatt igen megveré Balassit, holott mellette sok fő nevezetes ember vésze el: Krusics Jánost, Pállffi Tamást, Csuthi Gáspárt, Soós Istvánt elevenen fogák el. Csuthor Andrásnak és Mathusics Dömötörnek fejét vevék, ezek mellett 650 vitéz ember esék halva, ő maga, Balassi, sebesen [megsebesülve] szalada el, ahhoz táborá és minden hadakozó szerszáma odavesze.”

Istvánffy részletesen, jelentőségének megfelelően írt az ostromról: „Majd vala négyezer gyalogja [Balassa Jánosnak], kik mindnyájan puskások, közöttök igen fő bányászok valának, kiknek szolgálatokkal az váralja megásására s fundamentominak felvettetésére élhetne, azt ítélték felölök. Lovasok is mint ezeren valának. [...] Megfutamtatván az gyalogság, melynek nagyobb része az futásban levágattaték s eltapodtaték, midőn az lovasok azoknak segítségéveltől megfosztatván az harcot alább hadták volna, az futásra szemlélnének, az törökök keményben rájuk rohanván nékiek mennek és megverik őket. Az zászlók elnyerettetnek, és mind az egész lovassereg megfutamodik. Krusics, midőn az sáncokban az álgyúknál forgódna, s az ellenségnek gyorsaságától megelőztetvén lóra nem ülhetett volna, az lovasoktól elfogattatik. Elfogatván ő, az többi utálatos futással elszedik magokat, s mindenütt széllal [mindenfelé] közönséges veszedelme leszen mindennek. Chutory Andrásnak estében feje vétetik, Pállffy s Csútg és Sós az ellenségtől környülvétetvén, holott semmiképpen el nem szaladhatnának, megadják magokat. Fánccsy, midőn az ló az holttestek közt alatta elesett volna, más lovat, melyen nem ültek, fog, s hirtelen arra felülvén elszalad. Dóczy elhányván hadi ruháját s parasztmentét vévén magára, gyalog szaladna, és sok erdőkön, hegyeken való búdosása után tért meg az övéihez, elég nyilván vagyon. Mátyusi Demeter az Ipoly folyóvízben lovával beugrata, s az akadályos partoktól midőn ki nem úsztathatna, s az ellenség mindenfelől rajta volna, ugyan elvesze. [...] Továbbá midőn Balassi sokáig abban, hogy az övét az futástól megtartóztatná, hiában munkálkodott volna, s Besszirrel öszvemenvén egyesleg vitt volna, végtére mind az szerencsétől, s mind az övétől elhagyattatván, s az bal keze, mellyel az eremlőt [gyep-lőt] tartja vala, megsebesítettvén, bátorságos helyre elszalada. Az tábor megvéteték s felprédáltaték. Mondják, hogy hatszázötven fejet vettek volna, de melyek nagyobb részére az közönséges vitézlő népe s parasztoké voltának. Az foglyok is nem kevesebben, de nagyobb erők s méltóságúak voltának többire. Emlékezetre való győzedelmek volt az törököknek az ő kevés számokhoz képes, úgyhogy az dolog nem kisebb tunyasággal itt is, és rút gyaláznak mocskával láttatik viseltetettnek lenni, mint azmineműt ez minap az erdélyiektől Hadadnál viseltetettnek lenni mondánk. Krusics és Kőváry Imre, az ő képebeli, és Lithva Tamás, Balassi trombitása egynéhány más foglyokkal, s mind az egész hadbéli zászlókkal Konstancinápolyban vitettenek, és Szulimánnak az győzedelemnek bizonságára ajándékoztatának.”

Vizsgálatok, jelentések követték egymást, Balassa János nem kevés számú ellensége elérkezettnek látta az időt a leszámolásra, haditanács elé akarták állítani. A mintegy négyezer magyar gyalogos és ezer lovas jelentős haderőt képviselt, ehhez képest igen nagy volt a veszteség, főemberek estek fogságba, mindenképpen szerettek volna tehát bűnbakot találni. Balassát végül nem ítélték el, egyes források szerint a vereség legfőbb oka a Krusith által vezetett lovasság gyáva megfutamodása volt, mások szerint – ezek közé tartozik a fentebb idézett Istvánffy – a gyalogság futamodott meg, s Balassa taktikázta el magát (keves ágyút vitt, a bányászok ajánlkozására, hogy aláaknázzák a várat, halogató választ adott). Abban minden forrás egyetért, hogy a már bal karján sebesült Balassa a gyalogság élén megkísérelte a csata sorsának megfordítását. Tény azonban, hogy a füleki bég a szégyenletes vereséget mindössze 800 lovassal (alig többel, mint ahány magyar halott maradt a csataterén), meglepetésszerű támadással mérte Balassa seregére, miközben – ezt is említi Istvánffy – már úton volt a magyarok megsegítésére Bebek György mintegy ezer válogatott katonával s két nagyméretű ágyúval, továbbá Oláh Miklós serege, Thurzó és Báthory András vitézei. A török mintegy hatszáz foglyot ejtett. Balassa János hírét-nevét alaposan beárnyékolta az eset.

Szécsény első említése egy 1229-ben kelt oklevélben található. A 14. század elején kirobbanó trónharcok során Szécsényi Tamás – nemzetsége többi tagjától eltérően – Károly Róbert király oldalára állt, s a győztes királytól 1313-ban megkapta a birtokokat, de csak Csák Máté halála után, 1321-ben tudta elfoglalni adományait. Sikeres karriert futott be, volt erdélyi vajda, majd nógrádi ispánsága mellett országbíró lett. A városban ma is látható ferences templom és kolostor építését 1332-ben Szécsényi Tamás erdélyi vajdaként kezdte el. A város 1334-ben királyi kiváltságot kapott. A vár építését ő vagy a fia kezdte el. Egyes források szerint Hunyadi János 1452 karácsonyát a szécsényi kolostor templomában ünnepelte. Mátyás király 1461-ben látogatott el Szécsénybe. A török időkben, Nógrád várának 1544-es elvesztése után Szécsény vára fontos végvárrá vált. Több sikertelen ostromot átvészelt, az 1552-es ostrom alatt a várőrség megszökött. A vár visszafoglalását 1562-ben Balassa János kísérelte meg, sikertelenül. A tizenöt éves háború során, 1593-ban a török őrség feladta a várat, 1604-ben Bocskai hadai foglalták el, s az 1606-os bécsi döntés alapján Szécsény visszakerült Habsburg Rudolffhoz. A török 1663-ban újból elfoglalta, és végleg csak 1683-ban került keresztény kézre. A kuruc szabadságharc alatt, 1705-ben a város határában megtartott országgyűlésen II. Rákóczi Ferencet megválasztották vezérlő fejedelemnek. A Forgách-kastély a 18. század közepén épült az egykori belső vár maradványainak felhasználásával, s 1973-tól múzeumként működik. A ferences rend működése 1950-től szünetelt, a kolostort a szerzetesek 1989-ben kapták vissza.

Szklenófürdő (Sklené Teplice, Glasshütte)

Az autópályáról letérve nagyon szép, virágos rétek tarkította völgyben folytattuk utunkat feleségemmel. Hegyvonulatok között, az egyre szűkülő völgybe érkezünk meg a néhány száz lakosú Szklenófürdőbe. Meglepődve tapasztaltam, hogy a csodás augusztus közepi időjárás ellenére alig lehetett vendéget látni a hatalmas fürdőparkban. Megkerestük az utat a fürdő fölötti hegyoldalon található templomhoz. A teraszról nagyon szép kilátás nyílt a völgyre és a környező hegyekre.

1578 januárjában Selmecebánya város tanácsa tiltakozik, hogy Balassi Bálint Szklenófürdön a bányabíró Paulus Rubigallus unokaöccsét megverte, és a tanácsot durva kifejezéssel illette.

Íme az eset, Balassi előadásában, aki így válaszolt a tanácsnak (az eredetiben latinul):

„Üdvözet és szolgálatom ajánlása. Leveleteket megkaptam, és belőle jól megértettem, amit a bányabíró szolgálójáról írtatok, akit én, nem ok nélkül, némiképpen elfenekeltem. A mi ügyünk tényállása pedig ez volt: mikor

én a hévízben fürödtem, az a legény dudorászva bejött, és közvetlen mellém leült; udvariatlanságát elviseltem, és nem sokat törődtem avval, hogy velem egyenrangúnak akart látszani, és velem együtt fürdik. Ki akartam menni a fürdőből, és megparancsoltam a legényemnek, hogy ingemet és egyéb ruháimat gyorsan hozza oda. Röviddel ezután őt megpirongattam, mivel odahozta ugyan egyéb ruháimat, de ingemet elfelejtette, és nem hozta oda. A bányabíró legénye, mikor hallotta, hogy a szidalmat magyar nyelven mondom, nem tudom, milyen gonoszságtól ösztönöztetve, ugyanazon szidalommal illett, mellyel én legényemet illettam. Eme méltatlanságtól ingerült lettem, és úgy találtam, hogy nem tisztességes dolog, ha büntetlenül hagyom a sértést, mellyel ez az elvetemült ember, ez a bohóc engem megbántott, megvallom, őt jelesül elpáholtam, ezzel azonban sem a fürdő szabadságát, sem a ti tekintélyeteket nem kisebbittem, s nem vetettem meg. Ha ugyanis neki szabad volt engem a fürdőben a jelzett ügyben ezzel az igen becsmérlő szidalommal illetni, kérdem, miért ne lenne szabad nekem ezt a sértést elhárítanom? Hogy pedig benneteket illetlen szóval, szitokkal gyaláztalak volna, nem tudom, ki hitette el veletek. Bizony arcátlanul hazudott. Megkövetem tehát efelől Tekintetességeket, kik, habár tudjátok, hogy nem holmi alávaló nemzetségből származom, gyermek sem vagyok, s némi tanultságom is van – hozzáteszem (ha ugyan ez a dologhoz tartozik), hogy sok országban és udvarnál megfordultam –, mégis azonnal elhittétek, hogy én olyasmit mondtam, amit kimondhatatlan vétek és szájbéli féktelenség nélkül ki sem lehet mondani. Mintha bizony őseim nyomdokai (akik az ilyen dolgoktól mindig a legtávolabb állottak) nem indítanának utánpótlásukra? Vagy ha volna is némi vadság és keménység természetemben, nem enyhült volna a műzsák nyájasságának, a tudomány ékességének vagy a hosszú vándorlásnak és a huzamos udvari életnek hatása alatt? Tudniillik, én ne tudnám, hogy a veszekedés vágya, a versenyt szitkozódás a gyerekek és asszonyok, nem pedig nemes férfiak gyönyörűsége? De ha olyan féktelen és udvariatlan volnék is, hogy afféle trágárságokat nem átallottam volna mondani, annyira gyáva vagy elasszonyosodott mégsem vagyok, hogy amit egyszer kimondtam, hazug szájjal letagadjam. Ugyanis, higgyétek el, hogy bennünk is vér buzog, és a nemeslelkűség szelleme előttünk is jól ismeretes. Annakokáért, akár az én levelemnek, akár azoknak a hazugságoknak, melyek nem tudom, miféle rosszindulattal vegyítve, ezeket bectelen szóval rólam terjesztették, adtok hitelt, avval én édeskeveset törődöm. Mert hogy ti arra intetek, hogy ezután efféle tragédiáktól tartózkodjam, higgyétek el, erre az intésre semmi szükség nem volt; annyira távol áll ugyanis tőlem a szokás, hogy én tragédiajátékban szerepeljek, valamint hogy komédiajátékban valaha részt vegyek, és kérem tőletek, hogy ezután engem se tragikus, se komikus névvel ne illessetek, mert én sem szűkölködöm a szavak bőségében, különben úgy vélem, hogy majd olyan jeles névvel nevezlek benneteket, hogy bizonyos csípni fog, mint mondani szokás.

Hogy pedig prókátorok módjára amaz elcsépelet mondást: »szabad az erőszakot erőszakkal visszaverni«, ti hozzám intézett leveletekben használni merésztétek, az bizony elég sovány dolog, de még maga a rossz szándék is, amit beletettetek, hiú képtelenség. Mert ki az a valamirevaló ember, kérdem én, aki ha ilyen könnyű – nem mondhatom, hogy súlyos – sértéssel illet benneteket, és nem véve figyelembe az ország törvényeit, féljen a ti erőtöktől?

A ti aranybányáitok bányászainak meséljeteك effélét, akik a ti reszpublikátokat úgy bámulják, mint a régiek a római köztársaságot! Hiú az erő nélküli harag. És nekem, Herkulesre mondom, ti nem félelmeteseknek, hanem nyomorultaknak látszotok, ti, kiket Isten a bányák állandó és dicstelen munkájának vetett alá, és kiknek hírneve alig jutott túl azon házak küszöbén, melyben laktok. Ez az, mit egyelőre feleletül üzenek nektek a hozzám küldött levélre, amint ti is kívántátok, de szívesen megengedem, hogy bármilyen értelemben magyarázzátok. Isten éltesen benneteket!

Kelt Zólyomban, 1578. január 28-án. Gyarmati Balassi Bálint s. k.”

Mindaz, amit az 1577 és 1589 közötti tizenkét évben Balassi Bálintról el lehet mondani, e levélben együtt van: a származására való büszkeség, a főúr fölényes magabiztossága, az udvari-humanista műveltség fitogtatása s a városi polgár lenézése, mert annak nincs hírneve. Továbbá a magyar öntudat a német Rubigallus (az atyja elleni eljárás egyik sugalmazója és katalizátora) német unokaöccsével szemben!

A település első írásos említése 1340-ből származik. Meleg vizű forrásai már a kezdetektől ismertek voltak, de a víz gyógyászati felhasználása csak a 16. századtól indult meg. Mária Terézia és férje, Lotaringiai Ferenc Selmezbányára tett látogatása alkalmával Szklenőfürdőt is felkereste. A fürdő adott otthont 1786-ban világ első bányász – kohász kongresszusának tekinthető tudós összejövetelnek, és itt hozták létre az első nemzetközi tudományos társaságot, Societät der Bergbaukunde néven. A fürdőépületek klasszicista stílusban épültek, később átépítették őket.

Vágbeszterce (Považská Bystrica, Waagbistritz)

Több alkalommal utaztam a Vág folyó völgyében vezető autópályán és néztem a fölé tornyosuló hegytetőn álló várat. Balassi nyomában járva tudatosult bennem, hogy ez Vágbeszterce vára, amely egykoron Balassi András birtokközpontja volt. Tél végén indultam ide fényképezni, nehéz felhők uralták az eget, amelyek közül ki-kivillant a nap sugara. Ideális fényviszonyok voltak ezek a fotózáshoz, csupán megfelelő időt kellett szánni a kép elkészítésére.

A Vág-csatorna hídján átkelve találtam meg azt a pontot, amely megfelelt az elképzeléseimnek. Állványra tettem a fényképezőgépet, majd egy 10-es fényértékű szürke szűrőt helyeztem az objektív elé. Az expozíciós idő alatt így volt ideje elmozdulni a felhőknek. Már csak várnom kellett, hogy a nap megvilágítsa a vármotot a hegycsúcson.

A hajdan volt erődtől tövében két kastély áll. A reneszánsz stílusú várkastélyt a várból leköltöző Balassa István építtette 1631-ben. A fák között, az út mentén álló rokokó stílusú kastélyt, amely ma nagyon elhanyagolt állapotban van, Szapáry Péter és felesége, Balassa Terézia építtette 1712 után.

Szerettem volna fényképeket készíteni a Vágbeszterce városában álló, 14. századi gótikus eredetű templomban, ahol Balassa András síremléke található. Írtam e-mailt a plébánosnak, válaszára sajnós a mai napig hiába várok. Be kellett érnem Podmaniczky Rafael 1559-ből származó reneszánsz, valamint Balassa Zsigmond és felesége 1623-ban készült késő reneszánsz síremlékével az előtérben.

1571-ben Balassa András feleségül vette Serédy Gáspár özvegyét, Mérey Annát, akinek a kezével együtt megkapta Vágbesztercét.

1577. május 6-án, Vágbeszterce várában halt meg Balassa János. 59 éves volt. Útközben érte a halál, éppen Bécsbe idézték – szinte bizonyos, hogy fia Lengyelországban léte, az erdélyi–lengyel kapcsolatok miatt. Sok jóra nem számíthatott.

1582 márciusában Balassi Bálint meghívta a korszak nagyurait a Balassa András tulajdonában lévő Vágbesztercére, két húgának, Annának és Máriának lakodalmára. Mária – aki ekkor még nem volt 14 éves – alsólindvai Bánffy Jánossal, Anna pedig gimesi Forgách Miklóssal kötött házasságot. 1582. május 6-án volt a lakodalom.

Bánffy 1587-ben elvált Balassa Máriától, s egy Forgách lányt vett feleségül, 1590-ben Mária is újra férjhez ment, Paczoth Andráshoz. Miután 1588-ban megözvegyült, Balassa Anna Paczoth András testvérének, Paczoth Ferencnek lett a felesége.

A költő megadta a módját a menyegzőnek. Talán a boldog lengyel napok idéződtek föl benne, amikor frissen csináltatott vitézi ruhában feszítve (fennmaradt 1582. április 20-áról Walch Péter bécsi szabómesternek egy pompás vitézi ruháért kiállított kötelezvénye) táncolt a többnapos ünnepségen.

A lakodalom költségeit fedezendő kölcsönöket vett fel: 1582. április 17-én „vízbehányó kedden” Vitencen 1400 forintot Losonczy Annától, 1582. május 11-én, Vágbesztercén Balassa Andrástól „húgaim szükségére vöttem fel kölcsön kétszáz magyar forintot”.

Itt hunyt el 1591. október 21-én Balassa András.

Talán a vár elavultsága miatt épült három castellum a vár közelében: az első 1631-ben, a második és harmadik 1676-ban.

Vágbeszterce vára feltehetően a 13. században épült, első írásos említése 1316-ból származik. A 14. században a vár az aktuális országbíró birtokát képezte. Mátyás király 1458-ban a Hunyadi-familiáris Podmaniczky Lászlónak adományozta. A mohácsi csatavesztés utáni belháborús viszonyokat kihasználva a Podmaniczky fivérek, Rafael és János igazi rablólovagok lettek. Podmaniczky Rafael trencsényi főispán 1558-ban utód nélkül halt meg. A Balassa család leköltözött a várból az 1631-ben épített várkastélyba. A vár az ő birtokukban volt egészen 1860-ig. A romos vár még álló tornya földrengésben omlott le 1858-ban.

Alzbeta Zborowska és férje, Balassa Zsigmond (1572 – 1623) sírköve

Podmaniczky Rafael (†1558) trencsényi főispán sírköve

A gótikus alapon nyugvó vágbesztercei Gyümölcstő Boldogasszony-templom őrzi a síremlékeket.

Balassa András (†1591) reneszánsz epitáfiuma a vágbesztercei Gyümölcstő Boldogasszony-templomban. Készült 1600 környékén
Fotó: © Bagyinszki Zoltán

Végles (VígPaš)

Zólyomról érkeztem Véglesre, és a várat hamar megtaláltam. Nagyon szépen helyreállított épületegyüttes fogadott. Egy 1970-es években készült fotó alapján szinte rá sem ismertem. A várudvaron át fel lehet sétálni a sarokbástyára, ahonnan remek kilátás nyílik az alatt elterülő sík vidékre. Gyakran veszem kezembe A magyar várak szerelmese című könyvet, amely Müllner János 1910-es években készült fotográfiáit tartalmazza. Örömmel állapítom meg, hogy napjainkban a felújításoknak köszönhetően váraink jelentős része sokkal jobb állapotban látható, mint Müllner fotóin.

Balassi Bálintnak az unokabátyjával, Balassa Andrással vívott küzdelmében két birtoknak volt kiemelkedő jelentősége: Véglesnek és az otthonának tekintett Liptóújvárnak.

1559-ben Végles birtokosa a magtalanul elhunyt Balassa Zsigmond (Balassa János testvére) volt. Bonyolult procedúra után Szklabonyai Balassi László örökölte. 1585-ben ő is elhunyt, 1585. április 16-án, Véglesen kelt

Előző oldal: Vágbeszterce vára a Vág csatorna fölött

végrendelete szerint jószágait Balassa Andrásra és Balassa János fiaira hagyta. Egy hónap sem telt el Balassi László halála óta, s Ernő főherceg már megparancsolta a véglesi kapitánynak, Tapolcsányi Jánosnak, hogy a várat adja át törvényes örökösének, Balassa Andrásnak. Balassi Bálint és Ferenc ennek ellentmondott.

Az 1588. május 12-i királyi leiratból tudható, hogy András kívánságára Balassi Bálintot öccsével együtt törvényszékbe idézik. Pozsonyban, 1589. március 19–20-án tartották meg az ülést, ahol csak Bálint jelent meg. Véglesről két napig disputált, kijelentve ugyanakkor, hogy kötbér (*vinculum*) kikötését nem fogadja el, Újvár ügyében pedig semmilyen egyezsége nem hajlandó. A nyitrai püspök, a tanács elnöke, nem tud mást javasolni a bécsi kamarának: őfelsége mihamarább váltsa vissza Liptóújvárt a Balassiaktól, mert a két fél között az egyezés reménytelen, ha pedig Balassi András kapja meg a várat és birtokait, ismerve a fivéreket, vér fog folyni. A jövőbe látott.

Bálint párbeszédes emlékiratában, egy sajátos, Erasmus-követő kátében foglalta össze Véglessel kapcsolatos — némileg elfogult — álláspontját.

1589 őszére mind Végles, mind Liptóújvár ügyében pert vesztett Balassa András ellenében. Ez azonban nem törte meg a fivéreket, és őfelsége 1594 januárjában hozzájárult a perújításhoz. És így ment volna tovább, ki tudja, meddig, ha Balassi Bálint és Ferenc el nem esik a törökkel vívott harcban.

Végles várának első említése 1390-ből ismert. Nagy Lajos és Luxemburgi Zsigmond király is többször tartózkodott a várban és vadban gazdag vidékén. Bethlen Gábor hadjáratai alatt is többször megszállták az erdélyi hadak. A várat és uradalmát 1690-ben az Esterházy család zólyomi ága vásárolta meg, és az ő tulajdonuk maradt 1869-ig. 1945-ben, a II. világháború végét jelző harcokban a vár súlyosan megrongálódott. A romos és elhagyatott várat 2009-től luxusszállodává építették át.

Vizsoly

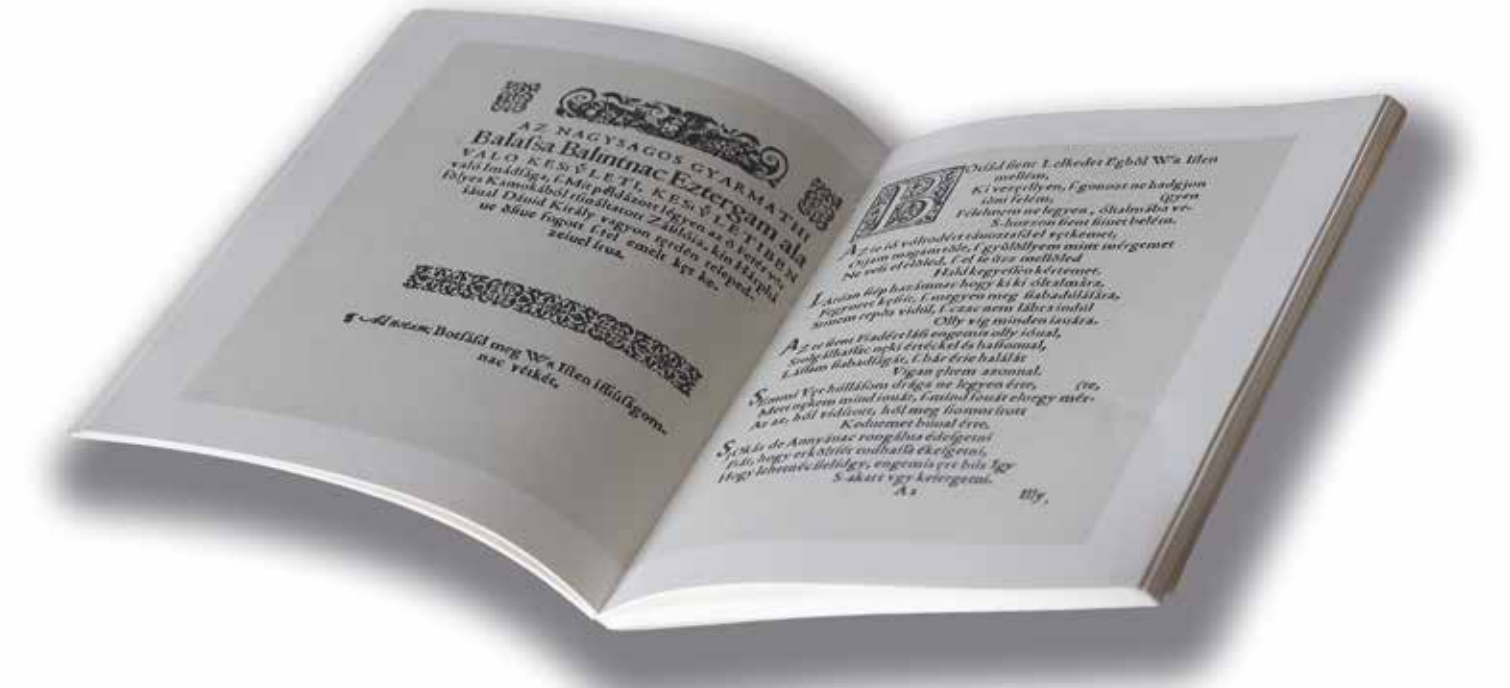
Feleségemmel a Zempléni-hegység környékén töltöttünk néhány napot. Ekkor jutottunk el Vizsolyba, az első magyar nyelvű Biblia születésének helyszínére. A középkori templommal átellenben betértünk a Vizsolyi Biblianyomtató Műhelybe, ahol meg lehet ismerkedni Gutenberg korának nyomdatechnikájával. Itt azonnal megérthetjük, hogy a korszakban miért is volt kincs egy-egy nyomtatott könyv, s hogy mennyi munka és szaktudás kellett a könyvek elkészítéséhez. Napjainkban a számítógép szövegszerkesztőjével elkészítjük a szöveget, majd rákattintunk a Nyomtatás gombra, és a printer dolgozóasztalunkon azonnal „kiköpi” az elkészült oldalt.

Vizsolyban nyomtatják ki 1596-ban Rimay János Balassi-epicédiumát az elhunyt fivérek emlékére.

Vizsoly első említése 1215-ből származik. A középkorban nagyobb jelentőségre tett szert, mivel közel feküdt a Kassára és Lengyelországba vezető úthoz. 1300 körül Amadé nádor törvénykező helyé tette, alkalmanként tartottak itt megyegyűléseket is.

Vizsolyban nyomtatták 1590-ben a Göncön szolgáló református tiszteletes, Károlyi Gáspár és segítői által elkészített teljes magyar nyelvű bibliafordítást. A nyomdát ecsedi Báthori István szatmári és szabolcsi főispán, később országbíró és felesége alapította. 1588-ban ők hívták meg Mantskoviits Bálint nyomdászt, hogy kinyomtathassák a Károlyi Gáspár fordította Bibliát. Ekkor volt Göncön tanuló Senczi Molnár Albert, a későbbi jeles református lelkész, nyelvtudós, filozófus, zsoltárváltó, egyházi író és műfordító, aki tanúja lehetett a munkának.

Rimay János: Balassi-epicédium 1596. Vizsoly, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Reprint kiadás. Balassi Kiadó, 1994

CSEH KIRÁLYSÁG
(A HABSBURG BIRODALOM RÉSZE,
MA: CSEHORSZÁG)

Prága (Praha, Prag, Praga)

Először a rendszerváltás után, 1990-ben jártam Prágában. Majd hosszabb kihagyás után Laco Struhár szlovák fotográfus barátommal, aki kitűnő könyvet készített Prágáról, vezettünk közösen fotográfiai workshopot a városban. Jártam itt Keppert József galántai fotográfus barátommal, amikor meglátogattuk közös barátunkat, Rasto Cambalt, aki egy archaikus fotótechnikával dolgozó műtermet vezetett. Majd többször vezettem ide fotótúrákat és tisztelegtem Josef Sudek, valamint František Drtikol fotográfusok emléke előtt, és koccintottunk a jó prágai sörökkel. Utoljára 2024 adventjén jártam a városban, Balassi nyomában, kíváncsian a prágaiak karácsonyi készülődésére, és kóstoltam meg a híres prágai sonkát.

A Habsburg-uralom első évszázadában Prága ismét visszanyerte régi fényét: II. Rudolf (magyar királyként I. Rudolf) itt rendezte be székhelyét. A művészeteket pártoló uralkodóknak köszönhetően virágzott a tudomány és a művészet: itt dolgozott Tycho Brahe, Kepler és a festő Arcimboldo is. A város a kor legdivatosabb

Előző oldal: Károly híd a Kisoldali hídtoromnyal, Prága

építészeinek tervei alapján fejlődött, és a jezsuitáknak köszönhetően (őket még I. Ferdinánd hívta be) pezsgett a vallási élet is.

Balassa János magától értetődő természetességgel tűnik fel a Habsburg Birodalom különböző pontjain. 1548-ban Prágában keveredik valami botrányba.

Balassa János 1548–1549 között tényleges előmetelő (az aludvarmestert követő magas udvari rang, a királyi étkek szeletelője) I. Ferdinánd udvartartásában, ott van a királyt 1548 októberében a pozsonyi országgyűlésre elkísérő udvaroncok között. És ott van a lovagi tornákon, amelyeket Bécsen és Innsbruckon kívül leginkább Prágában tartottak, s amelyeken rendre részt vettek az udvarban szolgáló magyar főnemes ifjak. „A magyar huszárokat” különösen kedvelő Tirolai Ferdinánd főherceg nevezetes *Turnierbuch*-jában egy 1549 elején Prágában rendezett lovagi viadal résztvevőinek sorában például ott találjuk [...] Macedóniai Pétert (I. Ferdinánd egyetlen magyar kamarását), Balassi Jánost és enyingi Török Jánost.

Egy 1562. január 29-én Prágában kelt irat szerint Ferdinánd visszaadta Menyhártnak 27187,5 forintban a Pozsony megyében fekvő Detrekő várát és a hozzá tartozó javakat.

Prága területén az ember letelepedése évezredes múltra tekint vissza. Már a kőkorból találtak emlékeket, majd jöttek a kelta bójok, akikről a mai napig használt Bohemia nevet kapta az ország. A mai lakók ősei, a szláv törzsek Kr. u. 500 körül érkeztek meg. Prágáról az első írásos emlékeket a 9. századból találjuk, püspökségét 973-ban alapították, 950-ben I. Boleszláv elismerte I. Ottó hűbéruraságát, ezzel Csehország a Német-római Birodalom hűbéresévé vált. Az évszázadok folyamán a birodalom egyik legfontosabb államává vált, a cseh király pedig a hét választófejedelem egyike lett. A város egyik jelképét, a Szent Vitus-katedrális építését 1344-ben kezdték el János cseh király parancsára. IV. Károly német-római császár a birodalom fővárosává tette, és megalapította egyetemét 1348-ban. Az évszázadok folyamán többször voltak közös uralkodóink: Luxemburgi Zsigmond, V. László, Hunyadi Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos. I. Ferdinándtól kezdődően az önálló Csehszlovákia megszületéséig, 1918-ig a Habsburgok koronájához tartozott a Cseh és a Magyar Királyság. A katedrálisban nyugszik I. Ferdinánd és felesége, Jagelló Anna, fiuk, Miksa, magyar és cseh király, a Német-római Birodalom császára.

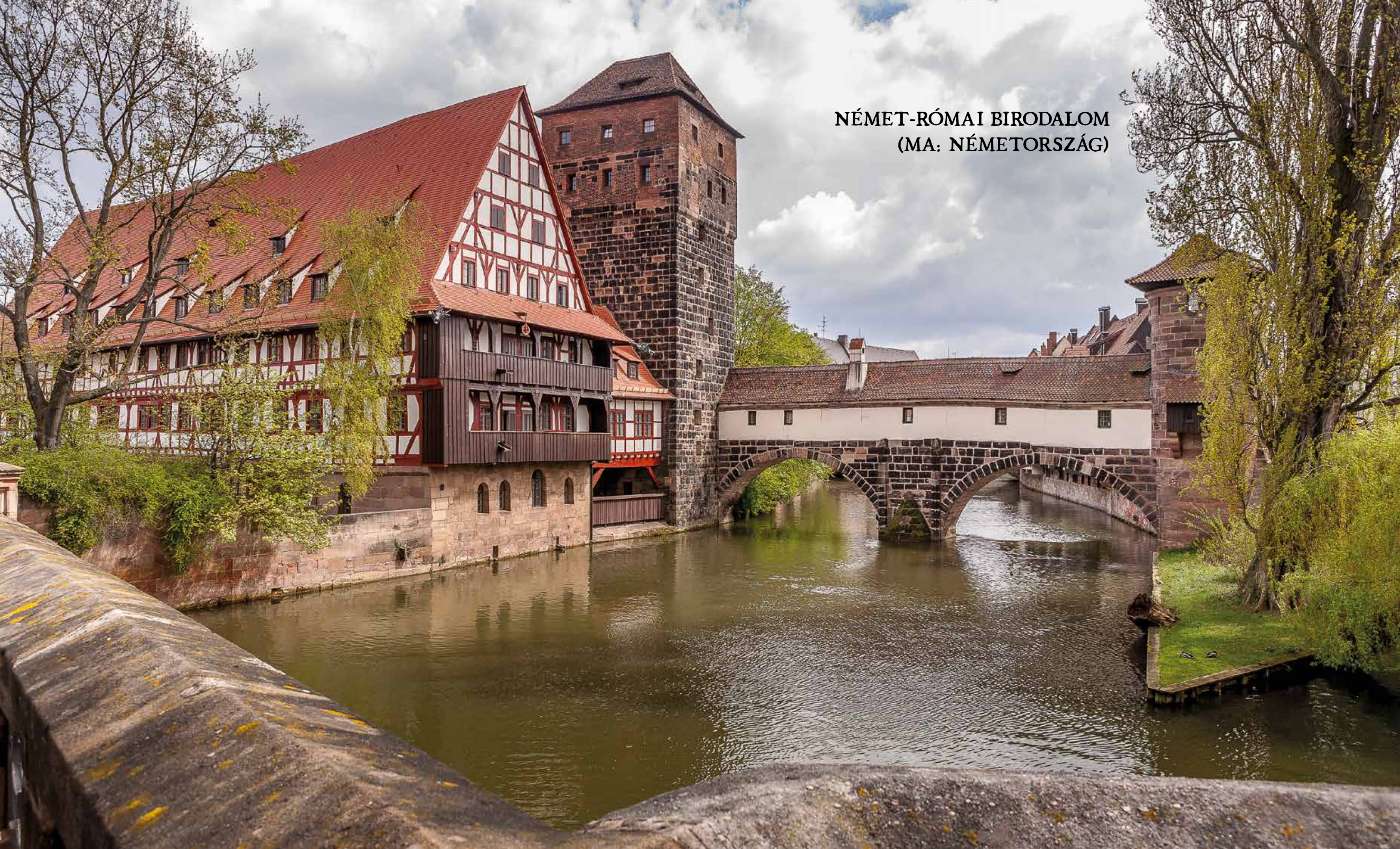
Szent Vitus-székesegyház Szent Vencel-kápolna

Következő oldal: Prága látképe a várból

NÉMET-RÓMAI BIRODALOM
(MA: NÉMETORSZÁG)

Nürnberg

Nagyszüleimnél a II. világháború végén egy magyarországi sváb katona civil ruhába öltözött át. 1945 után családjával együtt kitelepítették Nyugat-Németországba. Az 1970-es évektől már lehetősége volt „hazalátogatnia” Magyarországra. Egész életében hálás volt nagyszüleimnek, és nagyon sokszor meglátogatott bennünket. Mindig érdeklődéssel hallgattam a beszámolóit. Az European Photogroup of Art and Performance (EPHAP) 2007-ben tagjai közé választott. Németországban rendezett kiállításunk alkalmával látogattam először Nürnbergbe. A látottak alapján elgondolkodtam azon, hogy a középkorban milyen gazdag város lehetett, és hogy micsoda pezsgő „nagyvilági” élettel találkozhatott Balassi Bálint ideérkezésekor!

A Balassi testvérek iskolája. Balassi Bálint 1565. október végén, apja kívánságára, Nürnbergbe ment, a kor szokásainak megfelelően nyelvet tanulni, világot látni. (Az utóbbi legalább olyan fontos, mint az előbbi, németül a Magyar Királyságon belül is meg lehetett tanulni.) Itt valószínűleg magántanuló lett, társával és

Előző oldal: Pegnitz folyó a Henkersteggel, Nürnberg

kísérőjével, Pándy Zsigmonddal, a leendő liptóújrúdi udvarbíróval együtt.

Pándy később is hűségesen szolgálta Balassit. Erdélybe menetelekor ő őrzi Rueber kassai kapitány kötelezvényét a 200 arany zsoldról. Apja halála után Balassi őt küldi ki Lengyelországba, Kamieniec várába, hogy a Szkárossy tiszttartó által rendetlenségben hagyott ügyeket tisztázza, és új bérleti szerződést kössön.

Kötzler nürnbergi kereskedő 1565. október 26-án levelet írt Balassi Jánosnak. Ebből megtudjuk, hogy ez a német kalmár gyakorta megfordult Bécsben, Pozsonyban és Boroszlóban, többször találkozott Bálint apjával, akinek különféle rendeléseit, megbízásait intézte: többek között Balassi János rábízta egy órájának a megjavítását, nyeregisztolyokat rendelt tőle. Kötzler a már akkor egészen kiváló, híres nürnbergi mechanikai ipar cikkeivel látta el a magyar főurat.

Leveléből tudjuk, hogy Balassi János fia a levél írása napján szerencsésen Nürnbergbe érkezett. „Neki és Sígának itt helyben praeceptort kommandáltam, akinél a Mindenható segédelmével nem fogják idejüket haszontalanul eltölteni.” (Siga = Pándy Zsigmond)

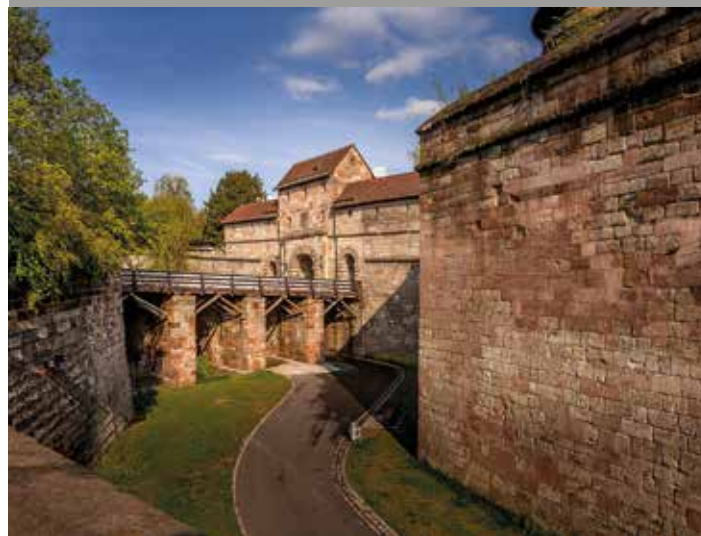
A gazdag polgári város aranykora a 16. század első felére esik. Akkor él ott egy időben Dürer, akinek családját valószínűleg ugyanaz a tanulni vagy érvényesülni vágyás vonzotta ki a technika nagy emporiumába, mint a Vischereket, a nagy szobrászokat és ércöntőket, és Hans Sachsot. Ott írták és nyomták a nagy Schedel-krónikát, mely annyi érdekes metszetben és leírásban rögzítette Magyarország renaissance-kori képét. Pirkheimer itt tanít humanista iskolájában és Melanchton itt nyitja meg Luther sürgetésére a városi keresztény iskolát. 1535-ben már görögöt is tanítanak. Az előkelő polgárságot a humanizmus és a vallás kérdései foglalkoztatják, a másik oldalon a nép eleven szellemi életet él: ünnepeiken sok misztériumot adnak elő, s a meistersingerek 1540-ben már 250-en vannak. Igaz, hogy Hans Sachs halála után a tanács betiltja az énekesiskolák működését, de ennek az énekkultúrának a század végéig megmaradhatott a nyoma, annyi, hogy Balassi Bálint fülébe is került egy-két dallam, mint például az „Oh, kleines Kind” kezdetű szent ének, melynek dallamára egy énekét írta.

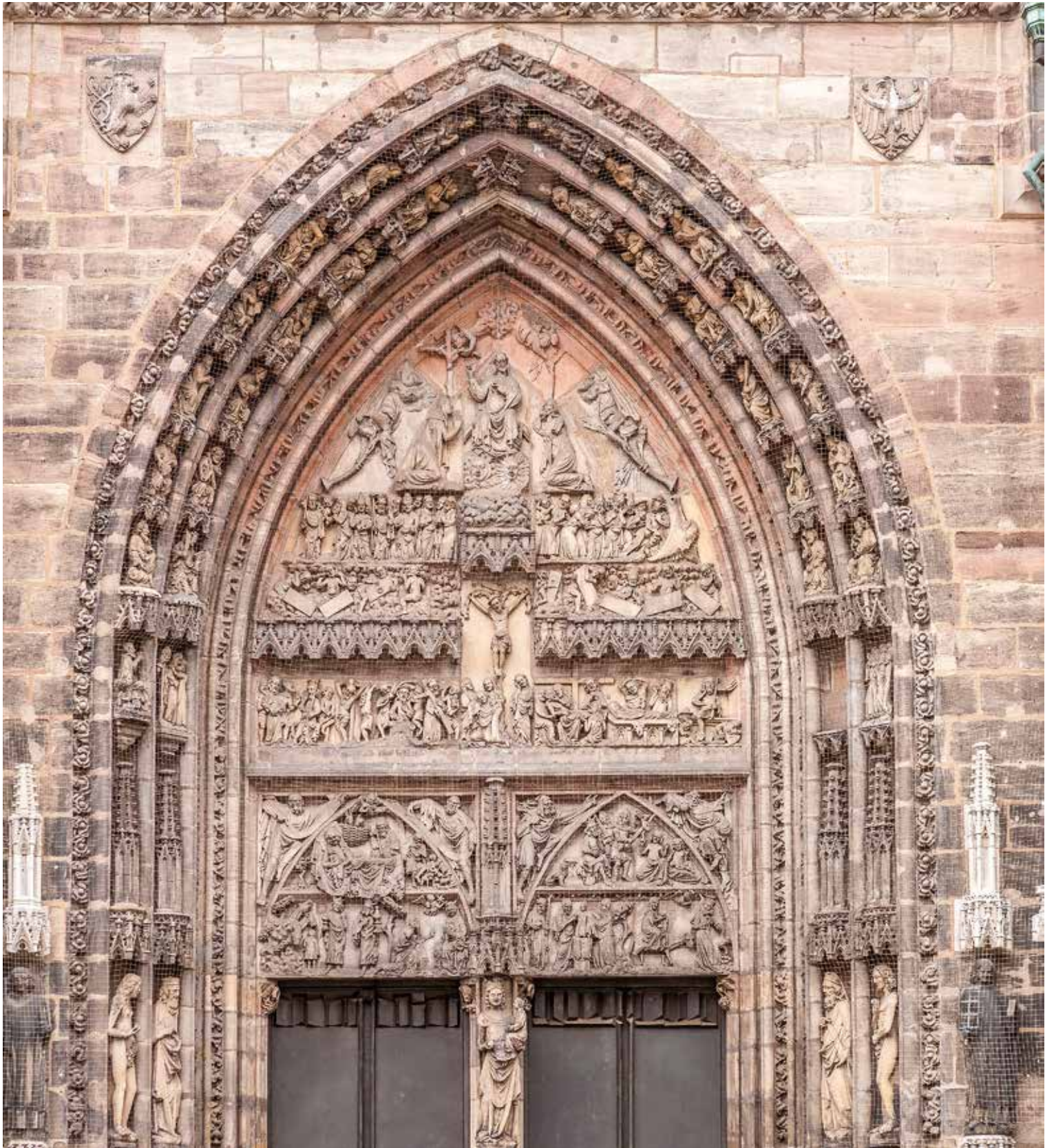
Nagyon mély nyomokat nemigen hagyott ez a fél-humanista, népies német kultúra Bálintka lelkében, kedvelt német „*tonsetzer*”-ét, a flamand származású Regnart Jakabot (Jacob Regnart) később ismeri meg. A praeceptor bizonyára nem villanellákkal és meistersinger-dalokkal foglalkoztatta a 11 éves gyereket, hanem, mint a humanista iskola hagyományaitól várni lehetett, folytatta Bornemisza kurzusait, bevezetvén a latin retorika ismeretébe, olvastatván vele Ovidiusból és Vergiliusból vett szemelvényeket, de főleg megerősítvén őt a lutheri hit ágazataiban. És nem utolsósorban: Bálint itt tanult meg jól németül.

A család kapcsolatai továbbra is fennállottak Nürnberggel, nem véletlen, hogy 1575-ben Bálint öccse, Ferenc ugyancsak itt tanult, szintén kísérővel (Szkárossy Jánossal).

Balassa János halálára 1577 őszén Nürnbergben jelent meg egy latin nyelvű, Balassa Jánosról metszetet is közlő gyászköltemény, *Joachim Bielski lengyel lovag méltóságos és nagyságos Balassi János unokaöccsének, Andrásnak, valamint fiainak, Bálintnak és Ferencnek tiszteletére írt munkája*. A kiadvány végére Sophonias Päminger költő, nürnbergi tanár függesztett protreptikont, azaz serkentő éneket „tanítványához, méltóságos és nemzeti Ferenc ifjúhoz, a nagyságos stb. Balassi János fiához”.

A Nürnberget említő legkorábbi írásos emlék az 1050-ben, III. Henrik német-római császár által kiállított okiratban található. Szabad birodalmi városi jogait 1219-ben kapta meg. Sok német-római császár választotta Nürnberget tartózkodási helyéül. 1356-ban adták ki a városban a Német Aranybullát, amely tartalmazta azt a rendeletet, miszerint minden újonnan megválasztott császár első birodalmi gyűlését itt köteles megtartani. Luxemburgi Zsigmond a város gondjaira bízta a birodalmi koronázási jelvényeket, amelyeket egészen a 19. század elejéig itt őriztek. A város gazdagságát kiváló kézművesiparának és a kereskedelem szempontjából kedvező fekvésének köszönhetette. A 16. században Nürnberg Köln és Prága mellett a Német-római Birodalom egyik legnagyobb városának számított. Itt alkotott Albrecht Dürer festő, grafikus, a német reneszánsz legismertebb művésze, akinek ősei a Magyar Királyságból származtak, a mai Gyula környékéről.

AUSZTRIA
(A HABSBURG BIRODALOM RÉSZÉ)

Bécs (Wien)

Az 1989-es határbontásig még a Nyugat-Dunántúlról sem volt egyszerű eljutni az osztrák fővárosba, Bécsbe. Először 1990-ben volt lehetőségem a városban járni. Azután sokszor megfordultam itt, különböző fotókiállítások kapcsán. Jöttem ide kulturális kitekintésekre, fotográfiai eszközöket beszerezni, vagy csak élvezni a híres karácsonyi vásárt. Érdekes időutazás volt számomra Balassi nyomában felfedezni az osztrák fővárost, Bécsset.

Szent István-székesegyház

Előző oldal: Hofburg, Bécs

A Balassák szorosan kötődtek Bécshez. Többször is itt szolgált Balassa János, akinek nevéhez fűződik, hogy Ferdinánd király kérésére válogatott lovassreggel ment a Spanyolországból hazatérő Maximilian (vagy ahogy magyarosan nevezték: Miksa), a leendő császár, cseh és magyar király elé Genovába. A magyar lovasság egyik kelléke volt a Habsburgok reprezentációjának. Balassa János díszruhába öltözött legények élén, történelmi nevet viselő családok sarjaival, Báthory Miklóssal, Perényi Gáborral, Bebek Györggyel, Ország Kristóffal, Bánffy Istvánnal és Lászlóval, Székely Jakabbal és sokan másokkal Genovából lovagolt, majd hajókézelt az Inn vizén s a Dunán Bécsbe. A bécsiek csodálták: mint Istvánffy írta, „magukkal hoztak egy hatalmas indiai elefántot, melyre hét puskás és nyilas vitézzel megrakott fatorony helyeztetett.”

A későbbiekben már kevésbé vidám dolgok kötődtek Bécshez. Számos magyar diák, főúri sarj volt itt, Balassa János gyámfiát, Balassa Andrást (1538–1591), Balassa Imre és Somi Anna fiát is a császárvárosban neveltette, ő kiskorától fogva a királyi udvarban élt, Károly főherceg (1540–1590) pajtása volt. Ám jellemző, hogy saját fiait Balassa János nem Bécsbe, hanem Nürnbergbe küldte tanulni. A legvalószínűbb, hogy 1565-ben Balassa János már másképpen viszonyult az udvarhoz, mint egy-másfél évtizeddel korábban: nem Bécsen át vezető karriert szánt fiainak. Egyéb utak pedig Magyarországról csak Erdélyen, esetleg Krakkón át vezettek...

1568. február 9-én, 61 éves korában Bécsben halt meg Balassa Menyhárt, a korszak egyik legnagyobb hadvezére. Február 5-én, Bécsben kelt magyar nyelvű végrendeletében egyetlen még élő fia, Balassi István és jószágai testamentárius tutorául öccsét, Balassa Jánost tette meg, vagy annak halála esetén Balassa Andrást. Másik fia, Boldizsár — „ritkán taláztatott jó erkölcsű s reménségű ifjú legény” (Istvánffy) — nem sokkal korábban esett el a hadadi harcokban. Balassa Farkas is elköltözött e földi világból. Az egykor oly nagy hatalmú, híres-hírhedett Balassa fivérek közül már csak Balassa János volt életben.

A kortársak közül Forgách Ferenc, a humanista történétíró, főpap és diplomata nagyon nem kedvelte, sze-

rinte „[Balassa Menyhárt] miután egész életében annyi árulást és rablást hajtott végre, roppant gazdagságot szerzett össze és halmozott fel, hogy végül mégis elveszítse, mint fentebb előadtuk, Bécsben halt meg szerencsétlenül és hírhedetten, fölöttébb nyomorúságos módon, mert az egész városban, a fejedelem udvarában sem akadt egyetlen ember sem, aki hajlandó lett volna kikísérni. Nevét kilenc árulás tette emlékezetessé és hírhedtté.”

A császárváros és Balassa János közötti viszony leginkább akkor változott meg, amikor Balassa Jánosnak úgymond megbocsáttatott, s hazatérhetett Lengyelországból. A királyi adminisztrációba való újabb betagozódás vagy inkább betagozódási kísérlet kezdetét jelzi Miksa király 1573. május 7-én, Bécsben kelt levele, amelyben tárgyalásra hívja Balassa Jánost Bécsbe.

Balassa János – noha a császár 1573 szeptemberében Salgó várát és a hozzá tartozó uradalmat adományozta neki, noha 1574 áprilisában a veszprémi és a tinini püspök, a nádori helytartó, Bánffy László és Révay Mihály társaságában tagjává lett a pozsonyi törvényszéknél a föllebbezések felülvizsgálatát végző bizottságnak, noha ugyanebben a hónapban még főajtónálló-mesterről (*janitorum regalium magister*) címet is kapott, ezzel a zászlósurak közé emelkedve – már soha nem lett olyan közeli, szinte baráti viszonyban a Habsburgokkal, mint fiatal ember korában.

Bécsben élt, hiszen a királyi főajtónállónak mindig az udvar rendelkezésére kellett állnia, kötelességszerűen képviselte a császári családot, 1574. április 15-én például Grazban Károly főherceget Czobor Imre lakodalmán, reprezentált, szorgosan reklamálta a kamaránál beosztásával járó fizetését (amelyet majd fél év múlva kap csak meg), Martino Rotával, az udvar művészeivel 1575 elején rézmetszetet készíttetett magáról, erre az alkalmat nyilván a főajtónállói kinevezés adta, ám mindeközben nem tudott – vagy nem hagyták – beilleszkedni az udvari hierarchiába.

Nincs rá adatunk, de valószínű, hogy Bálint is apjával volt: 1573-ban Liptóújrát, 1574–1575-ben Bécsben.

A valószínűsíthető bécsi tartózkodás idején Balassi Bálint például Philip Sidney társaságát élvezhette, vagy Zsámboky Jánosét, vagy a pásztori költészetet is művelő Istvánffyét.

Az 1573-tól az udvari gyermekkórus karnagyává lett Jacob Regnarttal is találkozhatott. Ha hosszasan tartózkodott itt, ha csak megszakításokkal, a soknyelvű Bécsben otthonos európai magaskultúrát mindenképpen meg kellett ismernie. Hogy apja mennyire jelen volt a nemzetközi szellemi életben, azt Josias Simler 1575-ben, Bázelen megjelent kozmográfiájának Balassa Jánosnak dedikált könyve bizonyítja.

Közvetlenül Balassi Bálint Erdélybe menetele előtt, 1575 nyarán Balassa Jánosnak mind tisztsége, mind azazal járó fizetése megszűnt. 1575. június 18-án írja Istvánffy, hogy 15 napon belül véget ér Balassa főajtónálló hivatala, s már távozni készül Bécsből.

Bálint az apja halála után is többször megfordult itt, igénybe vette a bécsi mesterek, szabók, cipőkészítők szolgálatait. És nem csak az övékét, a kurtizánok szolgáltatásait sem vetette meg.

A *Balassa-kódex* hatvanadik versét a költő két bécsi kurtizánról, Zsuzsánnáról s Anna-Máriáról szerzte. Eckhardt Sándor szerint a korban nem lehet világirodalmi párhuzamot találni. „Mint egy századdal később a francia költők leveleikben olykor versre fordították a szót és rímusokban mondták el gáláns útikalandjaik egy részét (La Fontaine, Chappelle, Racine és mások), úgy számol be itt Balassi a megismerkedés körülményeiről” – írja. Mégis, hangsúlyosan leértékeli: „Különös vers ez a maga primitívségében.” „[...] az emlék magyar énekké alakult, igénytelen magyar verssé.” Ez a lekicsinylés csak a talpig úriember által szükségszerűen megvetett témának szólhat. Lehet, hogy Eckhardt jobban értette a verset, mint gondolnánk. Ugyanarra a megállapításra juthatott, mint Lukácsy Sándor, aki elsőként írta meg, hogy bizony ez az ének a csoportsex legkorábbi megfogalmazása a magyar irodalomban. Vagy nem. Nézetét a cikke végén Lukácsy elvetette, hiszen a vers befejezésében Balassi csak egy bécsi virágról ír. Két férfi, két hölgy. Döntsön az olvasó!

HATVANODIK
BÉCSI ZSUZSÁNNÁRÓL S ANNA-MÁRIÁRÓL SZERZETTE
az „Doklei sem se divicicom bila” nótájára,
vagy amaz lengyel nótára: „A pod liesem”

Az Zsuzsánna egy szép német leán,
Bécsben lakik Tífingráb utcáján,
Piros rózsza tündöklök orcáján,
Szép kaláris tetszik az ajakán,
Kit sok vitéz kíván
Szép voltát csudálván,
De csak héában szeretik sokan.

Vagyon ennek egy szép atyjafia,
Kinek neve víg Anna-Mária,
Sok jó úrfi csak azt síja-ríja,
Mert mint nénje, szép, s nincs semmi híja:
Arany színű haja,
Mint egy gyöngy az foga,
Tiszta mézzel foly ő édes szava.

Egy társommal midőn én ballagnék,
Szerencsére reájok találék,
Rájok nézve ottan felgerjedék,
Jó társom is szerelemben esék.
Ők ottan éleszték,
Kedveket jelenték,
Vélek azért mi megismerkedénk.

Kezet fogván egymással azontúl,
Házban lépénk mindnyájan utcárúl,
S mint az méhek szegfű szép virágrúl,
Mézket szedénk egymás ajakárúl;
Minden bánatunktúl
Ott mi esénk távul,
Hogy szerelmet nyerheténk egymástúl.

Többet szólnom dolgunkról nem szükség,
Elég, hogy megvolt minden édesség,
Ölelgetés, csók, tánc, gyönyörűség,
Ékes beszéd, tréfálás, nevetség,
Ki ugyan nem elég
Bús szívemnek, mert ég,
De versemben itt légyen immár vég.

Kurta oktaván a sovány böjtben,
Pozsony városából kimentemben
Szerzém ezeket ilyen versekben
Táncnótára egy kised énekben,
Az másfélezerben
És nyolcvankilencben,
Hogy bécsi virág juta eszemben.

Bécsben jelent meg a *Tíz okok* 1606-ban, majd 1607-ben, Balassi istenes énekeit is kinyomtatták 1633-ban, ám ez a kiadvány krúdában (töredékben) maradt.

A város helyén már régen megtelepedett az ember. A Római Birodalom időszakában Vindobona néven légiós tábor állt itt. A 12. században a Babenberg hercegek székhelyükké tették. A város egyik jelképének, a Stephansdomnak az alapkövét 1114-ben tették le. A bécsi egyetemet 1365-ben alapították. Mátyás király 1485-ben foglalta el, és haláláig, 1490-ig a magyar király székhelye volt. I. Ferdinánd, Magyarország és Csehország királya a Német-római Birodalom császári székhelyévé tette. Bécs 1529-ben ostromolta először a török sereg, második sikertelen ostroma 1683-ban indította el Magyarország felszabadítását a Török Birodalom hódítása alól. A török fenyegetések elmúltával ragyogó barokk korszakát élte a város.

Szent István-székesegyház

Következő oldal: Kohlmarkt és a Hofburg, Bécs

LENGYEL KIRÁLYSÁG ÉS LITVÁN NAGYFEJEDelemség
(MA: LENGYELORSZÁG)

Barczewo (Wartembork)

Amikor elkezdtem fotográfiai zárandokutamat Balassi Bálint nyomdokán, a lengyelországi úticélok tekintetében nagy segítségemre volt az egykori krak-kói főkonzul, Kovács István és szerzőtársa, Mitrovits Miklós Magyar emlé-kek Lengyelországban című könyve. Ebbent találkoztam először Barczewo nevével és Báthory András, egykoron Warmia püspöke és testvére, Boldizsár reneszánsz síremlékével, több száz kilométerre a magyar határtól. Lengyel művészbarátaim meghívására utaztam a Mazuri-tóvidékre egy művésztelep-re, ezáltal lehetőségem nyílt meglátogatni a települést és a Szent András-templomban lévő Báthory-kápolnát. Szerencsém volt, a templomban éppen takarítottak, így zavartalanul dolgoz-hattam. A ferences rend tulajdonába másfél száz év után visszakerült temp-lom látott már szebb időköt is, ezt bizonyítják berendezései és a feltárt, megmaradt faliképek is.

Balassi 1590 végén, 1591 elején a warmiai Barczewóban felkereste somlyói Báthory András (1562/63?, Somlyó – 1599. november 3., Csíkszentdomokos), bíborost, warmiai püspököt. Barczewo a régió egyik fon-tos politikai és kulturális központja volt. Balassi Zamoyszki lengyel kancellárhoz a török háborúban való

Előző oldal: Kwidzyn német lovagrendi vár, itt van a középkori Európa legnagyobb, 25 m magas danskere, torony alakú illemhelye

Báthory András (1563 – 1599) bíboros, warmiai püspök

Báthory Boldizsár (1555 – 1594)

részvétel dolgában írt levelében Báthory Andrást neve-zi meg az egyik olyan lengyel főúri személynek, aki őt Lengyelországba hívta.

Báthory András Itáliát megjárta, igen művelt főpap volt, udvarában különböző nemzetiségű művészek, tudósok voltak. Nagybátyja, Báthory István erdélyi fejedelem, majd lengyel király halála után a bíboros püspök udvara részben átvette azt a szerepet, melyet korábban a királyi udvar töltött be. Gyakran vendeges-kedett itt az elhunyt király két bizalmi embere, Wesse-lényi Ferenc és Berzeviczy Márton is. Báthory András a braniewói jezsuita kollégiumba érkező magyarok fő patrónusa volt.

Nem érdektelen a – korra oly jellemző – testvér és unokatestvér viszonyt vázolni. Miután Báthory Zsigmond (1572. március 20. Várad – 1613. március 27. Libochovice) erdélyi fejedelem, András és Boldizsár unokatestvére 1594 nyarán lemondott az erdélyi feje-delemségről, utóda Báthory Boldizsár lett. Nem sokáig. Báthory Zsigmond Bocskay István támogatásával visz-zatért Gyulafehérvárra, és 1594. augusztus 28-án véres erőszakkal visszavette a hatalmat. Boldizsárt Szamos-újvárra szállították, és szeptember 11-én megfojtatták. A *Lugossy-kódex* megőrizte Boldizsár rabságában írt versének egy töredékét:

Ez éneköt siralmiban,
Bátori Bodisár bánattyaban
Gyula várban kínjaiban,
szerzötte kilencven négyben.
Finis

Báthory Zsigmond 1598. márciusában Rudolf javá-ra, majd 1599. márciusában unokatestvére, Báthory András bíboros javára újra lemondott a trónról. András uralkodása sem tartott sokkal tovább, mint bátyjáé. Vi-téz Mihály havasalföldi vajda hűbéri esküjét megszeg-ve megtámadta, és a sellenberki csatában 1599. október 28-án legyőzte. A menekülő Báthory Andrást Csík-szentdomokos határában székely parasztok és katonák ölték meg, 1599. november 3-án.

Jegyezzük meg, a somlyai Báthoryak távoli rokonai a Balassáknak, Báthory Zsigmond anyai nagyanyjának

testvére Sulyok Anna, Balassa János felesége, Balassi Bálint anyja.

Báthory András 1598-ban Barczewóban, a Szent András ferences templomban az ekkor már halott öccse és maga számára márványból monumentális síremléket emeltetett. A sors sajátossága, hogy egyiküket sem ide temették, a gyönyörű műalkotás máig üres. Báthory Boldizsár mumifikálódott testét a 18. században találták meg a szamosújvári kápolna oltára alatt, Báthory András holttestét ellenfele, Vitéz Mihály vitette Gyulafehérvárra, ahol a székesegyházban fejedelmi pompával temették el.

Barczewót 1325 után alapították. A litván hadak első erődítményét 1354-ben lerombolták. Az újjáépült település 1364-ben városi jogokat kapott a warmiai püspöktől, aki a vidék ura volt. A város 1440-ben csatlakozott a németellenes Porosz Konföderációhoz, amelynek kérésére 1454-ben IV. Jagelló Kázmér király bejelentette a régió és a város csatlakozását a Lengyel Királysághoz. A Német Lovagrend és Lengyelország közt dúló tizenhárom éves háborút lezáró, 1466-ban Torunban megkötött békeszerződés értelmében egész Warmia is a Lengyel Királyság része lett. 1538-ban Barczewóba látogatott Nicolaus Copernicus, aki a káptalan képviselőjeként kísérte warmia püspökét. Lengyelország 1772-es első felosztásának eredményeként a várost Poroszországhoz csatolták. A II. világháború után lett újból Lengyelország része.

Borosló (Wroclaw)

Az 1989 őszi nagy pozsonyi tüntetésen készült fotóimnak köszönhetően kerültem először Wrocławba. Az itteni fotóklub által rendezett politika témájú fotópályázaton díjat nyertem a képekkel. Meghívtak egy fotóworkshopra. Már ekkor megfogott a város, igaz, hogy látszott rajta a szocializmus tisztes szegénysége, amely az egész Lengyelországot sújtó évtizedes „katonai” irányítás után alakult ki. Itt találkoztam először a munkaügyi hivatal előtt sorban álló állástalanokkal. Eltelt több mint három évtized a következő látogatásom előtt. A győri Art World Hungary Egyesületnek, amelynek magam is tagja vagyok, a város szülöttje, Jolanta az alapító elnöke, így rábeszéltem az útra. Leveleztem a Mária Magdolna-templom, a Vatikántól független lengyel ókatolikus egyház plébánosával, és engedélyt kaptam Balassi Bálint fia, János epitéfiumának fotózására a templomban. Megérkezésünkkor a plébános örömmel fogadott bennünket, és sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy időnként megjelennek magyarok a templomban és megállapítják, hogy restaurálni kellene az évszázadok

által megoiselt síremléket, majd elmennek, és nem történik semmi. Elmondása szerint örömmel vennék a felújítást, büszkék arra, hogy ilyen jeles magyar család sarja nyugszik templomukban.

Az adventi időszakban utaztunk fotózás céljából Wroclawba. Bízva abban, hogy esetleg a havazással kapcsolatban is szerencsénk lesz. Érkezésünkkor köd fogadott, amely misztikus hangulatot kölcsönzött a városnak, és amelyet később csendes eső váltott fel. A főtéren, amely a krakkói után a második legnagyobb az országban, és ahol a csodálatos gótikus városháza áll, valamint a környező tereken hatalmas, rendkívül hangulatos karácsonyi vásár fogadott bennünket, sok nézelődővel, köztük számos német és angol nyelvű turistával. Másnap ragyogó napsütésben indultam munkára az óvárosban. Délelőtt a vásár házai még zárva voltak. Csodálattal néztem a főtér házait. Jót tett a városnak lengyel gazdaság dinamikus fejlődése és a jól felhasznált EU-s támogatások. Felújított házak, épületek, közterek. Vendégekkel megtelt éttermek, kávézók. Meglátszik, hogy Wroclaw egyetemi város; első felsőoktatási intézményét 1702-ben I. Lipót császár alapította, ma pedig közel két tucat egyeteme, főiskolája van a városnak.

A Katedrális-sziget egyik hangulatos kávéházában melegek várta az esti fényekre, hogy hangulatos képet tudjak készíteni a gótikus templomok és egyházi épületek szegélyezte utcáról, és elgondolkodtam, milyen középkori értékektől fosztott meg minket, magyarokat a török elleni küzdelem másfél évszázada, majd az azt követő barokkosítás.

Miután Balassi Bálint 1594. május 30-án Esztergomban elhunyt, gyermeke, Jánoska (anyja, Ruszkai Dobó Krisztina már 1590-ben meghalt) árva lett. Az 1594-es jezsuita évkönyv írója szerint Balassi halála előtt Esztergomból levelet írt Mátyás főhercegnek, azt kérve, hogy gondoskodjék ekkor nyolc és fél éves fia neveltetéséről, akit a jezsuiták iskolájába szánt. Levelét gyóntatójára, Dobokay Sándorra (1567–1613) bízta. Balassi akarata azonban nem teljesült, családja tagjai, Jánoska gyámjai nem katolizáltak. 1594. augusztus 9-én, Liptóújrátott Balassa Mária, férje, Paczoth András és Balassa Anna ünnepélyes szerződésben kötelezték magukat Jánoska védelmére. „Mindenek ellen kezünk között híven megtartjuk és meg is oltalmazzuk”. A szerződés mintegy válasz Bálint végakarata: a család nem tűrhette, hogy egy Balassi-sarjadék a jezsuiták kezére kerüljön.

Jánoska fölcseperedett, Balassa Mária és férje, Paczoth András nevelte fel. A kis Balassi János 13 évesen az erdélyi udvarba került, majd 1601 szeptemberétől Boroszlóban tanult, protestáns iskolában. Neveltetése iránt Náprági/Naprágyi Demeter különös érdeklődést tanúsított, 1597-ben (ekkor Náprági erdélyi püspök) így ír Balassa Máriának: „Balassi Jancsit azért említem [...] hogy Kegyelmedet megszabadítsam gondjától és ömagából, ha Isten éltetne, embert tennék.” Báthory Zsigmond leendő kancellárja intézhette úgy, hogy „Balassi Jancsi” 1589 januárjában már Gyulafehérvárott volt.

Végrendeletében Dobó Ferenc öt tette meg fő örökösének. Így tehát, ha nem is Balassi Bálinté, de végül fiáé lehetett volna Patak vára és a hatalmas Dobó-vagyon. Azonban 1601. december 18-án Boroszlóban 16 évesen Balassi János meghalt. Vele halt ki a családnak ezen ága.

A boroszlói Mária Magdolna-templomban Balassi Jánoska síremléke — a templom belsejét leromboló II. világháborús pusztítások ellenére — szerencsésen megmaradt. Késő reneszánsz jellegű márványfaragvány, amelyet Dobó Ferenc készíttetett. A táblát szárnyas angyalalakok fogják közre. A tábla kerete fölött ott volt a Balassi-család címere (bölényfej, félhold és csillag), amely azonban a II. világháborúban megsérült.

A sírfelirat röviden elmondja a Balassi család történetét. A rekonstruált latin szöveg magyar fordítása:

AZ ELHUNYT ÖRÖK EMLÉKEZETÉRE

Nemes és nagyságos gyarmati báró Balassa Jánoséra, akinek apja, Bálint, nagyapja, a néhai Balassa János – egykor Zólyom vármegye főispánja és kapitánya, valamint Szent Császári és Királyi Felség tanácsosa –; továbbá anyja, a néhai legillusztrisabb és nagyságos Dobó Krisztina úrnő gyermekeként született. Krisztina a néhai legillusztrisabb, tekintetes és nagyságos ruszcai Dobó István úr leánya volt, aki Erdélyország vajdája, a széke-lyek ispánja és Bars vármegye főispánja, valamint a már régen elveszett egri várnak a nevezetes török ostrom idején legyőzhetetlen megőrzője és főkapitánya, s ugyancsak a Szent Császári és Királyi Felség tanácsosa volt.

János ősi magyar apai nemzetsége Krisztus születése után az 1229. évben kiváltképpen hősie katonai ére-nyei révén emelkedett a bárói rangig, majd az utódok során keresztül, apai és anyai ágon egyaránt, hercegi, vajdai, ispáni és a virágzó Magyar Királyság egyéb tisztségeivel és méltóságával ékesítve mind a mai napig dicsőségesen növekedett és terjeszkedett. Mindezt számos kiváltságlevél, évkönyv, Magyarország történetei és a dicső királyok tanúságtételei bizonyítják.

Balassa János (1585 – 1601) síremléke a Mária Magdolna-templom jobb oldali falán

Apja, Bálint, Esztergom várának ostrománál, édestestvére, Ferenc pedig – aki Tokaj várának magyar végvári vitézei és a Szent Római Birodalmi és Királyi Felség mezei hadának kapitánya volt – a hatalmas tatár kán ellen vívott portyázó ütközetben esett el ugyanazon 1594. esztendőben. A korábbi háborúk viszontagságai és csatái közepette Isten dicsőségéért, a haza oltáraiért és tűzhelyeiért, az édes utókorért és az egész kereszténységért vitézül harcoltak, maguk után egyetlen örökösként a fent említett Jánost hagyva, aki apai és nagyapai erényeik követője volt.

Ugyanezen János, életének 16. évében, tanulmányok és nyelvek elsajátítása céljából e városba költözvén, 1601. december 18-án a sorsnak engedve elköltözött az atyákhoz.

A legillusztrisabb, tekintetes és nagyságos ruszcai Dobó Ferenc báró, Sárospatak, Léva, Szerednye, Lednice stb. várainak ura, a már említett Bars vármegye főispánja, a Magyar Királyság Duna inneni alsóbb részeinek főkapitánya és a Szent Császári és Királyi Felség tanácsosa; a fent említett néhai Dobó István úrnak, Erdély egykori vajdájának fia; elhunyt unokaöccsének, Balassa Jánosnak, említett kedves nővére fiának, gyászában és szeretetéből, saját költségén emeltette és állíttatta ezen emlékművet 1602. szeptember 1-jén.

Eltemettetett 1602. március 14-én a szomszédos kő alatt.

Wrocław már régóta vásározó hely volt, amikor először egy 10. században írt krónikában megjelenik neve. A 990-es években a Lengyel Fejedelemség fennhatósága alá került, 1138-ban Szilézia fővárosa lett. A mongol hadak 1241-ben kirabolták és felgyújtották a várost. Az újjáépítés után, 1262-ben városi jogokat kapott. A Visegrádi Királytalálkozón való megegyezés szerint a Cseh Királyság része lett 1335-ben. Első ábrázolása Hartmann Schedel nürnbergi világkrónikájában jelent meg, 1493-ban. Sziléziával együtt 1469–1490 között Magyarországhoz, Mátyás király birodalmához tartozott, ekkortájt kapta a magyar nevét, Boroszlót. Mátyás házasságon kívül született fia, Corvin János édesanyja boroszlói származású polgárlány volt. Mátyás király halálától a város az 1740-es évekig ismét Csehország, ezzel együtt 1526-tól a Habsburg Birodalom része lett. Ettől kezdve a város lakói, bár legalább felük szláv származású volt, nyelvükben mindnyájan németté váltak. Mária Terézia az osztrák örökösödési háborúban elvesztette Sziléziát, és a terület a Porosz Királysághoz, majd a Német Császársághoz került. A II. világháború végén a németek erőddé alakították Wrocławot, amely csak 1945. május 7-én adta meg magát. A harcokban a város 70%-a elpusztult. 1945 után Wrocław Sziléziával együtt Lengyelország része lett. Az 1960-as évektől kezdve a történelmi belvárost fokozatosan újjáépítették. Csaknem minden műemléképületet megmentettek, 2006 óta a város az UNESCO Világörökség részét képezi.

A Wrocław Egyetem barokk épületegyüttese

Dudith András síremléke, Szent Erzsébet — bazilika

Braunsberg (Braniewo)

Felhős, hűvös téli időben érkeztem a Balti-tenger partjától és a kalinyingrádi orosz határtól néhány kilométer távolságra lévő kisvárosba, amely sokat megőrzött középkori múltjából. Szeretek olyan időben fényképezni, amely másokat elriaszt. Ottjártamkor épp állványzat borította a Szent Katalin-bazilika szentélyét. Restaurátorok dolgoztak az 1346–1442 között, a város központjában épült gótikus templom felújításán, amely a II. világháborúban majdnem teljesen megsemmisült. A felhős, hűvös téli napon gyorsan megtaláltam a nem messze lévő egykori jezsuita kollégiumot, az árkádok alatt a jeles oktatók és diákok emléktábláival. Büszkén olvashatjuk közöttük Balassi Bálint nevét is. Jelentős részletek maradtak fenn a várost egykoron védő falakból, így némi fantáziával képet alkothatunk a középkori településről.

Balassi 1590 végétől vagy 1591 elejétől a braunsbergi (braniewói) jezsuitáknál tartózkodott. Legalábbis ez valószínűsíthető egy Rimay Jánosnak Braunsbergből írt, 1591 januárjában kelt levele alapján, amellyel újévi ajándékként verseket és két könyvet is küldött.

Előző oldal: Wrocław főtere a gótikus Városházzal

A levél két, egymással nem teljesen azonos változatban ismert, Rimay egyrészt idézi a tervezett Balassi-kiadás előszavában, másrészt (és kicsit másképpen) idézi a Nádasdy Tamásnak ajánlott apológiatöredékben. Az nehezen hihető, hogy Balassi két, nagyjából szó szerint azonos levelet írt volna, bizonyos, hogy Rimay stilizálási gyakorlatának maradt ránk két példánya.

A levél egykori létezését bizonyítja, hogy az elején említett, Rimaynak küldött két könyv közül az egyik, Machiavelli *Disputatio de Republica Romanorum* című műve 1938-ban, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum Könyvtárából előkerült, s a provenienciáról két bejegyzés is tanúskodott: „*Generoso domino Joanni Rimaj Hunc librum perpetui signat’(?) amoris*” — ebben Balassi kézírását vélte felismerni a könyvet felfedező Herepei János, továbbá Rimay írásával: „*Hunc librum Generosus ac Magnus Dominus Valentinus Balassa de Gyarmath mihi Joanni Rimaio Craccouia Mense Januario Anni 1591 eo fine misit, ut ...*

Joan. Rimai mp.”

Mivel a braunsbergi tartózkodás egyetlen emléke az innen írt levél, esetleg lehet jelentősége annak az eltérésnek, hogy Rimay előszava „prusországi Pranszpergából”, azaz Braunsbergből, az említett sepsiszentgyörgyi példány bejegyzése Krakkóból küldött könyvről tudósít.

A braunsbergi tartózkodást azonban semmiképpen sem szeretnénk kétségbe vonni, erről Rimay akkor is tudhatott, ha a szóban forgó levél történetesen nem Braunsbergben, hanem Krakkóban íródott. Az ellentmondást nem tudjuk feloldani.

A német, lengyel, svéd, dán, litván, norvég, finn, észt stb. diákok mellett állandó kis magyar kolónia is létezett itt. Elmélkedésre, vallásos áhítatra és a szellem fényűzésére egyaránt alkalmas hely volt a braunsbergi jezsuita kollégium, még a katolikusokkal kevésbé szimpatizáló, református Szepsi Csombor Márton is igen nagy elismeréssel szólt róla:

„Braunsberga Pruzországnak Pogesamia nevű részében épült szép módjával az Passarege folyóvíz mellett, ki az ó- és újvárost az várral együtt egymástul elszakasztja és nagy közel annak utána az tengerbe szakad. Situsa ez városnak az én ítéletem szerint vagy on legszebb és zsírosabb részén ez országnak, szép apró házakkal megrakattatott, vagy on az apácáknak egy klastroma és egy temploma benne, az jezsuitáknak pedig szép és nevezetes kollégiuma, ebben eleitől fogva az magyar úrfiak, főképpen az erdélyiek tanultak. Mindenféle tudományokkal tündöklök ez skóla, minden arsnak külön-külön szép auditórium, ott létemben az pátérek negyvenhatan voltak, kik bennünket emberséggel fogadtak, az skólának minden részeiben elhordoztak, vittek az bibliotékába is, az mely szép könyvekkel rakva; azok között vagy on egy régi írott Biblia is [...] Felette nagy disciplinában tartják az deákokat, kik gyakorta kétszáz, néha háromszáz is vannak, naponként az templomban kétszer könyörgésre kicsinytől fogván nagyig bémenni, és módjuk szerint Istenüket tisztelik.

Az skólán kívül hálók nem szabad [...], akik közülük maguk pénzén nem élnek, csak az pápa bursájába járnak, ki negyven tart, az kollégium pedig harmincötöt, néha többet, néha kevesebbet. [...]

Az parochiale templom felette szép és nagy oltárokkal igen fényes, azok között pedig vagy on egy Krisztus képe, kit nagy mesterséggel egy oltár köré állattak, az vasszegek és dárda miatt lőtt öt sebhelyekből vasakat, melyeket veresen megfestettek, meggörbítvén nyújtottak egy pohárba oly módjával, hogy alig hitetheti ember el magával, hogy vér nem folya ki belőle. Az belső város számlálja magát Pruzországnak szabad városai közé; az külső pedig az varmi püspökséget (kiben Báthori András, ki erdélyi fejedelemségben hala meg, uralkodott) ismeri urának lenni. Nincsen egész Pruzországnak oly város, ki az ó hitet és erkölcsöt annyira megtartaná, mint ez, mert holott Pruzországnak elbbi ruházatját és szolását elhagyta [...], ez mind az kettőt megtartotta, és semmi aranyláncokban, gyűrűkben, selyemruhákban nem gyönyörködik, az veres gerezna náluk, mint szintén az Szepesben, szokott dolog, nem kevélyek, az római vallásnak igen oltalmazói, vagy on mindazonáltal immár az városon kívül egy Lutheranium templom is. Serük jó, melyet az én egészségemnek megtartására Pruzországnak legjobbnak ismertem.”

Talán Braunsberghez, a nagy tenger morotvájánál, azaz a Visztula lagúnájától pár kilométerre fekvő városhoz köthető Balassinak „*az tenger partján, Oceanum mellett*” írt verse.

**KÖNYÖRÖG ISTENNEK, HOGY BUJDOSÁSÁBAN VISELJE
KEGYELMESEN GONDJÁT, S TERJESSZE IS REÁ ÚJOBB ÁLDÁSÁT**
[az nótája az „Régi siralmas”]

Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam,
Viseld gondomot, vezérld utamat, mert csak rád maradtam.

Gyermekségemtől fogván egyedül csak tetőled vártam,
Mint atyja után fiú, kiáltván könyörögvén jártam.

Most is csak benned reménségemet, Uram, helyheztettem,
Magam rád hadtam, s rád támaszkodtam, tealád vetettem.

Mi hasznod benne, hogyha veszelre jutok kétség miatt,
Kit fiad által hozzád váltottál mint fogadott fiat?

Hallgass meg azért te nagy nevedért én könyörgésemben,
Mutasd meg jódót, sok áldásidot az én szerencsémben!

Add meg énnékem én reménségem szerint való jódót,
Áldd meg fejemet, ki bízik benned, viseljed gondomot!

Az szép harmatot miként hullatod tavasszal virágra,
Sok jódót, Uram, úgy hullasd reám, te régi szolgádra,

Hogy mind holtomig szívem légyen víg, téged magasztalván,
Mindenek előtt s mindenek fölött szent nevedet áldván.

Ezeket írák az tenger partján, Oceanum mellett,
Kilencvenegykor mikor jedzettek másfélezer felett.

Braniewót és a környező Warmia régiót 1243-ban a Német Lovagrend az újonnan létrehozott Warmiai Püspökségnek adományozta. Székesegyházat építettek és püspöki rezidenciává tették meg Braniewót, amely 1254-ben városi kiváltságokat kapott. 1261-ben, a Német Lovagrenddel szembeni második porosz felkelés során elpusztult. Lübeckből érkező telepések építették újjá 1273-ban, 1284-ben újra városi kiváltságokat kapott. Warmia legfontosabb kereskedelmi és kikötővárosaként, a Hanza-szövetség tagjaként Braniewo felvirágzott. A város a Porosz Konföderáció egyik alapító tagja volt, amely ellenezte a teuton uralmat, és 1454-ben a Lengyel Királysághoz csatlakozott. A katolikus hit védelmében és a reformációval szemben Stanislaus Hosius herceg-püspök (1504–1579) behívta a jezsuita rendet, és megalapította a Collegium Hosianumot. Lengyelország felosztása után, 1772-ben Braniewo Poroszország részévé vált. A II. világháború végén a város 80%-a elpusztult. 1945 után a régió újra Lengyelország részévé vált.

Dancka (Gdańsk, Danzig)

Gyerekkoromtól csodálattal tekintettem a Balti-tenger egyik legszebb városára, Gdańskra. Első alkalommal 2012-ben volt szerencsém eljutni a városba, amikor meghívást kaptam egy művésztelepre a Balti-tenger partjára. Ekkor még két napra volt szükségem, hogy eljussak Ötvenytől a tengerig. Majd években keresztül vezettem fotóworkshopokat Lengyelország északi részén, a tengerparton. Ebben az időben leggyorsabban a Csehországon és Németországon keresztül vezető autópályákon lehetett eljutni oda. Amikor autóval jártam Balassi nyomában, elgondolkodtam: valóban felgyorsult az idő, a világ. A vasút megjelenése előtt a leggyorsabb szárazföldi közlekedési eszköz a ló volt, a maga 5 – 7 km-es óránkénti sebességével; naponta 40 – 50 kilométert lehetett megtenni vele. Lakóhelyem, Ötveny és Gdańsk 950 kilométerre van egymástól, ez az út lóháton kb. 3 hétig tartana. Napjainkban csak felhajtok Győrnél az autópályára, és az új lengyel gyorsforgalmi úton 10 – 12 óra alatt Gdańskba jutok.

Balassa János halálakor Balassi Bálint éppen hazafelé tartott a Keleti-tenger partján fekvő régi Hanza-városból. Báthory lengyel királlyá koronázása után Poroszország behódolt ugyan, ám Dancka városa nem. Báthory 1576 nyarán kezdte el a város környékének pusztítását, szeptemberben pedig vesztegzárat rendelt el. Balassi is Báthory seregében harcolt Dancka alatt.

Gdańsk nevét először 999-ben említi Prágai Szent Adalbert legendájának szerzője. Hamarosan a megalakuló Lengyel Királyság része lett. A városban 1260 óta minden évben megtartják a Szent Domonkos napi vásárt, amely napjainkra háromhetes eseménnyé nőtte ki magát az Óvárosban. Gdańsk 1263-ban kapott városi jogokat. A Német Lovagrend 1309-ben csatolta területéhez, és egészen 1454-ig meg is tartotta a várost. Ebben az évben Gdańsk a Lengyel Királysághoz csatlakozott, és IV. Jagelló Kázmér király egyúttal abban a privilégiumban részesítette a várost, hogy saját pénzt verhetett és ellenőrzés nélkül szállíthatott árut a Visztulán Lengyelországból, Litvániából és Oroszországból. Báthory István lengyel király 1577-ben megerősítette a város privilégiumait. A terület Lengyelország első felosztásakor a Porosz Királyság része lett. Miután Bonaparte Napóleon 1807-ben elfoglalta Gdańskot, megkezdődött az első szabad városi korszak, megalakult a Danzigi Köztársaság, majd a bécsi kongresszust követően újból porosz fennhatóság alá került. 1920-tól a versailles-i békeszerződés értelmében Danzig Szabad Város néven különleges státuszt kapott. Gdańsk kikötőjében 1939. szeptember 1-jén a Schleswig-Holstein csatahajó a Westerpaltéra leadott sortűzével kezdődött a II. világháború. 1945-ben a Lengyelországhoz visszakerült város 80%-a elpusztult a harcokban. 1970 decemberében a Lenin Hajógyárban sztrájk kezdődött, 1980-ban az augusztusi egyezmény lezárta a tiltakozások és sztrájkok hullámain, és megalakult a Szolidaritás Független Szakszervezet Lech Wałęsa vezetésével, aki 1983-ban Nobel-békedíjat kapott, s a Lengyel Köztársaság elnöke volt 1990–1995 között.

Dębno

Amikor elkezdtem az anyaggyűjtést a könyvhöz, be kell vallanom, Dębno felkutatásával megszenvedtem. A térképen ugyanis több azonos nevű helység található. A legtávolabbit könnyedén kizártam, mivel Balassi korában a Német-római Birodalom területén helyezkedett el. De még így is maradt kettő, viszonylag közel egymáshoz. Nagy segítséget jelentett a Magyar emlékek Lengyelországban című könyv, amelynek köszönhetően sikerült meghatároznom a település elhelyezkedését. Kellemes nyári időben érkeztem a reneszánsz kastélyhoz, amelyet ma hatalmas park, egykoron valószínűleg tó vett körül. Örömmel találkoztam Balassi emléktáblájával és egy kis „Balassi-szentélyel” a várban.

A 14. században földvár állt a mai épület helyén. A késő gótikus vár 1470–1480 között készült el, majd 1586-ban reneszánsz stílusban építették újjá. Ekkor Báthory István király hűséges emberének, a magyar nemes Wesselényi Ferencnek és feleségének, Sárkándy Annának a tulajdonában volt. A várat az évszázadok folyamán számos lengyel nemesi család birtokolta, de az épület megőrizte eredeti formáját: a mai napig négy téglalap alakú részből áll, amelyek egy belső, téglalap alakú udvart vesznek körül, amelyben kút is található.

Előző oldal: Gdańsk középkori kikötője az Ó-Motława folyó partján

Dukla

Téli, de havazás nélküli időben haladtam egy kamionkonvoj nyomában, Szlovákiában, a Duklai-hágóra vezető serpentinén. A lassú haladás közben volt időm eltűnődni azon, hogy a Kárpátok egyik legalacsonyabb hágóján egykor kereskedők, katonák keltek át, és ádáz csaták dúltak érte. A lengyel oldalon hó fogadott. Az eltelt hetekben folyamatosan figyeltem a környék webkameráit, mikor esik friss hó azon a vidéken, ahová Balassi János menekült családjával Pozsonyból való szökése után. Szerettem volna havas képeket készíteni a könyvbe a vidékről. A nap éppen kisütött, fénypáasmákat húzva a felhők közül, de az előrejelzések szerint még havazás volt várható. Örömmel állapítottam meg: nem hiába határoztam úgy előző nap este, hogy elindulok Kamieniec vára felé. A középkori Duklából mára nem sokat találni, az évszázadok során dúló csaták megtették hatásukat a vidéken.

A lengyelországi Dukla városa körülbelül 17 km-re található a Dukla-hágótól, itt húzódik a Szlovákia és Lengyelország közötti határ.

Duklát az úgynevezett magyar úton alapították, amelyen keresztül magyar bort importáltak Lengyelországba. A Balassa János által megvásárolt birtokok Dukla környékén voltak, a Balassák bizonyára itt is megfordultak.

Duklát 1336-ban említik először, városi kiváltságokat 1373-ban kapott. Egy évszázaddal később, 1474-ben Hunyadi Mátyás magyar király hadai dúlják fel. A városban 1595-ben III. Zsigmond király vámhivatalt állíttat fel. A település a 17. század elején fontos szerepet töltött be a tokaji bor lengyelországi kereskedelmében. 1657-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelem hadai, a 18. században pedig számos tűzvész pusztította. Dukla hanyatlásnak indult. 1742-ben a város Jerzy August Mniszech tulajdonába került, aki feleségével regionális kulturális központtá fejlesztette, színházzal, zenekarral, szabadkőműves páhollyal. A Lengyel Királyság 1772-es felosztása után a Habsburg Birodalom része lett. 1849-ben a magyar forradalom és szabadságharc leverésére induló orosz csapatokat vezető II. Miklós cár is megállt a városban. Az 1800-as évek második felében számos kolerajárvány sújtotta, a vasút is elkerülte a várost, így tovább hanyatlott. Mindkét világháborúban súlyos harcok dúltak a környéken, Dukla 1944-ben 80%-ban elpusztult. A város leghíresebb szülöttje Duklai János, Lengyelország és Litvánia egyik védőszentje, aki 1414-ben látta meg a napvilágot. II. János Pál pápa 1997-ben látogatta meg Duklát, és a közeli Krosnában egymillió hívó előtt avatta szentté Duklai Jánost.

Frauenburg (Frombork)

Braniewóban fényképezve, Balassi Bálint nyomában járva úgy gondoltam, kár lenne kihagyni a néhány kilométer távolságra lévő várost, Fromborkot, ahol Kopernikusz megalkotta a heliocentrikus világképet, és amelynek katedrálisában található a tudós síremléke. Nincs írott nyoma, hogy a magyar költő megfordult volna a városban. Sok minden az évszázadok homályába vész. Nem tudhatom, hogy e korszak emberei, köztük Balassi Bálint számára mennyire volt fontos egy-egy híres személyhez kapcsolódó város meglátogatása. Napjainkban könnyebben tájékozódunk, jobban rálátunk a korra és Kopernikusz munkájára. Gyerekkoromban a Füles magazinban jelentek meg képregények, emlékeimben megmaradt egy Kopernikuszról szóló sorozat. Ezért döntöttem úgy, hogy meglátogatom Fromborkot, a középkorban jelentős központot, amely napjainkban csendes kis település, különösen télen. Az eget sötét felhők uralták, talán így szeretett volna emlékeztetni a viharos történelmű városa, amelyet Lengyelország történelmi emlékhelyének, „Warmia gyöngyszemének” tartanak.

A Német Lovagrend területén lévő Frombork első írásos emléke 1278-ból származik, 1310-ben városi jogokat kapott mint a Hanza-szövetség tagja. Téglagótikus katedrális 1329–1388 között épült, és az évszázadok során többször bővítették, újjáépítették. A Lengyel Királyság és a Német Lovagrend háborúja során, 1414-ben kifosztották és felégették. A várost 1440-ben csatlakozott a Német Lovagrend-ellenes Porosz Konföderációhoz, majd 1454-ben a Lengyel Királyság koronájához. A Német Lovagrend ugyanebben az évben visszafoglalta, majd 1455-ben újból lengyel fennhatóság alá került. A várost 1466-ban a második toruni béke kapcsolta végleg Lengyelországhoz. Frombork a Warmiai Püspöki Fejedelemség fontos városává és a Királyi Poroszország tartomány részévé vált. A középkorban a lakosok főként kereskedők, földművesek és halászok voltak. A város leghíresebb lakója a csillagász és matematikus Nikolausz Kopernikusz volt, aki kanoniként élt és dolgozott itt 1512 – 1516, majd 1522 – 1543 között. A csillagász Fromborkban írta korszakalkotó művét, a *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Az égi pályák körforgásairól) című művét, amely 1543-ban, halála előtt jelent meg. A város súlyos veszteségeket szenvedett el a lengyel–svéd háborúk során, az 1600-as években. Lengyelország 1772-es első felosztása után Fromborkot a Porosz Királyság foglalta el, és az újonnan létrehozott Kelet-Poroszország tartomány részévé vált. A II. világháborúban a település 70%-a elpusztult, 1945-től Lengyelország része lett, 1966 – 1973 között, Kopernikusz születésének 500. évfordulójára, újjáépítették.

Kamieniec (Kamenyec)

Krosnóban, a szállásom ablakán reggel kitekintve örömmel tapasztaltam, hogy éjjel újból elkezdődött a havazás, amely még most is tart. Az autót 15 – 20 centiméter friss hó borította. Beállítottam a GPS-ben úticélm koordinátáit, és elindultam. Sűrű hóesésben haladtam, csodáltam a tájat és figyeltem a kijelzőn megjelenő útvonalat. Egy kereszteződésben befordulva meredek és még előttem járatlan útszakaszhoz értem, amelyen hasznosnak bizonyult, hogy az autóm 4x4 meghajtással rendelkezik, így szép nyugodtan felkapaszkodtam a több kilométer hosszú kaptatón. Megérkeztem! Nagy nehezen sikerült a sűrű havazásban felfedezni a várrom körvonalait. Élveztem a látványt, jólesett a téli időben a vár körüli fotózás. Közben a hóesés megállt, és kisütött a nap, az égbolt csodálatos kék színben ragyogott, szikrázott a hó. Fantasztikus látvány fogadott a környező hegyoldalakon és a vár alatt elterülő tájon.

1570 májusában a Habsburgok pozsonyi fogságából megszökö Balassa János 10000 lengyel forintért zálogként megvásárolta Wojciech, Jan és Stanisław Kamienieckitől Kamieniec várát és az alatta fekvő Odrzykoń falut, Żmigród mezőváros felét pedig 4000 forinton Balassa Jánosné Sulyok Anna nevére vették.

E birtokvásárlások azt bizonyítják, hogy a Balassa család hosszabb lengyelországi tartózkodásra, száműzésre rendezkedett be. 1570 tavaszán együtt volt itt a család minden tagja.

Balassa Jánosnak a lengyel belpolitikában azért lehetett jelentős szerepe, mert az egyik legfontosabb lengyel vár lett az övé.

Kamieniec tiszttartója Szkárossy György volt. 1578-ban Balassi Bálint nem csupán szidalmazta, de alaposan el is verte, majd bebörtönözte. Az eset hátterében nemcsak az állt, hogy a tiszttartó nem tudott vagy nem akart a kamienieci javakkal elszámolni, hanem Balassinak egy gyermekkori sérelme is: apja egykoron Szkárossy miatt fenyegette meg.

Balassi Bálint Kamieniec várában, tizenhét-tizennyolc évesen fordította le a német evangélikus lelkész, Michael Bock művét szegény, száműzött szülei vigasztalására. 1572-ben nyomtatásban is megjelentette, *Beteg lelkeknek való füves kertcske* címmel. Ez költőnk egyetlen olyan műve, amelyet még életében kinyomtattak.

Az is igen valószínű, hogy Jakub Lubelczyk lengyel költő *Blohoslaw nas nasz Panie* című zsoltárát itt és ekkor fordította:

HARMINCKETTŐDIK

egy lengyel ének igéről igére és ugyanazon nótára: „Blogostaw nas nasz Panie”

Áldj meg minket, Úr Isten, az te jóvoltodból,
Világosíts meg minket irgalmasságodból
Orcád világosságával, lelked ajándékával,
Hogy éltünkben ez földön járjunk igazsággal!

Engedd meg ezt minékünk, kegyelmes Istenünk,
Hogy mindnyájan tégedet igazán esmérjünk,
Hadd az kicsiny hitűkkel együtt örvendezzünk,
Mikor megítélsz, Uram, kegyelmezz meg nekünk!

Ne tántorodjunk mi el soha, Uram, tőled,
Ne kételkedhessünk is többé már felőled,
Nyughassék meg mi lelkünk igaz hittel benned,
Vallhassunk mindenkben urunknak csak téged.

No, azért dicsérjük most felszóval az Urot,
Mert lám, csak ő viseli mindenütt gondunkot,
Uram, az te nevedben áldd meg szolgálódot,
Kiért viszontag mi is dicsérjük fiadot.

A kamienieci vár egyre romosabb lett, a két világháború alatt rommá vált. A 20. században már nem lakták. Az 1990-es évek második felében Andrzej Kołder krosnói lakos a Balassák tiszteletére elkezdte felújítását. Jelképes összegért, egy zlotyért, a lengyel államkincstártól húsz évre bérbe vette a romokat. Másfél évtized alatt a falak megnőttek, elkészült a bejárat őrbástyája, az egykori várkapolna, a fogda, a konyha, a fellegrvárhoz vezető lépcsősor teljesen megújult. A belső vár bejáratánál Balassi Bálintnak domborműves emléktábla állíttatott.

Andrzej Kołder mindezekért a magyar államtól semmiféle elismerésben, semmiféle anyagi támogatásban nem részesült.

Kamieniec nevét először 1348-ban említik dokumentumok, Nagy Kázmér király váaraként. Jagelló Ulászló király Moskorzewi Klemens alkancellárnak adományozta, aki kibővítette a várat, unokái 1452-ben a vár nevéből felvették a Kamieniecki nevet. A király 1503-ban Mikołaj Kamienickit nevezte ki a korona története első nagy hetmanjának. Tovább bővítették a várat. A Kamieniecki fivérek közös igazgatása a vár felett 1512-ben ért véget a vagyron megosztásáról szóló megállapodással. A svéd invázió idején a vár súlyosan megrongálódott, a későbbi tulajdonosok 18. század közepén végzett felújítási munkálatainak ellenére fokozatosan hanyatlott, 1786-ra már romokban hevert. Kamieniec várának egyik utolsó lakója a 19. század derekának nagyszerű írója, Aleksander Fredro volt. A vár körüli perlekedések, családi viszályok ihlették a Bosszú című színművét, amely a lengyel szépirodalom egyik legfontosabb alkotása. A műből 2002-ben azonos címen forgatott filmet az Oscar-díjas filmrendező, Andrzej Wajda.

Krakkó (Kraków, Krakau, Cracovia)

Be kell vallanom, szívesen utazom Krakkóba. Körülbelül egy évtizede kiállító művészként részese voltam az Art World Hungary győri művészeti egyesület tagjaként az egykori királyi városban rendezett tárlatunknak. Rögtön magával ragadott Krakkó hangulata. Lettek lengyel ismerőseim, akikkel közös nyelvünk a művészet. Szeretek a város főterén sétálni, a Wawelben magamba szívni a múlt levegőjét. Örömmel fogyasztom el kávémat a süppedős fotelben a több mint százéves Jama Michalikában és csodálom a II. világháború előtti krakkói művészek munkáit a kávéház falain. Szívesen hörpintek barátokkal egy „örült kutyát” a Bania Lukában. Jólesik egy adag pierogi vagy egy tál zurek. Megrendítő élmény elmenni a Schindler listája című, hét Oscar-díjat nyert film eredeti helyszínére, amely ma múzeum.

A győri megyéspüspök, dr. Veres András és a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend Magyar Nagyperjelség nagyperjelének, dr. Pellek Sándor orvos ezredes ajánlólevelével felvértetve fordultam kérelemmel a krakkói érsekhez fotózási engedélyért Báthory István király szarkofágjához és kápolnájába. Hamar megérkezett a válasz, hogy örömmel várnak. A lengyelországi Olkuszban megrendezett művésztelepre szóló meghívásomat kötöttem össze a fotózással. Az időpontegyeztetésnél javasolták, hogy a reggeli szentmise után, nyolc órakor menjek, így még sikerül elkerülnöm a látogatók tömegét. Sikerült találkoznom a templom plébánosával, aki közölte, ilyen ajánlásokkal még nem jött hozzájuk fotózni senki. A sekrestyés nagy lelkesedéssel vezetett le az altemplomba, magával hozva egy hatalmas kulcscsomót, hogy kinyissa a Báthory István király szarkofágját elzáró, derékig érő vasrácsot. Legnagyobb meődöbbenésére nem találta meg a megfelelő kulcsot. Gyorsan talált megoldást, és mutogatással jelezte, hogy ugorjak át a rácson. Így elmondhatom, hogy beugrottam egy fotóra Báthory Istvánhoz. Borbély Károly festőművész barátom, aki elkísért, eléggé el nem ítéhető módon meg is örökítette a pillanatot mobiltelefonjával. Hálas köszönettel tartozom Rovács Jolánának, aki segített áthidalni lengyel nyelvtudásom hiányosságait és tolmácsolt számomra.

Előző oldal: Kamieniec vára

Krakkóról s Balassi Krakkóba kerüléséről szólva muszáj röviden az előzményekről, azaz Báthory István lengyel királlyá választásáról szót ejteni.

A lengyel szenátus 1575. november 18 – 21-i szavazásán harmincöt szenátor valamelyik Habsburgot javasolta lengyel királynak, Báthory az utolsó helyen végzett. A királyválasztó szejm előtt megjelenő török küldött határozottan leszögezte: a porta csak azt tudja elfogadni, ha vagy Jan Kostka vajdát a Piastok közül, vagy III. János svéd királyt, vagy Báthoryt választják meg a lengyelek királyuknak.

A Bekes-lázadás leverését követő konszolidáltabb hónapokban, 1575 második felében, mind a Zborowski fivérek, mind a lengyel viszonyokat jól ismerő Giorgio Blandrata költséget és fáradságot nem kímélve agítált Báthory mellett.

Hátra volt még az alsóházi szavazás. A köznemességnek a Habsburg-házi király elfogadhatatlan volt: Cseh- és Magyarország példája mutatja, hová juthat egy ország, ha a Habsburgok uralják – hangoztatták.

Végül, több hét után, az forrósította fel a hangulatot s katalizálta a döntést, hogy a gnieznói érsek-prímás, a hetvenhárom éves Jakub Uchański, 1575. december 12-én bejelentette: Maximilian császárt kiáltja ki Lengyelország királyává. A köznemesség ezt nem fogadta el, olyannyira nem, hogy a döntés megváltoztatására fegyveres harcot is kilátásba helyezett. Ebben a helyzetben mind Tęczyński vajda, mind Zamoyski sztarosza (Jagelló) Annát ajánlotta a trónra, Zamoyski olyan változatban, hogy a koros és csúnyácska hölgyet egyrészt

királynővé kellene választani, másrészt gyorsan férjhez adni. Az ötletnek sikere volt. Csak éppen a főszereplőt, a férjet, azaz a leendő királyt nem döntötték még el. Ekkor javasolta egy Stanisław Szafraniec nevű képviselő Báthory Istvánt. S végül is ez lett a köznemesség döntése. Ha Báthory már nős: szóba sem kerül.

Az 1575. december 12-i szenátusi döntést, hogy Lengyelország választott királya Miksa, december 14-én követte a köznemesség válasza: Lengyelország választott királya Báthory István — amennyiben a feltételekre felelősködik, s az idősb hölgyet feleségül veszi.

Lengyelországnak mintegy két évig nem volt királya, most két nap alatt eggyel több lett a kellesténél: a politikai harc folytatódott.

Báthoryt nem lehetett lebeszélni, megfenyegetni, megfélemlíteni vagy megvenni — mindezt voltak kísérletek.

A waweli székesegyház Mária-kápolnájában található Báthory István király síremléke

Báthory István király koporsója a waweli székesegyház altéplomában

1576. január 25-én Jan Tarlo lublini vajda a lengyel nemesek nevében Lengyelország királyának kérte fel Báthory Istvánt, és átadta a *pacta conventa* hivatalos példányát.

Február 8-án a medgyesi főtemplomban délelőtt 11-kor kezdődött a látványos ünnepség, amelyen Balassi is részt vehetett. Báthory István a Bibliára esküdve fogadta, hogy a választási feltételeket és ígéreteket betartja. Ekkortól Báthory Lengyelország választott királya.

1576. március 16-án volt a seregmustra, a több száz lovas között ott feszített Balassi is, majd Báthory elindult Erdélyből, hogy elfoglalja a lengyel trónt. Az utat nagy kerülővel tették meg, erre a Habsburg-csapatok várható támadása miatt volt szükség.

A Krakóba tartó királyi menetet útközben (Przemyszlben, Russia — Kis-Oroszország — fővárosában, azután Tarnówbán) ünnepélyesen fogadták. A legnagyobb ünnepély azonban természetesen a Krakóba való bevonulás volt, április 23-án, a feltámadás napján.

A díszmenet délután ötkor érkezett a városba, élén Piotr Zborowski, krakkói vajda, mellette Bánffy György, a magyar lovasok főkapitánya.

Több más főméltóság után a mintegy 500 fős párdúc-bőrös erdélyi lovasság következett, aranyas-ezüstös fegyverekkel, lószerszámokkal.

A király ünnepélyes öltözetben: piros atilla, szürke nadrág, sárga csizma, cobolyprémes skarlátszínű mente, fekete sastollal és gyémántforgóval ékes nyusztkalpag, török pej lovának szerszáma mind egy-egy ékszer, aranyzabla, aranylánc, a kantáron hatalmas drágakövek, smaragd, gyémánt és rubin. Előtte három káprázatosan felékesített vezetéklő, becsértékük több volt 100000 forintnál, azaz, Balassi szemszögéből nézve, Liptóújjvár zálogösszege 8—9-szeresénél. A királyt 1000 erdélyi hajdú követte, fele égszínkék, fele skarlátvörös ruhában. Majd a szenátorok és a nemesség, mindenki a maga bandériumával, a Piastok királyi pompával. Egyedül Andrzej Tęczyński belzi vajda kísérete 500 lovasból és 120 gyalogból állt, mindegyikükön aranylánc, cobolysüveg, fegyvereik és lószerszámaik aranyozott ezüstműből, vállukon — magyar divat szerint — hiúzmálos (korabeli neve a hiúz hasa szőrzetének) mente átvetve.

A lengyel kíséretet a szemtanúk 3000 – 8000 gyalogosra és 5000 – 10000 lovasra becsülték.

Az utcákon fenyőfákat állítottak fel, zászlókkal és címerekkel ékesítve. A diadalkapura fából hatalmas fehér sást (Lengyelország címerállata) készítettek, amely meghajolt és csapkodott a szárnyával, amikor Báthory a kapun átléptetett.

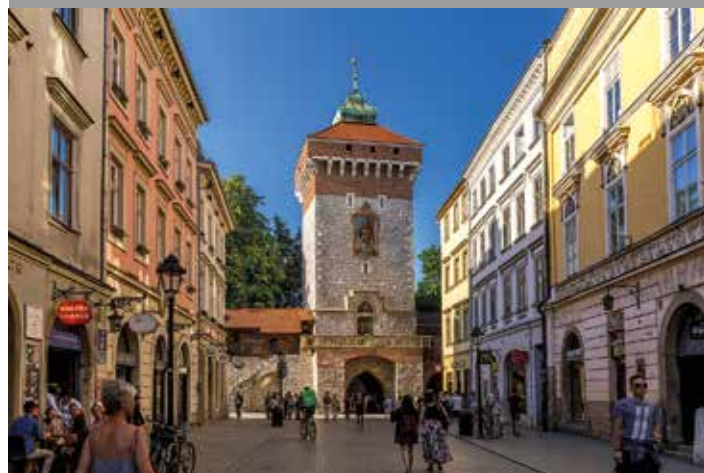
A királyi várhoz érve háromszor elsütötték a Wawel összes ágyúját, majd az udvaron elhangzottak a díszbeszédék. Ezt a vártemplomban hálamise követte, a *Te Deum* után ismét ágyúszó köszöntötte Báthoryt.

A krakkói koronázó szejm (1576. április 24. – május 30.) elvégezte, ami még a formaságokból hátra volt. A királyi párt május 1-jén koronázták meg, esküvőjük május 4-én volt. A szenátorok, a nemesek és a követek eskütétele után következett a nászlakoma, majd a várudvaron tornajátékot tartottak; a díjakat magyar vitézek vitték el. A polgárság képviselőinek és a városoknak az esküjét követően a várudvaron ismét lovagi tornát rendeztek. Az ünnepségek végén kivilágították a várost: a városháza körül hatalmas tüzeket gyújtottak, a templomokban *Te Deumot* énekeltek, végül, immár harmadszor, a piactéren tornajáték volt.

Amiért mindezt leírtuk: Balassi Bálint ilyen fényűző ceremóniasorozatot, amely, ha hihetünk a leírásoknak, Rudolf pozsonyi koronázását is messze felülmúlta, először és utoljára láthatott életében.

Báthory aránylag rövid idő alatt elismertette és megszilárdította hatalmát, mindezt hallatlan eréllyel és kétségtelenül nem kesztyűs kézzel.

Balassi Bálint Gyulafehérvárott, a Báthory-udvarba kerülése kezdetén, kegyetlen kivégzéseket láthatott. S azután átéli, hogy aránylag rövid idő alatt a mesteri külpolitika, a jó szervezés, a professzionális propaganda, a pragmatizmus s nem utolsósorban a jó szerencse hogyan fordítja át az eseményeket: ott kellett lennie a megyesi templomban, ott volt a Gyulafehérvárról Krakkóba vezető hosszú úton, ott a krakkói ceremónián, lovagi tornákon, s ott Báthory Gdańskot ostromló hadában. Ezek az élmények meghatározók voltak számára, számos lépésében inspirálhatták: Báthory lett, apja mellett, a másik példaképe, életét Báthory-módra

akarta berendezni. Nem ismert reménytelen helyzetet, hitt a gordiuszi csomó átvághatóságában, végül is annyi esélye neki is volt a pataki vár elfoglalására, mint Báthorynak 1576 nyarán a lengyel királyságra. Azután azt is vállalta: ha királyságot adnak mellé, el kell venni egy élteesebb nőt – nem Balassin múlt, hogy nem sikerült. Anna ugyan vélhetőleg nem tette boldoggá Báthoryt, Balassinak (Lonszonczy) Anna még a lehetőségét sem adta meg az ilyen – királyi körülmények közötti – boldogtalanságnak.

Egész életét jellemzi a csodálat, szeretet és vágyakozás Báthory és udvara (nem általában Lengyelország) iránt. A később is sokszor említendő ambivalencia: Magyarország volt a hazája, s Magyarországhoz kötődtek birtokai, de ezenközben – többek közt – azért vesztí el vagyonát, mert mindig bízik a Lengyel Útban, oly mindegy, mi van itt, hiszen mindig várja őt „mansuetus” fejedelme ott, Lengyelhonban.

Balassi 1590-ben érkezett ismét Krakkóba. A Főtéren lévő palotában lakott, a Tűztorony felőli oldalon, a Szent Anna utca sarkán. Máig „a báránnyokhoz címzett palota” (*Pałac Pod Baranami*) a neve, egykor ugyanis kocsmavolt a helyén, amelynek udvarán birkákat árultak.

Balassi ottlétekor a báránnyos palota tulajdonosa báró Wesselényi Ferenc volt. Balassi többek közt az ő meghívására ment Lengyelországba. Wesselényi felesége Szárkándy Anna, dębői otthonában korábban ő látta vendégül Balassit. (Kettőjük intim kapcsolata irodalomtörténeti tévedés.) Krakkóban Szárkándy Anna a báránnyos palotában bormérést üzemeltetett. (Valószínű, tokaji borokat árult...)

A báránnyos palotát a 18. században lebontották, helyén a Potocki grófi család palotát emelt. A kommunista rendszer bukása után, 1991-ben a Potockik visszakapták az épületet. A ma is báránnyos palotának nevezett épületen három kosfej emlékeztet a még Wesselényi birtokolta épületre.

Kovács István krakkói főkonzul elérte, hogy 1995 januárjában emléktáblát helyezzenek a Potocki-palota falára. A táblán a költő arcképe látható lengyel, magyar és latin nyelvű felirattal. A magyar szöveg: „Balassi Bálint, a magyar reneszánsz legnagyobb költője az itt álló házban lakott 1590-ben.” A tábla alkotója Bronisław Chromy szobrászművész.

Krakkóban ekkor Balassi Báthory Andrással is találkozhatott.

A bárányos palotától nem messze volt Maciej Wierzbiet a nyomdája, ahol a *Beteg lelkeknek való füves kertecskét* nyomtatták. S nem messze a jezsuiták iskolája, ahol ekkor Pázmány Péter és Dobokay Sándor tanult.

Balassi sokat gondolhatott haza, 1590-ben Krakkóból így írt öccsének: „[...] ne véljen, uram, senki oly bolondnak, hogy ha ott kinn [a királyi Magyarországon] tisztességesen szolgáltathának velem, hogy örömesben az szolgálatban, mint az versfaragásban nem foglalnám az elmémet. De ha nem szolgáltathán velem, meggyek [mit tegyek]? Az hibeí bíróságot vegyem-é fel? Nem illik. Megházasodjam-é? Annak ellent mondtam. Azért, uram, így lévén az dolog, hogy meg sem házasodhatom, s az szolgálatra sem lévén hivatalom, nem jobb-e itt, kisebb bosszúsággal s elmémnek vékony törődésével urakkal s hercegekkel való nyájasságban az időmet elmúlatnom, mint otthon csak sanyarságban és morgolódásban? Bezzeg, ha valamely szorgos gondot bízna-nak reám, mint Tatát vagy Palotát, ahol kín-kíntelen distrahálnom kellene az elmémet az virtus gyakorlására, elhadnám Krakkót érette, s úgy el is távoztathatnám az emberek rágalmazását [...]”

A szláv törzsek az 5. században érkeztek a vidékre. Krakkó 1000-tól püspöki székhely, 1038-ban lett Lengyelország fővárosa. A tatárjárás idején várát a hódító hadak lerombolták. Az újjáépítés után, 1257-ben városi rangot kapott a település. Ekkor kezdett kialakulni a ma Óvárosnak nevezett kerület. A Wawel katedrálisban 1320-ban koronáztak először lengyel királyt. Egyetemét 1364-ben alapították. A 14. század végén a város a Hanza-szövetség tagja lett, 1370-től Anjou-házi I. (Nagy) Lajos magyar királyé lett a lengyel trón. A Jagelló-ház 1572-es kihalását követően Báthory István erdélyi fejedelmet választották királlyá. III. Zsigmond király 1596-ban Varsót tette meg a Lengyel Királyság székhelyének, de Krakkó 1734-ig koronázóváros maradt. Lengyelország hármass felosztása után a Habsburg Birodalom fennhatósága alá került. A formálisan önálló Varsói Hercegség része volt 1809 és 1815 között, majd 1846-ig szintén formálisan szabad város volt a Krakkói Köztársaság idején. Stratégiai okokból ekkoriban bontották le a városfalak nagy részét az osztrák hatóságok, és ekkor jött létre a belvárost körülvevő park. A bontástól csupán a városfal egy része, a Flórián-kapu környéke menekült meg. A krakkói felkelés leverése után, 1846-ban Ausztria magához csatolta a várost. Krakkó 1918-ban függetlenné vált, és az újjáalakult lengyel állam része lett. A II. világháborút szerencsére túlélte, a várost elkerülte a pusztulás. Az UNESCO 1978-ban a kulturális világörökség részévé nyilvánította az Óvárost és a Wawelt.

Jagiello Egyetem – Collegium Maius

Jagiello Egyetem – Collegium Maius

Jagiello Egyetem – Collegium Maius

Krosnó

A kora reggeli magyarországi indulás után téli havazásban érkeztem meg Krosnóba. Eddig minden az elképzeléseim szerint alakult. A város főterétől nem messze sikerült parkolót találnom. Az automata kifogott rajtam, nem fogadta el a bankkártyás fizetést. Ott toporogtam mellette, amikor megérkezett a parkolóellenőr. Kézzel-lábbal elmagyarázta, hogy a gép csak pénzérmével működik. Nálam csak nagyobb értékű papír zloty volt. Elkérte, és elment a környező üzletekbe felváltani, hogy legyen köztük megfelelő pénzérme is. Jólesett az emberi segítség, talán valóban igaz a Lengyel, magyar – két jó barát... kezdetű régi mondásunk. A hóesésben sikerült hangulatos képeket készítenem, a korai sötétedésnek köszönhetően még esti fotózásra is lehetőségem nyílt az egész napos utazást követően.

Parva Cracoviának, azaz kis Krakkónak is hívták, a lengyelek ősi szabad királyi városa. A Balassa János által megvásárolt birtokok (Kamieniec vára, Odrzykoń falu, Żmigród mezőváros) Krosno környékén,

Előző oldal: Krakkói Királyi palota, a Wawel, a Visztula partján

a Duklai-hágó közelében voltak. Kamieniec mindössze öt kilométerre van Krosnótól. A városban reneszánsz főtér, Balassi korabeli paloták találhatók, az egyiknek Dobó István is a tulajdonosa volt.

Krosnóhoz kötődött Balassi Bálint első botránya. A család száműzetése idején, valamikor 1570–1572 között, igencsak elvert itt egy polgárt.

A magyarok a tokaji aszúnak köszönhetik a krosnói polgárok magyarbarátságát. A 17. században Robert Wojciech Portius (1600–1661), aki skótból lett igaz lengyellé, s aki kizárólagos jogot szerzett a tokaji aszú Lengyelországba szállítására, Krosno városát jelölte ki központi raktárnak. Krosno ekkor a fénykorát élte. Innen, az úgynevezett magyar úton Krakkóba vitték tovább a csodás nedűt. Misebornak is a tokaji aszút használták és használják.

Krosno egykoron Szabad Királyi Város, a len-, vászon-, posztó- és a magyar borkereskedelem „Kis Krakkó” becenéven ismert központja volt. A település első említése 1282-ből származik. Első megmaradt városi kiváltságlevele 1367-ben kelt. Nagy Kázmér király német telepeseket hívott a városba. II. Jagelló Ulászló király alatt készültek el a város védművei, két kapu vezetett a városba: a magyar délkeletről, a krakkói északnyugatról. A jól megerősített és biztonságos város tökéletes feltételeket biztosított a kézművesség és a kereskedelem fejlődéséhez. A középkori város vízművekkel és csatornarendszerrel rendelkezett, ami bizonyítja jelentőségét és lakóinak gazdagságát; Krosno, Krakkó és Lwów mellett a harmadik város volt a Lengyel Királyságban, amely ilyen létesítményekkel rendelkezett. Számos krosnói kereskedőcsalád nagy vagyonra tett szert a ruténiai, magyarországi, dél-európai kereskedelem révén. Az 1400–1600 közötti években 173 krosnói diák tanult a krakkói akadémián. A 16. századi Krosno Kis-Lengyelország tartomány egyik legnépesebb városa volt, lakosságát 4000 főre becsülik. Krosno látképe szerepelt J. Braun és F. Hoghenberg A világ városai című, 1617-ben Kölnben megjelent munkájában. Ebben az időben sok – főként borkereskedő – magyar telepedett le Krosnóban, de jelen voltak skót kereskedők is, akik közül kiemelkedik Robert Porteous, aki a város jótevője lett a tokaji borokkal szerzett vagyona révén. Lengyelország felosztása után, az osztrák uralom alatt az egykor gazdag és fontos város elvesztette jelentőségét. Az I. világháború után az újjáalakult lengyel állam része lett.

Heilsberg (Lidzbark Warmiński)

Lidzbark Warmiński város nevével először ezen könyv előkészítéséhez végzett kutatásaim során találkoztam Kovács István és Mitrovits Miklós Magyar emlékek Lengyelországban című könyvében. Lengyel művészbarátaim meghívására utaztam a Mazuri-tavak vidékére egy téli művésztelepre. Magyarországon ekkoriban emelkedtek hétszeresükre az energiaárak, a múzeumok, kulturális intézmények bezártak, Lengyelországban azonban fűtve várták a látogatókat. Barátaim felhívták a figyelmemet, hogy ezen a vidéken akár $-15-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ hideg és 50 centiméter hó is előfordulhat. Minden szükséges holmival felvértezve érkeztem a tíznapos művésztelepre. Kellemes meleg és napsütés fogadott, hónak nyoma sem volt. Szállásunkon az egyik napkeltével behavazott tájra ébredtem. Az autóba történő gyors bepakolást követően azon-

nal az egykori püspöki székhelyre vettem az irányt, amelyet a lovagrendi várak egyik legszebbjének tartanak. Útközben sikerült egy-két hangulatos tájképet fényképeznem. Amikor elindultam Lidzbark Warmińskiben a vár körül, még hóesésben kezdtem a fotózást, mire körbeértem az épületkomplexum körül, már esőben fejeztem be. Ebben az esztendőben itt ezen nap reggelétől délig tartott a tél, ekkor esett a hó.

Warmia központja, ahol a 14. század közepén egy középkori várkastélyban rendezték be a püspöki rezidenciát. Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király igyekezett minél több erdélyi nemesifjút összegyűjteni udvarában. Így került 1578-ban unokaöccse, András is Lengyelországba, ahol 1589 és 1599 között Warmia (Ermland) érseke lett. Az érseknek hercegi cím is járt, így Lidzbark Warmiński vára egyaránt volt egyházi és világi hatalmi központ.

Báthory András művelt, reneszánsz főpap volt, udvarában gyakran fordultak meg hazai és külföldi művészek. Meghívására járt itt Balassi Bálint, akit abban is segített, hogy katolizálása után a Szentszék jóváhagyja unokatestvérével kötött házasságát. Több erdélyi nemesifjú szolgált Heilsbergben.

Lidzbark Warmiński első említése 1240-ből származik, s az 1243-ban létrehozott Warmiai egyházmegye egyik városává vált. A városban található fából épült vár 1251-ben a püspökség tulajdonába került. Lidzbark 1308-ban kapott városi jogokat Warmia püspökétől. 1350 – 1795 között Lidzbark a warmiai püspökök székhelye és Warmia fővárosa volt. Jelenőségében hosszú időn keresztül csak Braniewo előzte meg, gyakran Warmia gyöngyszemeként emlegették. A városban már 1390 körül gondoltak vízvezeték építésére, amely 1904-ig működött. Lidzbark 1440-ben csatlakozott a Porosz Szövetséghez, majd 1466-ban a Lengyel Királyság része lett. Kopernikusz 1505 – 1510 között tartózkodott a várban, orvosi ellátást nyújtva püspök nagybátyjának. 1703 – 1709 között a svéd csapatok foglalták el, 1703-ban XII. Károly svéd király itt töltötte a telet. Lidzbarkban született az a döntés, hogy Stanisław Leszczyński legyen Lengyelország királya. 1767 – 1795 között Ignacy Krasicki herceg, aki Lengyelország vezető felvilágosodás kori költője és írója volt a warmiai püspök, Lidzbark kertjeiben írta műveit. Lengyelország első felosztása után, 1772-ben Warmia a porosz államhoz került, majd a püspök rezidenciáját áttették Fromborkba. A várost 1807-ben francia csapatok foglalták el, itt vívták a mai Lengyelország területén az egyik legnagyobb napóleoni ütközetet. A város a II. világháború idején szenvedte el a legnagyobb károkat, amikor is a régi városrészt teljesen elpusztították. 1945 után Lengyelország része lett.

XXIII szám alatt Báthory András Warmia püspöke címere a nagyterem falán

Malbork (Marienburg)

Régi vágyam teljesült, amikor sikerült eljutnom Malborkba. Egy művésztelepen vettem részt Olkusban, már nem első alkalommal. Feleségem utánam utazott vonattal, és együtt indultunk az északi lengyel vidékekre. Szállást a Nogat folyó partján, a várral szemben foglaltam, hogy az esti felvételekhez ne kelljen messze mennem. Számítottam arra, hogy az épületegyüttes hatalmas, de a több mint fél napos kalandozás minden várakozásomat felülmúlta. Szomorúan állapítottam meg, hogy az egykori polgárvárosból a II. világháború és az azt követő újjáépítés nem sok emléket hagyott.

Balassi Bálint 1577-ben, apja halála után lengyel barátaival lovagolt Danckától Malborkig „hét mélyföldre”, mint Balassa Andrásnak címzett levelében írja. Ekkor Báthory István lengyel király is Malborkban tartózkodott, innen tárgyalta az ostrom alá vett danzigakkal.

A malborki kastély 1568-tól a lengyel tengeri hatóság (Komisja Morska) székhelye. 1584-ben pedig itt hozták létre az egyik lengyel királyi pénzverdét. A Lengyel – Litván Nemzetközösség legnagyobb fegyverraktára is a kastélyban volt.

A Báthoryak jelentős tényezők voltak a város életében.

A Német Lovagrend Szentföldről való kiszorulását követően II. András magyar király Erdély déli részére fogadta be őket. A lovagrendet elszakadási törekvései miatt a király 1224 után elűzte Magyarországról. Ezt követően a Német Lovagrendet Mazóviai Konrád lengyel fejedelem hívta be Lengyelországba a pogány poroszokkal szembeni harcokhoz. A lovagrend az 1280-as években kezdte el a vár felépítését, amelynek a Marienburg, Mária vára nevet adta. 1309-ben a rend nagymestere ide helyezte át a székhelyét, így a vár kiemelt jelentőséget nyert, és a balti partvidék egyik leghatalmasabb államának központjává vált. A 15. század elejére elkészült a világ legnagyobb, téglából épült vára. Fénykorában a Német Lovagrend országa mintegy 250000 km² területű volt, 48 várral, 18368 községgel és 55 várossal rendelkezett.

A Német Lovagrend és Lengyelország egymás ellen vívott háborúja során a nagymester kénytelen volt számos várat elzárlogosítani a zsoldosainak, azok pedig az elzárlogosított marienburgi várat 1457 környékén eladták a lengyel királynak. Lengyelország első felosztása során, 1772-ben Malborkot porosz csapatok foglalták el. Ezt követően húszévesnyi folyamatos bontás, építés, átalakítás következett. 1799-ben megjelent egy album, amely Malbork különböző nézeteit ábrázolta: a szerzők fel akarták hívni a közvélemény figyelmét a vár szépségére, és meg akarták győzni a hatóságokat, hogy vessenek véget a bontásnak. Egy fiatal romantikus költő 1803-ban a vár rombolása ellen tiltakozó cikket jelentetett meg egy berlini újságban. A felhívás következményeként új kormányrendelet készült, amely megállította a vár további rombolását. A napóleoni háborúk után elkezdődött a vár helyreállításának megtervezése. A császári család is érdeklődéssel kísérte az újjáépítést: II. Vilmos több mint harmincszor meglátogatta, a munkálatok 1918-ig folytatódtak. Az I. világháború után a város az új lengyel állam része lett, a felújítás 1931-ben ért véget. A várat neogótikus bútorokkal rendezték be, és múzeumként megnyitották a látogatók előtt. 1945-ben a vár és a város is súlyos károkat szenvedett. A harcok folyamán az

őváros épületeinek közel 80%-a megsemmisült, a vár keleti szárnya is komoly sérüléseket szenvedett el. A lengyel állam igyekezett helyreállítani a károkat, a felújítások után a vár 2000 óta az UNESCO Világörökség része lett.

Rymanów

Téli napsütésben, -10 °C körüli hőmérsékletben, havas úton, hófúvásban haladtam Rymanów irányában. Az ellenfény szépen kirajzolta a város körvonalait a dombtetőn. Észrevettem egy mellékutat, befordultam, és összkerék meghajtásra kapcsoltam az autót. Igyekeztem olyan helyszínt találni, ahonnan hangulatos fotót tudok készíteni. Minden ponton találtam valami zavaró elemet a kompozícióban. Visszafordulva, a főúton továbbhaladva fedeztem fel azt a képet, amelyet megörökítésre alkalmasnak találtam, a város nevét jelző táblával, a hófúvásos árokkal és a dombtetőn álló várossal. Ilyen zord körülmények közötti munkáknál gondolkodom el azon, mennyivel könnyebb helyzetben vagyok – szélálló, vízálló, lélegző technikai ruháimban, amelyek könnyű mozgást, kis súly mellett is komfortos meleget biztosítanak –, mint a korábbi korok fotográfusai.

Előző oldal: Malbork vára a Nogat folyó partján

Amikor Balassa János megszökött a pozsonyi fogságból, először Kékkőre – e várnak még mindig ő volt a kapitánya –, majd Zólyomba ment, innét április 26-án a délkelet-lengyelországi Sanok várához közeli Rymanówba. Férje szökése idején Sulyok Anna Balassa András vágbesztercei várában volt, innen utazott március 21-én Liptóújvárra. Majd gyerekeivel együtt – Balassa András egyik szolgájának a vezetésével – követte férjét Lengyelországba.

A kamienieci vár ellátására Balassiék elzálogosítottak két környékbeli mezővároskát, Rymanówot és Nowy Żmigródot. Mindkét helységben a helyi iskola falán emléktábla hirdet Balassi-idézeteket, feliratuk pedig: „a legnagyobb magyar reneszánsz költő itt élt és alkotott”. Van ebben egy kis túlzás, de sebj. A táblákat 2003-ban állították, az akkori krakkói magyar főkonzul, történész, költő Kovács István közreműködésével.

Rymanówot I. (Nagy) Lajos magyar és lengyel király korában alapították. Kezdetben a várost alapítójáról Ladisslaviának nevezték, és főként német telepesek lakták. 1376-ban városi kiváltságot kapott. I. Ulászló lengyel király uralkodása alatt a város a mai Rymanów nevet kapta, az első vajda után. Kedvező fekvésének köszönhetően – a város a Kárpátokon át Magyarországgal összekötő hagyományos kereskedelmi útvonalakon feküdt – a 15. és 16. században számos kiváltságot kapott a lengyel uralkodóktól. A heti vásárok fellendülést hoztak a város gazdaságában. Rymanówot a 17. században a régióban zajló harcok során többször is kifosztották és feldúlták, virágzása véget ért. Lengyelország felosztásai után a város a Habsburg Birodalom része lett. Az I. világháborúban súlyos károkat szenvedett. 1918 után az újjáalakult lengyel állam része lett. A II. világháború alatt a megszálló német csapatok részéről súlyos atrocitások érték a város lakóit.

Varsó (Warszawa)

Varsóba régóta szerettem volna eljutni. Amikor feleségemmel Malbork és környékére tett utunk végén hazafelé tartottunk, megálltunk Varsóban. A várostól nem messze foglaltam szállást, és egy nyári szombat délután meglátogattuk. A hétoége egy nagyvárosban mindig jobb időpont, mivel kisebb a forgalom és könnyebb parkolóhelyet találni. Az óváros szélén, az egykori várak mellett sikerült megállnunk. Megfogott a történelmi városrész hangulata, szépsége, ismervé a II. világháború embertelen pusztítását. Az egykori városfalon belüli terület kis mérete meglepett, nagyobb óvárosra, királyi palotára számítottam, ismervé a Lengyel–Litván Unió királyságának méreteit. Ami viszont meglepett, a hatalmas turistaáradat, amely a nyári hétoégén fogadott a belvárosban. Szerettünk volna beülni egy étterembe vacsorázni, hogy megvárjuk az esti fényeket és készíthessek néhány fotót, de többszöri kísérletünk után feladtuk tervünket.

A Visztula partján fekvő város helyén többször alakultak megerősített helyek a lengyel államalakulatok hajnalán, amelyeket a történelem viharai elvittek. Miután 1281-ben Płock fejedelme lerohanta az utolsó erődítményt, egy kis halászfalu területén alapított egy újat, amelyet Warszowának hívtak. A 14. század elején ez a helység lett a mazóviai fejedelem székhelye és 1413-ban fővárosa. A fejedelmi dinasztia kihalása után a területet visszacsatolták a lengyel koronához. 1529-ben ülésezett először a sejm Varsóban, 1569-től pedig állandó helye lett.

Varsónak a Lengyel–Litván Államszövetség két fővárosa, Vilnius és Krakó közötti, központi elhelyezkedése miatt választotta III. Vasa Zsigmond király az ország fővárosának és tette át a székhelyét Krakkóból. Varsó maradt Lengyelország fővárosa az ország harmadik felosztásáig, 1795-ig, ekkor a Porosz Királyság új tartománya, Kelet-Poroszország fővárosa lett. Napóleon hadserege 1807-ben felszabadította Varsót, és az újonnan létrehozott Varsói Hercegség fővárosává tette. A bécsi kongresszus döntése nyomán létrejött Lengyel Királyság fővárosa lett, amely állam perszonálunióba lépett az Orosz Birodalommal. Fokozatosan megszüntették a királyság autonómiáját, és az 1860-as évek végére az orosz birodalom Visztula tartományába olvasztották be. Az I. világháború után ismét Varsó lett a független Lengyelország fővárosa. Varsó tragikus sorsfordulója volt a II. világháború, amikor a város 85%-a elpusztult. Újjáépítése után, 1980-ban a varsói óvárost az UNESCO a Világörökség részévé nyilvánította.

Királyi palota

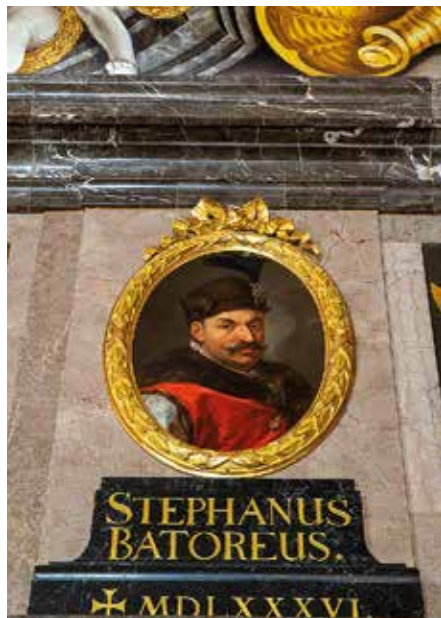

I. (Nagy) Lajos, lengyel király 1370 – 1382

Arjona (Szent) Hedvig, lengyel királynő 1384 – 1399

Báthory István, lengyel király és litván nagyfejedelem 1575 – 1586

Márvány terem, Marcello Bacciarelli festőművész portréi a lengyel királyokról

Oceanum partján (Balti-tenger)

A Kisalföld szülöttjeként a „lapos” tájhoz szokott a szemem. A legnagyobb víz, amelyet gyerekkoromban láttam, a falunk határában lévő kavicsbánya tava volt. Az 1980-as évek elején kezdett el foglalkoztatni a fotográfia. Vitaly Buratyin könyvében találkoztam először a Balti-tengerről készült fotókkal. Rögtön szívembe zártam ezt a vidéket. Egy fotóművészeti alkotóműhelyre szóló meghívásnak köszönhetően jutottam el először a lengyel tengerpart vidékére, a 2010-es évek elején. A tengerpart és a homokdűnék rabul ejtettek. Egy évtizeden át visszajártam, és fotóworkshopokat vezettem ezen a vidéken. Az itt készült képeim jelentős része helyet kapott a Tenger csend című könyvemben.

A Balti-tenger az európai kontinens és a Skandináv-félsziget által körülzárt 370000 km²-es kiterjedésű, úgynevezett brakkvoizes (édes és sós víz közötti) terület. Egy viszonylag új tengerről van szó, amely a legutóbbi jégkorszak során jött létre. Jelenlegi formáját Kr. e. 4000 körül érte el. Először a 11. századi német krónikás, Brémai Ádám használta a Balti-tenger kifejezést. A 13. század közepétől a Német Lovagrend a déli és keleti part nagy részének urává vált, mindenkit legyőzve a környéken. A 13 – 17. század között a Hanza-szövetség uralta a Balti régiót, így garantálva biztonságos kereskedelmi útvonalakat tagvárosai között. A 17. században Lengyelország, Dánia és Svédország háborúzott a Balti-tenger uralmáért. Nagy Péter cár felismerte a jelentőségét, ezért az Orosz Birodalom új fővárosát, Szentpétervárt a Néva folyó torkolatánál, a tenger partján alapította meg. Napjainkban kilenc ország fogja körül a Balti-tengert.

Tenger

Versrészletek:

Elmém csak téveleg széellyel kétségében,
Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben
Kormányeltörésben,
Nincsen reménsége senki szerelmében.

*

Még az föld is elagg, hegyek fogyatkoznak, idővel tenger apad,
Az ég is béborul, fényes nap setétül, mindennek vége szakad,
Márvánkőben metszett írás kopik, veszhet, egy helyiben más támad.

*

Óh, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség, csillagok palotája,
Szép zölddel béborult, virágokkal újult jó illatú föld tája,
Csudákat nevelő, gályákat viselő nagy tenger morotvája!

*

Veszett fejemnek mert oly állapotja,
Mint hajónak, kit elvert tenger habja,
Nincs senki vezére, kormánytartója,
Az sok vész közt csak az te kezéd ója.

*

Tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek,
Avagy tengerekkel együtt minden vizek,
Örök dicsérettel őtet tiszteljétek!

*

Tenger mély örvénye, mennydörgés, villámás,
Kőeső, hó, szélvész, háború, csattagás,
Télben is, nyárban is mind felhős sok havas,

Szép halmok, zöld ággal ékesült kis dombok,
Fák, kik különb-különb szép gyümölcsöt hoztok,
S füvek, kik gyönyörű szaggal illatoztok

Sok színben öltöző, tündöklő virágok,
Berkekben, cserékben vadak, ki lakoztok,
Örökké az Úrnak nevét kiáltjátok!
[...]

Mert ő az, akinek hatalmában az Ég,
Néki enged tenger, Menny s földi kerektség,
Segéli övéit, mint mennyei felség;

*

Óh, magas egeknek, nagy mély tengereknek igazgató Istene,
Szárazföldnek víztől, sötétnek világtól elválasztó mestere,
Uram, ím, kiáltok, én könyörgést nyújtok, nézz áldozó tüzemre!

ERDÉLY, PARTIUM
(MA: ROMÁNIA)

Gyulafehérvár (Alba Iulia, Karlsburg, vagy Weissenburg, Apulum vagy Albensis Transsilvane)

Régóta szerettem volna néhány napot eltölteni Gyulafehérváron. Székelyföldi útjaim alkalmából mindig siettem, valamiért nem álltam meg itt. Balassi Bálint életének vizuális kutatása során több alkalommal megfordultam a városban. Volt szerencsém a gyulafehérvári székesegyházba fotózási engedélyt kapni, köszönhetően Dezső László székelyföldi fotográfus barátom segítségének. Jártam a felújított fejedelmi palota kiállítótermeiben. Sajnos az épület Erdélyi Fejedelemség idejéből származó díszítéseiből napjainkra nem sok maradt, viszont az elkészült kiállítás magas színvonalú.

Erdélyi fejedelmi székhely. Balassi Bálint, aki anyja, Sulyok Mária révén Báthory István erdélyi fejedelem rokona, 1575 júliusában a fejedelem udvarában volt. De hogy került oda? Általánosan elterjedt, késői forrásokkal is alátámasztott nézet, hogy Balassit apja a Báthory ellen lázadó főúr, Bekes Gáspár támogatására küldte Erdélybe.

Hunyadi János (1407 – 1456) és Hunyadi László (1431 – 1457) szarkofágja

Nincs itt terünk a részletes bizonyításra, de valószínűleg ebből egy szó sem igaz. Közvetlenül Balassi Bálint Erdélybe menetele előtt, 1575 nyarán Balassa Jánosnak mind tisztsége, mind azzal járó fizetése megszűnt. 1575. június 18-án írja Istvánffy, hogy 15 napon belül véget ér Balassa főajtónállói hivatala, s már távozni készül Bécsből. Sem a júliustól elbocsátott főúrnak – aki hiába próbált magának valami magas tisztséget és méltányos fizetést kijárni –, sem fiának immár nem volt keresnivalója a császár környezetében. E hónap végén Balassi Bálint már, mint tudjuk, Báthory „foglya”!

Báthory-ellenes, Habsburg-párti lépésnek álcázva, valójában Balassa János küldhette fiát Gyulafehérvárra Báthoryhoz. Ravasz férfiú vala.

A Habsburg-udvart legalábbis ideig-óráig megtévesztő vagy megtéveszteni akaró Balassa János festette-terjesztette helyzetkép bizonyos értelemben túl jól sikerült: a Habsburg-hű atya kesereg szeme fényének az ellenség (erdélyi udvar) kezébe kerülésén, s hogy fiát a török fogságból mentse, még árulásra is vetemedik, lepaktál a törökkel. Ezzel szemben a való: nincs ellenség, és Balassi soha nem volt török fogságban. Tény, a török fenyegetőleg kéri kiadatását, Báthory azonban erre nem hajlandó.

Van valami mesésen túlzó abban is, ahogy Báthory fejedelem Balassi sebesülését (valószínűleg kitalált, ne feledjük, az esetről ez az egyetlen forrásunk van, a költő például sohasem panaszkodott süketségre) elmondja: „Mikor egy szolgánk az Balassi fiát megfogta, egy bottal ütötte volt agyon, kibe megsüketült, és az kórság is gyakorlatossággal üti el, úgyannyira vagy, hogy sem élhet, sem halhat, elvajudt.” A török jól értette, egy szavát sem hitte ebben az ügyben Báthorynak. Erősen valószínűsíthető, hogy a már lengyel király Báthory máskor sem mond igazat a töröknek Balassi Bálintról.

Az „elvajudt” Balassi Bálintnak nehezen lehetett volna kedvére valóbb környezetet találni, mint a fejedelmi székhely, Gyulafehérvár, a gáláns udvari élet hétköznapijaival, a Báthory köré sereglő „vitéz ifiakkal”, az olasz kultúrával. Az utóbbival már Gyulafehérvárra érkezése előtt megismerkedhetett, erre mind Bécsben, mind Pozsonyban lehetősége nyílt. Báthory sokakat

átvett a korábban János Zsigmondot szolgáló idegen, lengyel és olasz udvaroncok, hivatalnokok közül, még-hozzá felekezetre való tekintet nélkül; olaszokat, mint például Niccolò Buccella (†1599) neves antitrinitárius orvost, aki 1574-től évi 600 tallérért állt Báthory szolgál-
latában.

A katolikus és jezsuita szimpátiájú Báthory egyaránt jól ismerte a bécsi udvar világát, hiszen itt volt apród, majd diplomata, utóbb fogoly, másfelől az olasz kul-túrát, hiszen 1549-ben Itáliába is eljutott, megfordult Padovában, s alapos humanista műveltséget szerzett. Maga is írogatott, az 1560-as évekből fennmaradt em-lékirata, ismertek szónoklatai. Ő hívatta – Forgách Ferenc ajánlására – Párizsból Gyulafehérvárra Johan-nes Michael Brutus (Giovanni Michele Bruto, Velence, 1517 – Gyulafehérvár, 1592. május 16.) Ágoston-rendi szerzetest, vándorhumanistát, jeles szövegkiadót, hogy folytassa Bonfini történetét, s többek közt az ekkoriban újrafogalmazódó Mátyás-kultusz segítségével propa-gálja Báthory politikáját.

Ugyanakkor eme első erdélyi tartózkodása alkalmá-val valószínűleg nem a kulturális élmények voltak Ba-lassi számára döntők, hanem az új élethelyzet, Báthory személyisége, politikája és hadvezetése.

Már a vaskorban erőd állt itt, a Római Birodalom Dacia tar-tományának egyik jelentős települése volt ezen a helyen. A honfoglalás után Gyula székhelye lett, innen ered elnevezése. Itt épült fel Erdély első ortodox temploma, miután az erdélyi Gyula 953-ban Bizáncban megkeresztelkedett. Szent István római katolikus püspökséget alapított itt 1009-ben. Évszáza-dokon keresztül az erdélyi vajdák székhelye, majd 1542-től a Keleti Magyar Királyság, 1570 – 1711 között az Erdélyi Fejedelemség székvárosa. A 10. és 11. században épült ró-mai katolikus székesegyháza a legreprezentatívabb épülete az erdélyi középkori román építészeti stílusának. Itt található Hunyadi János kormányzó és fia, Hunyadi László, valamint Izabella királyné és fia, János Zsigmond, a Keleti Magyar Királyság utolsó királya és Erdély első fejedelme gazdagon díszített márvány síremlékei. A vár, a Felsőváros mai for-máját III. Károly magyar király építkezései során nyerte el 1716–1735 között.

Az egykori fejedelmi palota homlokzata

Kolozsvár (Cluj, [ma Cluj-Napoca], Klausenburg, Claudiopolis)

Az évezred elején székelyföldi útjaim alkalmával több mint tíz óra kellett, hogy Győrből Kolozsvárra érjek autóval. Közel egy órára volt szükségem ahhoz, hogy a városon keresztülvezető úton átérjek, és még öt-hat óra út állt előttem. Így nem volt alkalmam, hogy megálljak. Miután elkészült az elkerülő út, amiatt maradt ki a város. Torockón tartott fotóworkshopom alkalmával sikerült először alaposan körülnézni a városban. Felvettem a kapcsolatot a Szent Mihály-templom plébániájával, segítségüknek köszönhetően fényképezhettem a templomban.

Valószínű, hogy Balassi járt Kolozsvárott, de erre semmilyen konkrét adatunk nincs. (1593-as kolozsvári látogatása szakirodalmi tévedés.) Balassi istenes verseinek nyomtatott, 17. századi kiadásában azonban fontos szerepe van, 1669-ben, 1677-ben, 1681-ben, 1691-ben és 1701-ben jelentek meg Kolozsvárott az istenes versek.

Szent Mihály-templom

Szent Mihály – templom

Farkas utcai református templom

Kolozsvár területe a kőkortól lakott, majd a Római Birodalom idején Dacia provincia része, Napoca néven város állt itt, melyet a provincia kiürítésekor, 271-ben elhagytak. Szent István a kolozsi várispánság székhelyévé tette. A tatárjárás után szászokat telepítettek ide. Zsigmond király 1405-ben szabad királyi rangot adományozott a városnak. A 15. században a város lakossága felerészben magyar, felerészben szász volt. Az önálló Erdélyi Fejedelemség kora egyben Kolozsvár felendülését is jelentette – ebből az időszakból származik a Kincses Kolozsvár elnevezés. 1585-ben itt alapította Báthori István fejedelem Erdély első egyetemét. Itt született I. Mátyás király, Bocskai István erdélyi fejedelem, Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója, Ibrahim Müteferrika oszmán nyomdász, az első török nyomda magyar származású megalapítója, Bolyai János matematikus, hadmérnök. A város szülöttje Szathmáry Pap Károly festőművész, fotográfus, Carol Pop de Sarmari néven a világ első hadifotósa, a havasalföldi fejedelem, majd a román király udvari festője és fotográfusa, akinek születésnapja a Romániai Fotóművészet Napja.

Szent Mihály-templom

Mátyás király szülőháza

Kővár (Cetatea Chioarului)

Sokat keresgéltem különböző internetes portálokon Kővár várát. Hamar kiderült, hogy az évszázadok nem sok emléket hagytak az egykor dicső és fontos erődből. Digitális térképek segítségével igyekeztem kideríteni, miként lehet odajutni a ma már mindentől távol eső helyszínre. Első utamon nem sok sikerrel jártam, a sár megakadályozott, hogy célomhoz érjek. Második utamra drónt vittem magammal. Ennek segítségével tudtam elkészíteni a felvételt a Lápos folyó szurdokvölgyéről, amelyen jól látható a Kővárvidék egykori központjának helyet adó bérc.

Bethlen Farkas (mintegy száz évvel a történetek után) írja, hogy katonáinak elvesztése után Balassi Hagymássy embereibe botlott, leütötték, elfogták és Kővárra, a vajdához vitték. Ennek aligha van valóságalapja. Kővár Huszttól (ahol Balassi ekkor valóban megfordult) legalább egy-másfél napi lovaglás (több mint 100 km), a fejedelem vára ugyan, ám nem valószínű, hogy ekkor Báthory itt lenne. Nem ismerjük napra pontosan az életét, nem lehetetlen, hogy valamikor 1575-ban Kővárra is ellátogatott, ám sokkal valószínűbb, hogy Balassi ment (de nem fogolyként) a fejedelmi udvarba, Gyulafehérvárra, s ott találkozott Báthory Istvánnal.

A Lápos folyó szurdokvölgye fölött lévő ormon állt Kővár vára

Kővár vára Keleti Gusztáv rajzán, 19. század vége

A vár első hiteles említése 1368-ból származik. Lackfi András erdélyi vajda birtoka, valószínűleg a 14. század közepe táján épülhetett királyi várként. 1405-ben Zsigmond király a Drágfiaknak adományozta a várat, akik 1555-ig, a család kihalásáig voltak birtokosai a hatalmas uradalomnak, amelyhez ekkor már 58 település tartozott. Kővár ezt követően a kincstár kezére került, az Erdélyi Fejedelemség egyik legfontosabb erőssége lett. Nagy kiterjedésű uradalom tartozott hozzá. A vár élén a főkapitány állt, akinek tisztsége a fejedelemség legfontosabb hivatalai közé számított. Kővárvidék a vármegyerendszertől különálló közigazgatási egység volt a történeti Partiumban.

Küküllővár (Cetatea de Baltă, Kokelburg)

Gyergyószentmiklóson élő barátomtól, Dezső László fotóművésztől hazafelé álltam meg Küküllőváron. Az alacsonyan lógó felhők közül hol sűrűbben, hol ritkábban esett az eső egész úton. A Kis-Küküllő folyó fölé magasodó partoldalon már messziről látható az út mentén álló négytornyú várépület, amely szerény összegű belépődíj ellenében látogatható. A környék Erdély egyik rangos borvidékének, a Küküllő-menti borvidéknek és a jidve boroknak ad otthont.

Balassa János 1553. július 30-án Bécsből levélben számolt be Nádasdy Tamásnak a külföldi hírekről és erdélyi útjáról. Csicsót és Küküllővárat kéri biztosítani családjának, mert azt néhai Balassa Imre erdélyi vajdának adta egykor a király.

A korai Balassi-versek címzettjei közül az erdélyi szépségről, Bebek Juditról tudjuk, hogy az 1569-ben János Zsigmondhoz állt s Erdélybe menekült Bebek Györgynek (Balassa János jó ismerősének, a törökellenes harcokban társának) és Patócsy Zsófiának leánya. Az öt leánygyermek közül négy érte meg a felnőttkort,

Judit volt a legfiatalabb. Idővel Kendi Ferenc főnemes felesége lett. (Azt, hogy már Balassi udvarlása idején – 1575-ben vagy 1576 elején – Kendi Ferenc felesége lett volna, mint ez a szakirodalomban több helyütt olvasható, bizonyosan nem igaz, Bebek Judit 1582. szeptember 23-án esküdött örök hűséget Kendy Ferencnek. Mint ahogy az sem állja meg a helyét, hogy a második legidősebb gyermek lett volna.)

1567-ben Schwendi Lázár kassai főkapitány nagy zsoldoshaddal elfoglalta Szádvárt, Bebek várát. Két év múlva már Bebek György is halott. Patócsy Zsófia és leányai az úrnő rokonához, a Torna várát uraló Mágóchy Ferenchez, majd Bajom várába, később pedig az erdélyi Küküllővárra költöztek. Ez szintén a Bebek család tulajdonát képezte. Küküllővár egykor református templomában volt Patócsy Zsófia (†1583) síremléke.

Balassi itt, Küküllővárban találkozhatott Bebek Judittal.

HATODIK
BEBEK JUDIT NEVÉRE
az „Magam gondolván” nótájára

Beteges lelkem ismét énnékem most új szerelemtől,
Mely betegségem támadott nékem az tekintetéből,
Kinek személye, maga tartása engemet majd megöl.

Ennek termete igyenes, magas, mint szép liliomszál,
Két szép társa közt, mint Venus asszony, tetszik, hogy veszteg áll,
Tettetes köztök, mint világos nap, ha sűrő köd leszáll.

Bátran két szemét mikor kegyesen énreám fordítja,
Ottan szívemnek ő nagy szerelmét magához felgyújtja,
Mert csak két szeme az én szívemnek felgyújtó fáklyája.

Erkölcse szelíd és szemérmetes, emberséggel elegy,
Édes ajaka piros, szinte oly, mint jól meg nem ért meggy,
Ékes beszédű, jeles tréfájú szavában ő mind egy.

Ki-ki övéle táncát eljárni oly igen kívánja,
Mert mint für után ha magasságból magát sólyom rúgja,
Oly nagy sebesen táncát ő járja, nem mozdul dereka.

Ily szép s jó lévén, ez kegyest hát én miért ne szeressem?
Szeretem bizony, csak viszont ő is engemet szeressen,
Szolgálatomért szemei elől engem el ne vessen.

Víg léssen kedvem, ha ő magához engemet kötelez,
Ha néha-néha gyötreni fog is, tudom, megkegyelmez,
Mert hív szerelmem nála énnékem nagy jókedvet szerez.

De az én dolgom mint lenne vallyon, hogyha nem kelletnék?
Megójon engem attól az Isten, mert én úgy nem élnék!
Most ha így volnék, s az is törtínnék, osztán hová lennék?

Judit nevére méltán nevezték ötet keresztségben,
Mert hasonlónak Judit asszonyhoz látom mindenekben,
Gerjedek ehhez, mint Holofernes, én is szerelemben.

Távozván attól, aki szerelme gerjesztett engemet,
Utána való nagy bánatimba éneklém ezeket,
Ajánlván néki szolgálatommal együtt szerelmemet.

Küküllővár nevét 1177-ben említi először oklevél. Vára a 11. század óta Küküllő vármegye székhelye, első egyháza pedig az esperesség központja volt. Hunyadi Mátyás a várat ajándékba adta Moldva fejedelmének. Szapolyai János király elvette a várat utolsó moldvai hűbérurától, mert átpártolt I. Ferdinánd királyhoz. Később a vár az erdélyi fejedelmek birtokába került, és az övék maradt Apafi Mihály idejéig, majd a királyi kincstárra szállt, amelytől 1764-ben a Bethlen család kapta meg.

Nagybánya (Baia Mare, Frauenbach, Frauenseiffen, Neustadt, Rivulus Dominarum)

Nagybánya nevével első alkalommal a művészet kapcsán találkoztam, a nagybányai művésztelep révén. Majd sokat mesélt a városról barátom, Hlavathy Károly fotóművész itt született felesége, Izabella, aki műemlékvédelmi szakember Sepsiszentgyörgyön. Először Máramarosban tartott fotóworkshopom alkalmával töltöttem el itt hosszabb időt. Felkerestem a nagybányai Művészeti Múzeumot és a város határában lévő skanzenet. Innét már csak egy ugrás Koltó, ahol Petőfi Sándor és Szendrey Júlia töltötte mézesheteit. Azóta többször jártam a városban, találtam egy remek szállodát a főtértől néhány percnyi sétára.

Szent István-torony és a Szent Miklós ortodox templom

Egyike volt az országrész legjelentékenyebb bányavárosainak. Amikor Balassa Menyhárt 1561-ben Ferdinánd pártjára állt, hűségéért I. Ferdinánd bárói rangra emelte és — többek közt — Nagybánya várával ajándékozta meg.

A nagybányaiak kevésbé kedvelték új földesurukat, s 1564-ben kaput nyitottak Báthory István szatmári várkapitány, János Zsigmond hadvezére előtt. A következő évben Schwendi Lázár és Balassa Menyhárt visszafoglalta a várost; János Zsigmond azonban 1567-ben ostrom alá vette, elfoglalta, s régi erősségét lerombolta. János Zsigmond halála után a város ismét Habsburg fennhatóság alá került, de Rudolf császár és magyar király 1583. szeptember 17-én Felsőbányával együtt Báthory István lengyel királynak és örököseinek adományozta.

Balassi Bálint életében Nagybányának változatos sors adatott...

A legrégebből fennmaradt oklevelet Károly Róbert király adta ki 1327-ben; ebben említik először Nagybánya nevét. Nagy Lajos király 1376-ban állított ki kiváltságlevelet a városnak, ebben többek között a bányászatot is szabályozta. Német nyelvű lakossága 1387-ben fejezte be a gótikus templom építését, amelynek hatalmas tornya, a Szent István-torony a mai napig 40 méterre magasodik Nagybánya fölé. A város iskolájáról 1380-ból maradt fenn írásos emlék. Mátyás király megengedte a városnak, hogy védművekkel vegye körbe magát. Ebben az időszakban a Magyar Királyság aranytermelésének jelentős része Nagybánya kezében volt. A város 1551-ben a Habsburg-házbeli I. Ferdinánd birtokába került. A bányák ekkor magánkézből bérlők kezébe jutottak, akiknek rablógazdálkodása miatt a bányászat ismét hanyatlásnak indult. A bányajogokat 1620-ban Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Nagybánya városára ruházta. 1576-ban itt született Bánfihunyadi János alkimista, ötvös, az angliai Gresham College kémiatanára, a „hermetikus filozófia” kutatója. Nagybányán tanult 1662-től Misztótfalusi Kis Miklós nyomdász, betűmetsző.

Nagyvárad (Oradea, Großwardein, Verky Varadin, Varadinum)

Irodalmi tanulmányaim után személyes találkozásomra Nagyváraddal 2000-ben került sor. Ekkor utaztam át először a városon Székelyföldre menet. Megrázó volt a találkozás, a Kőrös partján lévő lakótelep mellett tehenek és lovak legeltek. A város magán viselte a Ceausescu-korszak patináját. Azóta sokszor jártam Nagyváradon. Fotókiállításom volt Románia európai uniós csatlakozása alkalmából, a város vendégeként laktam a szállodaként is üzemelő szecessziós Fekete Sas Palotában. Amikor a Szent Király, Lovagkirály című könyvhöz kellett fotókat készítenem Nagyváradon és Bihar megyében, a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség jóvoltából a Kanonok-soron kaptam szállást, és megfotózhattam az 1895-ben készült és a székesegyházban őrzött Szent László-hermát. Különös érzés volt ez számomra, mivel a Győrben őrzött Szent László-hermát bemutató könyv képeit is jómagam készítettem. Az eltelt 25 évben Nagyvárad szépen megújult. A várat restaurálták, és előkerültek a Griffes terem stukkói. Köszönöm Tóth István fotóművész barátomnak, hogy közbenjárt érdekemben a múzeumi fotózás engedélyezésében.

Októberben Balassi öccsével együtt fölkereste Nagyváradon unokatestvérét, Bocskay Istvánt, aki ekkor már egy éve a vár főkapitánya volt. Az éppen ott tartózkodó Gyulaffi Lestár erről így ír: „[...] ide jöttek vala mind az két Balassiak visitálni Bocskai uramat.” Csak tisztelgő rokonlátogatás volt, vagy esetleg más, politikai célja is lehetett? Az erdélyi csapatösszevonásokat ismerve, az utóbbi a valószínűbb. Szamosközy feljegyzései szerint „Váradra kilencezer embert küldött volt ki Báthory Zsigmond 1593 esztendőbe in Octobri, lovagot, gyalogot innen Kolozsvárrúl. Ott is vagyon Váradon nyolcezer ember, Szilágyból és Magyarországból valók. Szilágyból is lesznek háromezeren.”

Ez időben Wathay Ferenc is Bocskay vendége volt, ő — saját elmondása szerint — augusztustól októberig tartózkodott Váradon, Ferdinand Hardegg megbízásából.

Bocskayval szintén rokonságban állt, hiszen Bocskay felesége, Hagymássy Kata és Wathay unokatestvérek. A majdani fogságában (1602—1606) költővé és önéletíróvá váló Wathay Ferenc jól ismerte Balassi verseit, mégpedig nemcsak vallásos, hanem szerelmi énekeit is.

Igen tanulságos, hogy mivé lesz Balassi Wathay tollán, más szóval, hogy mennyire más a két költő poétikája. Az mindenesetre bizonyos, hogy Váradon személyesen is találkoztak, így Wathay akár magától a szerzőtől is beszerezhetette azt a nyolc Balassi-verset, amely közvetlenül hatott írásaira.

Nagyvárad vár, Griffes terem

1655 körül Váradon jelent meg először Balassi és Rimay verseinek rendezett, azaz a két költő verseinek szétválasztott kiadása. A kiadó Balassi búcsúversét is közli (*Valedicit patriae, amicis iisque omnibus quae habuit carissima*) ám természetesen kihagyja a szerelmet érintő strófákat, így kerülhetett be a vallásos énekek közé. A záróstrófát, ahol a versek elégetéséről esik szó, már tetszéssel fogadja a nyomdász, azt megtartotta.

[HATVANHATODIK]
VALEDICIT PATRIAE, AMICIS IISQUE
OMNIBUS QUAE HABUIT CARISSIMA
ad notam: „Minden állat dicsér, Úr Isten tégedet” etc.

Óh, én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki keresztyénségnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitéztlő oskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva légyetek immár ti!

Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak,
Azkiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek, s hol penig szaladnak,
Adassék egészség már mindnyájatoknak!

Fényes sok szép szerszám, vitéztlő nagy szépség,
Katonatalálmány, újforma ékesség,
Seregben tündöklő és fénlő frissesség,
Éntülem s Istentül légyen már békesség!

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
Maradjon nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jótétemről nevem!

Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező,
S fákkal, kősziklával bővös hegy, völgy, erdő,
Kit az sok csata jár, s jószerencse leső,
Légyen Isten hozzád, sok vitézt legelő!

Igaz atyámfia s meghitt jóbarátim,
Kiknél nyilván vadnak keserves bánatim,
Ti jutván eszembe hullnak sok könyveim,
Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

Ti is, angyalképet mutató szép szüzek
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,
Kik hol vesztettetek, s hol élesztettetek,
Isten s jó szerelem maradjon véletek!

Sőt te is, óh, én szerelmes ellenségem,
Hozzám háládatlan, kegyetlen szerelmem,
Ki érdemem-----

Ti penig, szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nékem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenként égjetek, vesszettek,
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

Püspöki Palota

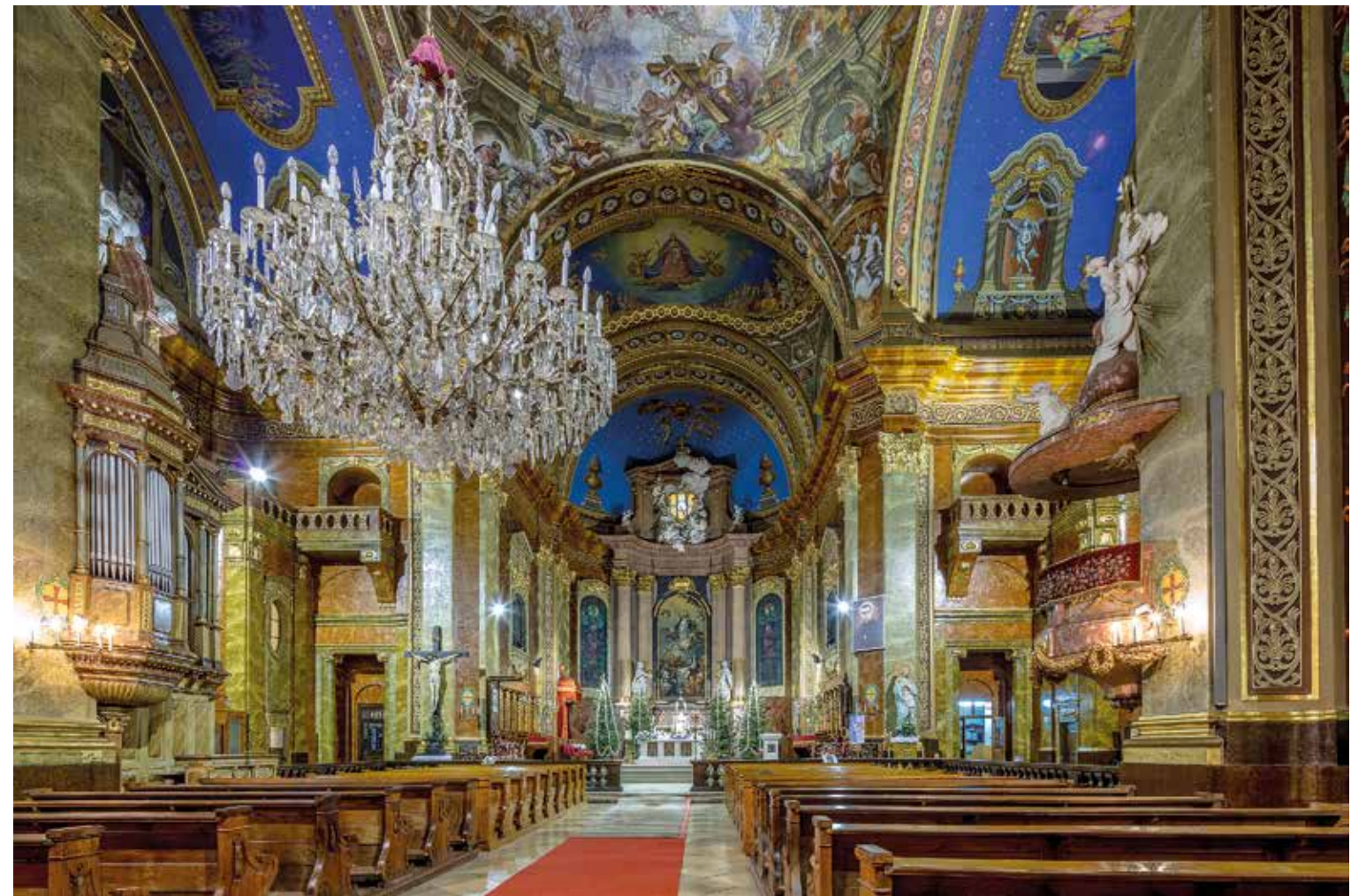
Nagyvárad helyén a 11. században már földvár állt. Monostorát I. (Szent) László király alapította, akit halála után itt temettek el. Sírja 1192-től, szentté avatásától kezdve zarándokhely lett. A Szent László-herma a magyar középkori ötvösművészet kiemelkedő alkotása, amely Zsigmond királysága alatt készült, és a török elől Naprágyi Demeter menekítette magával győri püspökké való kinevezésekor. A királyi pár, Mária és Zsigmond jelenlétében állították fel 1390-ben a székesegyház előtt Szent László király aranyozott lovasszobrát, amelyet a Kolozsvári testvérek készítettek. 1538-ban itt kötöttek békét I. Ferdinánd és Szapolyai János magyar királyok. A közelben ölték meg 1613-ban Báthory Gábort, és itt halt meg 1660-ban II. Rákóczi György erdélyi fejedelem. Itt nyugszik Luxemburgi Zsigmond magyar, német és cseh király, német-római császár. Itt volt kanonok Janus Pannonius, és itt alkotta Búcsú Váradtól címen az első, magyar földön született humanista remekművet.

Győri Szent László-herma, 15. század

Nagyvárad Szent László-herma, 1892

Vajdahunyard (Hunedoara, Eisenmarkt vagy Hunnedeng)

Gyerekkoromban imádtam várakat építeni. Hol építőkockákból, hol homokból. Majd később szívesen rajzoltam magas, tornyos erődket. Budapesten jártam mindig izgalommal néztem a Városligetben, az ország milleniumi ünnepségére Alpár Ignác tervei alapján épített Vajdahunyard várát. Azután hatvanéves koromban megleptem magamat, és meglátogattam Erdélyben az igazi Vajdahunyard várát. Még tartottak a felújítási munkálatok, de az épület nagy része már elkészült. Be kell vallanom, fantasztikus élmény volt végre eredetiben látni Hunyadi János várát, sétálni az ódon falak között. Nem tudhatom, hogy a középkor emberét miként érinthette meg egy-egy ilyen élmény, vagy egyáltalán voltak-e ilyen igényei, s hogy Balassi meglátogatta-e valaha a híres törökverő, a nándorfehérvári győztes, az egykor hatalmas Hunyadi család birtokközpontját, várát. Úgy gondoltam, hogy Balassi Bálint nyomában tett fotográfiai zarándokútamba talán belefér ennyi történelmi bizonytalanság.

Az Árpád-korban a Hunyad megyének nevet adó földvár állott a településen. Luxemburgi Zsigmond 1409-ben adományozta Hunyadi János apjának a birtokot, amelyről később a család a nevét is vette. A család ezt követően építette birtokközpontként a várát. Hunyadi Mátyás 1457-ben adott engedélyt ortodox vallású jobbágynak, hogy a városban kőtemplomot építsenek.

A várát hatalmas uradalmával együtt 1482-ben Corvin János kapta meg, aki Kinizsi Pálnak zálogosította el 1494-ben. A 15. században már vasat és aranyat bányásztak a környéken. Vajdahunyardról származik az első híradás arról, hogy románok a mindennapokban találkoztak a reformáció tanításaival. 1634-ben alapították a város román nyelvű református egyházát. A vár lakói voltak egykoron Fráter György (Corvin János idejében itt volt kukta), Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János, Török Bálint, Tinódi Lantos Sebestyén, Széchy Mária és Thököly Imre.

Előző oldal: Gótikus Bethlen-palota Vajdahunyard várában

Következő oldal: Sárospataki Református Kollégium Könyvtára

BALASSI BÁLINT UTÓÉLETE

Mielőtt Balassi Bálint utóéletét vázolnánk, érdemes néhány a 17. századból — mondhatnám: véletlenszerűen — kiragadott példát ismertetni az általa olyannyira kedvelt szerelmi költészetről. Azok a derék és hithű teológusok, papok, prédikátorok, akik mélyen elítélték a szerelmet, a szerelmes verseket, általában az érzékiséget, a korabeli közvélemény meghatározó alakjai voltak, s néhány művelt főnemes kivételével uralták az emberek gondolkodásmódját. Balassi merész, sőt forradalmi újítása a magyar költészetben ebben a környezetben méltányolható igazán, így válik egyértelművé, hogy világi versei miért csak kéziratban terjedtek, miért csak 19. században jelenhettek meg nyomtatásban.

Mélyen erkölcstelen már a kedvesre vetett, kívánságot tükröző tekintet is. A katolikus Vásárhelyi Gergely (jezsuita) *Cathecismus...* című művében (Bécs, 1604) írja: „Mert az ki csak megtekinti is az asszonyállatot gonosz kívánságra, az immár szüvében vétkezett véle” (19. o.).

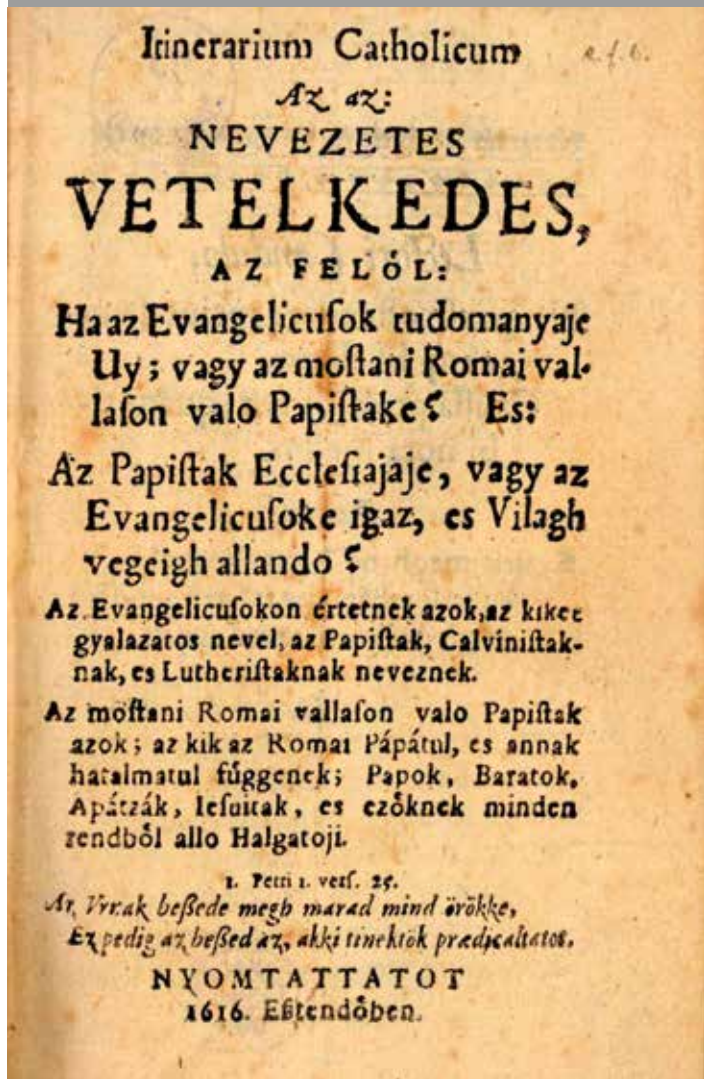
Az evangélikus Zólyomi P. Boldizsár *Ötven szentséges elmélkedések...* című munkájában (Bártfa, 1616) hasonlóképpen: „Gyakorta csak egy tekéntéssel sértetik meg az jámborság, szömmel sokszor sértetik meg az tisztaság” (OSZK, ceruzaszámozás szerint 172a. o.).

A református Alvinczi Péter az *Itinerarum catholicum...*-ban (Debrecen, 1616): „... az ki tekénti az asszonyállatot gonosz kívánságra, immár paráználkodott véle” (173. o.).

A jezsuita Tarnóczi István, *Menyben Vezető Kalauz...*-ában (Nagyszombat, 1675) hasonlóképpen: „Elsőben szemeidnek szabadságát zabolázd meg [...] A cifrán felékesített asszony nem egyéb bujaságnál, soha reá ne szegezzed tekintésedet, mert el kell veszned. Komédiákra, táncokra és szemtelen játékokra ne fordítsad szemeidet [...]” (109. o.).

A gyónás kapcsán Vásárhelyi Gergely idézett művében és még számtalan helyen, 20. század eleji katolikus gyónótükrökben is felteszik a kérdést:

„Énekeltél-é avagy hallottál-é afféle virágénekeket, melyek testi szeretetről és buja dolgokról vadnak”? (67. o.)

Alvinczi Péter (1570 – 1634): *Itinerarium Catholicum* © OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 462)

Milotai Nyilas István (1571 – 1623): *Agenda* © OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 633)

Balassi bizony több „asszonyállatot” is megtekintett „gonosz” kívánságra, ami azonban számára minden, csak nem gonosz, hanem a legfőbb vágy:

Égnék, fűlnék, sülnék, tömlöcében ülnék,
Csak hogy szerelmébe valaha kerülnék.
(Ötvenkettedik)

A református Milotai Nyilas István kemény férfiú. Az *Agenda...* (Kolozsvár, 1621) erről tanúskodik. Van olyan tanítása, amely mintha pártolná a hölgyeket:

„Vétkeznek itt ez aránt amaz fene, vad természetű egyenetlen férfiak, kik meg nem gondolván az asszonyállatoknak erőtlen voltokat, mód nélkül tagalják az ő feleségeket. Nem azt mondjuk, hogy vétkeikért meg ne dorgálják, s ha érdemlék, ostorral vagy vesszővel meg ne sújtolják, hanem amaz megdühedést tiltjuk, mely miatt a pogány sem kegyetlenkedhetnék rajtok inkább, mint némelyek feleségeknek, kiknek nem elég az vessző, de baltával, vizes istránggal és akármilyen keresetlen fával roncsolják, bénítják feleségeket” (301. o.).

Ám a mondandója lényegét később így foglalja össze:

„Vétkeznek [...] amaz engedetlen, szófogatlan asszonyállatok, kik Simon bírókká akarnak lenni...” „Vesszőt az asszonykának. Mert hosszú ő haja, rövid az elméje” (305. o.). Sőt: „Ha terhest talál elvenni, s nem akar vele lakni, ölesse meg, mint paráznát [...]” (346. o.).

Ezzel szemben Balassi a feltétlen nőtisztelet híve, számára a nő maga a fejedelem!

Szerelmedben meggyúlt szívem
Csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvöz légy, én fejedelmem!
(Harminckilencedik)

A katolikus Nyéki Vörös Mátyás *Dialogus...* című könyve (Prága, 1623) verseskötet, forrása a középkorban elterjedt Philibertus látomása (*Visio Philiberti*) vagy más néven a *Test és a Lélek vitája*. A középkori történetben Szent Philibertus (Szent Fulbretus, Chartres-i

püspök), Nyéki Vörösnél Clairvaux-i Szent Bernát a példázat elbeszélője. Az előszó szerint (az összes további idézet is innen) a könyv „Az isteni szeretettel teljes, és tiszta ítélettel kegyes olvasóhoz” szól. Nyéki Vörös nem győzi hangsúlyozni, hogy műve mennyire más, mint a „...valami fő szédelgető s nyughatatlan kívánságnak gőzölgő állatjával terhes megémelyedett kert”, amely természetesen nem más, mint a szerelmes vers.

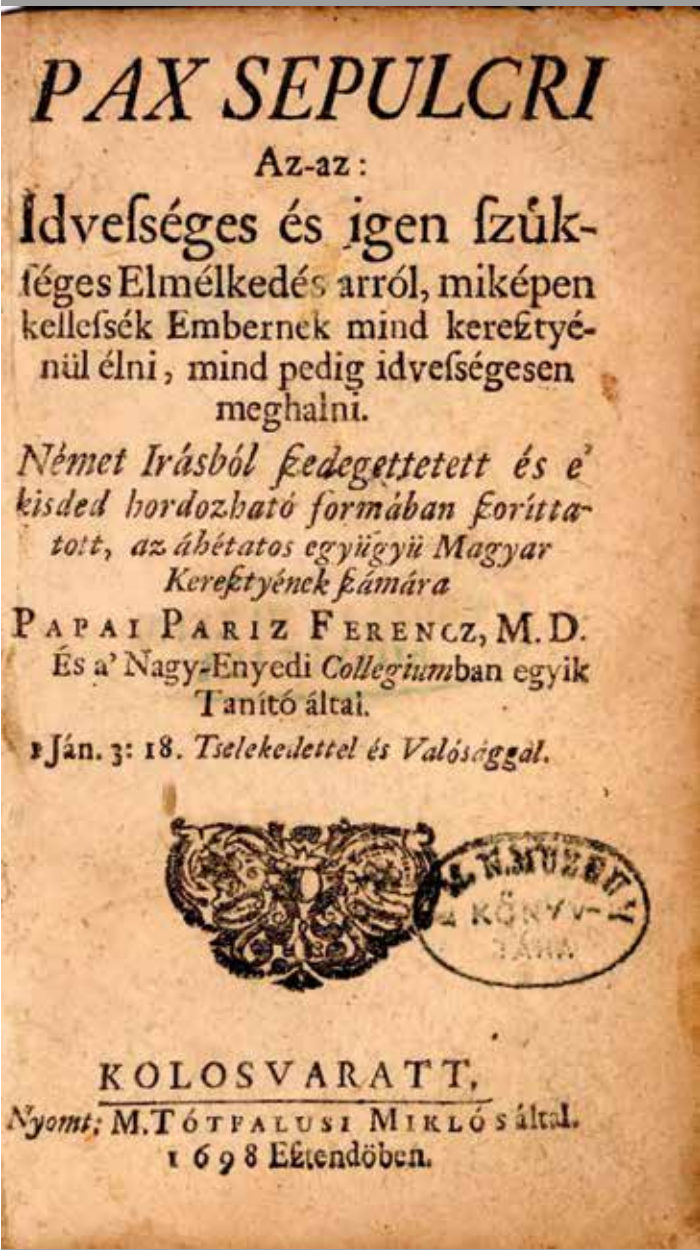
„Ha azért ez nagy hatalmas pogány fejedelem Páristól, mint afféle galád szerelemtől tunyult férfiútul maradt buja mulatságra való eszközt, akivel ő testi gyönyörűségére csiklandó szerelmes énekeket pengtetett, megvetett és nem szeretett, és egyedül csak az vitéz Achliésnek hegedűjében gyönyörködött” stb. (Azaz: históriás ének igen, szerelmes énekek nem.)

„Nem az szerelmes Páris hegedűje azért ez, és nem az testi édesgető nyalánk gyönyörűsége készítő vidám játék [...]” Ez utóbbi nyilván elítélendő!

Kolozsvár városának végzései (1646) tiltják a táncot: „[...] se benn az városon, se kívül az hóstátokon szolgálók, szolgálók, leányok, asszonyemberek és egy rüdeg legények, öszvevaló gyülekezést, lakást, táncolást cselekedni ne merészellenek, se pedig senki effélére szállást nékik ne adjon...” (5. pont). Továbbá: „Mindenféle musicálás azki eszközzel jár, minden alkalmatossággal az elébbi tilalomban legyen, Isteni dícsiretek mondásán s éneklésén kívül” (6. pont).

Balassi szinte minden verse egyben ének, dallamra íródott.

A református prédikátorok vigyáznak leginkább az erkölcsökre. Gyöngyösi László *A keresztényi vallásnak...* (Utrecht, 1657) angolból készült fordításában leszögezi: „...fajtalan táncolás, mely nyilván való ösztöne és izgató sarkantyúja minden fertelmességnek” (224. o.). Más lelkipásztorok is ezen a véleményen vannak. Pathai János: *Tánc felboncolása* (Debrecen, 1683). A címlap szerint három órát prédikált egyfolytában, iszonyúan táncellenes. Szentpéteri István könyvének már a címe is sokatmondó: *Tánc pestise* (Debrecen 1697). Szerinte mélységesen elítélendő: „a tánc, a tisztátalan csók, szerelemének, Comoedia [...]” (C3v). Tudtával — szerencsére — hazánkban nincs tánciskola.

Papai Páriz Ferenc (1649 – 1716): *Pax Sepulcri* © OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 1526)

Papai Páriz Ferenc (1649 – 1716)

Még számos példát lehetne idézni, de ehelyett inkább Balassi táncról alkotott — az előzőkkel szögesen ellentétes — véleményére figyeljünk:

Ki-ki övéle táncát eljárni oly igen kívánja,
Mert mint für után ha magasságból magát sólyom rúgja,
Oly nagy sebesen táncát ő járja, nem mozdul dereka.
(Hatodik)

Tanulságos Bethlen Gábor *Instrukciója* is, amelyet Bethlen Péter *ephorusának* (kísérőjének-nevelőjének), Kornis Mihálynak adott (Nagyvárad, 1625. március 12.)

„Minthogy néha rút komédiák és spetaculumok [látványosság; zenebona, botrány] szoktak lenni, azoknak nézésétől is igen oltalmazza.”

Balassi, bizony, rút komédiát is írt...

A jeles jezsuita bibliafordító, Káldi György, *Az vásárnapra való prédikációknak első részé...*c. művében (Pozsony, 1631) így int: „Az okáért igen gonoszul cselekesznek, akik azt [t.i. a feleségeket] nem Istentől várják, hanem hízkeléssel, csalárd ajándékokkal, hitegető írásokkal keresik [...]” (151. o.). Majd azt javasolja, hogy „azt a nőt kell feleségül választani, aki anyai tenyízzel ékes, hogysem kurvai szépséget” (152. o.). A bűnös Balassi vélhetőleg sokkal többre tartotta a szépséget, mintsem az „anyai tenyízzist”.

A református Szentpéteri István *Hangos trombita...* (Debrecen, 1698) című írásában, amely alapvetően részegség elleni prédikáció, a legnagyobb bűnök közé sorolja, hogy „szerelemről írt szemérmetlen és fajtalan nóták és énekek énekeltetnek” (B2r).

Papai Páriz Ferenc a *Pax sepulcri*ban (A sír békéje, Kolozsvár, 1698) ítélkezik: „...szívvel teljes utálatos gerjedezéssel, szemeik paráznául villognak, szájok ama tisztátalan szerelemről paráznáktól szerzetetett szemtelen cikornyás és pajkos nótájú verseket kintornáznak, magolkat az ocsmány bordélyból költ pajkosok szájához illendő s cserére való trágárságokban gyönyörködtetik, hunyorgatnak, ölelgetnek, csókolódnak, tapogatnak és néhánkor a cselekedetre is erumpálnak, kifakadnak” (C3v).

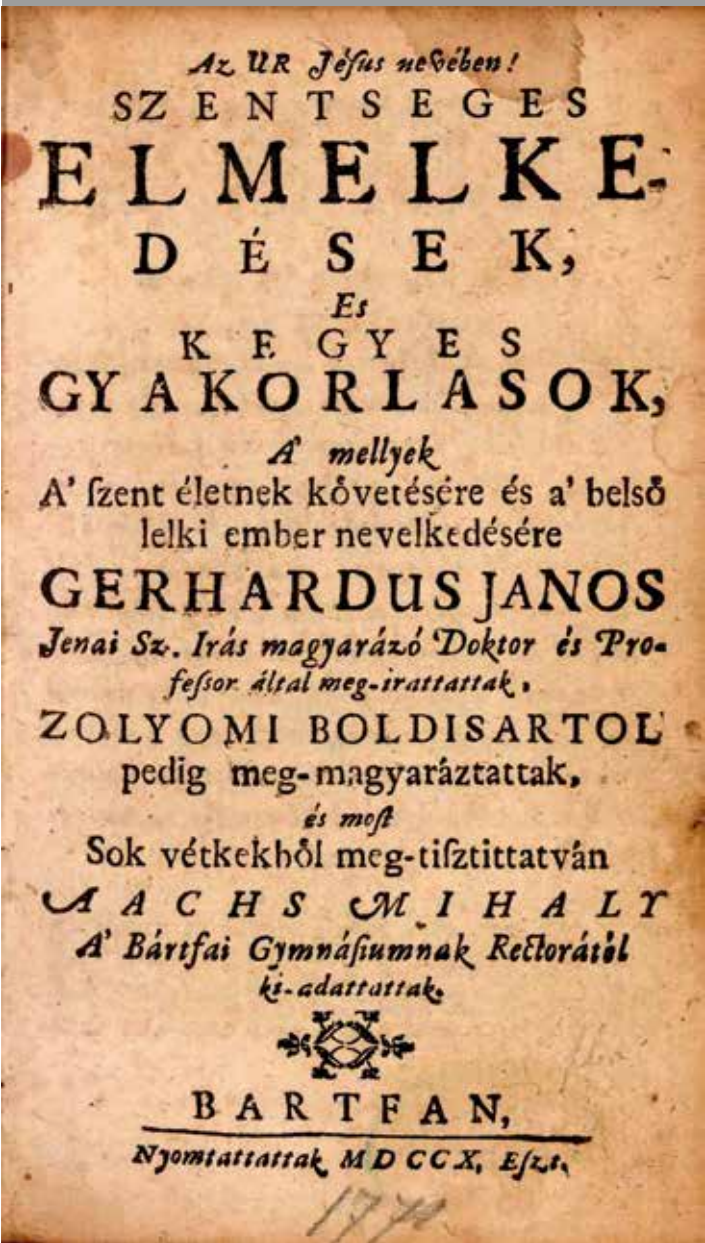
A szerelmes vers „hitvány”, „fajtalan” voltáról még számtalan szerzőt idézhetnénk, mint például Pécseli Király Imrét, Kopcsányi Papp Mártont, Kabai Bodó Gelértet stb.

A kor jellemzője az elítélő nyilatkozatok tömege, egyetlen kivételt, megértő finomítást találtam. Tarnóczi István már idézett munkájában van egy bölcs mondat, amely elsősorban nem a szerelem erkölcstelenségét, hanem nehézségét hangsúlyozza. Akár Balassi is írhatta volna: „Akkor testedtül minden gyönyörűséget el kell távoztatnod: mert semmi hamarébb meg nem elevenedik, mint a szeretet, mely ha egyszer erőt vehet, oly állhatatosan fog gyötreni, hogy csak lassú orvossággal, üdő múlással és szeretetdül [így] való elválással szabadulhatsz meg, akkor, mikor elfáradván, magától elaluszik.” (141 – 142. o.)

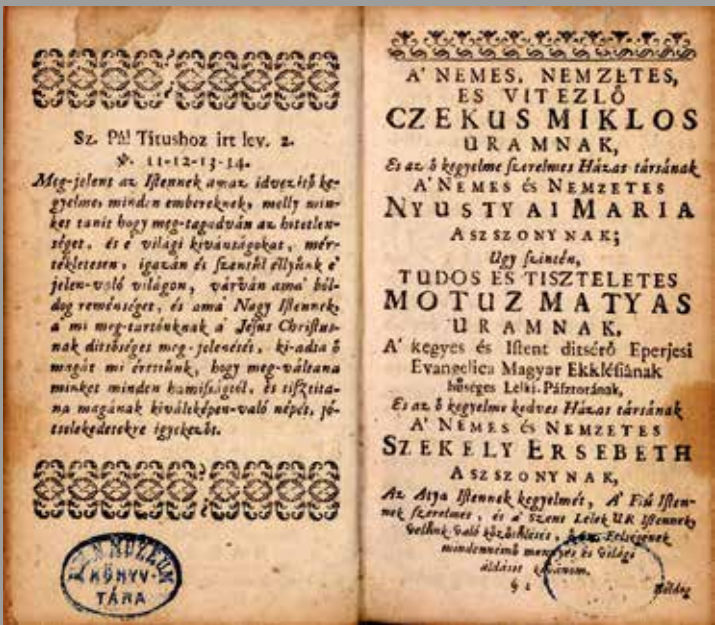
Az általános felfogást pontosan tükrözi, hogy Zrínyi Miklós könyvtárában „fajtalan énekek”-ként leltárazták Balassi verseit.

Kaldi György (1573 – 1634) Az vasarnapokra-valo predikatioknak első része Pozsony, 1631
MTA KIK Kéziratár és Régi Könyvek Gyűjteménye (RM I 2r 59/1/koll. 1)

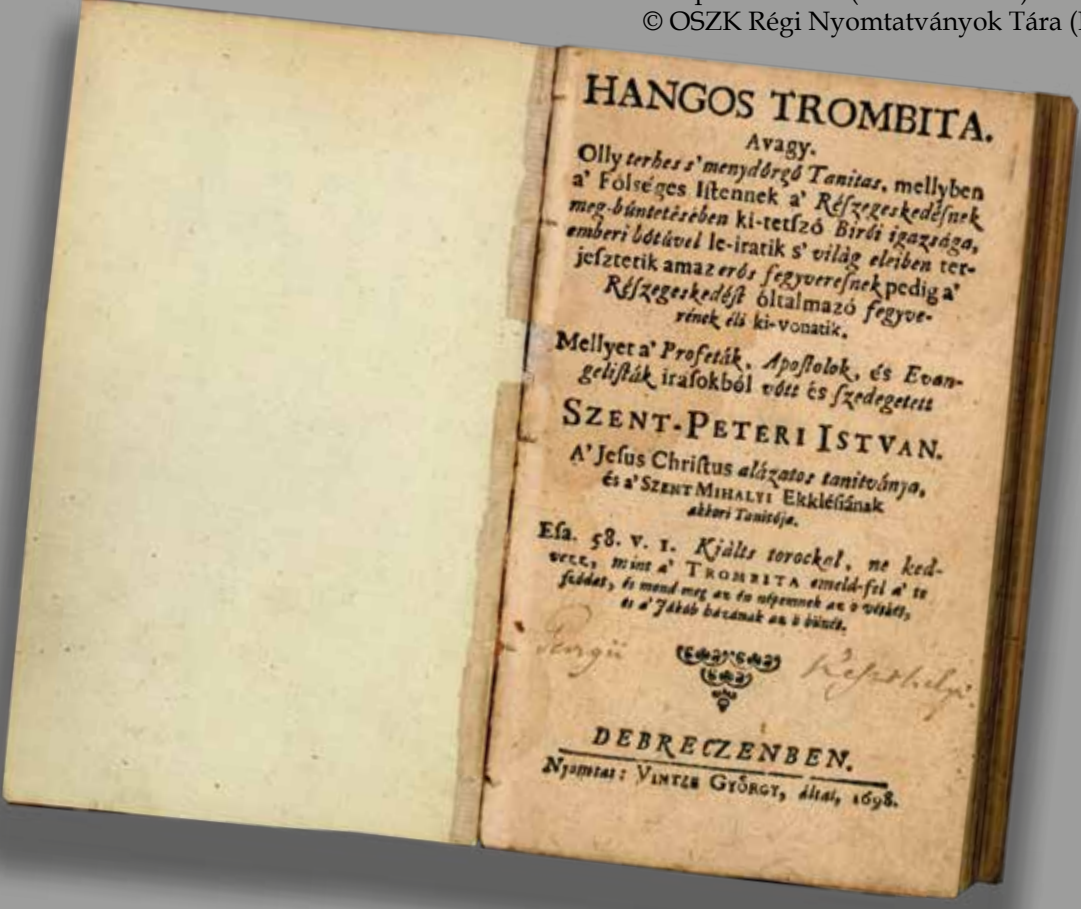
Zólyomi Perina Boldizsár (15?? – 1624?): Ötven szentséges elmélkedések © OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 1771)

Zólyomi Perina Boldizsár (15?? – 1624?):
Ötven szentséges elmélkedések
© OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 1771)

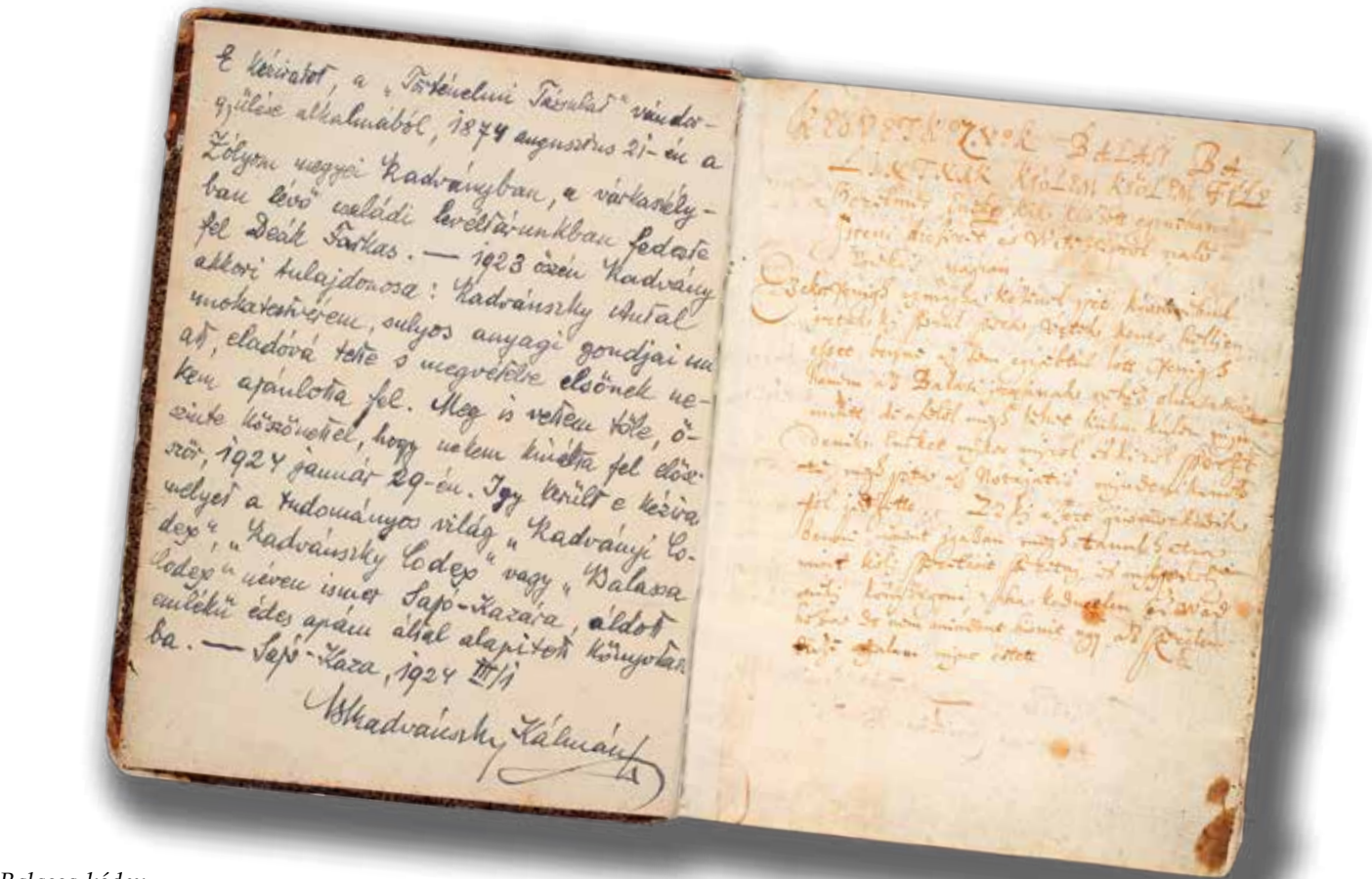
Tarnóczi István (1626 – 1689): Menyben vezető kalauz,
© OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 1185)
Szentpéteri István (1655 – 1730 u.): Hangos trombita,
© OSZK Régi Nyomtatványok Tára (RMK I. 1521)

Radvány (Zólyomradvány, Radvaň nad Hronom)

Balassi Bálintról készülő könyvem kapcsán találkoztam először Radvány nevével. Az internetes térképeken viszonylag gyorsan megtaláltam. Kapóra jött, hogy unokám egy focitornára készült Besztercebányára, és a pályák Radvaň városrészben voltak. Nagypapa tehát elment unokát fényképezni, és a mérkőzések között megkereste a kastélyt. A hatalmas parkban álló Radvánszky-kastély látott már szebb időköt is, a romos épületet körbeölelő kerítés sem napjainkban készült. Nagy sajnálatomra nem sikerült bejutnom az épületbe.

Az egykori Radvány ma Besztercebánya déli külvárosa. Itt található a Radvánszky-kastély, ahol a Radvánszky família a 17. század elején letelepedett. A kastélyról az első írásos említés 1687-ből származik.

Balassa-kódex
Kézirat. Ismeretlen másolók kézírása. 16. század második fele.
Eredetileg a sajkókazai Radvánszky-könyvtár őrizte. A könyvtárat az örökös, Radvánszky Kálmán az evangélikus egyháznak ajándékozta 1949-ben. A Balassa-kódexnek nevezett kézirat 1950-ben letétként az Országos Széchényi Könyvtárba került. 2017-ben az OSZK átadta az evangélikus egyháznak a letétként őrzött sajkókazai kéziratokat és nyomtatványokat.
Jelenlegi őrzési helye: Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Könyvtár. Jelzete: R 1.662.
Fotó: © Evangélikus Országos Könyvtár

A Magyar Történelmi Társulat 1874-ben Zólyom vármegyében tartotta gyűlését, ennek során a radványi Radvánszky-kastély Radvánszky II. László (1701 – 1758) alapította családi könyvtárába és levéltárába is eljutottak. Itt lelt rá Deák Farkas a Rákóczi-teremben, augusztus 21-én, az akkortájt *Radvánszky*- később *Balassa-kódex*nek nevezett bekötött kéziratra. Ez tartalmazta Balassi Bálint szerelmes verseit. Ha nem kerül elő, a szerelmes versek döntő többségét ma sem ismernénk. Felfedezése korszakos jelentőségű a magyar irodalom történetében. Radvánszky II. János (1666–1738) 17. század végi költeményeiben már utánozta, tehát ekkor már a családi könyvtárban volt.

Radvánszky Béla így emlékezett a nevezetes napra: „Mi is féltettünk aznap minden más munkát, és jóformán csak a szerelmes énekeket olvastuk. A dolog természete szerint a versek kiadását a felfedezőre kellett volna hagyni, de némi versengés támadt, és a b. e. Toldy Ferenc elütötte azt a Deák Farkas kezéről, ki aztán, habár fájó szívvel, az öreg úr iránt érzett tiszteletből belenyugodott a fordulatba.” Toldy a következő évben meghalt. Munkáját Szilády Áron folytatta, 1879-ben adta ki *Gyarmathi Balassa Bálint költeményei* című munkáját, amelynek a *Balassa-kódex* volt az alapforrása, s amely először tette közzé nyomtatásban Balassi összes világi versét. Dézsi Lajos szintén foglalkozott a Balassi-és Rímay-versek kiadásával, 1923-ban jelent meg *Balassi minden munkái* című kiadványa. Dézsi 1904-ben a *Balassa-kódexet* lefényképezte. A Dézsi hagyatékban fellelt fényképekből adta ki Varjas Béla 1944-ben a kódex fakszimiléjét. Ennek igen nagy jelentősége volt, hiszen a kódex Radvánszky Béla halála (1906) után már nem volt szabadon kutatható.

A Radvánszky család ősei a 13. század közepén, IV. László magyar királytól kapták a területet, amelyet írott forrás 1263-ban említ először. 1517-ben Mária-kápolnát építettek a templom mellé, és a Fájdalmas Szűzanya kegyszobrát helyezték el benne. A szobornak otthont adó kápolna búcsújáró hely lett; 1655-től kezdődően I. Lipót király engedélyezte a Kisboldogasszony napi vásártartást. A négy saroktornyos, zárt udvarú kastélyt a Radvánszky család építtette a 17. század elején.

Sajókaza

Feleségemmel Miskolc környékén töltöttünk néhány napot. Pihenésünk végén továbbindultunk Balassi nyomában Bártfára. Korábban felvettem a kapcsolatot Sajókaza polgármesterével, és engedélyt kértem, hogy néhány felvételt készíthessek a híres Radvánszky-könyvtárban, ahol egykoron a Balassi-kódexet őrizték. A Sajó mentén fekvő településen a délelőtti órákban álltunk meg, a korábban megbeszéltek szerint. Az önkormányzat kulturális referense kísért bennünket a szebb napokat látott parkon keresztül az alapos külső felújításra szoruló kastélyhoz. Az épület belső tereit szépen felújították, könyvtár és kulturális tér működik benne, és az egykori könyvtár bútorzata csodálatos épségben szolgálja a települést.

Zólyomradványtól meglehetősen messze, mintegy 150 km-re lévő Sajókazán a Radvánszkyak másik ága a 18. századtól a 20. század második feléig birtokolt kastélyt és földet. A már említett Radvánszky II. László, a radványi könyvtár alapítója szerzett jogot a Borsod vármegyei sajókazai birtokra.

A *Balassa-kódex* története itt folytatódik. A Magyarországtól elszakított Radványban élő Radvánszky Antal már korábban Pestre menekítette a kódexet, majd 1923 őszén eladta unokatestvérének, a Sajókazán élő Radvánszky Kálmánnak. A sajókazai könyvtárat 1863-ban alapította Radvánszky Kálmán nagy műveltségű apja, Radvánszky Béla (1849–1906). Ő volt a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alapítója és elnöke, és olyan értékekkel gyarapította könyvtárát, mint pl. a *Balassi és Rimay istenes énekeinek* 1670-es, egyetlen példányban fennmaradt lőcsei kiadása. Az istenes énekek utolsó kiadását (1806) is ő vásárolta meg.

1949-ben Radvánszky Kálmán a Tiszai Evangélikus Egyházkerületnek ajándékozta a sajókazai könyvtárat, több, mint 20000 kötetet. A korszak ismeretében a lehető legjobb döntést hozta. Kastélyából 1949. június 1-től leánynyaraló lett. Nyomorban tengődött, öngyilkos akart lenni. 78 éves korában, 1965. május 13-án halt meg.

A kódex nem az evangélikus felekezethez, a kor ismeretében ez természetes, hanem 1950-ben az Országos Széchenyi Könyvtárba került. Bár erről a kortársak nem látszottak tudni: letétként, a tulajdonos továbbra is az egyházkerület volt. 2017-ben az OSZK átadta az evangélikus egyháznak. Jelenlegi őrzési helye: Evangélikus Országos Könyvtár.

A Radvánszky család évszázadokon át, nemzedékről nemzedékre folyamatosan gyűjtötte az irodalomtörténet és a művelődéstörténet értékes forrásait, a múltunkról való tudás egy részét nekik köszönhetjük.

Sajókaza nevével először 1231-ben találkozunk. A település a 14. századtól élte virágkorát, ekkor többször tartottak itt vármegyeegyülést. 1461-ben már mezővárosként említik. Eger 1552-es ostromakor kifosztották, 1558-ban csata zajlott a határában, 1564-ben pedig már lakatlan pusztaság. A 17. században Rákóczi-birtok lett, a vesztés kuruc szabadságharc után a kincstár lefoglalta. A Radvánszkyak birtoka volt 1756-tól 1945-ig. A település kastélyában született 1849-ben Radvánszky Béla művelődés- és irodalomtörténész, politikus, császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, koronaőr, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke.

Sárospataki Református Könyvtár

Gyerekkoromtól szeretem a könyveket, saját könyvtáram vagy 5000 kötetet szám-lál. Mindig csodálattal adózom a régi gyűjteményeknek, így voltam ezzel most is. Külön öröm volt számomra a Beteg lelkeknek való füves kertecske kézbevétele.

A Sárospataki Református könyvtár őrizte Balassi Bálint egyetlen, még életében megjelent kegyességi munkáját, az 1572-ben Krakóban nyomtatott *Füves kertecske*t. Ebből az első kiadásból, melyben Ecsedi Báthory István jegyzetei is megtalálhatók, egyetlen példány maradt fenn. Mivel a II. világháborúban – szovjet hadizsákmányként – Nyizsnij Novgorodba került, egészen 2006-ig elérhetetlen volt. Ebben az év-ben más magyarországi könyvekkel együtt Vlagyimir Putyin ünnepélyesen visszaszolgáltatta. A magyar állam közvetlenül (örzési és állagmegőrzési díj címén) és közvetve (a MOL adománya) igen jelentős váltság-díjat fizetett a hadifoglyok szabadon engedéséért.

Balassi Bálint: *Beteg lelkeknek való füves kertecske*, Krakó, 1572. Sárospataki Református Könyvtár gyűjteménye

A mű jelentőségét aligha szükséges méltatni, arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy a legújabb kutatások feltárták (vagy legalábbis elkezdték feltárni) világi költészetének, szerelmi ciklusainak teológiai hát-terét, kegyelemteológiai megalapozottságát. Ezek fényé-ben a *Füves kertecske* jelentőségét nem lehet túlbecsülni. Balassi mindössze tizenhét-tizennyolc éves volt, amikor ezt a munkáját elkészítette, amely a személyesség, az in-dividualitás szempontjából is úttörő jelentőségű. Soha előtte nem jelent meg ugyanis Magyarországon olyan könyv, amely a címében ilyenén személyességet enge-dett volna meg magának: „melyet Gyarmathy Balassi Bálint fordított németből magyarra, „az ő szerelmes szü-leinek háborúságokban való vigasztalására”. Legfeljebb az ajánlásokban találkozunk személyes hanggal, címben a 16. században soha. A vallásos iratok mindig közöösség-hez szóltak, nem megnevezett személyekhez.

KRONOLÓGIA

Balassi Bálint életének és korának főbb eseményei

1518. január 25. — Megszületik Balassa János, Balassi Bálint édesapja.

1526. augusztus 29. — Balassa Ferenc (Balassi Bálint nagyapja) elesik a mohácsi csatában.

1538. november 27. — Almás várában (Kolozs vármegye) megszületik Balassa András, Balassi Bálint unokabátyja.

1551 Megszületik Losonczy Anna, akit Balassi feleségül szerezett volna venni, ám a hölgy másnak nyújtotta kezét.

1552. február második fele — Meghal Muthnoky Mihály, Sulyok Anna első férje.

1553 tavasza — Balassa János feleségül veszi Sulyok Annát.

1554. május — Balassa János zálogba kapja Liptóújbárt 13500 rajnai forintért.

1554. október 20. — Zólyomban megszületik Balassi Bálint.

1555-től — Balassa János a bányavidéki főkapitány.

1562. március 22. — Megszületik Dobó Jákob költő, Balassi Bálint unokatestvére.

1562. április 3–5. — Balassa János Szécsényt ostromolja, de súlyos vereséget szenved.

1563. március 6. — Megszületik Balassi Ferenc, Balassi Bálint öccse.

1563. augusztus 17. — I. Ferdinánd magyar király megrója Balassa Jánost, amiért a zólyomiakkal erőszakoskodik és rendszeresen megsérti a város szabadságát és jogait.

1563. szeptember 8. — Pozsonyban I. Miksa cseh királyt magyar királlyá koronázzák.

1563. december 20. előtt — Ungnád Kristóf eljegyzi Losonczy Annát.

1564. július 25. — Bécsben meghal I. Ferdinánd, Magyarország királya.

1563 végétől/1564 elejétől 1565 őszéig — Balassi Bálint nevelője Bornemisza Péter. A tanítvány tollpróbái Bornemisza Volaterranus-kötetében, amelyeket a legutóbbi időkg félreolvastak.

1565. február 1. — Megszületik Balassi Mária, Balassi Bálint húga.

1565. június 6. — I. Miksa magyar király a követi jog ellenére Bécsben elfogatja Báthory Istvánt.

1565. október 22. előtt — Balassi Bálint megkezdi tanulmányait Nürnbergben, társa, Pándy Zsigmond kíséretében.

1566 Megszületik Balassi Judit, Balassi Bálint középső húga, aki még gyermekkorában meghal.

1567. április — Losonczy Anna esküvője Ungnad Kristóffal Tapolcsányban (Nyitra vármegye).

1567. július 4. — Báthory István kiszabadul bécsi fogságából. Cserébe az erdélyiek elengedik Balassa Menyhárt családját.

1567. december 28. — Balassa András Vágbesztercén feleségül veszi Mérey Annát, ifj. Serédy Gáspár özvegyét.

1568. január 1. — I. Miksa magyar király Bécsben Szklabonyai Balassa Farkasnak zálogosítja el Végles várát. A zálogösszeghez Balassa János ad 4000 forintot.

1568. február 9. — Ötvenhét évesen Bécsben meghal Balassa Menyhárt. Végrendeletében István fia tutorául öccsét, Balassa Jánost, annak halála esetén unokaöccsét, Balassa Andrást teszi meg.

1568. február 17. — I. Miksa magyar király és II. Szelim oszmán szultán békét köt Drinápolyban.

1568. június 5. — Megszületik Balassi Anna, Balassi Bálint legkisebb húga.

1568. november — Balassa János lemond a zólyomi kapitányságról.

1569. augusztus — Megszületik Rimay János.

Gdańsk, Szűz Mária-templom asztronómiai órája. Hans Düringer alkotása 1464–1470

1569. augusztus–október — Országgyűlés Pozsonyban. Bornemisza Péter — Balassa János tilalma ellenére — nyilvánosan prédikál. Balassi Bálint ekkorra már hazaérkezett Nürnbergből. Október 12-én Balassa Jánost és Dobó Istvánt I. Miksa magyar király hűtlenség vádjával elfogatja.

1569. október — Ungnad Kristóf lesz Eger várának kapitánya. Tisztét 1576-ig viseli.

1570. március 9. — Balassa János megszökik a pozsonyi fogságból.

1570. április–május — Rymanówban bujkál a szökésben lévő Balassa János. Zálogba veszi Kamenyec (Kamieniec) várát és az alatta fekvő Odrzykon falut. Żmigród mezőváros felét pedig 4000 forintért Balassa Jánosné Sulyok Anna nevére vásárolja meg. Ide menekül a család többi tagja is.

1570. augusztus — Ettől kezdődően enyhül a Habsburgok szigora, a Balassa család több kedvezményben is részesül (magukhoz vehetik ingóságaikat, Balassa János elfogott legényét elengedik, visszakapja török foglyait stb.)

1570. augusztus — I. Miksa magyar király és János Zsigmond megköti a speyeri egyezményt, melynek lényege, hogy János Zsigmond lemond a választott király *(rex electus)* címről, és fejedelmi *(princeps)* címet kap, fennhatósága Erdélyre és a Partiumra terjed ki. Ezzel létrejön az Erdélyi Fejedelemség. János Zsigmond halálával az uralma alatt álló területek a Habsburg-házra szállnak.

1571. március 14. — Szászsebesen meghal János Zsigmond erdélyi fejedelem.

1571. május 25. — Az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választja Somlyai Báthory Istvánt.

1571. július–augusztus — II. Szelim oszmán szultán isztambuli parancsa Balassa Jánosnak. A szöveg azt állítja, hogy Balassa János alá akarja vetni magát a szultánnak.

1572. április 17. — Dobó István kiszabadul a pozsonyi fogságból.

1572. június 14. — Balassa János — elvileg, ha teljesíti a király feltételeit — kegyelmet kap.

1572. augusztus 11. — Balassa János egy bocsánatkérési procedúra után formálisan is kegyelmet kap Bécsben.

1572 Wirzbięta nyomdájában, Krakkóban megjelenik a *Beteg lelkeknek való füves kertecske*, Balassi Bálint egyetlen, még életében kinyomtatott könyve.

1572. szeptember — Rudolf magyar király koronázásán Balassi Bálint juhásztáncot jár Pozsonyban. Van olyan forrás, amely ezt a táncot I. Miksa koronázására teszi (1563).

1573. február 25. — Szepeshelyen, a Szepesi Káptalan előtt Balassa Jánost beiktatják a liptóújbári javakba.

1573. június — Liptóújbárban meghal Balassa Jánosné Sulyok Anna. Hibbén temetik el.

1573. július 10. — Meghal Dobó István.

1573–1574 körül — Balassi Ferenc Nürnbergbe utazik tanulni. Vele tart nevelője, Szkárossy János.

1573. szeptember 20. — I. Miksa magyar király Bécsben Balassa Jánosnak adományozza Salgó várát és a hozzá tartozó uradalmat.

1574. április 4. — I. Miksa magyar király Balassa Jánost a pozsonyi törvényszékeknél felmerülő föllebbezések felülvizsgálásával foglalkozó bizottság tagjává nevezi ki Bécsben.

1574. április 16. — I. Miksa magyar király Balassa Jánost főajtónálló mesternek *(janitorum regalium magister)* nevezi ki Bécsben, ezzel a zászlósurak sorába emelve.

1575. január 25. után — Martino Rota elkészíti Balassa János rézmetszetű portréját Bécsben. Az alkalmat nyilvánvalóan a főajtónállói kinevezés adja.

1575 Josias Simler Bazelben Balassa Jánosnak ajánlja kozmográfiáját.

1575. június 1. — Bekes Gáspár hadsereggel indul Báthory István erdélyi fejedelem ellen.

1575. július 10. előtt — Forgách Ferenc történetíró szerint „Kornis Gáspár Huszti kapitány Báthoryhoz igyekezve lova-saival Erdély határán beleütközött Balassi Bálintba, aki Bekes Gáspárnak készült Magyarországból segítséget hozni. Összecsaptak, s bár Kornis szétszórta B. B. katonáit, sebesülése miatt nem tudott eljutni a vajdához. B. B. pedig katonáinak elvesztése után Hagymási embereibe botlott, akik megsebesítve elfogták, és a vajdához vitték”. Az adat erős kritikával kezelendő.

1575. július 10. – Bekes Gáspár Kerelőszentpálnál csatát veszít Báthory István ellenében.

1575. július – A Királyi Magyarországon terjed a hír Balassi Bálint erdélyi fogságba eséséről. Ezenközben Balassi nem fogolyként, hanem szabad katonaként és udvari emberként Báthory Istvánt szolgálja.

1575. július 20–23. – Kékköt, Divényt, Somoskőt elfoglalják a törökök, így bosszulva meg Balassa János törökellenes fortélyait.

1575. október – Bornemisza Péter Balassa János házában prédikál Nagyszombatban.

1575. december – Báthory István Gyulafehérváron megtagadja Balassi Bálint kiadatását a töröknek.

1576. február 26. – Ungnád Dávid konstantinápolyi portai követ jelenti, hogy Báthory nem adhatja ki Balassa János fiát, mert különben a lengyeleket elidegeníti magától.

1576. március 15. vagy 16. – Báthory István elindul Erdélyből, hogy elfoglalja a lengyel trónt. Kíséretében van Balassi Bálint is.

1576. március 27. – I. Miksa magyar király Ungnád Kristóf egri várkapitányt horvát bánná nevezi ki. Ungnád azonban csak 1578 őszén távozik Egerből.

1576. április 23. – Báthory ünnepélyesen bevonul Krakkóba.

1576. május 1. – Báthory Istvánt Krakkóban Lengyelország királyává koronázzák.

1576. szeptember 26. előtt – Báthory azt írja a töröknek, hogy már elbocsátotta szolgálatából Balassi Bálintot. Ez minden valószínűség szerint nem igaz.

1576. október 12. – Meghal I. Miksa magyar király. Fia, Rudolf lép a trónra.

1576 Ungnád Kristóf után Kolonics Bertalan lesz Eger várkapitánya. Tisztét 1583. október 27-ig viseli.

1577 Bizonyos, hogy ekkortájt Balassi Bálint már verseket ír.

1577. április 30. – Ungnád Dávid törökországi követ jelenti, hogy Balassa János kapcsolatot tart a lengyel királlyal, s hogy fia Báthory Istvánnál szolgál.

1577. május eleje – Elkészül Balassa János végrendelete.

1577. május 6. – Vágbesztercén meghal Balassa János.

1577. május – Balassi Bálint Dancka (Gdańsk) környékén tartózkodik, Balassi Ferenc Nürnbergben tanul.

1577. június 16. – Várdai Mihály Kisvárdán feleségül veszi Dobó Krisztinát.

1577 Az 1592-es kolozsvári kiadás kolofonja szerint ekkor készült az *Eurialus és Lucretia* széphistória Sárospatakon.

1577 Nürnbergben megjelenik Joachim Bielski Balassa János halálára írt gyászkölteménye.

1577 ősze – A bányavárosok rendre tiltakoznak Balassi Bálint vámszedése és általában a városok jogainak semmibe vétele ellen.

1578. január – A selmeci tanács sérelmezi, hogy Balassi Bálint a bányabíró szolgáját megverte, és a tanáccsal szemben durva kifejezést használt. Balassi gúnyos hangú levélben válaszol a selmecieknek.

1578 Balassi Bálint hűségesküt tesz, amelyben megtagadja lengyelországi kapcsolatait.

1578. március 5. – Musztafa budai pasa Balassi Bálintra panaszkodik Rudolf magyar királynál a török kezes rabok nyomorgatása miatt.

1578. április 1. – Balassi Bálint Pozsonyban szidalmazza és megveri Szkárossy György kamenyeci tiszttartót. Az ügyből elhúzódó, az országbíró elé kerülő per lesz.

1578. május 6. – Balassi Bálint ötödmagával, Bojcán átlovagolva, találkozik Dániel Göppel bányagazdával, aki apjának régi adósa volt, s megfenyegeti, május 25-én pedig bebörtönzi. Hatalmaskodása miatt Balassit elmarasztalják.

1578. május 11. – Vágbesztercén, Báthory István országbíró előtt Balassa András, Bálint és Ferenc megosztozik a vagyonon.

1578. június 2. – A waldburgi és bojcabányai bányászok panaszkodnak Balassi Bálint erőszakoskodása miatt.

1578. július 21. – Ettől az időponttól Balassi Bálint vesz fel évi 300 forintot Liptóújvár gondozásáért.

1578 Balassi Bálint és Losonczy Anna állítólagos titkos szerelmi együttléte.

1579 első fele – Balassi Bálint vissza akar menni Lengyelországba.

1579. május 22. – Makovicán elkészül Balassa András eladási szerződése a lengyelországi birtokokról.

1579. június – Rudolf magyar király Eger várában ötven lovas kapitányává nevezi ki Balassi Bálintot.

1579. július 4. – Potturnyai András Rózsahegyen azzal vádolja Balassi Bálintot, hogy kifosztotta Wawrisót.

1580 Soós Gergely Egerben arról tanúskodik, hogy Balassi Bálint Rédey Bonaventurától lányokat vett egy lóért.

1580. április 4. – Balassi Bálint részt vesz a hatvani rajtaütésben.

1580. december 20. – Balassa László, mivel nőtlen és nincs egyéb örököse, legközelebbi rokonainak, Balassa Andrásnak, Bálintnak és Ferencnek ajándékoz 4726 forint 4½ dénárt a garamszentbenedeki konvent előtt . András, Balassa Zsigmond végrendeletére hivatkozva, nem fogadja el az őt illető pénzt, hanem a többieknek ajándékozza.

1581. február 4. – Balassa András Garamszentbenedeken visszavonja az 1580. december 20-án tett ajándékozó nyilatkozatát.

1581. február – Balassi Bálint katonáival megtámadja a postát.

1581. március 2. – Balassi Bálint az újvári, veszprémi vagy palotai kapitányságot kéri.

1581. május 27. – Ötvenegy éves korában Gyulafehérváron meghal Báthory Kristóf erdélyi vajda.

1581. július – Balassi Bálint a zólyomi kapitányságot kéri.

1581. november – Liptó vármegye Balassi Bálint főispánná való kinevezését javasolja.

1582. január 6. – Elkészül Várdai Mihály végrendelete, amelyben feleségét, Ruszkai Dobó Krisztinát teszi meg fő örökösévé, míg az újra férjhez nem megy.

1582 Balassi Bálint bejegyzést ír Stephan Haymb von Reichenstein emlékkönyvébe.

1582. március – Balassi Bálint sürgeti Egerből való elbocsátását.

1582. április – Balassi Bálintnak nézeteltérése támad Barbarith zólyomi kapitánnyal, aki feljelenti őt.

1582. április 17. – Balassi Bálint Vitencben (Nyitra vármegye) 1400 Ft kölcsönt vesz fel Losonczy Annától.

1582. május 6. – Balassi Bálint húgainak esküvője Vágbesztercén. Bánffy János Balassi Máriát, Forgách Miklós Balassi Annát veszi feleségül.

1582. május 11. – Balassi Bálint Vágbesztercén kölcsönt vesz fel Balassa Andrástól.

1582. június vége – Zólyomban egyezés születik Balassi Bálint és Balassa László között Poltári Soós János alispán előtt. A véglesi zálogösszeghez Balassa Jánostól kért 4000 forintból még 1500 forint tartozás maradt fenn. Ebből Balassi Bálint 900 Ft-ot elenged, a megmaradt 600 forintot pedig kilencévi törlesztésre hagyja.

1582. szeptember 19. – Balassi Bálint helyett Illésházy István lesz Liptó vármegye főispánja.

1582. november 6. – Rudolf magyar király Bécsből leiratot küld Dobó Ferencnek és Barbarith Györgynek, hogy védjék meg Zólyom város szabadságát Balassi Bálinttal szemben.

1582. november 10. – A budai pasa ismét panaszkodik Balassi Bálint portyázásai miatt.

1582. november – Balassa András nevelt lányát, Serédy Zsuzsannát eljegyzi Janusz Ostrogski lengyel herceg. Serédy Zsuzsanna korábban Dobó Jákob menyasszonya volt, Balassi Bálint is szemet vethetett rá.

1582. december – Rudolf magyar király meghagyja Ungnád Kristófnak, hogy Balassi Bálintot a bányavárosi végeken alkalmazza.

1583 körül – Balassi Bálint beszerzi Marullus, Angerianus és Joannes Secundus neolatin humanista költők Párizsban, 1582-ben kiadott antológiáját *(Poetae tres elegantissimi)*.

1583. április 20. – Rudolf magyar király Pozsonyban Dobó Ferencet bízza meg, hogy békítse össze Balassi Bálintot és Barbarith György zólyomi kapitányt.

1583. május – Balassi Bálint járadékot és tokaji kapitányságot kér, különben Lengyelországba megy.

1583. május – Léva várában száz lóra való kapitányságot ajánlanak fel Balassi Bálintnak, de visszautasítja.

1583. május 20. – Balassi Bálint kalandja Sommernéval a besztercebánya–zólyomi úton. Zólyom, Besztercebánya és Balassi Bálint között az ellentétek igencsak kiéleződnek.

1583. május 25. — Pruzsinszky szolgabíró hivatalosan felszólítja Balassi Bálintot, hogy Balassa András liptóújvári birtokrészét bocsássa vissza.

1583. június 1. — Vágbesztercén meghal Mérey Anna, Balassa András első felesége.

1583. június 19. — A hét bányaváros közgyűlése Körmöcbányán tiltakozik a hibbei jogtalan vámszedés ügyében.

1583. augusztus 5. — Balassa András és Balassi Bálint megjelenik Zólyomban, Nógrád vármegye törvényszéke előtt, és módosítják korábbi vagyonmegosztási egyezségüket.

1583. szeptember 12. — Zólyomban, a vármegye gyűlésén Balassi Bálint személyesen tisztázza magát a Sommernéval kapcsolatos vádak alól. Életében talán ez az egyetlen jogi fórum, ahol ő győzedelmeskedik.

1583. szeptember — Balassi Bálint Balassa Andrással Végles ügyében osztozkodik Vágbesztercén.

1583. szeptember 30. — Gloss Boldizsár, a zólyomi bíró, levélben számol be arról, hogy Balassi Bálint megkergette (és utol is érte) a hajniki pap leányát.

1583. október 27. — Kolonits Bertalan után ismét Ungnád Kristóf Eger várának kapitánya. Tisztét haláláig, 1587 novemberéig tölti be.

1583. november — A zólyomi bíró felküldi Balassi Bálint bűnlajstromát Ernő főhercegnek.

1583. december 17. előtt — Meghal Várdai Mihály.

1584. március 9. — Szepesen elkészül az osztálylevél Balassi Bálint és öccse, Ferenc között.

1584. április 14. (az ó-naptár szerint) — Léván, Balassi Bálint jelenlétében tárgyalják Sommerné ügyét.

1584. május 25. — Szinán budai pasa ismételten panaszkodik Balassi Bálintra Ernő főhercegnek.

1584. július 5. — Balassi Ferenc Nyitrán óvást emel bátyja, Balassi Bálint ellen, hogy egyezségük megkötése előtt ne rendelkezessen önkényesen az atyai birtokról.

1584. augusztus — Rudolf magyar király 800 tallér évi fizetést rendel el Balassi Bálintnak. (A korban nem jelentős összeg.)

1584. szeptember 20. — Balassa András menyegzője Mindszenti Katával Zlabacsinban (Morvaország).

1584. október 16. — Szinán budai pasa ismételten panaszkodik Balassi Bálintra Ernő főhercegnek.

1584. december 27. — Egy csapat katona Balassi Bálint vezetésével kifosztja a hatvani sokadalmat, de a török rajtuk üt, sokan rabságba esnek.

1584. december 25. karácsony (az ó-naptár szerint, a Gergely-naptár szerint 1585. január 4.) — Balassi Bálint esküvője Dobó Krisztinával Sárospatakon, a pataki vár elfoglalásának balul sikerült kísérlete.

1585–1587 — A sárospataki eset és a vérfertőzőnek tartott házasság miatt Balassi Bálint arra számít, hogy elítélik. Ezért sorozatosan zálogosítja, illetve adja el a birtokait. Amit csak lehet, pénzzé tesz, felkészül a menekülésre.

1585 Balassi Bálint feleségével együtt áttér a katolikus vallásra.

1585. március 20. — Meghal Dobó Jákob költő, Balassi Bálint unokatestvére.

1585. április 16. — Véglesen elkészül Balassa László végrendelete. Végles várának harmadrészét a királyra hagyományozza.

1585. október 3. előtt — Megszületik Balassi János, Balassi Bálint és Dobó Krisztina fia. Az újszülött olyan gyenge, hogy nem bizonyos, életben marad-e. Boroszlói sírfelirata szerint 1601. december 18-án halt meg.

1585. október 3. — Királyfalván (Zólyom vármegye) elkészül Balassi Bálint végrendelete. Amit lehet, feleségére, Dobó Krisztinára hagy.

1586 Liptó vármegye arra inti Balassa Andrást, hogy az egyezség megszegése miatt vegye föl a liptóújvári várban lévő részéért rá eső 3300 forintot. Ez később még többször megismétlődik.

1586. április 5. — Ernő főherceg meginti a Balassiakat Végles ügyében.

1586. május 5. — Balassi Bálint Nyitrán házat és jobbágytelket ajándékoz Rimay Istvánnak.

1586. május 12. — Zemplénben egyezség születik egyrészről Balassi Bálint és Dobó Krisztina, másrészről Várdai Kata és gyámja, idősebb Szokoly Miklós között.

1586. július–augusztus — Balassi Bálintot azzal vádolják V. Sixtus pápa előtt, hogy mohamedánná lett, fiát pedig ke -

resztelés helyett körülmetéltette és a Musztafa nevet adta neki; ezt két hitvalló iratban (július 27., Liptóújvár; augusztus 24., Nagyszombat) is tagadja, megvallva katolikus hitét.

1586. szeptember 28. — Dobronya várában (Zólyom vármegye) meghal Barbarith György, Zólyom várkapitánya és Zólyom vármegye főispánja, a Balassi Bálint végrendeletében megnevezett egyik tutor.

1586. december 13. — Grodnóban meghal Báthory István lengyel király, a Balassi Bálint végrendeletében megnevezett másik tutor.

1587 Hatalmaskodási perek, jogviták a Dobó Krisztina örökségét képező zombori szőlőkről, egyezkedés Balassa Andrással.

1587. április 9. — A Balassi fivérek és Balassa András osztozkodnak Balassa László hagyatéka fölött.

1587. május 7. — Balassi Bálint Mezőzomboron vesztegető levelet ír Melith István kamarai elnöknek a zombori szőlők dolgában.

1587–1588 — Balassi Bálint portrét (rézkarcot? miniatúrt?) készíttet magáról. A valószínűleg ennek alapján készült 17. századi festmény Balassi Bálint egyetlen hiteles ábrázolása.

1587. november 7. — Balassi Bálint a Kamieniec, Zmigrod, Odrzikon várakból, illetve birtokaikból rá eső ¼ részt 2500 forintért eladja Balassa Andrásnak, s a pénzt felveszi.

1587. november eleje — Kassán meghal Ungnad Kristóf, Losonczy Anna férje. Az özvegy igen kíváncatos parti: Magyarország egyik leggazdagabb asszonya.

1587. november 12. — Pozsonyban zajlik Dobó Krisztina pere, az országgyűlésen csak Balassi Bálint jelenik meg.

1587. november — Balassi Bálint eladja a liptóújvári majorságot és a termést Balassa Andrásnak.

1587. december 11. — Vizkelethy Bálint ítélőmester feljegyzése szerint Balassi Bálint Pozsonyban kibékült feleségével, Dobó Krisztinával.

1588. január 28. — Prágában Rudolf király 1588. évi dekrétumának 28. cikkelye elrendeli az ó-naptár eltörlését.

1588. február 8. — Ernő főherceg közli a pozsonyi kamarával, hogy a király a Balassi Bálint ellen indított pert kegyelmi úton, a magyar urak kérésére megszüntette.

1588. február–április — Rudolf király meghagyja a bányavárosi bizottságnak, hogy Balassi Bálintot (Érsek)Újvárott alkalmazza.

1588. március 4. — Miután Balassi Bálint az általa kért perújrafelvételen nem jelent meg, Végles és Liptóújvár ügyében a korábbi ítélet marad érvényben. Balassi ezt élete végéig vitatja.

1588. április vége–június — Balassi Bálint Érsekújvárra, új állomáshelyére érkezik, ahol viszonyba keveredik a kapitány, Ferrando Zamaria feleségével, Zandegger Luciával.

1588. június — Az eperjesi oktavális széken folyik a Zamaria kontra Balassi becsületsértési per. Az ügy még az év végén sem zárul le. Decemberben majd Pálffy Miklóst bízza meg a Haditanács, hogy simítsa el a két fél közötti egyenetlenséget.

1588–1589 — Balassi Bálint megírja a *Szép magyar komédiát*, amely Cristoforo Castelletti *Amarilli* című drámája nyomán készült.

1588. november 5. — Ernő főherceg Pozsonyba, a királyi helytartó ítélőszéke elé idézi Balassi Bálintot és Ferencet.

1588–1589 tele — Balassi Bálint valószínűleg Erdélyben jár, „jó hamar lovakért”.

1589. Lejár Liptóújvár zálogba adásának ideje, Rudolf király Balassa János halálától (1577) számított tizenkét évig hagyta az örökösök kezén. Ettől kezdve a Balassi fivérek haláláig tartó kíméletlen harc kezdődik a zálogbirtokért Balassa Andrással, majd halála után fiaival, esetenként más pályázókkal. Ennek során a fivérek a királyi hatalom képviselőivel is szembeszegülnek.

1589. február 12. — Nyitrán az előző évi érsekújvári ügyben hallgatnak meg tanúvallomásokat. Az egész ügyről annyi tudható (azaz szinte semmi), amennyit a jegyzőkönyv rögzít.

1589. március 9. — Rudolf magyar király békét köt III. Zsigmond lengyel királlyal. Miksa főherceg lemond a lengyel királyi címről.

1589. március 19–20. — Pozsonyban törvényszéki ülést tartanak az újvári és a véglesi ügyben.

1589 körül — Balassi Bálint befesti címerét és beírja jelmondatát Hans von Braun (Freiherr zu Wartenberg) emlék könyvébe: „*Vita, quae fato debetur, patriae salutis solvatur!* [’Életemet, amellyel a sorsnak tartozom, hazám üdvére kell fordítanom!’] *Valentinus Balassy de Gyarmath LBDG*”. Az idézet forrása a sokáig Cicerónak tulajdonított, de valószínűleg Cornificius által szerzett *Rethorika ad C. Herennium*.

1589. július vége — Az érsekújvári katonák panaszt fogalmaznak meg Balassi Bálint ellen, aki Eperjesen rájuk támadt. Balassit megfeddik.

1589 nyara, kora ősze — Balassi Bálint ciklusokba szerkesztve összeállítja az ún. *Maga kezével írt könyvét*.

1589. július–augusztus körül — Dobó Krisztinát feleségül veszi gersei Pethő Gáspár.

1589. szeptember vége — Losonczy Anna férjhez megy Forgách Zsigmondhoz.

1589. szeptember vége — Balassi Bálint Lengyelországba távozik. Azt terjeszti, hogy gonosz unokabátyja és szerelmi bánata — Losonczy Anna máshoz ment feleségül — készteti erre. Valójában az ekkor a török ellen csapatokat szervező lengyelek zsoldostisztje, toborzója.

1590–1591 — A Célia-ciklus összeállításának (nem megírásának!) valószínűsíthető időpontja.

1590. január vége, február eleje — Meghal Dobó Krisztina.

1590. május 9. — Ernő főherceg Bécsben megparancsolja, hogy fogassák el azokat, akik Lengyelország számára katonákat toboroznak.

1590 vége, 1591 eleje — Balassi Bálint Krakkóban tartózkodik.

1591. január vége — Balassi Bálint Braunsbergben tartózkodik, ahol felkeresi a híres jezsuita kollégiumot. Valószínűleg itt ismeri meg Edmund Campion *Rationes decem...* című munkáját, amelynek fordításába kezd.

1591. szeptember 26. — Nagyszombatban végzés születik házassága ügyében. Vértelmezőnek, tehát semmisnek ítélik. Öt magát infámiában (becsületvesztésben) marasztalják el.

1591. szeptember 26. után — Balassi Bálint egyfajta emlékiratot ír Mátyás főherceghez a lipcsei újvári pereskedés ügyében.

1591. október — III. Zsigmond lengyel király és III. Murad oszmán szultán aláírja a fegyverszünet meghosszabbítását.

1591. október 21. — Vágbesztercén meghal Balassa András.

1592. január 21. — Balassi Bálint Nagyszombatban keresetet ad be a Szentszéknél Losonczy Anna ellen.

1592. május 21–23. — A Losonczy Annával folytatott perben Nagyszombatban kimondják, hogy Balassi Bálint vérfertőző viszonyba és infámiába esett, így nem perelhet. A magasabb fórumon folytatódó per végeredménye ugyanez: 1593. január 12-én Kutassy vikárius ugyanúgy dönt, mint korábban.

1592. június 17. — Balassi Bálintnak Eperjesen nyilvánosan bocsánatot kell kérnie Ernő főhercegtől a beadványában foglalt sértő kifejezésekért.

1593. március 21. — Balassi Bálint a Pozsonyból Batthyány Ferencnek küldött levelében említi új szerelmét, Fulviát.

1593. július 24. — Joó János királyi személynök levelet ír Pozsonyból Pálffy Miklósnak. A nagyszombati apácák megszöktetésével Balassi Bálintot gyanúsítja.

1593. október 22. — Balassi Bálint és Ferenc Bocskai Istvánnál járnak Nagyváradon. Wathay Ferenc, a leendő költő, néhány vonatkozásban Balassi epigonja, ugyanitt tartózkodik.

1593 Az ún. tizenöt éves háború első jelentős csatái. A Balassi-birtokok (Salgó, Kékkő stb.) többnyire vérontás nélkül kerülnek vissza; Divény elfoglalásában Balassi Bálint is részt vesz.

1594. április–május — Balassi Bálint az elhunyt Szkárossy György javait követeli, aki állítása szerint adója volt.

1594. május 4. — Balassi Ferenc Hatvanban megsebesül.

1594. május 7. — Elkezdődik Esztergom ostroma.

1594. május 19. — Esztergomban, a Víziváros megrohanásakor Balassi Bálint mindkét combján megsebesül egy puskagolyótól.

1594. május 19–26. — Dobokay Sándor szerint Balassi Bálint levelet ír Mátyás főhercegnek, amelyben kéri, hogy halála esetén fiát, Jánost, a jezsuiták iskolájában neveljék.

1594. május 26. — Esztergomban Balassi Bálint meggyón és felkészül a halálra. Dobokay Sándor jezsuita szerint utolsó szavai ezek voltak: „*Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo!*” (Most van szükség bátorságra, Aeneas, most kell az erős szív! – Vergilius: *Aeneis*, VI. 261.) – „*Christus mortuus est pro me, et ego diffidam? Tuus miles fui, Domine, tua castra secutus sum.*” (Krisztus – úgymond – megholt énérettem, és én hogy kételkedjem? Te katonád voltam, Uram, és az te seregedben jártam.). Holmija között Dobokay megtalálja a *Rationes decem...* mintegy háromnegyed részének fordítását. Ez majd 1606-ban jelenik meg nyomtatásban, az első hét ok Balassi, az utolsó három Dobokay fordításában.

1594. május 30. — Esztergomban meghal Balassi Bálint.

1594. július 22. — Monostorospályiban a tatárok elleni harcban elesik az ekkor harmincegy éves Balassi Ferenc.

1594. augusztus eleje — Balassi Bálintot és Ferencet Híbbén szüleik mellé temetik.

1595 Bártfán megjelenik a Balassi fivérek halálára írt gyászversgyűjtemény.

1596. február 22. — Szomolányban meghal Losonczy Anna, Forgách Zsigmond felesége.

1596 Vizsolyban kinyomtatják Rimay *Balassi–epicédiumát*.

1601. december 18. — Boroszlón meghal Balassi Bálint fia, János. Sírfelirata elmondja a Balassi család rövid történetét.

1610 körül — Debrecenben (és másutt is?) kinyomtatják a *Szép magyar komédiát*.

1632–1633 — Bártfán, illetve Bécsben kinyomtatják Balassi Bálint istenes énekeit. A bécsi kiadás töredékben maradt, a bártfaiból csak pár oldalt ismerünk.

1874 Rábukkannak a *Balassa-kódexre*.

1879 Szilády Áron gondozásában, a *Balassa-kódex* alapján megjelenik Balassi Bálint verseinek első olyan kiadása, amely már a szerelmes verseket is tartalmazza.

Báthory István olkuszi trojakja (három garas). A lengyelországi Olkusz városa környékén működő ezüsbányákra alapozva alapította meg 1578-ban Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem a városban a koronapénzverdét. Az olkuszi pénzverde Báthory István uralkodása alatt bocsátotta ki a legtöbb érmét, amikor a Lengyelországban vert pénzek több mint 60 százalékát állította elő. Az 1601-ben tartott általános koronagyűlésen döntés született az összes koronapénzverde bezárásáról, egy központi kivétellel. A határozatban még egyszer megemlítették, hogy a kivitelezés minőségét tekintve az olkuszi érme a mintaadó — ez azonban nem akadályozta meg a pénzverde bezárását. Ma az aukciókon az olkuszi pénzérmék jelentős árat érnek el.

Szűz Mária-, Szent Erasmus-, Szent Miklós-oltár a bártfai Szent Egyed-templomban, 1505

A lengyelországi Kwidzyn német lovagrendi vár templomának egyik középkori falfestménye

Az alábbi irodalomjegyzék egyben a képekhez írt ismertetések forrása is.
Szerzőiknek köszönettel tartozom.

Rövidítések

BHA = Bibliotheca Hungarica Antiqua
HK = Hadtörténelmi Közlemények
HumRef = Humanizmus és Reformáció
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények
MAMŰL = *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, I. főszerkesztő KÖSZEGHY Péter, szerkesztő TAMÁS Zsuzsanna, Budapest, Balassi, 2003
MHHS = Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. 2. osztály: Scriptorum. Írók
MKsz = Magyar Könyvszemle
RMNy = Régi Magyarországi Nyomtatványok
Sz = Századok
TSz = Történelmi Szemle
TT = Történelmi Tár
MNG = Magyar Nemzeti Galéria
A bibliográfiába nem vettem fel a régi magyar irodalom alapvető, kézikönyv-jellegű szövegkiadásait, mint a Régi Magyar Költők Tára köteteit, a kódexkiadásokat, a szöveggyűjteményeket stb. Az internetes hivatkozások 2026 őszén elérhetők voltak.

Felhasznált és ajánlott irodalom

ACCETTO, Torquato, *A tisztes színlelésről*, ford., jegyz., bev. VIGH Éva, [Szeged], JATEPress, 1997
ÁCS Pál, *Jegyzetek*, in Rimay János, *Balassi Epicédium*, Budapest, Balassi, 1994, 55–67
ÁCS Pál, *Attila-kultusz a Báthory-korban*, in *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*, szerk. JANKOVITS László és KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1996, 113–119
ÁCS Pál, *Wathay Ferenc: Áldott filemile...*, in Uő, „Az idő ósága”, Budapest, 2001, 265–286
ÁCS Pál, *Sásvár bég históriája. Historia cladi Turcicae ad Nadudvar, 1580*, in *Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)*, szerk. SZABÓ András, Budapest, Universitas, 2005, 87–97 (*Historia Litteraria*, 18)
ÁCS PÁL, „Egy út készítettik”, in Uő, „Elváltzott idők”. *Irányváltások a régi magyar irodalomban*, Budapest, Balassi, 2006, 119–139 (*Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok*, 6)
ÁCS Pál, *Balassi Bálint apoteózisa Rimay János Epicédiumában*, in *A magyar irodalom története*, I, *A kezdetektől 1800-ig*, főszerkesztő SZEGEDY-MASZÁK Mihály, kötet szerkesztők JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Budapest, Gondolat, 2007, 374–381
ALMÁSI Gábor, *A respublica litteraria és a császári udvar a 16. század második felében*, *Aetas*, 20(2005), 3. szám, 5–37
ANGYAL Endre, *Wathay Ferenc énekeskönyve*, *ItK*, 59(1955)/1, 55–61
APPONYI, Alexander (Hrsg.), *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*, I–IV, München, 1903–27 (reprint: Budapest, OSZK, 2004)
Balassa Bálint minden munkái, I–II, kiad. DÉZSI Lajos, Budapest, Genius, 1923
Balassa-kódex, Közzéteszi, előszó, átirás, jegyzetek VARJAS Béla [Hasonmás és betűhív átirás], Budapest, MTA, 1944
Balassa-kódex, Közzéteszi KÖSZEGHY Péter. Előszó, átirás, jegyzetek VADAI István. [Hasonmás és betűhív átirás], Budapest, Balassi, 1994.
Balassa-kódex, internetes kiadás, szerk. HORVÁTH Iván, átirás VADAI István. <https://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/rimay/bcind.htm> (Vö. *Balassi Bálint összes verse*, hálózati kritikai kiadás)
Gyarmathy Balassa Bálint költeményei, kiad. SZILÁDY Áron, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1879
BALASSI Bálint Összes Művei, kritikai kiadás, I: versek, levelezés, iratok, kiad. ECKHARDT Sándor, I, Budapest, Akadémiai, 1951
BALASSI Bálint Összes Művei, kritikai kiadás, II: prózai művek, egyéb iratok, kiad. ECKHARDT Sándor, Budapest, Akadémiai, 1955
Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei, sajtó alá rend. MIŠIANIK, Ján, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, Budapest, 1959 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 25)
BALASSI Bálint Összes versei, *Szép magyar comoediája és levelezése*, szöveg gond. STOLL Béla, utószó, szótár, fordítások ECKHARDT Sándor, Budapest, Magyar Helikon, 1974
Balassi Bálint Összes versei a versek helyreállított eredeti sorrendjében, közzéteszi HORVÁTH Iván, utószó BORI Imre, Újvidék – Novi Sad, 1976. [1977] (*Tanulmányok – Studije*, 9)
Balassi Bálint és a 16. század költői, I–II, szerkesztette és a szöveget gondozta VARJAS Béla, Budapest, Szépirodalmi, 1979 (*Magyar Remekírók*)
Gyarmati Balassi Bálint Énekei, a szöveget és a dallamokat gondozta KÖSZEGHY Péter és SZABÓ Géza, Budapest, 1986
GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, kiad. KÖSZEGHY Péter, [SZENTMÁRTON] SZABÓ Géza, Budapest, Szépirodalmi, 1990
Gyarmati Balassa Bálintnak istenes éneki, Bécs, [címlap nincs], hasonmás, kiad. VARJAS Béla, Budapest, Rózavölgyi és Társa, 1941

Gyarmati Balassa Bálintnak istenes éneki. Bécs, 1633, hasonmás, kiad. KÖSZEGHY Péter, bev. NUZZO, Armando, Budapest, Balassi, 1994 (BHA, 29)

Balassi Bálint versei, a szöveget gondozta KÖSZEGHY Péter és SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, Balassi, 1993, 1994 (Millenniumi Könyvtár)

Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, 1.0, Szerkesztette HORVÁTH Iván és TÓTH Tünde, főmunkatárs VADAI István. Készült az ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézete Reneszánszkutatások Posztgraduális Központjában (Centre des Hautes Études de la Renaissance, CHER) és az ELTE BTK Bölcsészettudományi Informatika Önálló Programjában. Kiadja a Gépeskönyv. Budapest, 1999, <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/>

BALASSI Bálint *Összes művei*, kiad. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Osiris, 2004 (Osiris Klasszikusok)

BALÁZS, Mihály, *Vitézek, mi lehet... A Katonaének elemzéseinek mérlegelése*, Hungarológiai közlemények. A Magyar Tanszék Folyóirata, Újvidék, 2005, 51–62.

BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Budapest, Akadémiai, 1971 (Irodalomtörténeti füzetek)

BÁN Imre, *Balassi platonizmus*, in Uő, *Eszmék és stílusok*, Budapest, Akadémiai, 1976, 132–135.

BARABÁS Samu, *A Székely krónika*, TT, 1880, 633–648

BARANYAI DECSI János *Magyar históriája [1592–1598]*, ford. és bev. KULCSÁR Péter, Budapest, Európa–Helikon, 1982

BARLAY Ö. Szabolcs, *Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról*, Budapest, Gondolat, 1986

BÁRTFAI Szabó László, *Ghymesí Forgách Ferenc (1535–1577)*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1904 (Magyar Történeti Életrajzok)

BARTONIEK Emma, *Fejezetek a 16–17. századi magyarországi történetírás történetéből*, Budapest, MTA Könyvtára, 1975

BARTÓK István, *„...habet etiam suas inventiones rhetorica”. Balassi inventio poeticája*, Iskolakultúra, 6(1996)/12, 58–67

BARTÓK István, *„Sokkal magyarabbúl szólhatnánk és írhatnánk”. Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*, Budapest, Universitas, 1998

BARTÓK István, *„Nem egyéb, hanem magyar poézis”. Sylvester János nyelv- és irodalomszemlélete európai és magyar összefüggésekben* Budapest, Universitas, 2007

BELITZKY János, *Nógrád megye története, 896–1849*, [Salgótarján], Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1973

BELU, Sabin, *Bódog Józsa*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Kolozsvár), 4(1960)/1–2, 143–148

BENCZÉDI László, *Katonarétegek helyzete a török elleni várháborúkban*, HK, 13(1966), 821–826

BENDA Kálmán, *A magyar nemzeti hivatástudat története*, Budapest, [kiadó nélkül], 1937

BERLÁSZ Piroska, *Hol nyomtatták Balassi Credulus és Juliáját?*, Magyar Könyvszemle, 1981, 189–203

BERNÁTH Béla, *A magyar népköltés szerelmi szimbolikája*, in *Előmunkálatok a magyarság néprajzához* 9, szerk. HOPPÁL Mihály, Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1981, 16–87.

Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata, 1548–1552, kiad. SZAKÁLY Ferenc, ford. SCHOLZ László, Budapest, Európa, 1986 (Bibliotheca Historica)

BETHLEN Farkas, *Erdély története*, ford. BODOR András, jegyz. KRUPPA Tamás, III, Budapest, Enciklopédia, 2004

BORNEMISZA Péter, *Énekek három rendbe*. Detrekő, 1582, hasonmás, kiad. VARJAS Béla, bev. KOVÁCS Sándor Iván, Budapest, Akadémiai, 1964 (BHA, 6)

DÁVID Géza, *Balassa János török kapcsolatai*, Sz, 132(1998), 909–915; <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/balassi.html>

DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Budapest, Akadémiai–Universitas, 2004

DEMKÓ Kálmán, *Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században*, HK, 1914, 573–638

DEPROOST, Paul-Augustin, *La descente d’Enée aux Enfers. Mort symbolique et temps aboli*, Loxias, 2002/2–3, 209–226

DÉTSHY Mihály, *Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig*, Sárospatak, 1989 (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 28)

DÉVAY, Iosephus I. (ed.), Aeneae Sylvii PICCOLOMINEI *De duobus amantibus historia*, Idem: Aeneae Sylvii de duobus amantibus historia cento ex variis demonstravit idem autor, Budapestini, Typis J. Heisler, 1903–1904, (8-r. XXII. 198, 14 és 3 melléklet)

DÉZSI Lajos, *Balassi és Rimay „Istenes Éneki”-nek bibliographiája*, in Báró RADVÁNSZKY Béla, *Rimay János munkái*, Budapest, MTA, 1904, Függelék

DÉZSI Lajos, *Tinódi Sebestyén (1505?–1556)*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1912

DI FRANCESCO, Amedeo, *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében*, Budapest, Akadémiai, 1979, (Irodalomtörténeti Füzetek 95)

DI FRANCESCO, Amedeo, *Megjegyzés a Szép magyar komédia prológusáról*, in Uő, *Kölcsönhatás, újraírás, formula a magyar irodalomban*, Budapest, Universitas, 2005, 38–40.

DI FRANCESCO, Amedeo, Castelletti és Balassi. *Dramaturgia és értekezés az Amarilli magyar újraírásában*, in Uő, *id. mű*, 41–60.

DOMOKOS Pál Péter (össz.), *„...édes hazámnak akartam szolgálni”*. Kájoni János: *Cantionale Catholicum*, Petrás Incze János: *Tudósítások*, Budapest, Szent István Társulat, 1979

DRESSER, Matthaeus, *Ungnadische Chronika*, Leipzig, 1602

DRONKE, Peter, *Medieval Latin and the Rise of European Love-lyric*, I–II, Oxford, Clarendon Press, 1965–1966

DRONKE, Peter, *Poetic Individuality in the Middle Ages. New Departures in Poetry, 1000–1150*, Westfield College Committee for Medieval Studies at the University of London, 1986

DRONKE, Peter, *The Mediavel Lyric*, Cambridge, D. S. Brewer, 2002

ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint irodalmi mintái*, ItK, 23(1913)2–3, 171–192

ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint*, Budapest, Franklin Társulat, 1941

ECKHARDT Sándor, *Az ismeretlen Balassi Bálint*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1943

ECKHARDT Sándor, *Két vitéz nemesúr, Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről*, Budapest, M. Pázmány P. Tud.egyetem Magyarságtudományi Intézete, 1944

ECKHARDT Sándor, *A füves kertecske*, ItK, 58(1954)/4, 373–385

ECKHARDT Sándor, *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből*, Budapest, 1957

ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint utolsó hadjárata*, ItK, 63(1959)/3–4, 485–487

ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint Tokaj-vidéki éveiből*, ItK, 71(1967)/1, 66–67

ECKHARDT Sándor, *Balassi-tanulmányok*, sajtó alá rend. KOMLOVSZKI Tibor, Budapest, Akadémiai, 1972

V. ECSEDY Judit, *A Bornemisza–Mantskovit nyomda története*, Budapest, OSZK, 1990

ELZE, Theodor, *Hans Ungnad Freiherr zu Sonneck*, in *Allgemeine Deutsche Biographie*, Neudruck der 1. Auflage von 1895, Berlin, 1971, 308–310

ENGEL Pál, *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*, TSz, 1997/2, 137–157

ERDÉLYI Pál, *Balassa Bálint, 1551–1594*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1899 (Magyar Történeti Életrajzok)

ESTERHÁZY Pál *Visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653)*, in ESTERHÁZY Pál, *Mars Hungaricus*, kiad. IVÁNYI Emma, bev. HAUSNER Gábor, Budapest, Zrínyi, 1989, 305–320 (Zrínyi-könyvtár, 3)

FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főméltóságai 1526–1848*, Budapest, Maecenas, 1988

FAZEKAS István, *Adalékok az ifjú Bocskai István bécsi udvarban eltöltött éveihhez*, Studia Caroliensia, 2006/1, 73–85

FERENCZI Zoltán, *Rimay János*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1911 (Magyar Történeti Életrajzok)

FODOR Pál, *Egy antiszemita nagyvezír? Együttműködés és válság a 15–17. századi oszmán–zsidó kapcsolatokban*, in Uő, *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán–török történelemről*, Budapest, Balassi, 2001, 110–143

FORGÁCH Ferenc, *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*, ford. BORZSÁK István, in *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 567–1039 (Magyar Remekírók)

FÖGLEIN Antal, XVI. századi közigazgatás-történeti adatok Zólyom vármegyéből, Sz, 57–58(1923–1924), 466–494

FRAKNÓI Vilmos, *Brutus Mihály, Báthory István udvari történetírója*, Sz, 1887, 793–797

FUKÁRI Mária, *Felső-magyarországi főúri családok – A Zayak és rokonaik, 16–19. század*, Pozsony, Kalligram, 2008

GÁL István, *Sir Philip Sidney kalauza a korabeli magyar történelemben*, Filológiai Közlöny, 1971/1–2, 16–25

GALAVICS Géza, *Kössünk kardot a pogány ellen*, Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1986

GECSÉNYI Lajos, *Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században. Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez*, Sz, 129(1995), 767–790

GÉRESI Kálmán, *A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára*, III, Budapest, 1885

GERÉZDI Rabán, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint*, in *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, Akadémiai, 1964, 448–481 (A tanulmányban idézett rész Gerézdi írása).

GERÉZDI Rabán, *A magyar világi líra kezdetei*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 1962

GERÉZDI Rabán, *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*, Budapest, Akadémiai, 1968

GERSEI PETHŐ Gergely, *Rövid magyar krónika*, Bécs, 1660

GÖMÖRI Gusztáv, *Egy császári követség a portához 1564–1565-ben*, HK, 10(1897), 617–628

GÖMÖRI György, *Sir Philip Sidney magyarországi kapcsolatai és hírei Magyarországról*, Kortárs, 1983, 428–437

GÖMÖRI György, *Balassi Bálint bejegyzése Stephan Haymb emlékkönyvébe*, MKsz, 1984, 105–108

GÖMÖRI György, *Balassi-címer és bejegyzés egy boroszlói emlékkönyvben*, MKsz, 1988, 196–198

GÖMÖRI György, *A bujdosó Balassitól a meggyászott Zrínyi Miklósig*, Budapest, Argumentum, 1999

GREENBLATT, Stephen, *Will in the World. How Shakespeare became Shakespeare*, New York–London, W.W. Norton & Company, 2004

GREENFIELD, Concetta Carestia, *Humanist and Scholastic Poetics, 1250–1500*, East Brunswick–London–Toronto, 1981

GROSZ Artúr, *Balassi Bálint utolsó napjai*, ItK, 62(1958)/4, 525–526

GYÁRFÁS István, *Dobó István Egerben*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó, 1879 (Értekezések a történeti tudományok köréből, VIII/5)

GYÁRFÁS István, *A jász-kunok története*, IV, 1542–1686-ig, Szolnok, 1885

GYULAFY Lestár *Följegyzései*, kiad. SZABÓ Károly, in *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból*, II, Budapest, MTA, 1881, 3–124 (MHHS, 31)

HARGITTAY Emil (kiad.), BALASSI Bálint, DOBOKAY Sándor, *Campionus Edmondnak tíz okai*, az 1607. évi bécsi kiadás hasonmása, több kísérő tanulmánnyal, Budapest, Universitas, 1994

HARSÁNYI István, *A pataki névtelen neve*, Sárospataki Református Lapok, 1916, 3–4. szám, 25–27

HECKENAST Gusztáv, *Adatok Agricola recepciójáról a 16. századi Magyarországon*, in AGRICOLA, 1994, 57–60

HEGEDŰS István, *Schesaeus Keresztély, Kendi Anna históriája*, It, 1916, 1–15

HELTAI Gáspár és BORNEMISZA Péter művei, kiad. NEMESKÜRTY István, Budapest, Szépirodalmi, 1980 (Magyar Remekírók)

HERNER János, MONOK István (szerk.) *A magyar könyvokultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*, Budapest–Szeged, 1983 (Adattár XVI– XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11)

HILBERATH, Bernd Jochen, *Pneumatológia*, in SCHNEIDER, Theodor (szerk), *A dogmatika kézikönyve* I–II, Budapest, Vigilia, 1977, I, 475–555

HILBERATH, Bernd Jochen, *Kegyelemtan*, in SCHNEIDER, Theodor (szerk), *A dogmatika kézikönyve* I–II, Budapest, Vigilia, 1977, II, 3–47

HOMOKI-NAGY Mária, öröklés in MAMÚL, VIII, 2008, 444–447

HORN Ildikó, *A hatalom pillérei in Idővel paloták… Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. Uő, G. ETÉNYI Nóra, Budapest, Balassi, 2005, 259–275

HORN Ildikó, *Politikusportrék János Zsigmond udvarából*, in Uő, MAKAI Ágnes, PLIHÁL Katalin, *Tündérország útvesszői. Tanulmányok Erdély történelméhez*, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2005, 9–87

HORVÁTH Cyrill, *A régi magyar irodalom története*, Budapest, Athenaeum, 1899

HORVÁTH István, *Középkori várostörténeti kutatások Esztergomban, 1968–1988*, in *Régészet és várostörténet. Tudományos konferencia Pécs*, 1989. március 16.–18., Pécs, 1991, 149–156 (Dunántúli Dolgozatok. Történettudományi sorozat, 3)

HORVÁTH István, *Templomok, kolostorok a középkori Esztergomban*, in *Egyházak a változó világban. Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai*, szerk. BÁRDOS István, BEKE Margit, Esztergom, 1991, 131–140

HORVÁTH István, *Esztergom 1594. évi ostroma és Balassa Bálint megsebesülésének helyszíne*, Esztergom Évlapjai. Az Esztergomi Múzeumok Évkönyve, Balasi Bálint Társaság, Esztergom, 2000, 27–40

HORVÁTH Iván, *Az eszményi Balassi-kiadás koncepciója*, in ItK, LXXX (1976), 613–631

HORVÁTH Iván, *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*, Budapest, Akadémiai, 1982

HORVÁTH Iván, *Egy vita elhárítása. Kőszeghy Péter cikke a „Vita”-rovatban*, ItK, 91–92(1987–1988)/5–6, 642–665

HORVÁTH Iván, *Az eszményítő Balassi-kiadások ellen. Művelődési törekvések a korai újkorban in Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szeged, 1997, 191–203 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 35).

HORVÁTH János, *A magyar vers*, Budapest, MTA, 1948.

HORVÁTH János, *Hír három virágénekről*, in *Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1956, 64

HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Budapest, Akadémiai, 1976

HORVÁTH István, KELEMEN Márta, TORMA István, *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás, Magyarország Régészeti Topográfiája*, V, szerk. TORMA István, Budapest, Akadémiai, 1979

HÓVÁRI János, *A hűtlen Dobó*, Budapest, Helikon [1987] (Labirintus)

Gróf ILLÉSHÁZY István *följegyzései. 1592–1603*, kiad. KAZINCZY Gábor, Pest, 1863, 1–134 (MHHS, 7)

ILLÉSSY János, *Két adat Balassa Bálint életrajzához*, ItK, 5(1895)/2, 191–195

ILLÉSSY János, *Balassa Bálint nyugtái*, ItK, 6(1896)/4, 429–430

ILLÉSSY János, *Balassa Bálint lakodalma*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 1896, 841–860

ILLÉSSY János, *Balassa Bálint Annája*, Sz, 1898, 20–41

ILLÉSSY János, *Adatok Balassa Bálintról*, I–III, ItK, 10(1900), 194– 202, 336–344, 444–468

ILLÉSSY János, *Balassa Bálint és a zólyomiak*, Sz, 1900, 800–809

ILLÉSSY János, *Adatok Balassa Bálintról*, IV–V, ItK, 11(1901), 328–348, 455–468

ILLÉSSY János, *Kivonatok Liptó vármegye XVI. századi jegyzőkönyvéből*, TT, 1903, 254–265

ILLÉSSY János, *Adatok Balassa Bálintról Liptó vármegye levéltárából*, ItK, 13(1903)/3, 371–374

ISTVÁNFFY, Nicolaus, *Historia regni Hungariae*, Viennae, Pragae et Tergesti, 1758

ISTVÁNFFY Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája* TÁLLYAI Pál XVII. századi fordításában, I/2, 13–24. könyv, sajtó alá rend. BENITS Péter, Budapest, Balassi, 2003 (Történelmi Források)

IVÁNYI Béla, *Néhány adat Balassi Bálint életéhez és műveihez*, ItK, 58(1954)/4, 415–417

JAKAB Elek, *Kolozsvár története*, II, Budapest, Szabad Királyi Kolozsvár Város közönsége, 1888

JAKÓ Zsigmond, Írás, könyv, értelmiség, Tanulmányok Erdély történelméhez, Bukarest, Kriterion, 1977; <http://mek.oszk.hu/03200/03227/html>

JANKOVITS László, *Változatok egy versre*, Pompeji, 1993/1–2, 246–249

JANKOVITS László, KÖSZEGHY Péter, KULCSÁR Péter, SAJÓ Tamás, *humanizmus*, in MAMŰL, IV, 2005, 191-220

JANKOVICS József (kiad.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623)*, Budapest–Szeged, 1981

JEDLICKSA Pál, *Adatok Szomolány vára s uradalmának történetéhez*, TT, 1879, 262–284

JENEI Ferenc, *Az utolsó magyar humanista főpap: Náprági Demeter*, ItK, 69(1964)/2, 137–151

KAPOSVÁRI Gyula, *A szolnoki vár török kézen. 1552–1685*, in *Szolnok város története*, I, szerk. KAPOSVÁRI Gyula és SZÁNTÓ Imre, Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat, Szolnok, 1975, 57–66

KARDOS Tibor (szerk.), *Dante a középkor és a renaissance között*, Budapest, Akadémiai, 1966

KÁROLYI Árpád, *Dobó István és Balassa János összeesküvésének történetéhez (1569–1572)*, Sz, 1879, 398–412, 488–509, 564–597

KÁROLYI Árpád, *Néhány történelmi tanulmány*, Budapest, MTA Könyvkiadó Vállalata, 1930

KASTAN, David Scott, *Shakespeare and the Book*, Cambridge University Press, 2001

KATÓ Sándor, *Idegen katonaság Magyarországon*, Győr, Nitsmann József Kvny., 1908

KÁZMÉR Miklós, *Régi magyar családnevek szótára. XIV– XVII. század*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1993

KELÉNYI István, *Balassi Bálint: Dicsérlek énekkel*, Budapest, Szent István Társulat, é. n. [1994]

KÉPES Géza, *A magyar ősköltészet nyomairól*, in *Az idő körvonalai*, Budapest, Magvető, 1976

KIRÁLY Péter, 1995 = KIRÁLY Péter, *A lantjáték Magyarországon a XVI. századtól a XVII. század közepéig*, Budapest, Balassi, 1995 (HumRef, 22)

KISS Farkas Gábor, 2004 = KISS Farkas Gábor, *A ragyogó mágus, avagy a Balassiak az udvari ünnepélyeken*, in *Balassi Bálint és a reneszánsz kultúra. Fiatal kutatók Balassi-konferenciája, Budapest, 2004. november 8–9.*, szerk. Kiss Farkas Gábor, Budapest, 2004, 89–115

B. KISS–SZILASI, 1992 = B. KISS Attila, SZILASI László, *Még egyszer a Pataki Névtelenről (Történeti poétika és dekonstrukció, névtelenség és dialogicitás)*, ItK, 96(1992)5–6, 646–675

R. KISS István, 1908 = R. KISS István, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*, Budapest, MTA Történelmi Bizottsága, 1908

KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*, A Magyar Tudományos Akadémia I. (Nyelv- és Irodalomtudományi) Osztályának Közleményei, 11(1957), 265–338

KLANICZAY Tibor, *A szerelem költője*, in Uő, *Reneszánsz és barokk*, Budapest, Szukits, 1997 [Szépirodalmi, 1961], 147–235

KLANICZAY Tibor, *A neoplatonizmus szépség és szerelemfilozófiája a reneszánsz irodalomban*, in Uő., *Hagyományok ébresztése*, Budapest, Szépirodalmi, 1976, 311–326.

KLOC, Ján, *Adalékok Balassi Bálint életrajzához*, ItK, 69(1965)/4, 487–497

KOLOZSVÁRY Sándor, ÓVÁRI Kelemen, *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*, III, Budapest, Akadémia, 1892

KOMÁROMY András, *A kis-rhédei gróf Rhédey család levéltára a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában*, MKsz, 1883, 30–60

KOMLOVSZKI Tibor, *A Balassi-vers karaktere*, Budapest, Balassi, 1992 (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok, 1)

KOROKNAY Gyula, *Losonczy Anna Tiszaszentmártonban*, ItK, 67(1963)/6, 731–738

KORPÁS Zoltán, *Egy zsoldoshadvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. Adalékok Bernardo de Aldana magyarországi tevékenységéhez (1548–1552)*, Fons, 6(1999), 1–2. sz., 3–129

KOVÁCS András, *Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere*, in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. HORN Ildikó, G. ETÉNYI Nóra, Budapest, Balassi, 2005, 235–258

KOVÁCS István, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, VÁRKONYI Gábor, *Barangolások Balassi Bálint nyomában*, Budapest, 2005

KÖSZEGHY Péter, *A Balassi-szöveghagyomány néhány kérdéséről*, ItK, 89(1985)/1, 76–89

KÖSZEGHY Péter, *A magyar Gróbián*, in CSÁKTORNYAI Mátyás, *Gróbián*, Budapest, Balassi, 1999, 85–113 (Régi Magyar Könyvtár. Források, 9)

KÖSZEGHY Péter, *A „virágnyelv” korai verseinkben*, in *A magyar vers. Az I. Nemzetközi Hungarológiai. Kongresszus előadásai*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Budapest, 1985

KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint. Magyar Alkibiádész*, Budapest, Balassi, 2008

KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint. Magyar Amphión*, Budapest, Balassi, 2014

KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint élete*, in *Balassi Bálint és kora*, Budapest, Balassi, 2004, 7–42

KÖSZEGHY Péter, *Balassi Bálint költészete. Hagyomány és újítás*, in *Hagyomány és ismeretközlés*, Salgótarján, 1988, 3–15, (Discussiones Neogradienses 5)

KÖSZEGHY Péter, *Balassi és a teológia*, in *A szerelem költői*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, Universitas, 2007, 7–3

KÖSZEGHY Péter, *Elhárítva (Megjegyzések Horváth Iván: Egy vita elhárítása című cikkéhez)*, ItK, 93(1989)/5–6, 597–604

KÖSZEGHY Péter, *Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*, 1982, ItK, 93(1987–1988)/3, 310–338

KÖSZEGHY Péter, *Utószó*, in GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, szöveggond., jegyzetek KÖSZEGHY PÉTER, [SZENTMÁRTONI] SZABÓ Géza, Budapest, Szépirodalmi, 1990, 91–110

KURCZ Ágnes, *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*, Budapest, Akadémiai, 1988

Kuun-kódex. I–II (hasonmás kiadás), szerk. VARGA Imre, Budapest, 1979

KUSHNER, Eva, *The Concept of Invention and its Role in Renaissance Literary Theory*, Neohelicon, 8(1980)/1, március, 135–146

LATZKOVITS Miklós, *A drámaírás gyakorlata a 16–17. századi Magyarországon*, Budapest, Argumentum, 2007 (Irodalomtörténeti Füzetek, 161)

LUDÁNYI Mária, *Balassi Bálint Szép magyar komédiájának közvetlen hatása hazai udvari drámáink fejlődésére*, ItK, 85(1976)/5–6, 676–681.

LUKCSICS Pál, *Adalék Balassi Bálint élettörténetéhez*, ItK, 40(1930)/1, 93–94

LUKINICH Imre, *Az erdélyi fejedelmi cím kialakulásának történetéhez*, Sz, 47(1913), 94–109, 177–188

MADAS Edit, MONOK István, *A könyvokultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*, Budapest, Balassi, 1998

Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvénycikkek, Budapest, Franklin, 1899

MAROSI Endre, *Itáliai hadiépítések részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541–1592 között*, HK, 21(1974)/3, 28–72

MAROSI Ernő, *A középkori vártól a kastélyig*, Korunk, 2005/ december; <https://www.epa.oszk.hu/00400/00458/00108/2005honap12cikk1180.htm>

Ifj. MATIRKO Bertalan, *Eurialus és Lucretia a magyar irodalomban*, Egyetemes Philologiai Közöny, 1890, 644–660, 769–782

MATUNÁK Mihály, *Török–magyar harcok az északnyugati Magyarországon*, Katolikus Szemle, 13(1899), 48–67, 288–312, 411–428 és 596–630

MATUNÁK Mihály, *Korpona várkapitányai*, Korpona, Joerges Ágost Özvegye és Fia,1901

Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század), kiáll. kat. MNG, szerk. MIKÓ Árpád, VERŐ Mária, Jávor Anna, Budapest, 2008

MÉSZÖLY Gedeon, *Gomboskert, gomb*, Magyar Nyelv, 6(1910)/3, 120–123

MIHÁLY Eszter, *A Celia-ciklus szimmetrikus szerkezete*, Palimpszeszt, 1998/10

MITROVICS Gyula, *Aeneas Sylvius „De duobus amantibus”-ának magyar átdolgozói*, ItK, 6(1896)/1, 13–41

MOCSÁRY Antal, *Nemes Nógrád vármegyének törtóriai, geographiai és statistikai esmértetése*, I–IV, Pest, 1826 (hasonmás), kiad. PRAZNOVSZKY Mihály, bev. R. VÁRKONYI Ágnes, Kecskemét, 1982)

MOLNÁR József, *A Gombos kertről és Kerecsényi Juditról*, ItK, 74(1970)/, 194–197

NAGY Iván, *Magyarország családjai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest, 1857–1868; https://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/index.html

NAGY László, *A végvári dicsőség nyomában*, Budapest, Zrínyi, 1978

NAGY László (szerk.), *Báthory István emlékezete*, Budapest, Zrínyi, 1996

NÉGYESY László, *A Pataki Névtelen és Dobó Jakab*, Irodalomtörténet, 5(1916)/3–4, 81–86

NEMESKÜRTY István, *Bornemisza Péter, az ember és az író*, Budapest, Akadémiai, 1959 (Irodalomtörténeti könyvtár, 4)

NEMESKÜRTY István, *Balassi Bálint*, Budapest, Gondolat, 1978

NEMESKÜRTY István, *Bornemisza Péter kísértései*, Budapest, Szépirodalmi, 1984

NÉMETH S. Katalin, *Balassi János epicédiumáról*, ItK, 103(1999)/5–6, 647–654

ORTUTAY András, *Az Esztergomi Székesfőkáptalan Hiteleshelyi Levéltára és annak Balassi-forrásai*, Limes, 1994/3, 79–83, in Uő, *Jó, ha a dolgokat írásba foglaljuk* Tatabánya, 2003, 197–206 (Tanulmányok Komárom-Esztergom megye múltjáról)

ÖTVÖS Péter, *Az éles szablyákban örvendeznek méltán. Újabb kísérlet az Egy katona ének néhány vonatkozásának értelmezésére in A végvári dicsőség nyomában*, Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról, szerk. KISS Gábor és KRUPPA Tamás, Szeged, Belvedere, 2004. 67–64.

ÖTVÖS Péter, SZILASI László, VADAI István, *Balassi Bálint: Hymni tres ad Sacrosanctam Trinitatem*, Tiszatáj, 58(2004)/10, 25–43

PÁLFFY Géza, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”)*, TSz, 39(1997), 257–288

PÁLFFY Géza, *A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század)*, in *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*, szerk. TÓTH G. Péter, Veszprém, 1998, 91–188 (Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 9)

PÁLFFY Géza, *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*, Győr, 1999

PÁLFFY Géza, *A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században*, TSz, 41(1999), 331–366

PÁLFFY Géza, *A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században*, in *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György, Budapest, 2002, 307–331 (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 2)

PÁLFFY Géza, *A magyar nemesség I. Ferdinánd udvarában*, TSz, 65(2003), 45–69

PÁLFFY Géza, *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, Sz, 138(2004), 1005–1101

PÁLFFY Géza, *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (nagydoktori disszertáció, kézirat), 2007

PAPP Márta, *Brutus János Mihály és Báthory István király magyar humanistái*, Budapest, 1940

PATAKI NÉVTELEN, *Eurialus és Lucretia históriája in XVI. századi költőkből*, vál., utószó STOLL Béla, Budapest, 1994, 202–244, 291–296 (Magyar Költészet Kincsestára, 20)

PÉCH Antal, *Alsó-Magyarország bányamívelésének története*, I, Budapest, MTA, 1884

PERJÉS Géza, *Balassi, a katona*, ItK, 59(1955)/4, 36–50

PETRI György, *Jó szakember hírében állt*, Petri Györggyel Kisbali László és Mink András beszélget Balassi Bálint Egy katonaének c. verséről, Beszélő, 4(1999)/10, 160–165

PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története*, II, Budapest, Rényi, 1909

PIRNÁT Antal, *A magyar reneszánsz dráma alapvető műfaji sajátosságai*, ItK, 73(1969)/5, 527-555

PIRNÁT Antal, *Rimay Balassi-Epicédiumának kísérő iratai*, in *Epicédium a Balassi fivére*k, Bálint és Ferenc halálára, sajtó alá rend. Ács Pál, Budapest, Balassi, 1994, 68–71

PIRNÁT Antal, *Balassi Bálint poétikája*, Budapest, Balassi, 1996 (HumRef, 24)

Poetae tres elegantissimi, [...], Parisiis, Apud Dionysium Duvallium, sub Pegaso, in vico Bellovaco, 1582

QUONDAM, Amedeo, *Il naso di Laura. Lingua e poesia lirica nella tradizione del Classicismo*, Ferrara–Modena, Franco Cosimo Pannini, 1991

RADVÁNSZKY Béla, *Rimay János munkái. A Radvánszky- és a Sajókazai codexek szövege szerint*, Függelék: Balassa és Rimay „Istenes énekei”-nek bibliographiája, Budapest, MTA, 1904

RÉCSEI Viktor, *„Balassa Bálintnak Esztergom alá való készülete és eleste”*, Esztergom, 1896, 55–79 (Az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat első Évkönyve)

Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára, szerk. BERRÁR Jolán, KÁROLY Sándor, Budapest, Akadémiai, 1984

RICHTER Ede, *Két episod Balassa Bálint életéből*, Sz, 1902, 912–918

RIMAY János *Írásai*, sajtó alá rend. Ács Pál, Budapest, Balassi, 1992 (Régi Magyar Könyvtár. Források, 1)

RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *„Írják gyermek-képben”*, ItK, 80(1976)/5–6, 681–684

RIMAY János Összes művei, kiad. ECKHARDT Sándor, Budapest, Akadémiai, 1955

RUBIGALLUS, Paulus, *Konstantinápolyi utazás (1544)*, ford. TARDY Lajos, in *Magyar utazási irodalom a 15–18. században*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, szöveg gond. és jegyz. MONOK István, 159–168 (Magyar Remekírók)

SCHESÁUS, Christian, *Historia Annae Kendi* [...], ed. WITSTOCK, Joachim, NUSSBÄCHER, Gernot, Cluj-Napoca, Dacia, 1996

SCHULEK Tibor, *Újabb adatok Balassa Bálint életéhez*, Protestáns Szemle, XLV(1936)/1, 492–497

SCHULEK Tibor, *Bornemisza Péter*, Sopron–Budapest–Győr, 1939 (A Keresztyén Igazság Könyvtára)

SINKOVITS István, *Európai műveltség a magyar végvárak mögött*, Sz, 1943, 154–172

ŚLASKI, Jan, *Balassi Bálint és a lengyelek*, ItK, 103(1999)/5–6, 655–660; http://www.itk.iti.mta.hu/1999-56/slaski.htm

SPANGAR András, *Magyar krónika...*, Kassa, 1738

STOLL Béla, *Balassi-biblográfia*, Budapest, Balassi, 1994

SYLVESTER János, *Új Testamentum [...]*, Sárvár, 1541

SUDÁR Balázs, *A Palatics-kódex török versgyűjteményei. Török költészet és zene a XVI. századi hódoltságban*, Budapest, Balassi, 2005 (HumRef, 29)

SZABICS Imre, *A trubadúrok költészete*, Budapest, Balassi, 1995.

SZABÓ András, *Balassi Bálint és öccse* Nürnbergben (1565–1577), in Uő, *Respublica Litteraria*, Budapest, Balassi, 1999, 63–76 (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok, 2)

SZABÓ János Győző, *Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza*, Eger, Eger Vára Baráti Köre, 1982, 5–33 (Az Egri Vár Híradója, 17)

SZABÓ T. Attila, *A szó és az ember*, Bukarest, Kriterion, 1971

SZABÓ T. Attila, *Nyelv és irodalom*, Bukarest, Kriterion, 1981

SZÁDECZKY Lajos, *Báthory István lengyel királlyá választása, 1574–1576*, Budapest, MTA, 1887

SZÁDECZKY Lajos, *Kornyáti Békés Gáspár* (1520–1579), Budapest, Méhner, 1887 (Magyar Történeti Életrajzok)

SZAKÁLY Ferenc, *Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete – História Alapítvány, 1994 (História Könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből, 5)

SZALAY László, *Magyarország története*, IV, Lipcse, Geibel Károly, 1854

SZALAY László, *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-dik században*, Pest, Ráth Mór, 1859

Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézírata. XVII. század eleje, kiad. és jegyz. E. ABAFFY Erzsébet és KOZOCSA Sándor, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1991 (A magyar nyelvtörténet forrásai, 2)

SZATHMÁRY P. Károly, *A gyermekmonostori b. Kemény család idősb. fejedelmi ágának okmánytára*, MTA Történelmi Bizottsága, 1871 (Magyar Történelmi Tár, 18)

SZEDERKÉNYI Nándor, *Heves vármegye története*, II, Eger, 1897; https://mek.oszk.hu/02100/02163/html/2kot/23r29fej.htm

SZEKFÜ Gyula, *XVI-ik század*, in HÓMAN Bálint, SZEKFÜ Gyula, *Magyar történet*, III, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, 9–390

SZELESTEI N. László, *Hranicae Mátyás bejegyzései egy Eber-féle Calendarium historicumban*, Szeged, Scriptum, 1992, 1–37 (Lymbus. Művelődéstörténeti Tár, IV)

SZENCI MOLNÁR Albert, *Psalterium Ungaricum*, Herborn, 1607

Szenci Molnár Albert naplója, kiad. SZABÓ András, Budapest, Universitas, 2003 (Historia Litteraria, 13)

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Regeszták Balassi Bálint életéhez*, kézirat

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Balassi Bálint, *Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod*” kezdetű istenes énekének hiányzó strófája, ItK, 85(1981)/3, 301–305.

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint nyelvváltsága*, ItK, 83(1989)/5–6, 562–565

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint halála*, in *Epicédium a Balassi fivérek, Bálint és Ferenc halálára*, sajtó alá rend. Ács Pál, Budapest, Balassi, 1994, 78–86

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint képmása és a Balassa-család ősgalériája*, in *Tarnai Andor-émlékkönyv*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, Budapest, Universitas, 1996, 255–259

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi kötetkompozíciójának rejtelmei*, ItK, 103(1999)/5–6, 635–646

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint jelmondatáról*, in *Nemeskürty István köszöntése. Hommage à Tanár Úr*, [Budapest.], Szabad Tér, 2000. május 14., 89–92

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Gyarmati Balassa Ferenc epitáfiuma*, [Budapest], 2003, 11–13 (Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények)

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint és a gyűrű ura*, Napkút, 2005/1

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint barátsága Batthyány Boldizsárral és fiával, Ferenccel*, in *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia* Körmenden 2005. október 27–29., szerk. NAGY Zoltán, Körmend–Szombathely, Körmend Város Önkormányzata, 2006, 205–216

SZEPESI György, *Historia cladis turcicae ad Nadudvar [...]* duce [...] *Francisco Gest*i, Kolozsvár, 1581

SZEPESSY Tibor, *Egy ismeretlen Rimay-levél*, ItK, 82(1978)/4, 496–498

SZILÁDY Áron, *Észrevételek Károlyi Árpád „I. Balassi Bálint életéből”* című közleményéhez, Sz, 1882, 845–851

SZILASI László, *Mediocris Wathay avagy A szemérmes extractor (Funkcióváltás, hierarchiamódosítás és eszközcsere: a Balassi-imitáció változatai Wathay Ferenc költészetében)*

SZÖNYI György Endre, *Az énformálás petrarkista technikái Balassi Bálint és Philip Sidney* költészetében, ItK, 103(1999)/3–4, 251–272

SZÖRÉNYI László, *„Valahány török bejt”*, ItK, 80(1976)/5–6, 706–713

TAKÁTS Sándor, ECKHART Ferenc, SZEKFÜ Gyula (szerk.), *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, Budapest, MTA, 1915

TAKÁTS Sándor, *A Fuggerek mint marhakereskedők* 1899, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 6(1899)/7, 335–336

TAKÁTS Sándor, *Balassa véd*, Budapesti Hírlap, 30(1907), 288. sz.

TAKÁTS Sándor, *Rajzok a török világból*, I, Budapest, MTA, 1915

TAKÁTS Sándor, *Szegény magyarok*, Budapest, Genius, 1927

TAKÁTS Sándor, *Régi magyar kapitányok és generálisok*, Budapest, Genius, 1928

TAKÁTS Sándor, *Régi idők, régi emberek*, Budapest, Athenaeum, 1930

TAKÁTS Sándor, *Bajvívó magyarok*, Budapest, Móra, 1979

TARDY Lajos (kiad.), *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról*, Budapest, Gondolat, 1977 (Nemzeti Könyvtár)

TARDY Lajos, *Régi hírünk a világban*, Budapest, Gondolat, 1979

TARNAI Andor, *A parodia a XVI–XVIII. századi Magyarországon*, ItK, 94(1990)/4. 444–470.

TARNAI Andor: *„A magyar nyelvet írni kezdik”*. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*, Budapest, Akadémiai, 1984.

TESCHLER Béla, *Liptó-Ujvár története*, Liptószentmiklós, 1906

THALLÓCZY Lajos, Bornemisza Péter és a posztillák, TT, 1878, 383–387

THALLÓCZY Lajos, *Csömöri Zay Ferenc (1505–1570)*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1885 (Magyar Történeti Életrajzok)

THALY Kálmán, *Balassa Bálint életéből*, Sz, 1890, 689–695

TÓTH István, *Egykorú kiadatlan levél Balassi Bálint elbújdosásáról*, MKsz, 91(1975)/1, 61–66

TÓTH István, *Az Eurialus és Lucretia* című széphistóriánk szerzőségének kérdése, Pécs, 1970, 73–94 (Pécsi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei)

TÓTH István, *Balassi Bálint apácaszöktetése és a Fulvia-kérdés*, ItK, 81(1977)/4, 389–395

TÓTH Tünde, *Balassi és a neolatin szerelmi költészet*, PhD-értekezés, http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/itanulm.htm

UNGNÁD Dávid konstantinápolyi utazásai, ford., bev. KOVÁCS József László, jegyz. FENYVESI László, KOVÁCS József László, Budapest, Szépirodalmi, 1986 (Magyar Ritkaságok)

VADAI István, *Balassi Rimay: Istenes Énekinek elveszett kiadásairól*, ItK, 95(1991)/1, 6373

VADAI István, +1 (*Metrikai határjelölések a régi magyar versben*), ItK, 95(1991)/3, 351–370.

VADAI István, *Balassi Bálint fajtalan éneki*, ItK, 98(1994)/5–6, 673-681

VADAI István, „Forr gerjedt elmémre, mint hangyafészekre sok új vers...” Balassi Bálint saját kezű versfüzéréről, Tiszatáj, 49(1995)/1, Diákmelléklet; lásd még in *Orpheus panasza. Pályaképek Balassitól Nagy Lászlóig*, szerk. OLASZ Sándor, Szeged, Helikon–Tiszatáj, 1997, 7–17

VADAI István, *Egy hiányzó hattyú*, Tiszatáj 58(2004)/5, Diákmelléklet [Balassi Bálint: *Aenigma* c. versének elemzése]

VADAI István, *Balassi Bálint és a virágének*, Prágai Tükör, 2005/1, 55–61, 2005/2. 28–32

VADAI István, A Balassa-kódex szerkezete. Mézeskenyér és papírrepülő, Hungarológiai Közlemények. A Magyar Tanszék Folyóirata, Újvidék, 2005/1, 13–23

VADAI István, *Hozászólás a hozzászóláshoz*, in *A szerelem költői*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, Universitas, 2007, 141–175

VARGA Imre, *Széchy Tamás ismeretlen éneke*, in *Régi magyar századok. Adatok a reneszánsz és barokk irodalom történetéhez*, Budapest, MTA ITI REBAKUCS, 1973, 11–13

VARJAS Béla, *Balassi nagyciklusa*, ItK, 80(1976)/5–6, 585–612

VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest, Akadémiai, 1982

VASOLI, Cesare, *A humanizmus és a reneszánsz esztétikája*, Budapest, Akadémiai, 1983 (Korunk tudománya)

VERANCICS Antal Összes munkái, VII, *Vegyes levelek 1549–1559*, közli SZALAY László, Pest, 1865 (MHHS, X)

VERESS Endre, *Berzeviczy Márton (1538–1596)*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1911 (Magyar Történelmi Életrajzok)

VERESS Endre, *Báthory István király. Terror hostium*, Magyar Mickiewicz Társaság, Budapest, 1937

VERESS Endre, *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, I-II, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944

VOCELKA, Karl, *Habsburgische Hochzeiten, 1550–1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien– Köln–Graz, Böhlau, 1976

WALDAFEL József, *Balassi Bálint költeményeinek kronológiája*, ItK, 36(1926)/3, 185–210

WALDAFEL József, *Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 64(1940)/december, 197–211

WALDAFEL József, *Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz*, ItK, 37(1927)/1–2, 77–86.

WALDAFEL József, *Balassi, Credulus és az olasz irodalom*, ItK. 47(1937)/3, 142–154, 260–272, 354–365

WALDAFEL József, *Balassi és az olasz irodalom*, in *Uő, Irodalmi tanulmányok*, Budapest, Szépirodalmi, 1957, 104–134

WALDAFEL József, *Balassi lengyel kapcsolataihoz*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 1941, 310–318

WATHAY Ferenc Énekeskönyve, I-II, hasonmás, utószó, jegyz. NAGY Lajos, szöveggond. BELIA György, Budapest, Helikon, 1976

WEINTRAUB, Wiktor, *Italian–Polish Cultural Relations*, Slavic Review, 25(1966. [márc.])/1

WERBICK, Jürgen, *Szentháromságtan*, in SCHNEIDER, Theodor (szerk), *A dogmatika kézikönyve* I–II, Budapest, Vigilia, 1977, II, 499–599.

ZÁKONYI Mihály, *Balassi Bálint születési éve*, in *Esztergom Évlapjai. Annales Strigonienses*, 7(1934)/1–2, 14–17; <https://library.hungaricana.hu>

ZEMPLÉNYI Ferenc, *A középkori udvari kultúra funkcióváltozása a reneszánszban*, Magyar reneszánsz udvari kultúra, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, Gondolat, 1987, 52–85

ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, Budapest, Universitas, 1998

Id. gr. ZICHY Edmund (kiad.), *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez, Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez*, I, 1590–1600. Történelmi bevezetéssel, bev. ifj. KUBINYI Miklós, Budapest, Athenaeum, 1876

ZIMMERMANN, Bernhard Hans, *Hans Ungnad, Freiherr von Sonneck, als Förderer der reformatorischen Bestrebungen bei den Südslawen*, Südost-Forschungen, 2(1937), 36–58

ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinatának Sajtóosztálya, 1977

ZSINKA Ferenc, *Magyar műtörténeli vonatkozások Brutus János történetíró könyvében*, Művészet, 12(1913)/1, 467

A QR kód segítségével meghallgatható Balassi Bálint: *Egy katonaének* c. verse Kátai Zoltán (1954–2020) énekmondó előadásában. (A felugró hirdetést át kell lépni!)

Volt szerencsém személyesen ismerni Kátai Zoltánt. Halála előtt nem sokkal még fellépett a Győri Egyházmegyei Könyvtárban megrendezett *Az újraálmodott Róma. Mátyás király emlékezete. A Győri Corvina* c. konferencián, könyvbemutatón és fotókiállításom megnyitóján.

Flavius Blondus (1392–1463) a *Roma instaurata* (*Az újraálmodott Róma*), a Győri Corvina néven ismert műve nyomán fotográfiai zarándokúton jártam Rómában, amelyből fotókiállítás valósult meg Győri Egyházmegyei Könyvtárban.

Kátai Zoltán Kossuth-díjas magyar énekmondó, népzeneész és előadóművész. Művészetének középpontjában a régi magyar zene, a históriás énekek és a magyar irodalmi hagyomány élő megszólaltatása állt. Előadásait hiteles, korhű hangzásvilág jellemezte. Önálló műsoraival járta az országot és a határon túli magyar közösségeket. Rendhagyó iskolai óráival sokat tett azért, hogy a fiatalok közelebb kerüljenek a magyar történelemhez, irodalomhoz és népzenei örökséghez.

Lőcse főterén álló Thurzó-ház reneszánsz sgraffito-díszítéses homlokzatának részlete

Reneszánsz epitáfium a bártfai Szent Egyed-templomban

Miért éppen Balassi?

Amikor elkezdtem foglalkozni egy Balassi-könyv gondolatával, ismerőseim feltették a kérdést:

Miért éppen Balassi?

Hiszen olyan régen élt, és költészete a mai ember számára már viszonylag nehezen értelmezhető.

Megakadtam.

Tényleg, miért éppen Balassi?

A *National Geographic* egy régebbi számában találkoztam egy japán fotográfus képanyagával, aki a leghíresebb haikuköltő életének nyomába eredt a szigetországban.

Megfogott.

Jó évtizede annak, hogy egy alkalommal, amikor Villányi László költőnél jártam, beszélgetés közben mutatott egy könyvet, amelyben a fotográfus egy híres – ha jól emlékszem, francia – irodalmár életének fontos helyszíneit járta végig fényképezőgépevel.

Elgondolkodtatott.

Immár hat évtizede Ötvenyén élek, a szomszéd település Abda. 1944-ben Abda neve örökre összeforrt Radnóti Miklóssal. A költőt itt, a Rábca töltésének oldalában érte az értelmetlen halál. Az iskolában tanultunk a *Bori notesz*ről, amelyet a zsebében találtak meg, és amely a költő utolsó verseit tartalmazza. Mindig is érdekelt a földrajz, a történelem, az irodalom és a művészet, így aztán nem csoda, ha már diákként, az 1970-es években utánanéztem, pontosan hol is található ez a Bor nevű település a távoli, akkor még Jugoszláviának nevezett országban. A költő halálának 75. évfordulója alkalmából fényképezőgéppemmel felkerestem Bort, ma már Szerbiában, és megszületett a *Radnóti Bor–Abda. „...lélek vagyok, élni szeretnék.”* című könyvem 2022-ben.

Közelebb hozta hozzám a költőt.

Miért éppen Balassi?

Lehet indok, hogy ő az első, magyar nyelven alkotó költőnk, akinek fennmaradtak művei. Az irodalomtörténet a magyar nyelvű líra megteremtőjének tartja.

Lehet indok, hogy katona volt, aki részt vett a törökök ellen viselt végvári harcokban.

Lehet indok, hogy jelentős főnemesi család sarja, amelynek nevét egy városunk a mai napig őrzi.

Megragadták a képzeletemet utazásai, az, hogy lóháton bejárta Közép-Európát: Észak-Magyarországot, a mai Szlovákiát, Erdélyt, Lengyelország jelentős részét, de eljutott Nürnbergbe, megfordult Ausztriában és Csehországban is. Mindig is érdekelt, hogy amit napjainkban látunk: az utak, városok és várak milyenek lehettek több száz évvel ezelőtt. Hogyan lehetséges, hogy ami számunkra ma már csak félreeső helynek tűnik, valamikor jelentős várnak, településnek adott otthont.

Szeretek utazni, új helyeket, a történelmi események helyszíneit felfedezni. Eszközöm a fényképezőgép, vizuálisan mesélem el történeteimet.

Van úgy, hogy az érdeklődési területek, az ambíciók és a megfelelő eszközök egymásra találhatnak.

Nos, ezért éppen Balassi.

Bízom benne, hogy a képek segítségével sikerül a ma embere számára kicsit közelebb hozni, hozzáférhetőbbé tenni a több évszázaddal ezelőtt élt költőt és alkotásait.

Szabó Béla

fotóművész

belafoto@t-online.hu

www.belafoto.hu

https://vimeo.com/szabobela

Számára a FOTOGRAFIA sem nem munka, sem nem hobbi, kikapcsolódás, hanem egy életforma. Hivatásos fotográfus és autonóm alkotó.

Pedagógusdiplomát, majd fényképész végzettséget szerzett. Munkatársa volt 1986-tól napilapoknak, színházi-kulturális folyóiratnak, valamint a *Fotó Art Magazin* és a *Természetfotó Magazin* szakírója és szerkesztője. Rendszeresen publikál a *Győri Szalonban*. Jelentek meg anyagai a *Műhely* folyóiratban. Szabadúszó fotográfusként dolgozik 1993-tól. Munkássága sokrétű, de elsősorban kulturális és természeti területen fotográfál. Győr város kulturális fesztiváljainak 1993–2001 között, a Győri Könyvszalonnak alapításától, 2000-től hivatalos fotósa. A Győri Nemzeti Színháznak egy évtizedig, a Győri Balettnek 2006–2022 között fényképez. Alapításától 2023-ig fényképez a Magyar Táncfesztiválnak. A győri egyházi gyűjteményeknek több mint 20 éve fényképez. Végigfényképezte a Győr városban lévő egyházi és világi múzeumok gyűjteményeit. Több évtizede dokumentálja a hagyományos paraszti kultúra változásait Erdélyben.

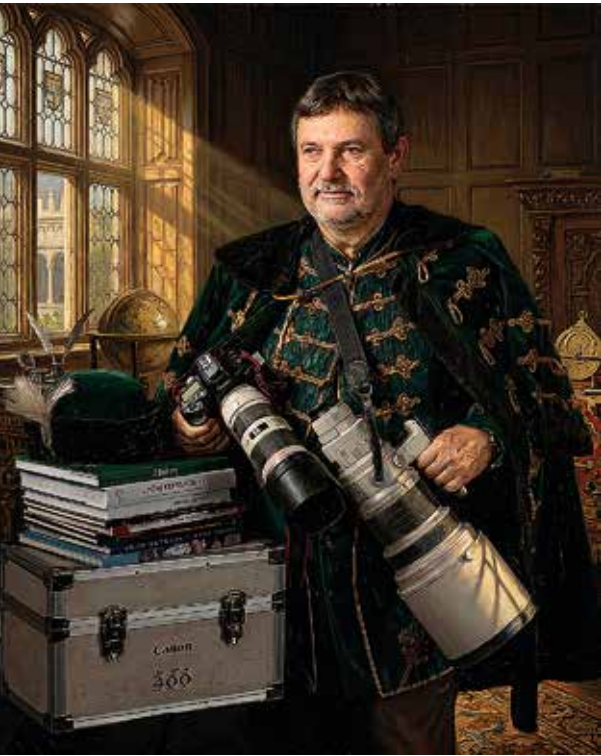
Igyekszik átadni tudását minél szélesebb körben, több évtizede vezet szakmai műhelyeket és oktatja a fényképész szakmát. Nyaranta diákoknak vezet fotótáborokat.

Autonóm alkotóként 250 csoportos és több mint 200 önálló kiállítása volt Magyarországon és Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Írország, Kína, Lengyelország, Olaszország, Románia, Szerbia, Szlovákia kiállítótermeiben. Rendszeres résztvevője lengyelországi művésztelepeknek.

Számos nemzetközi és hazai fotográfiai szervezet tagja: így az Art World Hungary Egyesület, Magyar Fotóművészek Szövetsége, European Photogroup of Art and Performance (EPHAP), Österreichischen Gesellschaft für Photographie (ÖGPh), Fédération Internationale de l’Art Photographique (FIAP) stb.

Szervező, közéleti tevékenysége is sokrétű: az 1958-ban alapított Győri Fotóklub Egyesület ügyvezető elnöke volt 2000–2010, tagja 1985–2010 között, a Canon Pro Club alapító tagja és alelnöke, a Kontraszt Fotográfiai Társaság alapítója. Fotó a természetben–Győri Fotópiknik alapítója és fő szervezője volt 2001–2010 között. A Székelyföldi Fotóművészeti Mesterműhely ötletadója és művészeti vezetője, a Szerbiában működő, a Tara Nemzeti Parkkal közösen létrehozott Tara Fotosafari alapítója és vezetője 10 éven keresztül. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Pannon Egyesülete elnöke 2019-től.

Alkotásai megtalálhatók a Magyar Fotográfiai Múzeumban, a Miskolci Múzeum Kortárs Fotográfiai Gyűjteményben, a Fédération Internationale de l’Art Photographique Történeti Gyűjteményben, a Cseh Nemzeti Fotómúzeumban, a Galeria BWA Olkusz és a Kielcei Múzeum/Lengyelország gyűjteményében.

Fotó: Dr. Németh-Csiga Krisztina+AI – feldolgozás

Eddig 39 könyve jelent meg, amelyek elsősorban a Nyugat-Dunántúl kulturális, természeti értékeit mutatják be, így a *Győri székesegyház* és a Győri Egyházmegye kincseit bemutató 5 kötetes sorozat, *Radnóti Bor – Abda „... lélek vagyok, élni szeretnék”*; *Győri Képeskönyv*; *Vallomások képekben-Városom Győr*; *A Bakony, Rómer Flóris nyomában*, *Vallomások képekben fényképezőgéppel*; *Schima Bandi iparművész*; *Színek-Világok* és a *Tenger csend.* (Juhász Attila verseivel); *Győri idők* (Villányi László verseivel) stb.

Közel 3 tucat könyvben volt közreműködő, pl: *Bel Canto*; *Bede-Fazekas Csaba 90*; *Hitélet Győrben*; *Győr története A kezdetektől 1447-ig*; *Győr története 1447-től 1737-ig*; *Győri Nemzeti Színház 25 éves*; *Győr – Moson – Sopron* (megyealbum); stb.

Több könyv jelent meg közreműködésével Szerbiában: Marko Cudic–Edit Bogar *Mundus Hungaricus (Kratka istorija madarske kulture)*, *Tara Nacionalni Park Fotomonografia*, stb.

Közel két tucat könyv tervezését, nyomdai előkészítését végezte.

Kőszeghy Péter

Irodalomtörténész, művelődéstörténész, egyetemi és főiskolai oktató, regényíró.

koszeghyp.hu

1984-től nyugdíjba vonulásáig, 2016-ig, fő munkahelye az MTA (egykori) Irodalomtudományi Intézete volt. Korábban az I. Hungarológia Kongresszus szervezőtitkára, az MTA Irodalomtudományi Intézetének ösztöndíjasa, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola (Kisképző) tanára, a Hanoi Idegennyelvi Egyetem magyar lektorátusának vezetője. Volt a PIM főigazgatóhelyettese, vezette a Képzőművészeti Főiskola Elméleti Tanszékét, tanított több budapesti, vidéki és a jyvaskylä-i egyetemen, 15 évig igazgatta a Balassi Kiadót.

Fontosabb munkái közé tartozik Czobor Mihály *Theagenés és Chariclia* című művének kritikai kiadása, a Balassi Bálint életéről és költészetéről szóló kétkötetes monográfia (*Balassi Bálint. Magyar Alkibiadész; Balassi Bálint. Magyar Amphion*), a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* koncepciójának megalkotása és főszerkesztése. Mind magyar, mind külföldi szakfolyóiratokban számos tanulmánya jelent meg. Egykor a *Bibliotheca Hungarica Antiqua*, az RMK és a *Történelmi Források* sorozatszerkesztője, az *ItK* főszerkesztője.

Tagja az MTA Művelődéstörténeti és Textológiai Bizottságának, az *ItK* szerkesztőbizottságának, az MTA Közttestületének.

Számos kitüntetést kapott.

Regényei: *Regénytöredék barátnémhoz. Az élet vidám álorcája* (Noran Libro, 2017), *Édes savanyúval* (Balassi, 2026).

Fotó: AI – feldolgozás

Hutyán Róbert

térképész

„Még nem jártam iskolába, amikor idősebb testvéreim iskolai atlaszait nézegetve határozottan kijelenttem, hogy ha nagy leszek, ilyeneket fogok készíteni.”

Középiskolába a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnáziumba járt, így számára nagy öröm a Balassi Bálint életét bemutató fotóalbum elkészítésében közreműködni.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a térképész szakkal párhuzamosan a hidrológus képzést is elvégezte.

Az első munkahelye a Kartográfiai Vállalat 2. sz. szerkesztő osztályán volt. Frissen végzett térképészként alkalmazott egy olyan újítást, amelyet előtte még senki sem használt. A fekete színnel kiemelt, egymás mellett álló nevezetes épületeket vékony fehér vonallal választotta el egymástól. (Panoráma útikönyv sorozat, Portugália, Évora térképe (1984) Amilyen egyszerű az ötlet, olyan látványos az eredmény.

A következő munkahelyén, a Vízgazdálkodási Tudományos Kutatóintézet Síkvidéki Hidrológiai Osztályán a szigetközi kutatásokba kapcsolódott be.

Az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság Vízrajzi csoportjában 1986 és 1990 között egy ötéves távérzékelési kutatási programot irányított a Szigetközben. Ennek során műholdfelvételekkel, légi fényképekkel és földi adatgyűjtéssel vizsgálták a bekövetkező változásokat. 1989–1990 között a Budapesti Műszaki Egyetemen elvégezte a távérzékelési szakmérnöki tanfolyamot. Ezen a szakterületen elmélyítette a tudását, és 1993–1994-ben Toulouse-ban elvégezte a CETEL tanfolyamot, majd Párizsban a Pierre és Marie Curie Egyetemen tette le a záróvizsgát.

1996 és 1998 között a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Informatikai Főosztályán projektmenedzserként irányította Magyarország környezeti metaadatbázisának a létrehozását. 2000-ben csatlakozott a DHV Magyarország Kft.-hez regionális képviselőként, ahol elsősorban települési környezetvédelmi programok készítésében vett részt. 2003–2005 között elvégezte a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karán a környezetirányítási szakértői szakot. 2007–2008-ban a Győri Kommunális Szolgáltató Kft.-nél hulladékgazdálkodási mérnökként dolgozott, majd 2008-ban a Petz Aladár Megyei Oktatókórházban környezetvédelmi mérnök, és 2009-től átvette az energetikusi feladatokat is a kórházban. 2010. szeptember 1-jétől főállású vállalkozó, és igyekszik hasznosítani a hosszú évek alatt megszerzett szertegazó szaktudását.

A térképészettel sem hagyott fel, sőt térképészeti munkássága szakmai csúcsának tekinti a győri Zsidó Hitközség elnökének felkérésére készített 10 részes történelmi térképsorozatot, amely Győrben a Menházban kialakított zsidó helytörténeti kiállításon tekinthető meg.

Az olvasó kezében tartott albumban pedig az Európát különböző korokban ábrázoló térképekkel, valamint az egyes településeket bemutató áttekintő térképekkel igyekezett segíteni az egyes – esetleg kevésbé ismert – települések helyzetének beazonosítását.

Fotó: Szabó Béla+AI – feldolgozás

Köszönetnyilvánítás

Ez a könyv nem jöhetett volna létre Kőszeghy Péter irodalomtörténész, Balassi-kutató szakmai támogatása nélkül. A tőle kapott információk segítettek abban, hogy fényképezőgéppemmel felkutathassam Balassi Bálint életének fontos helyszíneit, és neki köszönhetők a kötetben olvasható, a korszakról szóló tájékoztatók is.

Külön köszönet illeti a Balassi Bálint életének és korának főbb eseményeit tartalmazó kronológia összeállításáért. Bízom benne, hogy ezen információkkal sikerül a közel fél évezreddel ezelőtti korszakot közelebb hozni a ma emberéhez.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Veres András győri püspöknek és Dr. Pellek Sándor PhD orvos ezredesnek, a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend Magyar Nagyperjelének ajánlóleveleikért, amelyeknek hála engedélyt kaptam a Krakkói Érsekségtől, hogy a waweli székesegyházban Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király sírjánál, valamint a Báthory-kápolnában fényképeket készítek. Köszönöm Joanna Banek és Sylwia Mirowska krakkói képzőművészek segítségét, akik egyházi kapcsolataik révén támogatták tevékenységemet.

Köszönettel tartozom Baranyainé Kontsek Ildikó művészettörténésznek, az esztergomi Keresztény Múzeum igazgatójának a Balassi Bálintról készült festmény közlésének lehetőségéért. Köszönöm Mudrák Attila fotóművész kollégámnak a kitűnő fotót.

A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Központi Adattára részéről köszönöm Dr. M. Lovas Krisztina PhD főosztályvezető segítségét, amelyet Balassi Ferenc portréjának közlésében nyújtott.

Köszönöm Dienes Dénes PhD igazgatónak, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei vezetőjének, hogy a *Beteg lelkeknek való füves kertecske* egyetlen fennmaradt és a Nagykönyvtárban őrzött példányáról fényképet készíthettem, s hogy a fotó közléséhez is hozzájárult.

Köszönöm Kovács Zoltán segítségét, amelynek hála felvehettem a kapcsolatot Hubert Gabriellával, az Evangélikus Országos Könyvtár nyugalmazott igazgatójával, aki a *Balassi-kódex* kapcsán nyújtott segítséget.

Az Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Könyvtár részéről köszönöm Dr. Lackner Pál igazgató és Balogh Krisztina könyvtárvezető engedélyét a *Balassa-kódex* közléséért.

A Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ Könyvtára részéről köszönöm Dr. Nemes Gábor igazgatónak és Kiss Tamás könyvtárvezetőnek, hogy lehetővé tették a gyűjteményben őrzött Balassi Bálint-könyv fotózását és a felvételek közlését.

Köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár hozzájárulását Balassi Bálint egyetlen saját kezétől származó versének közléséhez.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára részéről köszönet illeti Monok István DSc főigazgatót, hogy Rimay *Balassi-epicédiumának* (Vizsoly, 1596) és Káldi György művének közlésére engedélyt adott.

Köszönöm a Wrocław-i Egyetem Könyvtárának, hogy Balassi Bálint *Hans von Braun emlékkönyvében* látható címerének közlésére engedélyt adott.

Köszönöm az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára Kutatási és Különgyűjteményi Főosztály vezetőjének, Dr. Varga Bernadettnek a gyors segítséget a gyűjteményből választott könyvek fotói közlésének engedélyezéséért.

Az egri Dobó István Vármúzeum részéről köszönöm Novákné Mlakár Zsófia mb. igazgatónak, hogy hozzájárult Dobó István síremlékének fotózásához és a felvétel közléséhez.

A sárospataki várban működő MNMKK MNM Rákóczi Múzeuma részéről köszönettel tartozom Dr. Tamás Edit történész-főmuzeológus igazgatónak, hogy segítséget nyújtott a vár fényképezésében.

Köszönöm Tóth Istvánnak, Nagyváradon élő fotóművész barátomnak, hogy kapcsolatai révén engedélyt kaptam a nagyvárad-i várban a Griffes terem fotózására.

Köszönettel tartozom Bereczkei Miklós c. apátnak, esperesnek, a sárospataki Szent Erzsébet-bazilika plébánosának a szíves fogadtatásért és hozzájárulásáért a bazilikában történő fotózáshoz.

Köszönöm a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosának, László Attila főesperesnek segítő támogatását, valamint Ambrus-Pál Arnold irodavezető segítségét a templomban történő fényképezés megszervezésében.

Köszönöm Dezső László gyergyószentmiklósi fotóművész barátom segítségét, amelynek köszönhetően fotózási engedélyt kaptam a gyulafehérvári érseki székesegyházban.

Köszönöm Piotr Mikołajczak atyának, a Mária Magdaléna-templom – a lengyelkatolikus egyház wrocław-i egyházmegye katedrális – plébánosának, hogy örömmel fogadott Balassi Jánoska síremlékének fotózására.

A Szlovák Nemzeti Levéltár Szepesi Levéltára (Lőcse) részéről köszönöm Dr. Alena Kredatusová PhD segítségét, amelyet Balassi Bálint végrendeletének közlésében nyújtott.

Köszönöm Bagyinszki Zoltán fotóművész kollégám segítségét, aki a magyar épített örökség megszálott dokumentálója, hogy rendelkezésemre bocsátotta Balassa András reneszánsz epitáfiumának fotóját.

Köszönöm Dr. Bukovszky László galántai történész-levéltáros barátom segítségét Balassa Menyhért síremléke fotózásánál, és Imrich Dočolomanský atyának, Széleskút plébánosának a kedves fogadtatásért.

Köszönöm Bánki Verának, hogy hozzájárult az édesapja, Fery Antal által Szíj Rezső református lelkész ex libris-gyűjtő részére készült ex libris közléséhez. Külön köszönöm, hogy az újabb kutatási eredményekre támaszkodva lehetővé tette Balassi Bálint születési évszámának korrigálását az ex librisen.

Köszönetet mondok Dr. Teke András PhD ny. határőr ezredesnek, amiért betekintést adott a gépjárművek előtti időszak hadi közlekedésébe.

Köszönöm Hutyán Róbert térképésznek, hogy elkészítette a könyvben látható térképeket, amelyek segítik az olvasót a tájékozódásban.

Köszönöm a Cartographia Tankönyvkiadó és Kereszthy Péter természettudományi szerkesztő segítségét, hogy engedélyezte a könyvben látható térképek elkészítéséhez kiindulási alapként felhasználható legyen a 2023-ban megjelent *Történelmi Világtlasz* Európa a XVI. században és a 2024-ben megjelent *Földrajzi Világtlasz* Európa a XXI. században című térkép.

Köszönöm Takács Nándor szerkesztőnek, hogy átolvasta a szövegeket és igyekezett kigyomlálni a nyomdahibákat a könyvből.

Köszönöm a győri Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Radek József ügyvezető igazgató és munkatársai kitűnő munkáját, több mint 30 éve készítik könyveim, kiadványaim magas színvonalú nyomdai munkálatait.

Végül, de nem utolsósorban köszönöm feleségemnek, Ildikónak, hogy több mint 40 éve elviseli vizuális „csavargásaimat” és hogy nagyon sokszor elkísért a Balassi Bálint nyomában tett útjaimon. Az eltelt öt évben több tízezer kilométert tettem meg Magyarországon, Szlovákiában, Erdélyben és Lengyelországban, Csehországban, de jártam Bécsben és Nürnbergben is.

* * *

A képek elkészítéséhez Canon EOS 5D Mark III, EOS 5Ds, EOS 1DX, EOS 1DX Mark II fényképezőgépeket és Canon EF 15mm f/2.8 Fisheye, 16-35mm f/2,8 L II USM, 24-70mm f/2,8 L II USM, 70-200mm f/2,8 L IS II USM, 300mm f/2,8 L IS USM, 400mm f2,8 L USM, TS-E 17mm f/4L objektíveket használtam.

A felvételek Haida szűrők használatával készültek.

Tartalomjegyzék:

Balassi Bálint korának világa.....10

Balassi Bálint szülővárosa, Bálint és testvére Ferenc halálának helyszíne, sírhelyük

Fotográfiai Zarándokúton (térkép).....29

Zólyom (Zvolen, Altsohl, Vetusolium).....30

Esztergom.....36

Monostorospályi (ma: Monostorpályi).....46

Hibbe (Hybe, Geib).....56

Balassi és családja életének helyszínei
(a helységnevek betűrendben)

Magyar Királyság
(A Habsburg Birodalom része, ma: Magyarország és Szlovákia)

Balassagyarmat.....60

Bártfa (Bardejov, Bartfeld, Bardejów, Bartpha).....63

Bazin (Pezinok, Bösing v. Pösing, Bazinium).....66

Besztercebánya (Banská Bystrica, Neusohl, Neosolium).....70

Buda (ma Budapest)76

Budatin (Budatín, Bwdethin, Budetyn) ma Zsolna része.....78

Detrekő (Plavecký hrad, Blasenstein) – Széleskút (Sološnica).....81

Divény (Divín).....85

Dobronya (Dobronyiva, Dobrá Niva, Döbring).....87

Eger.....89

Eperjes (Prešov, Preschau, Fragopolis).....94

Érsekújvár (Nové Zámky, Neuhausel, Novum Castrum, Uyvar).....98

Fülek (Fiľakovo, Fileck).....101

Garamszentbenedek (Hronský Beňadik, Sankt Benedikt).....103

Jókő vára (Dobrá Voda, Guttenstein, Gutwasser, Bona Aqua).....108

Kassa (Košice, Kaschau, Cassovia).....110

Kékkő (Modrý Kameň, Blauenstein).....114

Késmárk (Kežmarok, Käsmark, Käsemarkt, Kejsenmark, Kesmarkium, Kiezmark).....117

Kisvárda.....124

Körmöcbánya (Kremnica, Kremnitz, Cremnicium).....126

Léva (Levice, Lewenz).....130

Liptóújvár (Hradek, Liptovský Hrádok).....132

Lócse (Levoča, Leutschau, Leutsovia).....138

Makovica (Zboró, Zborov).....142

Mezőzombor.....145

Nagyszombat (Trnava, Tyrnau, Tyrnavia).....147

Németújvár (Güssing, Novigrad).....150

Nyitra (Nitra, Neutra, Nitria).....154

Pozsony (Bratislava, 1919-ig Prešporok, Pressburg, Posonium).....158

Rózsahegy (Ružomberok, Rosenberg)–Likava vára.....164

Salgó vára.....167

Sárospatak.....169

Selmecbánya (Banská Štiavnica, Schemnitz).....178

Somoskő (1977 óta Salgótarján része).....186

Szarvaskő.....190

Szentgyörgy (Svätý Jur, Sankt Georgen, Sanct Georgius).....192

Szepesi Káptalan (Szepeshely; Spišská Kapitula, Zipser Kapitel, Capitulum Scepusiense).....194

Szécsény.....200

Szklenófürdő (Sklené Teplice, Glasshütte).....204

Vágbeszterce (Považská Bystrica, Waagbistritz).....207

Végles (Vígľaš).....212

Vízsolym.....214

Cseh Királyság
(A Habsburg Birodalom része, ma: Csehország)

Prága (Praha, Prag, Praga).....218

Német-római Birodalom
(ma: Németország)

Nürnberg.....228

Ausztria
(A Habsburg Birodalom része)

Bécs (Wien).....236

Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség
(ma: Lengyelország)

Barczewo (Wartembork).....248

Boroszló (Wrocław).....251

Braunsberg (Braniewo).....260

Dancka (Gdańsk, Danzig).....264

Dębno.....270

Dukla.....272

Frauenburg (Frombork).....274

Kamieniec (Kamenyec).....277

Krakkó (Kraków, Krakau, Cracovia).....282

Krosnó.....292

Heilsberg (Lidzbark Warmiński).....295

Malbork (Marienburg).....300

Rymanów.....306

Varsó (Warszawa).....308

Oceanum partján (Balti-tenger).....313

Erdély, Partium
(ma: Románia)
Gyulafehérvár (Alba Iulia, Karlsburg, vagy Weissenburg, Apulum vagy
 Albensis Transsilvane).....320
Kolozsvár (Cluj, [ma Cluj-Napoca], Klausenburg, Claudiopolis).....324
Kővár (Cetatea Chioarului)..... 328
Küküllővár (Cetatea de Baltă, Kokelburg).....332
Nagybánya (Baia Mare, Frauenbach, Frauenseiffen, Neustadt, Rivulus Dominarum).....336
Nagyvárad (Oradea, Großwardein, Vel'ký Varadín, Varadinum).....338
Vajdahunyad (Hunedoara, Eisenmarkt vagy Hunnedeng).....346

Balassi Bálint utóélete
Balassi Bálint utóélete.....350
Radvány (Zólyomradvány, Radvaň nad Hronom).....356
Sajókaza.....358
Sárospataki Református Könyvtár.....360

Kronológia
Balassi Bálint életének és korának főbb eseményei.....362

Irodalomjegyzék
Irodalomjegyzék.....372
Miért éppen Balassi?.....388

Szerzők
Szabó Béla.....389
Kőszeghy Péter.....391
Hutyán Róbert.....392
Köszönetnyilvánítás..... 394

A kötet megrendelhető

Szabó Béla
fotóművész
tel: +36309592760
e-mail: belafoto@t-online.hu
www.belafoto.hu
vimeo.com/szabobela
facebook: Béla Szabó

Szerkesztette:
Kőszeghy Péter – Szabó Béla

Szöveg:
© Kőszeghy Péter
Balassi Bálint kora és életeseményei, kronológiája, irodalomjegyzék
© Szabó Béla
Települések bevezetői és rövid története

Képek:
© Szabó Béla
ettől eltérő szerző az adott képnél jelölve

Térképek:
© Hutyán Róbert

Kötetternv, nyomdai előkészítés:
Szabó Béla

Kiadó:
Szabó Béla Zoltán EV
Győr
belafoto@t-online.hu

Nyomtatta:
Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Győr
Radek József ügyvezető igazgató

ISBN 978-615-02-7409-6

Minden jog fenntartva

